

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ — ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

ΒΡΗΚΕΥΤΙΚΑ Ε/Γ = 102

ΚΑ
ΤΗ
ΧΗ
ΣΙΣ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΤ

14

KTX

Σταυρίδης (Βασ. Χ.)

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΗΧΗΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΤΗ ΟΡΘΟΓΟΝ ΔΙΑΤΑΞΗ ΚΑΚΑΝΙΑ

ΑΡΧΗ
ΕΡΓΑΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΝ

KTX

27 14

Ιωαννίδης (Βασ. Χ.)

(ΒΑΣ. Χ.) ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - (ΒΑΣ. Κ.) ΣΚΟΤΤΕΡΗ

Κ Α Τ Η Χ Η Σ Ι Σ
Κ Α Ι
Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Κ Η
Ε' Γ Υ Μ Ν Α Σ Ι Ο Υ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ
Υφ. Ευδ. Δ. Σ. Βιβλίου
αύξ. αριθ. βιβλ. 318 τού έτους 1971

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1970

002
WLE
ET2B
249

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΑΤΗΧΗΤΕΡΙΑ
ΕΙΣ
ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑΝ
ΕΠΙΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

ΕΛΛΑΣ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ
318

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἱερά Κατήχησις εἶναι τὸ μάθημα, εἰς τὸ ὁποῖον διδασκόμεθα συστηματικῶς τὰς ἀληθείας τῆς Θρησκείας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν ζωὴν μας. Θρησκεία δὲ εἶναι ἡ ζωὴ ἐπικοινωνία ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Δημιουργοῦ τῶν ὄλων, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ τείνει καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν, ὅπως τὰ ἄνθη στρέφονται πρὸς τὸν ζωογόνον ἥλιον, διότι ὁ Θεὸς εἶναι δι' αὐτὴν τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς καὶ εὐτυχίας. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, εἶναι θεῖον ὄν, συγγενεὺς καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὁποῖου κατάγεται, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνας φιλόσοφοι, ἐπανέλαβε δὲ καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁμιλίαν του (Πράξ. ιζ' 28): « τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν » (= διότι ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καταγόμεθα). Εἷς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἱερὸς Ἀύγουστίνος, ἔλεγε τοὺς ἐξῆς ὑπερόχους λόγους: « Διὰ Σέ, ὦ Θεέ μου, μᾶς ἐπλασες καὶ εἶναι ἀνήσυχος ἡ καρδία μας, μέχρις ὅτου ἀναπαυθῆ εἰς Σέ » (« fecisti nos, Domine, ad te ; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te »).

Ἡ ἔμφυτος αὐτῆ καὶ ἰσχυρὰ ὀρμὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸν ἄπειρον Θεόν, ὥστε μακρὰν Αὐτοῦ οὐδαμοῦ οὐδέποτε νὰ εὐρίσκη ἡσυχίαν, μαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΝ

Ἡ θρησκεία εἶναι βασικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος εἶναι ἐκ φύσεως ὄν θρησκευτικόν. Ἡ θρησκεία, ὡς ἔμφυτος ὄρμη τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὕψιστον ὄν, εἶναι φαινόμενον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνθρωπος ἀνευ θρησκείας τινός. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦσι τὴν θρησκείαν καὶ διατείνονται, ὅτι δὲν πιστεύουσιν εἰς τίποτε, καὶ οὗτοι κατὰ βῆθος ἔχουσι θρησκευτικότητα καί, ὅταν παρουσιασθῇ ἡ κατάλληλος ἀφορμή, καταφεύγουσιν εἰς τὸν μέγαν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον πρὶν δὲν ἐπίστευον. Ὑπάρχουσι πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ ἀθέων, οἱ ὅποιοι δι' ἐνὸς οἴουδηποτε συγκλονιστικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς των ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστατοι. Καὶ εἰς ἐποχὰς ἀναστατώσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ὅταν ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ ἐκριζώσωσι τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, ὡς δῆθεν παρακολούσαν τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ ἐξηκολούθησαν παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν των (Γαλλικὴ ἐπανάστασις 1789 μ.Χ., Ρωσικὴ ἐπανάστασις 1917). Ἐπίσης ἡ ἱστορία τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων, πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτιστῶν, μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωπίνη φυλὴ, ἡ ὅποια δὲν εἶχε μίαν οἰανδήποτε θρησκείαν. Ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, «εὐροῖς δ' ἂν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλευτάτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπίερους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἔστιν, οὐδ' ἔσται γεγονῶς θεατῆς».

Ἡ θρησκεία, ὅταν ἰδίως εἶναι πνευματικὴ, ἀληθινὴ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεως καὶ δυσειδαιμονίας, ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαιότατος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ὅλοι αἱ ἐποχαὶ ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εἶχον ἀληθινὴν εὐσέβειαν, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί. Ἀντιθέτως μαρασμὸς καὶ χαλά-

φώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐπέφερε πάντοτε καί τὴν παρακμὴν καί τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τοὺς λαούς. "Οἱ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τῶν ἐρευνῶν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν, ὑπῆρξαν εὐσεβέστατοι καὶ ἐπίστευον βαθέως εἰς τὸν Θεόν (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκάλ, ὁ Παστέρ κ.ά.). Ἡ θρησκεία συντελεῖ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμοῦ, διότι αὕτη βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συνεχοῦς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τῶν πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, βοηθεῖ δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀπλιζοῦσιν αὐτοὺς μὲ θάρρος καὶ μὲ ἀσυνήθεις ψυχικὰς δυνάμεις εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ δοκιμασίας τοῦ βίου τῶν, διότι οὗτοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Θεόν, καί, ὅταν τις ἔχη τὸν Θεόν προστάτην του καὶ βοηθόν, οὐδένα φοβεῖται, ὅπως λέγει ὁ Δαυὶδ : « Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει με ἄνθρωπος » (Ψαλμ. 117, 6).

3. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Οἱ λαοὶ τῆς γῆς οὐδέποτε εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν πάντοτε, οὔτε ἐπίστευον εἰς ἓνα Θεόν μόνον. Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία διέστρεψαν τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁρμὴν καὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διαμορφωθῶσι πολλαὶ καὶ διάφοροι θρησκείαι. Αἱ θρησκείαι τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας ἢ εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς θρησκείας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκείαι, τὰς ὁποίας διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος του διὰ τῶν ἰδικῶν του πνευματικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς φαντασίας του. Ἡ εἰδωλολατρεία λόγου χάριν ὄλων τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τινῶν συγχρόνων βαρβάρων ἀνήκει εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Αἱ φυσικαὶ θρησκείαι ἦσαν κατὰ κανόνα πολυθεϊστικαί, διότι εἰς αὐτὰς ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐτιμῶντο ὡς θεοὶ διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες, αἱ θάλασσαι, τὰ ὄρη, οἱ ἄνεμοι, τὸ φῶς, τὰ δάση, τὰ θηρία, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῆς φυλῆς τῶν, ὡς καὶ διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακίαι. Οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι ἐθεοποίησαν τὰ ὄντα ταῦτα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, λέγονται εἰδω-

λολάτραι καὶ ἡ θρησκεία των λέγεται εἰδωλολατρεία. Ἡ εἰδωλολατρεία ὀνομάζεται καὶ πολυθεΐα ἢ πολυθεϊσμός, διότι εἶναι πίστις εἰς πολλοὺς θεοὺς, καὶ φυσιολατρεία, διότι εἶναι λατρεία καὶ θεοποίησις τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ἡ εἰδωλολατρεία καταδικάζεται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὡς τὸ χειρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον ἀμάρτημα, διότι ὁ εἰδωλολάτρης, ἀντὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τῶν ὅλων, λατρεύει καὶ τιμᾷ αὐτὰ τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ.

Ἀποκεκαλυμμένοι λέγονται αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀπεκάλυψεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων ἀγίων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀποκεκαλυμμένοι θρησκεῖαι, διότι τὴν μὲν πρώτην ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν Πατριαρχῶν (τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ καὶ τῶν δώδεκα υἱῶν του) καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως, τῆς δὲ Χριστιανικῆς θρησκείας ἰδρυτῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὅμως θρησκεῖαι δισχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀποκεκαλυμμένοι, διότι οἱ ἰδρυταὶ των ἐδίδαξαν αὐτάς, φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Βουδδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός. Αἱ ἀποκεκαλυμμένοι θρησκεῖαι, ἐπειδὴ διδάσκουσι τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεόν, εἶναι μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαί. Ἡ εἰδωλολατρεία τῆς ἀρχαιότητος, τοῦλάχιστον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι διεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς τινὰς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ὁ Μωαμεθανισμός. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ μόνον τὰς κυριωτέρας συγχρόνους θρησκείας.

4. ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηφάνισε τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὰς ὁποίας εὗρεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐμφάνισίν του. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εἶναι πλέον νεκραί. Σήμερον ὅμως ὑπάρχουσιν ἄλλαι θρησκεῖαι, ἰδίως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς εὐρίσκεται εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν ἱεραποστόλων του νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ, ἵνα ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέ-

λιόν του. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰάπωνες, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀραβες, οἱ Τοῦρκοι, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκινοί, οἱ Ἀλγερινοί, ἵνα μόνον τοὺς κυριωτέρους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μνημονεύσωμεν, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν, ἀνήκουσιν εἰς ἄλλας ἰδικὰς τῶν θρησκείας, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἑκατομμυρίων, τοὺς ὁποίους ἐνθουσιῶδεις ἱεραπόστολοι μετὰ κόπων καὶ πολλῶν θυσιῶν προσεἴλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ποῖα λοιπὸν εἶναι αἱ σύγχρονοι αὐταὶ θρησκείαι, αἱ ὁποῖαι ἀνθίστανται ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Αἱ κυριώτεραι ἔξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1. Ὁ Ἰνδοῖσμός. α') Βεδδικὴ θρησκεία. Οἱ Ἰνδοὶ εἶναι ὀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λαοὺς τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία τῶν, λεγομένη γενικῶς Ἰνδοῖσμός, εἶναι πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ διήλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια ἐξελίξεως, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν της. Ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ Ἰνδοῖσμοῦ εἶναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὀνομασθεῖσα τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὰς Βέδδας (= βιβλία τῆς γνώσεως), αἱ ὁποῖαι εἶναι τὸ ἱερόν βιβλίον τῶν Ἰνδῶν. Ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ριγκ-Βέδδα (= βιβλίον τῶν Ψαλμῶν). Εἰς τὰς Βέδδας ἀπαντῶμεν φυσιολατρικὰς ἰδέας, διότι εἶναι πλήρεις ἀπὸ προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν καὶ ἐξῆς. Ὁ Βαρούνας, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι ὁ κυριώτερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν.

β') Βραχμανισμός. Τοιουτοτρόπως ὀνομάζεται ἡ θρησκεία, τὴν ὁποῖαν ἀνέπτυξαν οἱ Βραχμᾶνοι, οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν, μεταρρυθμίσαντες τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν. Βράχμα λέγεται ἡ ὑψίστη ἐκείνη δύναμις, ἡ ὁποία ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ὅλην τὴν ὑπαρξιν καὶ ὅλην τὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ Βράχμα καὶ καταλήγουσιν εἰς αὐτό. Αὐτὸ ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα καὶ εἰς πᾶν μέρος αὐτῶν, ὅπως τὸ ἅλας τὸ διαλυθὲν ἐντὸς ὕδατος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα τοῦ Βράχμα λοιπὸν ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν Πανθεισμόν. Ὅστις ἐπιτυγχάνει τὴν ἔνωσιν τῆς ζωῆς του μετὰ τοῦ Βράχμα, ζῆ πάντοτε μετὰ αὐτὸ καὶ εἶναι ὄργανόν του, αὐτὸς εἶναι τέλειος ἄνθρωπος. Οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν εἶχον ἐπιτύχει τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ ἐλέγοντο Βραχμᾶνοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερατικά βιβλία τῶν, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν (ὅπως τὰ ἰδικὰ μας λειτουρ-

γικά βιβλία) προσευχάς και διατάξεις .περί τοῦ τρόπου τῆς τελείσεως τῶν διαφόρων θυσιῶν, καί αὐτὰ λέγονται βραχμᾶναι. Εἰς αὐτάς τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἢ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν θυσιῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἔνωσίν των μετὰ τοῦ Βράχμα. Κατὰ τὰς βραχμᾶνας οἱ ἄνθρωποι διαίρουνται εἰς τέσσαρας κεχωρισμένας αὐστηρῶς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἑκάστη ἴδια ἐπαγγέλματα, δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι γάμους εἰς μέλη τῆς μιᾶς τάξεως μετὰ μελῶν ἄλλης τάξεως.

γ') Βουδδισμός. Ἄλλη μορφή τοῦ Ἰνδοισμού εἶναι ὁ Βουδδισμός, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξε καὶ ἴδρυσεν ὁ Συντάρτα Γουτάμα (560 - 480 π.Χ.), ὁ ἐπονομασθεὶς Βούδδας, δηλαδὴ πεφωτισμένος. Αὐτὸς κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἦτο ἐκ φύσεως ἀσκητῆς, λιτὸς καὶ θεωρητικὸς ἄνθρωπος. Ἡμέραν τινὰ ὁ Γουτάμα εἶδεν ἕνα γέροντα τελείως ἐξηντλημένον, παρέκει ἕνα ἀσθενῆ, ὕστερον ἔν λείψανον κηδευομένου ἀνθρώπου καὶ τέλος βραδύτερον ἕνα ἀσκητὴν, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο ἤρεμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ βάσανα τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἐγκόσμια. Τότε ἤρχισε νὰ διαλογίζηται, διατὶ νὰ γηράσκη, νὰ ἀσθενῆ καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ πόσον μακάριος καὶ ἤρεμος εἶναι, ὅταν ζῆ ὅπως ὁ ἀσκητῆς, τὸν ὁποῖον εἶχε συναντήσῃ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκατέλειπεν αἰφνιδίως τὰ ἀνάκτορα, τὴν γυναῖκα του, ἔν νεογέννητον τέκνον καὶ φεύγει μακρὰν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ζήσῃ ὡς ἀσκητῆς. Ἐν ᾧ ἐκάθητο κάποτε κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν ἑνὸς δένδρου καὶ διελογίζετο τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου, ἐξαίφνης ἔν φῶς περιέλαμψε τὴν ψυχὴν του καὶ φωτισθεὶς εὕρισκει τὴν ἀλήθειαν διὰ τὰ προβλήματα αὐτά. Ἀπὸ τότε ὁ Γουτάμα ζῆ εἰς τὸ φῶς, εἶναι πεφωτισμένος=Βούδδας, γνωρίζων καὶ πεπεισμένος διὰ τὰς ἀληθείας ταύτας : Ἡ ζωὴ συνεπάγεται πάντοτε θλίψεις καὶ βάσανα καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ζωὴ χωρὶς βάσανα· ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκαταπαύστους καὶ ἀνικανοποιήτους πάντοτε ἐπιθυμίας μας· θὰ ἐκλείψωσι συνεπῶς αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ἔάν ἐκρίζωσωμεν πᾶσαν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἐγκόσμια καὶ ζήσωμεν, σκεπτόμενοι τὸ Βράχμα καὶ ἠνωμένοι μὲ αὐτό. Ἐκτοτε ὁ Γουτάμα Βούδδας ἐθεώρησε καθήκον νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδιῶν, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώ-

πους τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ βράσανο καὶ τὰς λύπας τοῦ βίου, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα μὲ τὴν τελείαν ἀσκητικὴν ζωὴν του. Ὅταν ἐκριζώσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν, τοὺς ἀσβέστους πόθους διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ζῆ διαρκῶς βυθισμένος εἰς τὸ Βράχμα, εἶναι τέλειος, ἤρεμος καὶ γαλήνιος. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀπολύτου γαλήνης καὶ ἀδιαφορίας πρὸς ὅλα ὠνόμαζον Νιρβάνα. Ἡ ἰδέα τοῦ Νιρβάνα ἐκφράζει παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν τελείαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἠνώθη καὶ ἔγινεν ἓν μὲ τὴν θεότητα, μὲ τὸ Βράχμα, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ λέγῃ πρὸς οὐτὸ « ἐγὼ εἶμαι σὺ » (= tat tvan asi).

2. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰνδοϊσμόν ἔχει χαρακτῆρα πρακτικόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου του διὰ τῆς δράσεως, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς. Κυρίως ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων εἶναι φυσιολατρικὴ καὶ προγονολατρικὴ, διότι οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγάλοι πρόγονοι τιμῶνται ὡς θεοί, συνάμα δὲ ἔχουσι θεοποιηθῆ ὑπ' αὐτῶν διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι ἀστέρες, ἡ γῆ, ἡ βροχὴ, τὰ ὄρη, αἱ θάλασσαί καὶ ἐξῆς. Οἱ αὐτοκράτορες θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ ὑψίστου θεοῦ των.

Οἱ μεγαλύτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἶναι ὁ Κομφούκιος (551 - 479 π.Χ) καὶ ὁ σύγχρονός του Λαοσέ. Ὁ Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μὲν, ἀλλ' ἄριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἐχρημάτισεν ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα ὑπουργός, ἀλλὰ παρητήθη, προτιμήσας νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴν διαφώτισιν τοῦ λαοῦ διδάσκων καὶ περιφερόμενος εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Κομφουκίου ἦτο πολὺ ἀπλή. Ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγεν, ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις του εἶναι καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς πάντας, σεβασμὸς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ὑπακοὴ καὶ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς παραδόσεις, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν χώραν, τάξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ μιᾶς συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἀσκήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κομφούκιον ὁ Λαοτσέ ἦτο θεωρητικῆ φύσις καὶ εἶχε πανθεϊστικὰς ἰδέας. Κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λαοτσέ κατέχει ἡ περὶ Ταὸ ἰδέα, ἐξ οὗ καὶ Ταοϊσμός καλεῖται ἡ μορφή αὕτη τῆς θρησκείας τῶν Κινέζων. Τὸ Ταὸ εἶναι διὰ τοὺς Κινέζους, ὅ,τι τὸ Βράχμα διὰ τοὺς Ἰνδοὺς, ἦτοι ἡ παγκόσμιος τάξις καὶ ὁ παγκόσμιος νόμος, ὁ ὁποῖος κινεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἡ ὑψίστη Ἀρχή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσιν ὅλα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα καταλήγουσι. Τὸ Ταὸ φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶν καλὸν τὸν ἀνθρώπου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔχει διαρκῶς ἐστραμμένα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸ καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὰ ἐγκόσμια.

3. Σιντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων. Σιντοϊσμός, ἦτοι « ἡ ὁδὸς τῶν θεῶν », ὀνομάζεται ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἰαπωνίαν. Αὕτη εἶναι μία ἐθνικὴ θρησκεία διδάσκουσα, ὅτι οἱ Ἰάπωνες αὐτοκράτορες καὶ ἡ Ἰαπωνία εἶναι θείας καταγωγῆς καὶ ὁ Ἰαπωνικὸς λαὸς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τῆς γῆς. Ὁ Μικάδος, ὁ αὐτοτράτωρ, τιμᾶται ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Ἀματερασού. Τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ Σιντοϊσμοῦ εἶναι πλήρη ἀπὸ διηγήσεις κατορθωμάτων τοῦ Ἰαπωνικοῦ λαοῦ. Ἡ θρησκεία αὕτη ὡς κυριώτερα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς Ἰάπωνας τὴν ἀφοσίωσιν μέχρις αὐτοθυσίας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν χώραν των, τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ θάρρος, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν καθαριότητα. Καὶ ὁ Σιντοϊσμός εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι διδάσκει τὴν θεοποίησιν καὶ λατρείαν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, τῶν ὀρέων, τῶν ποταμῶν καὶ ἐξῆς. Ἡ Ἰαπωνία εἶναι πλήρης ἀπὸ ναοὺς καὶ βωμοὺς, ἀφιερωμένους εἰς τὸ πλῆθος αὐτῶν θεῶν. Πολυάριθμοι δὲ ἱερεῖς ὑπηρετοῦσιν εἰς τοὺς βωμοὺς καὶ ναοὺς τούτους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουσιν ἕνα πελώριον καθρέπτην, τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἡλίου, ὅστις εἶναι ἡ κυριώτερα θεότης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰαπώνων.

4. Ζωροαστρισμός. Τοιοῦτοτρόπως καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ της Ζωροάστρου, ὁ ὁποῖος ἐζησε περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Πρὸ τοῦ Ζωροάστρου ἡ Περσικὴ θρησκεία ἔφερε τὸ ὄνομα Μασδεϊσμός ἢ Παρσισμός. Τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Περσῶν εἶναι ἡ Ἀβέστα (= γνῶσις). Κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περιλαμβανομένη εἰς τὴν Ἀβέστα, εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον δύο Ἀρχαὶ ἢ δύο θεοὶ

(dualisme = διαρχία), ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ καλοῦ, ὀνομαζόμενος Ἀχουραμάσδας ἢ Ὁρμούσδης, καὶ ὁ ἀντίπαλός του, ὁ Ἄριμάν, θεὸς τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Πᾶν ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον προέρχεται ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ καλοῦ, ἐν ᾧ ὅλα τὰ κακὰ ὀφείλονται εἰς τὸν θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων Ἀρχῶν διεξάγεται διαρκῆς πάλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοτε μὲν ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ τότε βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ κοινωσίᾳ, ἄλλοτε δὲ ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοὶ καὶ ἄδικοι. Ἐντεῦθεν τὸ καλὸν εἶναι ἀνάμικτον μὲ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τέλει θὰ θριαμβεύσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστριμοῦ, ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βασιλεία του ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν τῶν δύο τούτων Ἀρχῶν ἢ θεῶν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πολυάριθμα ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἀγωνίζονται νὰ παρασύρῳσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ μέρος των εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν. Ὁ Ζωροαστριμὸς συνιστᾷ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου. Μόλις οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἡσπάσθησαν τὸν Ζωροαστρισμόν, ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς βίας. Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ὑπέκυψαν βραδύτερον πάλιν εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν βίαν, διότι κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ πολέμων ὁ Ἰσλαμισμὸς, καὶ σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μουσουλμᾶνοι. Ὀλίγοι μόνον Πέρσαι, περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ζωροαστρισμόν, καταφυγόντες εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἐγκατασταθέντες κυρίως εἰς τὴν Βομβάνην.

5. Μωαμεθανισμὸς. Ἡ θρησκεία αὕτη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ ὅλας, ἰδρῦθη ἀπὸ τὸν Μωάμεθ, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. Ὀνομάζεται αὕτη καὶ Ἰσλαμισμὸς, ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ, ἡ ὁποία σημαίνει ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ὀπαδὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ὀνομάζεται μουσλῆμ (= ἀφωσιωμένος, πιστὸς) ἢ μουσουλμᾶνος. Ὁ Μωάμεθ ἐγενήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας (570 μ.Χ.). Ἦτο ἐκ φύσεως θρησκευτικὸς ἄνθρωπος καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι ἔβλεπε συχνὰ ὀπτασίας καὶ ὁράματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἄγγελος Γαβριήλ ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Μωάμεθ ἦτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἐγένεν ἔμπορος. Ὡς ἔμπορος ἐγνώρισε πολλοὺς χριστιανούς καὶ Ἰου-

δαίους και την θρησκείαν αὐτῶν. Ὄταν τὸ πρῶτον ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ κηρύττῃ τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν καὶ τὰς ἄλλας θρησκευτικὰς τοῦ ἰδέας εἰς τοὺς συμπολίτας του, οὗτοι ἐξωργίσθησαν ἐναντίον του καὶ ἠθέλησαν νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε οὗτος μὲ ἕνα μόνον ὄπαδόν φεύγει ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ καταφεύγει εἰς μίαν ἄλλην ἀραβικὴν πόλιν, εἰς τὴν Μεδίαν, κατὰ τὸ ἔτος 622 μ.Χ. Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ἱστορικὴ καὶ σπουδαία διὰ τοὺς Μωαμεθανούς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ χρονολογία ἀρχίζει δι' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, οὕτως ὥστε σήμερον οὗτοι ἔχουσι τὸ 1342, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουσι τὸ 1964. Εἶναι δὲ ἱστορικὴ ἡ φυγὴ αὕτη, διότι εἰς τὴν Μεδίαν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδούς καὶ μὲ αὐτοὺς κατόπιν ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Μέκκας, ὑπέταξε ταύτην καὶ ὕστερον καὶ ἄλλας ἀραβικὰς πόλεις, οὕτως ὥστε αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς φυλάς τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ διάδοχοί του διέδωκαν τὴν θρησκείαν των διὰ συνεχῶν καὶ ἀγρίων πολέμων καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Δυστυχῶς εἰς τὸν χειμάρρον τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ὑπέκυψαν πολλὰ περιφέρειαι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐξισλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας. Σήμερον εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ἀνήκουσιν οἱ Τούρκοι, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκηνοί, οἱ Ἀλγερινοί, οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὸ κράτος τοῦ Πακιστάν κατοικοῦντες Ἰνδοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνέρχονται σήμερον εἰς 300 ἑκατομ. περίπου.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλαμισμού εἶναι τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μωάμεθ, κατ' ἄλλους ὁμως ἀπὸ ἕνα ἀπὸ τοὺς ἀμέσους διαδόχους του. Τὸ Κοράνιον περιέχει πλείστους Χριστιανικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἀπέκτησε ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους. Κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ Θεὸς εἶναι εἰς καὶ εἰς εἶναι καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ, ὁ Μωάμεθ. Ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τῶν πάντων, παντοδύναμος, δίκαιος καὶ εὐσπλαγχνος. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων ἐφώτισε καὶ ἔστειλε διαφόρους προφήτας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωϋσῆα, τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραήλ, τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέστειλε τὸν ἀνώτερον ὄλων, τὸν Μωάμεθ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Γαβριήλ τὰ θελήματά του καὶ τὴν τελειοτέραν ἐξ ὄλων θρησκείαν. Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσηται ἀγογγύστως εἰς

τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, νὰ προσεύχηται πεντάκις τῆς ἡμέρας, νὰ νηστεύῃ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, νὰ μεταβαίνη ὡς προσκυνητῆς εἰς τὴν Μέκκαν, ὅπου διαφυλάττεται ὁ ἱερός λίθος Καάβα, ὁ πεσὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἀράβων. Ὁ Μωαμεθανισμὸς κατὰ τὴν ἐξάπλωσίν του δὲν ἐφάνη ἀνεκτικός πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ μόνον ἔναντι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπέδειξεν ἀνοχήν τινα εἰς πολλές περιπτώσεις. Εἰς τὴν ἀνοχήν ταύτην ὀφείλεται, ὅτι δὲν μετεβλήθησαν ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ εἰς τεμένη (τζαμιά), ὅπως π.χ. ὁ ἱερός ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλήμ.

6. Ὁ Ἰουδαϊσμός. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἄρχαίας θρησκείας εἶναι, ὅπως ἡ Χριστιανικὴ, ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, διότι ἀπεκάλυψε ταύτην εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰγονται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἄνδρα πολὺ εὐσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν (κλήσις τοῦ Ἀβραάμ) ἀπὸ τὴν συγγενείαν του καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ ἔξη ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὡς περιούσιον του καὶ ἐκλεκτὸν λαὸν ὅλους τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου : « καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα », εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραάμ, « καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου καὶ ἔσῃ εὐλογημένος... καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς » (Γεν. ιβ' 2). Ἡ ἐπαγγελία αὐτῆ περὶ τοῦ Μεσσίου, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλεύσεώς του καὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσσίου ιδέαι καὶ ἐλπίδες ἀπετέλουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικὴν ιδέαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὅμως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περὶ Μεσσίου ιδέαι διεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀνέμενον αὐτὸν ὄχι ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, ὡς λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς ἰσχυρὸν βασιλέα καὶ γενναῖον πολεμιστὴν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ καὶ νὰ καθυποτάξῃ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἦλθεν ὁ Μεσσίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὄχι μόνον δὲν ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐδίωξαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν περὶ τοῦ Μεσσίου οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τὸν

Νόμον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας των. Τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπαγγελίας ἀνέπτυξαν ἀκολουθῶς καὶ ἐδίδαξαν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ παρεσκευάσθησαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία ἐχρησίμευσε κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ὡς σκιὰ καὶ προτύπῳ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν », κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου (Γαλ. γ' 24, Κολ. β' 17). Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος καὶ οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἣ ὁποία, ἐπειδὴ περιέχει τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἱερὸν βιβλίον καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μαζί με τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελοῦσι τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τὴν γραπτὴν πηγὴν τῆς πίστεώς μας.

ΕΙΣ ΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ὁρθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῶν ἐκ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἐξαρτωμένων ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἰδρύσεώς της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴν, ἡ Ἐκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον, ὅπως, πρὶν βαπτίσῃ τινά, κατηχῇ αὐτόν, διὰ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί πρέπει νὰ πιστεῦτῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, ὥστε νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν μελλόντων νὰ πιστεῦσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὕτω προπαρασκευαζόμενοι ὠνομάζοντο κατηχούμενοι.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ ἐργασία περιελάμβανε διάφορα στάδια εἰδικῆς διδασκαλίας δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ πρῶτον οὗτοι παρίστανται ὡς ἀπλοὶ ἀκροαταὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος κατὰ τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν (ἄ κ ρ ο ῶ μ ε ν ο ι). Ἀκολούθως ἐπετρέπετο νὰ συμπροσεύχωνται μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν καὶ μετὰ μακρὰν ἄσκησιν εἰς τὰ στάδια ταῦτα ἐβαπτίζοντο καὶ ἐδέχοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως καὶ ἀνεγεννῶντο (φ ω τ ι ζ ὀ μ ε ν ο ι).

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως δὲν ἐτελείωνε μὲ τὸ βάπτισμα. Οἱ χριστιανοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παρηκολούθουν κατηχητικὰ κηρύγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐνισχύοντο καὶ ἐτελειοποιοῦντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου διαρκῶς ἐκήρυττον περὶ Χριστοῦ καὶ ἐδίδασκον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ : « Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδά-

σκοντες και ευαγγελιζόμενοι τον 'Ιησουν Χριστον» (Πράξ. ε' 42).

Πάντοτε λοιπον απ' αρχης μέχρι σημερον η 'Εκκλησια εκπληροϊ το εργον της της κατηχησεως, οπως και τους ηδη χριστιανους στερεωση εις την πιστιν και προς αλλους ανθρωπους μεταδωση το φως του ιερου Ευαγγελιου, συμφωνως προς τους λογους του Κυριου προς τους μαθητας του: «πορευθεντες εις τον κοσμον απαντα κηρυξατε το ευαγγελιον παση τη κτισει» (Μάρκ. ις' 15).

Προς την τελειοτεραν εκπληρωση του κατηχητικοϋ εργου ιδρυθησαν εν τη αρχαια 'Εκκλησια αι λεγόμεναι Κατηχητικαι Σχολαι, εκ των οποιων περιφημος εγινεν η υπο του Πανταϊνου ιδρυθεισα Κατηχητικη Σχολη 'Αλεξανδρειας (179 μ.Χ.). Αυτη συν τω χρόνω εξελιχθη εις σπουδαιαν Θεολογικην Σχολην, αναδειξασα σοφους διδασκαλους και Πατερας της 'Εκκλησιας, οπως Κλημεντα τον 'Αλεξανδρεα, τον 'Ωριγενη και αλλους.

Κατα τους νεωτερους χρονους εδοθη μεγαλη σημασια εις το κατηχητικον εργον προς περιφρουρησιν της νεολαιας και παντων των χριστιανων απο τα αντιχριστιανικα και υλιστικα ρευματα της συγχρονου εποχης. Εις την ημετεραν 'Εκκλησιαν, οπως και εις τας αλλας 'Ορθοδοξους 'Εκκλησιας, λειτουργουσι πολυαριθμα Κατηχητικα σχολεια, τα οποια εργαζονται με ωρισμενον προγραμμα δια την Χριστιανικην μορφωσιν μαθητων, φοιτητων, εργατων και εξης, συμπληρουντα τοιουτοτροπως την εν τοις σχολειοις θρησκευτικην διδασκαλιαν. Το εργον τουτο εκπληροϊ εν τη 'Εκκλησια της 'Ελλαδος ο «'Οργανισμος της 'Αποστολικης Διακονιας της 'Εκκλησιας της 'Ελλαδος», ο οποιοις εχει παραρτηματα εις ολας τας Μητροπολεις του Κρατους. 'Αλλα και διαφοροι θρησκευτικαι οργανωσεις, και μαλιστα η σπουδαιοτερα και ακμαιοτερα όλων 'Αδελφότης των θεολογων της Ζωης, εργαζονται δραστηριως και μετα ζηλου δια τον αυτον σκοπον εις τας 'Αθηνas και εις ολας τας πολεις της χωρας. 'Η κατηχησις δεν περιοριζεται εις ωριαιας διδασκαλιας θρησκευτικων μαθηματων εντος των ιερων ναων, αλλ' εις πολλας επαρχιας το Κατηχητικον Σχολειον διαθετει και ιδιοκτητον κτιριον, το οποιον χρησιμευει και ως κεντρον συγκεντρωσεων και ψυχαγωγιας των μαθητων κατα τας εξωσχολικας των ωρας. Εις αυτο ευρισκετις κατάλληλον αναγνωστηριον, αιθουσας παιδιων, διαλέξεων και

κινηματογράφων και τοιουτοτρόπως ζή ούτος έντός περιβάλλοντος εύχαρίστου και θρησκευτικού.

Σήμερον υπάρχουν εις την Έλλάδα άνω των 1500 κατωτέρων, μέσων και άνωτέρων Κατηχητικών σχολείων, εις τα όποια φοιτῶσιν άνω των 350.000 μαθηταί. Διά τής τοιαύτης δράσεως των Κατηχητικών σχολείων ή νεολαία και όλος ό πληθυσμός τρέπονται προς βίον εύσεβή και χριστιανοπρεπή, ούτως ὥστε συν τῷ χρόνῳ νά επικρατήσωσιν εις την ζώην όλων αί άρχαί του Έυαγγελίου και ή χώρα μας νά καταστή μία πραγματικῶς εύσεβής Χριστιανική χώρα.

6. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Αί πηγαί τής Χριστιανικῆς πίστεως, κατά την Όρθόδοξον διδασκαλίαν, είναι δύο, ή Έγία Γραφή και ή Έιερά Παράδοσις. Έκ των δύο τούτων πηγῶν άντλεί τό περιεχόμενόν τής και ή Όρθόδοξος Κατήχησις. Η Έγία Γραφή και ή έιερά Παράδοσις περιέχουσιν άπασαν την θείαν Έποκάλυψιν, γραπτήν και άγραφον, δηλαδή πᾶν ὅ,τι άπεκάλυψεν ὁ Θεός εις τους άνθρώπους διά θεοπνεύστων και άγιων άνδρῶν και διά του Υίου του και Κυρίου ήμῶν Έησοῦ Χριστοῦ προς σωτηρίαν αὐτῶν και ίδρυσιν τής βασιλείας Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Α΄) Έγία Γραφή. Έγία Γραφή καλοῦνται τὰ έιερά εκείνα βιβλία τής Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ όποία γραφέντα υπό άγιων άνδρῶν κατ' έμπνευσιν του άγιου Πνεύματος περιέχουσι τὰς ένεργείας του Θεοῦ, διά των όποίων προπαρεσκευάσθη και κατόπιν έπραγματοποιήθη ή λύτρωσις του κόσμου διά του Κυρίου ήμῶν, ὡς και τὰς θείας εκείνας αληθείας, τὰς όποίας πᾶς χριστιανός όφείλει νά πιστεύη και νά εφαρμόζη εις την ζώην του, έάν θέλη νά σωθῆ. Η Έγία Γραφή άποτελείται από την Παλαιάν και από την Καινήν Διαθήκην.

Έκ τούτων ή Παλ. Διαθήκη, άποτελουμένη από 49 βιβλία, περιέχει την ιστορίαν του Έσραηλιτικού λαοῦ, έν τῆ όποία έκδηλοῦνται ή πρόβησις και αί ένεργείαι του Θεοῦ, ὅπως προπαρεσκευάσθη διά του περιουσίου του λαοῦ τό έδαφος διά την έλευσιν του Σωτήρος του κόσμου. Τὰ βιβλία τής Παλ. Διαθήκης έγράφησαν κατά δια-

φόρους εποχὰς εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν πλὴν ἐλαχίστων, τὰ ὅποια ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ ἱστορικά, ἤτοι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τῆς Ρούθ, τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βασιλειῶν, τὰ δύο τῶν Παραλειπομένων, τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἑσδρα, τὸ τοῦ Νεεμίου, τῆς Ἑσθήρ, τοῦ Τωβίτ, τῆς Ἰουδῆθ καὶ τὰ τρία βιβλία τῶν Μακκαβαίων,

β) τὰ προφητικά, ἤτοι τὸ τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἱερεμίου, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τὰ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν (Ὡσηέ, Ἰωήλ, Ἀμώς, Ὀβδιού, Ἰωνᾶς, Μιχαίας, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας), οἱ θρῆνοι τοῦ Ἱερεμίου, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίου καὶ ὁ Βαρούχ καὶ

γ) τὰ διδακτικά, ἤτοι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι, ὁ Ἐκκλησιαστής, τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, ἡ Σοφία Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ.

Ἡ Ἐκκλησία μας ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο', γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἐβδομήκοντα δύο ἐρμηνευτῶν κατὰ τὸν β' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, χάριν τῶν ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς, ἤτοι χάριν τῶν ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν Μετάφρασιν τῶν Ο' παραπέμπουσι καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ σχέση τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς τὴν Καιν. Διαθήκην εἶναι, ὅτι ἐκείνη παρεσκεύασε ταύτην, διότι ἡ μὲν Παλ. Διαθήκη κάμνει λόγον περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ Μεσσίου σώσῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδρύσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου Ἰησοῦ καὶ τὴν πραγματοποίησιν δι' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργανον, δι' οὗ οὗτος συνεχίζει τὸ σωτήριόν του ἔργον.

Ἡ Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια (ἤτοι τὸ κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μᾶρκον, κατὰ Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην),

β) αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου (ἤτοι ἡ πρὸς Ρω-

μαίους, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολαῶσσαις, αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αἱ δύο πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἑβραῖους), αἱ 7 καθολικαὶ ἐπιστολαί, ὀνομαζόμεναι οὕτω, διότι ἀπηυθύνοντο πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανούς (ἦτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα) καὶ

γ) ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης, περιέχον τὰ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

Ἡ Κ. Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἶδισιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατῆλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἔγινεν ἄνθρωπος, ἔζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

Ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν ἐκ τῶν συγγραφέων της, εἶναι βιβλίον θεόπνευστον, δηλαδὴ ἐγράφη ὑπὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων της ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος: « Πᾶσα γραφή θεόπνευστος » λέγεται ἐν τῇ πρὸς Τιμ. δευτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ' 16), ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἁπ. Πέτρος λέγει: « Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς δὲν γράφουσιν ἰδέας ἰδικὰς των, ἀλλὰ μόνον ὅσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι οἱ ἴδιοι, ὄντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι γεωργοὶ ἢ ποιμένες ἢ ἀλιεῖς, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γράψωσι τόσον ὑψηλὰς ἀληθείας, ὁποίας περιέχει ἡ Ἁγία Γραφή. Αὕτη λοιπόν, ἂν καὶ ἐγράφη ἀπὸ ἀνθρώπους, δὲν εἶναι ἀνθρώπινον βιβλίον, ἀλλὰ θεόπνευστον καὶ ἱερὸν βιβλίον. Ἡ θεοπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς:

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρωτάτας ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὁποίας ἦτο δυνατόν, ὡς εἴπομεν, νὰ διατυπώσωσιν ἄνθρωποι ἀγράμματοι, ὅπως ἦσαν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν,

β) Αἱ ἀλήθειαι αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παρὰ τὰς ποικίλας

ἀντιδράσεις καὶ διώξεις, παρὰ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐφαρμογῆς των, διότι ἐπιβάλλουσι θυσίας καὶ μόχθους εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐφαρμόζη αὐτὰς εἰς τὴν ζωὴν του, ἐν τούτοις διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Διεδόθησαν δὲ αὐταὶ εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς δυνάμεως οὔτε παρὰ σοφῶν καὶ ἰσχυρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν παρ' ἀνθρώπων ἀσήμεων καὶ ταπεινῶν (πρβλ. 1 Κορ. α' 27),

γ) Αἱ θεῖαι αὐταὶ ἀλήθειαι ἠμέρωσαν ἀναμφισβητήτως τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, προήγαγον τὸν πολιτισμὸν ὅπουδήποτε διεδόθησαν καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν καὶ εἰς χώρας ἀπολιτίστους καὶ γενικῶς ἐξύψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀκόμη καὶ μὴ χριστιανῶν διανοουμένων οὐδεμία ἀνθρωπίνη διδασκαλία ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῆ ποτὲ νὰ ὑπερβῆ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι δύνამεις καὶ φάρος, ὁ ὁποῖος θὰ φωτίζη πάντοτε τὸν δρόμον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς κοινωνία. Αἱ ἀλήθειαι αὐταὶ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν παντὸς ἀνθρώπου, εἰς οἵανδήποτε ἡλικίαν ἢ φυλὴν ἢ πολιτισμὸν ἢ ἐποχὴν καὶ ἂν ἀνήκῃ οὗτος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἁγία Γραφή ἔχει μεταφρασθῆ εἰς ἄνω τῶν χιλίων γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς γῆς, διανέμεται σχεδὸν δωρεάν ὑπὸ τῶν λεγομένων Βιβλικῶν ἑταιρειῶν καὶ ἐκδίδεται εἰς ἑκατομμύρια ἀντίτυπα κατ' ἔτος, ὥστε νὰ μὴ στερῆται οὐδεὶς τῶν ὠφελειῶν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ

δ) Ἡ Ἁγία Γραφή, τέλος, εἶναι θεόπνευστος, διότι πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἐξεπληρώθησαν, τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν θὰ ἐγένετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προῖδωσι καὶ νὰ προεῖπωσι τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι θεόπνευστον βιβλίον καὶ ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῆς εἶναι θεῖαι καὶ αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης αἰωνίως θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλήῃ δύνამιν καὶ θεῖαν ζωὴν, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτοι μίαν κοινωνίαν ἁγίων καὶ δικαίων ἀνθρώπων.

Β΄) Ἱερὰ Παράδοσις. Αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα πηγή τῆς πίστεώς μας, ἴση κατὰ τὸ κῆρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις συμπληρώνει καὶ διασαφηνίζει τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι δὲν περιέχονται μὲν ἢ ἀμυδρῶς μόνον ἐκφέρονται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλ' εἶναι πάντοτε σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ' 30, κα' 25) οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ πλείστα μετεδίδοντο καὶ περιεσώθησαν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς : « ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν » (2 Θεσσ. β' 15). Κατ' ἀρχὰς αἱ ἀλήθειαι τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων προφορικῶς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως, κατόπιν δέ, ἀφ' οὗ διεδόθη ἡ νέα θρησκεία εἰς πολλὰ μέρη, ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης μεταξὺ 50 – 90 μ.Χ. Ἡ συλλογὴ δὲ τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰς ἓν βιβλίον, ἥτοι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνος (= συλλογὴ) τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε πολὺ βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Καθ' ὅλα τὰ ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίζετο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν – τὴν γραπτὴν δηλαδὴ παράδοσιν – ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, διότι, ὡς εἴπομεν, αὕτη συμπληρώνει καὶ ἐρμηνεύει τὴν Ἀγ. Γραφήν. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις εἶναι ἰσόκυροι καὶ ἴσης σπουδαιότητος πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τὰ δόγματα καὶ τὰ διδάγματα τῆς, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, παρέλαβε καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν : « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν » (Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 27,2). Ἡ Ἐκκλησία λόγου χάριν δὲν ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Πα-

ράδοσιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία εἰσήγαγεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ὡς νόθα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁμοίως διειτηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελείσεως τῶν ἱερῶν Μυστηρίων, οὐσιώδεις διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἀποδέχονται τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὴν τῆς θρησκείας μας ἴσῃ πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφὴν, ἐν ᾧ αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπορρίπτουσι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐντελῶς καὶ δέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν μόνον ὡς πηγὴν τῆς πίστεως των. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διειτηρήθη ἀναλλοίωτος εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τινὰς Ὁμολογίας τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὡς ἄμεσος πηγὴ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως χρησιμεύουσι καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα κατεγράφη καὶ διειτυπώθη ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἢ τὸ τῆς Νικαίας Κων πόλεως, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.) καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.) κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι τὸ ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, τὸ Ἀποστολικὸν καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἶναι σπουδαῖα, ἀλλ' ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὰ προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν ἀποδέχεται αὐτά: Τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον ἀποδίδεται κατὰ τινὰ ἀβάσιμον παράδοσιν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, τὸ δὲ Ἀθανασιανόν, φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' οὐδεὶς σήμερον δέχεται αὐτὸ ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς,

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐκεῖνων ἐκ τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐπέκύρωσαν μεταγενέστεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν ἱερῶν Πατέρων

τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εἰς αὐτὰ διατυποῦται ὁμόφωνος γνώμη περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζητήσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Δυτικῶν γενόμεναι ἑκθέσεις ἢ ὁμολογίαι πίστεως ὡς καὶ αἱ ἀποφάσεις Τοπικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι :

α) Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (1643 μ.Χ.),

β) Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει συνελευθούσης Συνόδου κατὰ τὸ 1638, ἐν Ἰασιῶν κατὰ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὸ 1672.

γ) Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἰδίᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ

δ) Αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κων/πόλεως, πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ ὅποιοι ἐπέδιδωκον τὴν συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

7. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ὁρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις λέγεται ἡ συστηματικὴ ἑκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πᾶς Ὁρθόδοξος χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του. Αὕτη συνήθως διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὸ δογματικὸν καὶ εἰς τὸ ἠθικόν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι αἱ ἀλήθειαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος παραδέχεται καὶ οἰκειοῦται διὰ τῆς πίστεως μόνον, διότι ὑπερβαίνουν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔγιναν γνωστὰ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται αἱ ἠθικαὶ

ἀλήθειαι, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ Δεκαλόγῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ὅποια πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν βίον. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν δημιουργοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταθεραὶ πεπειθήσεις, αἱ ὅποια κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς Χριστιανικὴν δρασίαν καὶ στερεώνουσι καὶ συγκρατοῦσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος: «Γνώσθε τὴν ἀλήθειαν», εἶπεν ὁ Κύριος, «καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάν. η' 32). Ὅταν ὁ μαθητὴς συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῇ ποτὲ ἀπὸ Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις» (Ἰωάν. 5' 68), καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ ἀνυπέβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἄφθαστον τελειότητά της. Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Προφανῆς ἐπομένως εἶναι ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Δ Ο Γ Μ Α Τ Ι Κ Η

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

8. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

"Άρθρον α΄ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν. Αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα ὄλων τῶν ἀνθρώπων, παντοδύναμον καὶ δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐκφράζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν μὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ πίστις αὕτη εἰς ἕνα Θεὸν εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν πίστιν κανονίζει τὴν συμπεριφορὰν του καὶ τὴν στάσιν του ἔναντι τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Κατὰ τὸν Θεόν, τὸν ὅποῖον ἔχει τίς καὶ λατρεύει, κανονίζει τὴν ζωὴν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνώσις μας περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσκολωτάτη. Ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον ὄν καὶ ἡμεῖς εἰμεθα πεπερασμένα καὶ ἀτελεῖ ὄντα, διὰ τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἀσθενῶν μας διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ¹.

Συνήθως διακρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἀποκεκλυμμένων διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀληθειῶν. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι εἶναι ἡ φ υ σ ι κ ῆ καὶ ἡ ὑ π ε ρ φ υ σ ι κ ῆ γ ν ῶ σ ι ς τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν προσπα-

1. Κατὰ τὸν ἱερὸν Δαμασκηνόν: « ἄπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία » (Ἐκθ. Ὁρθ. Πίστ. 1, 4).

θοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, λέγεται φυσικὴ γνῶσις. Τελειότεραν ὅμως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ταύτην ὀνομάζομεν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν, διότι ἀποκτῶμεν ταύτην δι' ὑπερφυσικοῦ τρόπου, ἥτοι διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἤμπορεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων καὶ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώσῃ ταύτας κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον οἰκειοποιούμεθα αὐτάς, εἶναι ἡ πίστις καὶ ὁ ἄνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Θεὸν γνωρίζει μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφώτισεν, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ὅσα ὁ Θεὸς ἔκαμεν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ : « Ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ...τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν » (1 Κορ. β' 10 – 12).

Ἄλλὰ καὶ ὅταν φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυναμέθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, εἶναι ἀτελής ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας θὰ ἀξιωθῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ὅτε θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » (1 Κορ. ιγ' 12), ἐν ᾧ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας τῆς πεπερασμένης καὶ ἐφημέρου ὑπάρξεώς μας ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τινος αἰσθητοῦ τρόπου : « διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἶδους » (2 Κορ. ε' 7).

9. ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου ἀναφέρομεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀποδοχὴ λοιπὸν τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς Θεοῦ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν πίστιν· ἐν τούτοις συνήθως προβάλλονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἀποδείξεις, αἱ ὁποῖαι μόνον ὡς ἐνδείξεις μᾶλ-

λον περὶ τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Διὰ τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐνισχύεται ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀνασκευάζονται τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἀθείας καὶ ἀπιστίας.

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. Εἶναι λογικὸν ἄξιωμα καὶ νόμος φυσικός, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι μόνον τοῦ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν γίνεται, διότι αὐτόματος ζωὴ καὶ γένεσις δὲν ὑπάρχει. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ ἄπειρον αὐτὸ σύμπαν δὲν ἐδημιουργήθη μόνον τοῦ ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ' ὑπὸ ἐνὸς σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ κόσμου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς Δημιουργοῦ. Ἡ θεὰ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς ἀπεράντου κόσμου ἀνυψώνει ἡμᾶς πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν : « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα », διακηρύττει ὁ ψαλμωδὸς (18,1). Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης » (Ρωμ. α' 20). Εἰς δὲ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντ, ἔλεγεν « ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος, ἰδοὺ δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα γεμίζουσι πάντοτε τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἔκπληξιν ». Ἡ εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου στηριζομένη ἀπόδειξις αὕτη περὶ Θεοῦ ὀνομάζεται κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Οἱ ἀναλλοίωτοι νόμοι τῆς φύσεως, αἱ καλλοναὶ τῆς καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα ἄρμονία καὶ τάξις καὶ σκοπιμότης προκαλοῦσι πάντοτε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας. Ἐκθαμβὸς ἐμπρὸς εἰς τὰ κάλλη καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδὸς « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103,24). Ἄλλ' οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως καὶ ἡ ἄρμονία, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτῆς προϋποθέτουσιν, ὅτι εἰς νοῦς πάνσοφος ἐδημιούργησε πάντα ταῦτα. Κάθε τι εἰς τὴν φύσιν ἔχει τὸν σκοπὸν του, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς πολλάκις δὲν γνωρίζομεν. Οὐδὲν μάταιον καὶ ἄσκοπον ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ πάντα λειτουργοῦσιν ἐν ἄρμονίᾳ καὶ τάξει. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη καὶ ἄρμονία καὶ σκοπιμότης προῆλθον μόναι τῶν καὶ ἐκ τύχης ; Εἰς ἀρχαίους φιλόσοφος

έγει, ότι είναι ευκολώτερον νά πιστεύσωμεν, ότι, εάν ρίψωμει μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, θά προκύψωσι τὰ « Χρονικά τοῦ Αἰνείου », παρὰ νά παραδεχθῶμεν, ότι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συνοχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Εἶναι κατὰ ταῦτα πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πειστικὴ ἢ περὶ Θεοῦ τελεολογικὴ αὕτη ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), τὴν ὁποῖαν ἐξάγομεν ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ συμπαντι.

γ) **Ἠθικὴ ἀπόδειξις.** Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς πανίσχυρος ἠθικὸς νόμος συνήθως χαρακτηριζόμενος ὡς συνείδησις, ὁ ὁποῖος παρακινεῖ αὐτὸν νά πράττῃ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νά ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. Ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι αὐστηρὸς καὶ ἰσχυρὸς, ὥστε διατάσσει ἡμᾶς νά πράττωμεν τὸ καλὸν μὲ πᾶσαν θυσίαν, μᾶς ἐλέγχει δὲ δριμέως, εάν πράξωμέν τι κακόν (τύψεις τῆς συνειδήσεως). Αἱ τύψεις δὲ αὗται τῆς συνειδήσεως κάμνουσι τὸν ἄνθρωπον νά ὑποφέρῃ, ὅπως πονεῖ καὶ ὑποφέρει, ὅταν πάθῃ καμίαν μεγάλην συμφορὰν. Τοῦτο σημαίνει, ότι, ὅπως τιμωρεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν παραβαίῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοιοῦτοτρόπως τιμωρεῖται καὶ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, ὅταν περιφρονῇ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ παραβαίῃ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἠθικὴ τάξις. Ἄλλ' ἢ ἠθικὴ τάξις καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ἵνα οἱ μὲν καλοὶ καὶ δίκαιοι ζῶσιν εὐτυχεῖς, οἱ δὲ κακοὶ ὑποφέρουσιν ἐν τῇ ζωῇ των. Ἄλλ' εἰς τὸν βίον βλέπομεν, ότι συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντίθετον, ἤτοι οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἅγιοι πολλάκις ὑποφέρουσι καὶ διώκονται, οἱ δὲ ἄδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκимоῦσι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἄδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νά ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωὴν. Δὲν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νά μένῃ ἄνευ ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του, οὔτε ὁ ἐγκληματίας ἄνευ τιμωρίας τοῦ ἐγκλήματος του. Διὰ νά συμβῇ ὁμως τοῦτο, πρέπει νά δεχθῶμεν, ότι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὁ ὁποῖος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων, θά ἀνταποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα του. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν καὶ ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἠθικὸν νόμον ἀναγκαζόμεθα, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς δικαίου καὶ παντοδυνάμου

καὶ παντογνώστου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ κριτοῦ τῶν πάντων κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀρῶμεθα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξε λαός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε θρησκείαν καὶ δὲν ἐπίστευεν εἰς Θεὸν ἢ θεοὺς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπωμεν, φαινόμενον καθολικόν. Ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ Ἄνω εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πράγματι Θεός, διατί ἔχομεν ἐν ἡμῖν μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν ὀρμὴν καὶ τάσιν πρὸς Αὐτόν; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὠκεανῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θὰ ἐπέτων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἕως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὰ θερμότερα ταῦτα μέρη, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁδηγεῖ αὐτὰ τὸ ἐνστικτὸν των; Ὅπως τὰ πτηνὰ ἐξ ἐνστικτοῦ πετῶσιν ἀπὸ τὰ ψυχρὰ μέρη εἰς τὰ θερμότερα, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον Θεόν, ἀναζητοῦσαι πλησίον Αὐτοῦ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν χαρὰν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς πρὸς ἑαυτόν. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται, διατί ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἶχον πάντοτε θρησκείαν καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς Θεὸν ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν Θεοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς βásiμος καὶ δεδικοιολογημένη. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀποδείξεις αὗται χρειάζονται κυρίως πρὸς ἀνασκευὴν καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων τῆς ἀπιστίας καὶ ἀθεΐας. Διότι ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του τὸν Θεὸν καὶ ζῆι πλησίον αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὁ τοιοῦτος χριστιανὸς βεβαίως δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεων, διὰ νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεὸν του. Ἐν τούτοις καὶ τοῦ χριστιανοῦ ἡ πίστις ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει μὲ τὴν θέαν τοῦ ὠραίου τούτου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀρμονίας καὶ τάξεως καὶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶχον θρησκείαν τινα καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν.

10. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ οὐδὲ νὰ περιλάβωμεν Αὐτὸν ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῶν διανοίας. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνώσιν περὶ Θεοῦ, ὥστε νὰ περιγράψωμεν ἐν ἀκριβείᾳ πῶς εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν του καὶ ποῖα εἶναι αἱ ιδιότητές του (Ἐξόδ. λγ' 20 καὶ 1 Τιμ. ς' 16). Ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικὴν μόνον γνώσιν τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἶναι πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις ἡμῶν: «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται... Βλέπομεν γὰρ ἄρτι ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. ιγ' 10,12 καὶ 1 Ἰωάν. γ' 2).

Ἡ Ἁγία Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει ἀπλῶς, ὅτι εἶναι «πνεῦμα» (Ἰωάν. δ' 24), προφυλάττουσα οὕτως τοὺς χριστιανούς ἀπὸ ἀνθρωπομορφικὰς καὶ ὑλικὰς παραστάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαινε εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποφαινόμενοι ὁμοίως, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἄπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως¹.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος, δυνάμεθα ὁμως νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων «τὰ περὶ τὸν Θεόν», δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὅπως ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωρίζομεν τὰ προσόντα ἐνὸς τεχνίτου, τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν δημιουργημάτων Αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δωρεῶν σχηματίζομεν ἰδέαν περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ ιδιότητες αὗται διακρίνονται εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς.

1. Τὴν ἴδιαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατανόησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλάτων λέγων «Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν» (Τιμ. 28 c).

11. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αί φυσικαί ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πανταχοῦ παρουσία του, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ αἰωνιότης του.

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικά ὄντα ὑπόκεινται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τούτους, ἀλλ' εἶναι ἀπόλυτον ὄν καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι πανταχοῦ παρῶν, παντοδύναμος καὶ αἰώνιος.

Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν, ἐννοοῦμεν ὅτι οὗτος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα, πλην ὁμως δὲν περικλείεται καὶ δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Εἶναι δὲ πανταχοῦ παρῶν ὁ Θεός, διότι εἶναι αὔλον ὄν, πνεῦμα ἀπόλυτον, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὄρισμένον χῶρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλὰ πληροῖ τὸ σύμπαν μὲ τὴν παρουσίαν του. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διακηρύττουσι τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἰδίως ἡ ἀλήθεια αὕτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον Ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἄδην, πάρε· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου ».

β) Παντοδυναμία. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου κόσμου καὶ μὲ τὰς ἀπειροὺς ἐνεργείας Αὐτοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατευθύνει τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι περιορισμένην δύναμιν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν ἢ διανοηθῶσιν, ὁ Θεὸς δύναται τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὄριον ὑπάρχει εἰς τὴν δύναμίν του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ χαρακτηρίζεται ὁ Θεὸς παντοκράτωρ, φοβερὸς, ἰσχυρὸς, μόνος δυνάστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης τῶν πάντων : « Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν », λέγει ὁ Ἰώβ, ἐξυμνῶν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως καὶ ἐν Λουκ. α' 37 λέγεται παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴν Θεοτόκον : « οὐκ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα ».

γ) Αἰωνιότης. Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος, μόνον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς

του χρόνου, ἀλλ' εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μὴ ἔχων οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι « ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος » (Ἀποκ. α' 4) καὶ παρ' αὐτῷ « οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα » (Ἰακ. α' 17). Ἐπίσης ὁ ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ « πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ » (89,2). Καὶ ἡ μακροτάτη χρονικὴ περίοδος εἶναι διὰ τὸν Θεὸν μία ἀσήμαντος στιγμή ἢ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ ψαλμωδός, « χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἢ χθές, ἥτις διήλθεν » (89,4, πρβλ. καὶ 2 Πέτρ. γ' 8).

12. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτος, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀλλ' εἶναι καὶ προσωπικὸν ὄν καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει συνείδησιν, βούλησιν, νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν νοῦν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ἔργων του ὡς παντογνώστης καὶ πάνσοφος, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέλησίν του, ὅτι εἶναι ἅγιος, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης.

α) Π α γ γ ω σ ί α. Περὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι εἶναι παντογνώστης, διότι γνωρίζει τὰ πάντα τελείως, ἥτοι καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ κατὰ τὰς ιδιότητάς των, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους λογισμοὺς καὶ τὰς κρυφίας πράξεις τῶν ἀνθρώπων : « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν... ἰδοὺ, Κύριε, σὺ ἐγnows τὰ πάντα, τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα », ἀναφωνεῖ ὁ Δαβὶδ (Ψαλμ. 138, 2. 4).

Πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς προγινώσκει ὅλα τὰ μέλλοντα γεγονότα, ταῦτα θὰ συμβαίνωσι πάντοτε, ὅπως ὁ Θεὸς προεῖδε καὶ προώρισε ταῦτα· συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι, ἀλλὰ θὰ ἐνεργῇ πάντοτε καὶ θὰ πράττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένα καὶ προεγνωσμένα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁμως πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἀπλῶς προγινώσκει τὴν χρῆσιν, ἣν θὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀσθενείας παρά τινος ἰατροῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὕτω καὶ ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία αὐτῶν.

β) Πανσοφία. Ἡ ἐν τῷ σύμπαντι ἄρμονία, τάξις καὶ σκοπιμότης, ἡ σταθερότης τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ διακυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ ἡ Πρόνοιά του περὶ πάντων, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. "Ὅλα ἐν τῷ κόσμῳ, μικρὰ καὶ μεγάλα, διαλαλοῦσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ἔχουσι δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν σοφίᾳ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καθ' ἑκάστην ἀνακαλύπτουσι νέας μυστικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων τῆς, τόσοι περισσότεροι θαυμάζει καὶ ἀναγνώριζει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Δικαίως ὁ Ψαλμῶδὸς ἀναφωνεῖ « ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103, 24). Ὁ ποιητὴς Σίλλερ ἔλεγε « τὸ σύμπαν εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Θεοῦ », καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθ' ἑκάστην ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρωσι τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ εἰς ἕκαστον ὃν καὶ φαινόμενον. "Ὅλα ἔχουσι δημιουργηθῆ κατὰ τάξιν καὶ δι' ὠρισμένους σκοποὺς καὶ εἶναι πεπρωκισμένα μὲ τὰ μέσα καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν πραγματοποιοῦσι τοὺς σκοποὺς τούτους. Ἐπίσης ὑπάρχει στενὴ συνάφεια καὶ ἀλληλεξάρτησις μεταξύ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων καὶ ὅλα ἀποτελοῦσι μίαν ἄλυσιν ποικίλων μέσων καὶ σκοπῶν, ὑπηρετοῦντα ἄλλως ἀνωτέρους σκοποὺς, συμφῶνως πρὸς τὰ ἀνεξερεύνητα σχέδια καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἀξίζει νὰ ἀναφωνῆ τις ἔκθαμβος πρὸ τῆς σοφίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ « "Ω ! βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » (Ρωμ. 1α' 33, 34).

13. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἡθικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ λέγονται ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιότητα τῆς βουλήσεώς του. Αὗται εἶναι :

α) Ἡ ἀ γ ι ό τ η ς. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ἅγιος, μὴ ἔχων οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἀπολύτως ἀγαθός, οὕτως ὥστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ πολλάκις ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς « ὁ ἅγιος ». Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἓν ὄραμά του εἶδε τοὺς ἀγγέλους περίξ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὑμνοῦντας Αὐτὸν οὕτως « ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σα-

βρώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ » ('Ησ. σ' 3). 'Ο ἴδιος ὁ Θεὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι ἅγιος αὐτός, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι, τὰ πλάσματά του, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἅγιοι, « ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι » (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). 'Ο Θεὸς δὲ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, διότι ἡ κακία καὶ τὰ πάθη εἶναι σημεῖον ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας, ἐν ᾧ ὁ Θεός, ὡς εἴπομεν, εἶναι τέλειον καὶ παντοδύναμον ὄν.

β) 'Η δικαιοσύνη. Μετὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ συνδέεται στενωῶς ἡ δικαιοσύνη Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶναι ἅγιος ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ, ἵνα βασιλεύῃ ἡ ἠθικὴ τάξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἑαυτοῦ πλάσμάτων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀμείβει μὲν τοὺς τηροῦντας τοὺς ἠθικοὺς νόμους του, τιμωρεῖ δὲ τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς, ἀποδίδων ἐν δικαιοσύνῃ ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Συνηθέστατα ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς δίκαιος καὶ ἀδέκαστος κριτῆς : « Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος », λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, « ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτῆς » (2 Τιμ. δ' 8). Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ « Ναί, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἰ κρίσεις σου » (ις' 7, ιθ' 2). Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται βεβαίως καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ κατὰ ποικίλους τρόπους διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων καὶ προστασίας τῶν ἐναρέτων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ ἀποδώσῃ ὁ Θεὸς τὸ δίκαιον εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν θὰ κριθῇ διὰ παντός ἡ αἰώνια τύχη μας, λέγεται « ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως διακαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ » (Ρωμ. β' 5).

γ) Ἡ ἀγάπη. Ὁ Χριστιανισμὸς θεωρεῖται θρησκεία τῆς ἀγάπης, οὐ μόνον διότι πρωτίστως αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει, ὅτι ἡ σπουδαιότερα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀγάπη : « Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν » (1 Ἰωάν. δ' 8). Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς πρὸς τὰ ἔκτος αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐνεργείας του. Ἐξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα σοφῶς, διότι ἠθέλησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς ἄλλα ὄντα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια Αὐτὸς ἔχει, προικίσας ταῦτα δι' ὅλων τῶν ἰδιοτήτων καὶ ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ δύνανται νὰ εἶναι εὐτυχῆ. Ἰδίως ὁμως

ή ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μολονότι ἦσαν οὗτοι ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀσεβεῖς. Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον παρέδωκε τὸν Υἱὸν του τὸν μονογενῆ, ἵνα σταυρωθῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν: « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον » (Ἰωάν. γ' 16, Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλὸν καὶ δέχεται αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, ὅπως ὁ φιλόστοργος πατὴρ ἐδέχθη τὸν ἄσωτον υἱὸν, κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου (Λουκ. ιε' 11). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν πρόνοιαν Αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων μέχρι σημείου, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ πάθῃ τι οὔτε ἐν στρουθίον: « καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν (τῶν στρουθίων) οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν » (Ματθ. ι' 29).

δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑποστηρίζει καὶ προστατεύει ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων: « Ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν », ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (γ' 33), καὶ ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ: « ὁ πέμψας με ἀληθὴς ἐστίν » (Ἰωάν. η' 26). Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγεται πάντοτε, ὅτι ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου, ὅστις διὰ τοῦ ψεύδους μόνον δύναται νὰ παρασύρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κακόν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀληθινός, ἀλλὰ καὶ πιστός, ἦτοι ἐκπληροῖ πάντοτε τόσον τὰς ἐπαγγελίας Αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαίους, ὅπως συνέβη μὲ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του, αἱ ὅποια πᾶσαι ἐξεπληρώθησαν, ὅσον καὶ τὰς ἀπειλάς του ἐναντίον τῶν ἀδίκων καὶ φαύλων. Καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι ἀπιστήσωσιν, ὁ Θεὸς μένει πιστός καὶ δὲν μεταβάλλει τὰς βουλὰς καὶ ἀποφάσεις του, διότι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ ἑαυτὸν: « εἰ ἀπιστῶμεν », γράφει ὁ Ἀπ. Παῦλος, « ἐκεῖνος πιστός μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται » (2 Τιμ. β' 13 πρβλ. 1 Ἰωάν. α' 9 « ὁ Θεὸς πιστός ἐστὶ καὶ δίκαιος » καὶ Ἀποκ. ιθ' 11).

14. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

Ἐν ἀπὸ τὰ βασικὰ Χριστιανικὰ δόγματα εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶ-

ναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἤτοι τρισυπόστατος. Ἐξ ὅλων τῶν θρησκευτῶν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἰς, ἀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως, ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διδάσκεται ὅμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Οὕτως, ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, εἶπε « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ. κη' 19). Ἐπίσης, ὅταν ὁ Κύριος ἐβαπτίζετο, ἐπεφάνη ἡ Ἁγία Τριάς, ὁ μὲν Υἱὸς βαπτιζόμενος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐν εἶδει περιστερᾶς καὶ ὁ Πατὴρ λέγων « οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα » (Ματθ. γ' 17). Ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 ὡσαύτως λέγεται : « τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἐν εἰσιν ».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, διατυπωθεῖσαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμεικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦσιν ὅφεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ αἰρετικοὶ Σαβελλιανοὶ — δηλαδή ὁ εἰς καὶ αὐτὸς Θεὸς παρουσιάζεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλοτε ὡς Πατὴρ, ἄλλοτε ὡς Υἱὸς καὶ ἄλλοτε ὡς Ἅγιον Πνεῦμα — ἀλλ' εἶναι τρία πρόσωπα ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως ἠνωμένα κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον οὕτως, ὥστε οὔτε τρεῖς Θεοὶ εἶναι, ἀλλ' οὔτε συγχέονται εἰς ἓν πρόσωπον. Καὶ ἐν ᾧ εἶναι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ὁμοούσια καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητες, διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἔκτος συμμετέχουσι μὲν καὶ τὰ τρία πρόσωπα, διότι πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἕκαστον πρόσωπον κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἢ, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, « ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα » (Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄
ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

15. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σύμπαντος εἶναι ὁ Θεός. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » (Γεν. α' 1). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα : « πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τίνος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός », λέγεται ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ (γ' 4, πρβλ. καὶ 2 Μακ. ζ' 28, Σοφ. Σολ. ια' 18, Πράξ. ιζ' 24, 1 Κορ. η' 6). Ἐντεῦθεν πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας εἶναι ἡ ὁμολογία, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ὁ θεόπνευστος Μωϋσῆς παραθέτει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Πεντατεύχου του μίαν ἀπλῆν ἅμα καὶ μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα οὐχὶ ἐκ προϋπαρχούσης τινὸς ἀμόρφου ὕλης, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου Αὐτοῦ, διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἐκείνου προστάγματος : « γενεθήτω ». Εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, προέβη ὁ Θεὸς κλιμακῶδόν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἔπειτα προχωρήσας πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, τελευταίον πλάσας τὸ τελειότερον ὅλων τῶν πλασμάτων, τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ κόσμος οὗτος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, διακρίνεται εἰς πνευματικὸν καὶ εἰς ὑλικὸν κόσμον. Ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις

μας και υπόκεινται εις αναλλοιώτους και μηχανικούς νόμους, τούς καλουμένους φυσικούς νόμους. Τόν φυσικόν τούτον κόσμον έρευνῶσι διαρκῶς οί έπιστήμονες, ειςχωροῦντες ὀλονέν βαθύτερον εις τὰ μυστικά τῆς φύσεως και ανακαλύπτοντες διαρκῶς νέας δυνάμεις αὐτῆς, τὰς ὁποίας θέτουσιν εις τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου και διὰ τὸ καλὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μολονότι πολλὰς τρομακτικὰς δυνάμεις αὐτῆς χρησιμοποιοῦσι δυστυχῶς οί ἀνθρώποι πρὸς ἀλληλοκαταστροφήν (ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ὑδρογονοβόμβαν και ἑξῆς). Διὰ τῶν ἐξαιρέτων ἐπιτυχιῶν του εις τὰς ἐρεῦνας ταύτας ὁ ἀνθρώπος ἐξωραΐζει τὴν ζωὴν, ἀποκτᾷ διαφόρους ἀνέσεις και εὐκολίας και καθίσταται διαρκῶς κυρίαρχος τῆς φύσεως, συμφῶνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους « Αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρῶσατε τὴν γῆν και κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας μας, ὅτι ὁ θαυμάσιος οὗτος κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συμφωνεῖ και πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ὅλιγοι εἶναι ἐκεῖνοι και ἐκ τῶν ἀρχαίων και ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων και ἐπιστημόνων, οί ὁποιοί, ὕλισται ὄντες, ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ και τοῦ πνευματικοῦ κόσμου και ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς ὕλης και εἶναι δυνάμεις και ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Τὰς θεωρίας ταύτας τῶν ὕλιστῶν οὐδεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων δέχεται σήμερον, διότι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶσιν ἡ σκέψις, ἡ θέλησις, ἡ ἠθικότης και ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὕλη οὔτε σκέπτεται οὔτε θέλει οὔτε ἐλευθέρα εἶναι, ἀλλ' ὑπόκειται εις ἀπαραβιάτους και αἰώνιους νόμους.

Μεταξὺ θρησκείας και ἐπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία και σύγκρουσις ὑπάρχει, διότι ἀμφοτέραι ἐρευνῶσι και ὑποστηρίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός, τῆς προόδου, σκορπίσας τὰ σκότη και τὰς πλάνας και διαδῶσας τὸν πολιτισμὸν ὅπουδῆποτε ἐξηπλώθη οὗτος. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἀσυμφωνία και σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἡ περιοχὴ ἐκάστης αὐτῶν εἶναι διάφορος. Ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον μὲ ὅσα ὑποπίπτουσιν εις τὰς αἰσθήσεις μας και μὲ ὅσα ἐξ ἐμπειρίας και διὰ τῶν παρατηρήσεων εἶναι γνωστά. Ἀντιθέτως ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἢ μὲ τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον.

Ἡ θρησκεία δὲν ἀσχολεῖται λόγου χάριν μὲ τὰ προβλήματα τῆς

γεωλογίας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ' ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἐδάφη τῆς θρησκείας οὔτε ἡ θρησκεία εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀληθεῖς δὲ ἐπιστήμονες γνωρίζουσι τοῦτο καὶ μετ' εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης κλίνουσι γόνυ καὶ οὔτοι πρὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ κοινοὶ καὶ ἀγράμματοι θνητοί. Οἱ τοιοῦτοι διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν εὐσέβειάν των καὶ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα. Ὅταν ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος Παστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωϊκῆς Βιολογίας « ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα », ἀπήντησεν, ὅτι « τοῦτο εἶναι ὀρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες ἔχουσι καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα ».

16. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ Θεός, δημιουργήσας τὸ σύμπαν, δὲν ἐγκατέλειψεν αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του, ἀλλὰ προνοεῖ διαρκῶς περὶ πάντων καὶ κυβερνεῖ τὰ πάντα, οὕτως ὥστε ἕκαστον ὄν νὰ ὑπηρετῇ τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐδημιουργήθη. Μία τάξις φιλοσόφων, οἱ Δεῖσταί, ὑποστηρίζουσι, ὅτι ὁ Θεός, ἀφ' οὗ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μακρόθεν παρακολουθεῖ ἀπλῶς πῶς λειτουργεῖ καὶ ἐξελίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους Αὐτὸς ἔθεσεν ἐν τῷ κόσμῳ. Κατὰ τοὺς Δεῖστας, ὅπως ὁ ὠρολογοποιός, ἅμα ρυθμίσει τὸ ὠρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλ' ἐργάζεται τοῦτο μόνον του πλέον, τοιοιτοτρόπως καὶ ὁ Δημιουργός, ἀφ' οὗ ἔθεσε τὸν κόσμον εἰς κίνησιν μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους, δὲν ἀναμιγνύεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ὅμως δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίβλεψις αὕτη καὶ φροντίς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἕκαστον ὄν ζήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα μερικοὺς καὶ γενικοὺς σκοπούς τῆς ὑπάρξεώς των, καλεῖται θεία Πρόνοια. Ἡ θεία αὕτη Πρόνοια ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς φροντίς πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν αὐτῶν, ἰδίως τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πραγματοποιήσωσι τοὺς θείους σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους προωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α) Ἡ Συντήρησις τοῦ κόσμου. Ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην πάντοτε τῆς συντηρητικῆς Προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ζωὴν καὶ ἐξαρτᾶται. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιοῦτοτρόπως προφυλάσσονται καὶ διατηροῦνται τὰ ὄντα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀκόμη ἀναγκαῖα διὰ τινὰ οἰονδήποτε σκοπὸν. Τὴν τοιαύτην συντηρητικὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἐξυμνεῖ ὁ Δαυὶδ εἰς τὸν 103 Ψαλμὸν καὶ μάλιστα διὰ τῶν στίχων « ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, παραχθήσονται ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ». Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκομεν « Ἄγαπᾶς γὰρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἂν τι, εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας ; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη ; » (1α' 25). Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγει, ὅτι τὰ πάντα συντηροῦνται ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς θείας δυνάμεως : « ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν » (Πράξ. ιζ' 28, Κολ. α' 17, Ἐβρ. α' 3, ἰδίως Ματθ. ζ' 26). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξυμνοῦσι διαρκῶς τὴν ἀδιάλειπτον Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων. Ὁ Μέγας Βασίλειος π.χ. λέγει « Οὐδὲν ἀπρόνοητον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς, πᾶσι πάρεστι, σκορπίζων ἐκάστῳ τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις οὖν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Mign. 32, 1372, πρβλ. καὶ ἱεροῦ Χρυσοστ. Mign. 52, 492 - 498).

β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς δὲν προνοεῖ μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κυβερνεῖ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὑψιστον σκοπὸν, δι' ὃν ἐδημιουργήθη, καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα Αὐτοῦ (1 Κορ. γ' 22, ιε' 28). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς ζῶν καὶ πανάγαθος, φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασμάτων του, κυβερνῶν καὶ κατευθύνων τὰ πάντα σοφῶς. Ἄνευ τοῦ θελήματος τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. Κατὰ τοὺς ὠραίους λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπο-

λάμπειν, ὡς ἀποστίλβειν, ὡς ἀνακηρύττειν τοῦ πεπιοηκότος τὴν ὀσιότητα» (Ming. 55, 471).

Ἄνευ δὲ τῆς πίστεως εἰς θεῖαν Πρόνοιαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη θρησκευτικὴ ζωὴ. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ προσεύχηται τις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς Αὐτὸν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του, ἔαν ὁ Θεὸς δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν προνοῇ καὶ φροντίζει δι' αὐτόν ; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε θεῖα Πρόνοια, καὶ αὐτὴ ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρία τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀπραγματοποίητος, διότι αὕτη προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀπειρον ἀγάπην καὶ εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ θεῖα Πρόνοια, ἐνεργοῦσα πανσόφως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας νόμους ὡς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι' εἰδικούς καὶ ἀνωτέρους σκοποὺς ἀνακόπτει ὁ Θεὸς προσωρινῶς τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὁπότε κάμνει διάφορα θαύματα. Λέγονται δὲ θαύματα, ὅσα γεγονότα ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ γίνονται ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας φυσικοὺς νόμους διὰ τῆς θείας μόνον παντοδυναμίας. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς ἐνισχύῃ διὰ τῆς θείας χάριτός του τὸν ἀνθρώπον καὶ παρακινήσῃ αὐτόν, ἵνα πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεως του εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διότι ὁ Θεὸς οὐδένα βιάζει ἢ ἀναγκάζει, ἀλλ' ἀπλῶς βοηθεῖ καὶ συνεργάζεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀνθρώπος παρὰ τὴν θεῖαν ἐνίσχυσιν ἐκλέξῃ τὸ κακόν, πάλιν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς φροντίζει νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τῶν κακῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

Ἐπάρχουσι πολλοὶ ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι, βλέποντες τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὡς καὶ τὰς καταστροφὰς ἐκ διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν θείας Προνοίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ὁ Θεός, κατὰ τὴν φράσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐδημιούργησε τὰ πάντα « καλὰ λίαν » καὶ ἔαν προνοῇ περὶ πάντων, διατὶ ὑπάρχει τοσαύτη κακία καὶ δυστυχία ἐν τῇ ζωῇ ; Διατὶ πολλάκις ἀμοίβονται ἐν αὐτῇ

καί εὐημεροῦσιν οἱ φαῦλοι καί οἱ ἀναιδεῖς, ὑποφέρουσι δὲ καί διώκονται οἱ δίκαιοι; Διατί νὰ ὑπάρχη τὸ λεγόμενον φυσικὸν κακόν, ἤτοι αἱ ἀσθένειαι, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ νοσογόνα μικρόβια, τὰ δηλητήρια καί τὰ τοιαῦτα; Ἀλλὰ διὰ μὲν τὰς ἀθλιότητος καί τὰς ἀδικίας τῆς ζωῆς ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου, ὡς εἴπομεν, ὁ Θεὸς σέβεται τὴν ἐλευθερίαν καί δὲν βιάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι τότε τὸ ἀγαθόν, γινόμενον ἀναγκαστικῶς καί διὰ τῆς βίας, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι μία ἐλευθέρα προσωπικότης. Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει ἀνωμαλίαι καί καταστροφαὶ ἔκ τινων φυσικῶν δυνάμεων ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, οὐ μόνον εἰς τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς φυσικὰ αἷτια, ἀλλὰ καί εἰς τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν ἄνθρωπον καί τὴν περιβάλλουσιν αὐτὸν φύσιν (Γεν. γ' 17, Ρωμ. η' 20). Ἐξ ἄλλου ὅμως πολλά, ἅτινα νομίζονται ὡς φυσικὰ κακά, δὲν εἶναι πραγματικά, ἀλλ' ἔχουσι βαθύν τινα σκοπὸν ἐπ' ἀγαθῶ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον σκοπὸν οὗτος δὲν γνωρίζει καί δὲν βλέπει. Ἀπὸ πολλὰ δηλητηριώδη καί ἐπιβλαβῆ πράγματα γίνονται φάρμακα ὠφελιμώτατα (ὅπως ἀπὸ τὴν μούχλαν ἐγένετο ἡ πενικιλίνη). Ἐπίσης ὁ πόνος μέλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι εὐεργετικώτατος καί ἀναγκαιότατος διὰ τὴν συντήρησιν καί τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς. Ὅταν ὁ ὀργανισμὸς μας πάθῃ κακόν τι (ἔλκος, καρκίνον, ἀρθριτισμούς, κοιλιοπόνους, πονοδότους καί ἐξῆς), οὐδέποτε θὰ ἐγνωρίζομεν τοῦτο, ἐὰν δὲν ἦσθάνομεθα πόνον. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν πάθησιν ἢ διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην ἀσθένειαν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἀσθενείας του. Ἄνευ τῆς προειδοποιήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πόνων, τὸ σῶμα καί αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ διέτρεχον μέγαν κίνδυνον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ὁ πόνος λοιπὸν εἶναι σπουδαῖος φρουρὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐν ᾧ συνήθως παραπονούμεθα καί γογγύζομεν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρωσιν ἐξ αἰτίας του οἱ ἄνθρωποι.

Ἀλλὰ καί τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐμπόδια καί βάσανα εἶναι πολλάκις χρήσιμα καί εὐεργετικά, διότι κεντρίζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὑποτάξῃ τὴν φύσιν καί τὰς δυνάμεις τῆς καί προαγάγῃ τοιοιουτρόπως τὸν πολιτισμὸν καί τὴν εὐτυχίαν του. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐφευρέσεων ὁ ἄνθρωπος

ἔχει μειώσει πολὺ τὰ ἐκ τῆς φύσεως κακὰ καὶ ἔχει θέσει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του (οἶον ἀλεξικέραυνον, ἀντισεισμικὰς κατοικίας, ὕδατοφράκτας κατὰ πλημμυρῶν, προόδους καταπληκτικὰς εἰς τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην, δι' ὧν αἱ ἀθεράπευτοι ἀσθένειαι ἐμειώθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῆ σήμερον κατὰ μέσον ὄρον βίον μακροβιώτερον ἢ ἄλλοτε). Συνεπῶς πολλὰ δεινὰ, προερχόμενα ἐκ διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ γογγύζη κατὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ νὰ ἔχη τὴν βθεϊαν πάντοτε πεποιθήσιν, ὅτι τὰ πάντα διακυβερνᾷ καὶ κατευθύνει ἐν σοφίᾳ ὁ Θεός, ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδίᾳ τῶν δικαίων καὶ εὐσεβῶν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν » (Ρωμ. η' 28).

17. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς πάντων, « ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ». Μεταξὺ τῶν ἀοράτων ὄντων εἶναι οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικά, ἀσώματα καὶ ἐλεύθερα ὄντα, ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ δοξάζωσι τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀναγγέλωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα Αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἀγγέλων, παρουσιαζομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ θελήματά του. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λόγου χάριν ἄγγελοι εἰδοποίησαν τὸν Λῶτ, ἵνα ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. 19' 22). Ὁ προφήτης Ἡσαίας εἰς ἓν ὄραμά του εἶδεν ἄγγελους κύκλω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ δοξάζοντας Αὐτὸν (Ἡσ. 5' 3). Καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ ἀγγέλων. Ἄγγελος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ αὐτὸς ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι θὰ γεννήσῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἄγγελοι ὡσαύτως κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν Ὑψιστον τὸ « δόξα ἐν ὑψίστοις » (πρβλ. καὶ Πράξ. 1β' 7, Ματθ. α' 20, β' 13, δ' 11 καὶ ἔξης).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου (Ἰώβ λη' 7)

καί εἶναι πνευματικά καί ἀσώματα ὄντα, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναλλοίωτος, διότι, ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, καί αὐτοὶ ὑπόκεινται εἰς μεταβολήν, δυνάμενοι νὰ προκόπτωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγιότητα ἢ νὰ περιπίπτωσι καὶ εἰς ἁμαρτίαν : « ἔχοντες ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ ἱερός Δαμασκηνός (Ἔκδοσ. Ὁρθοδ. πίστεως Β' 3). Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουσι ἀκόμη ὡς ἔργον νὰ προστατεύωσι τοὺς εὐσεβεῖς ὡς φύλακές των καὶ ὁδηγοὶ εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου των.

Πλὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων ὑπάρχουσι καὶ οἱ πονηροὶ ἄγγελοι ἢ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι πρὶν ἦσαν καλοὶ ἄγγελοι, ἀλλ' ἀπὸ ἀλαζονείαν καὶ φιλοδοξίαν ἡμάρτησαν καὶ ἔγιναν ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Οἱ δαίμονες διεξάγουσιν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα κατὰ τοῦ θείου θελήματος, πειράζοντες καὶ παρακινούντες τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρακοὴν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατ' Αὐτοῦ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην βλέπομεν, ὅτι οἱ δαίμονες ταρασσονται μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἐμελλε νὰ συντριβῆ ἡ δύναμις των καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσία καὶ ἐπιρροή. Πολλοὶ δαιμονιζόμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ ὅποιος, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων » (Μάρκ. α' 39).

18. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις καὶ προορισμός αὐτοῦ. Ἐν ᾧ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἐντελῶς καθαρὰ πνεύματα, οἱ ἄνθρωποι ἴστανται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κόσμων τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ὕλικου, μετέχοντες συγχρόνως ἀμφοτέρων διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὕλην καὶ πνεῦμα, ἢ ἄλλως ἀπὸ σῶμα καὶ ἀπὸ ψυχῆν. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἐξ ὄλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι τὸ, τελειότερον δημιούργημα Αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, κατὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, διὰ μόνου τοῦ λόγου του, διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁμως λαμβάνει ἰδιαιτέραν πρόνοιαν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐπλάσε, λαβὼν πηλὸν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμφυσήσας εἰς τὸ σῶμά του πνοὴν ζωῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἀνθρωπομορφι-

καί, διότι ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, οὔτε χεῖρας ἔχει, ἵνα λάβῃ πηλὸν καὶ πλάσῃ τὸ σῶμα οὔτε στόμα, ἔχει, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ σῶμα πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν τούτων ἐκφράσεων ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει τὴν ὑψίστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν πρὸς τὰ ὑλικά ὄντα καὶ εἴμεθα χῶμα, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν προερχόμεθα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἴμεθα συνεπῶς θείας καταγωγῆς ὄντα.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἔλεγον πολλοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἰρετικοί, οὐδὲ ὄργανον καὶ ἔδρα τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὄργανον καὶ ὑπηρέτης τῆς ψυχῆς ἢ, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, τὸ σῶμα εἶναι «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος» (1 Κορ. 5' 19).

Ἐντεῦθεν οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὸ σῶμα των καὶ νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸ ὑγιᾶ καὶ ἑγνόν, διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ ἡ θεία ψυχὴ καὶ τὸ τὴν ψυχὴν ζωογονοῦν Ἁγιον Πνεῦμα: «Οὐκ οἶδατε», λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, «ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός» (1 Κορ. 3' 16).

Κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, δηλαδὴ μὲ τιοιαῦτα προσόντα, ὁποῖα ἔχει καὶ ὁ Θεός, ὥστε διὰ τῶν προσόντων τούτων νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ γίνῃ ὅμοιος πρὸς Αὐτόν. Τὰ θεία ταῦτα προσόντα εἶναι ὁ νοῦς του, ἡ θέλησις, τὸ συναίσθημα, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἠθικὴ ροπή καὶ φύσις. Ὁ Κύριος ἐτόνισεν ἰδιαιτέρως τὴν ἄπειρον ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰπὼν «τί γὰρ ὠφελεῖται ἀνθρώπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἀνθρώπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 15' 26). Ἀκολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θείαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίστων εἰς τοὺς πιστοὺς, ἵνα ἐπιμελῶνται ἰδιαιτέρως τῆς ἀθανάτου ψυχῆς των: «Γνωθὶ σαυτοῦ τὴν φύσιν», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «ὅτι θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ: ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου». Διὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ὁ ἀνθρώπος συγγενεῖ πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ προορίζεται διὰ τὴν αἰωνίαν ἐν τῷ Θεῷ ζωὴν.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον, μὴ δυναμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πνευ-

ματικά και ψυχικά φαινόμενα ἐκ τῆς ὕλης μόνον, δέχεται τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ὅσοι ὑλισταὶ ἀποκρούουσι τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ὕλην ὅλα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ νὰ ἀποδειχθῆ, διότι οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει σκέψιν, θέλησιν, συναίσθημα καὶ ἐλευθερίαν.

β') Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη διδάσκουσι τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τελειώνει μὲ τὸν θάνατον, ἀλλὰ συνεχίζεται αἰωνίως καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον. Ἡ Χριστιανικὴ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐλπίδα εἰς μίαν μετὰ θάνατον αἰωνίαν ζωὴν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ δίκαιοι θὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος. Αἱ περὶ δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως διδασκαλίαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς προϋποθέτουσι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ ζωὴ μας τελειώσῃ εἰς τὸν τάφον, τότε διατὶ κοπιᾶζομεν καὶ θυσιάζομεν τὰ πάντα διὰ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον; Ἐὰν, ὅπως λέγει ὁ Ἅπ. Παῦλος, δὲν ὑπάρχη συνέχεια τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ψυχῆς μας, τότε πρέπει νὰ φροντίζομεν νὰ τρώγομεν καὶ νὰ πίνωμεν καὶ νὰ διασκεδάζωμεν, διότι αὔριον ἀποθνήσκομεν: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγομεν καὶ πίνωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (1 Κορ. ιε' 32). Ἀλλοίμονον, λέγει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, ἐὰν ὁ βίος μας ἐτελείωεν ἐδῶ καὶ δὲν εἴχομεν ἐλπίδα διὰ μίαν ἄλλην ζωὴν, τότε θὰ εἴμεθα οἱ δυστυχέστεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα: «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἐλπικότες ἐσμὲν μόνον, ἐλειονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν» (1 Κορ. ιε' 19).

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύομεν καὶ λογικῶς διὰ τῶν ἑξῆς ἀποδείξεων :

1. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ὄλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευον καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὅλοι ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς μὲ τιμὰς καὶ περιεποιῶντο τοὺς τάφους των ποικιλοτρόπως, διότι ἐπίστευον, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἠὲ χαριστοῦντο αἱ ψυχαὶ των.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πολλῶν ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν εἰς αὐ-
τοὺς πολλὰ σπουδαῖα εὐρήματα, τὰ ὅποια δεικνύουν πόσον ἐτίμων
ὄλοι οἱ λαοὶ τοὺς νεκροὺς των καὶ πῶς ἐπίστευον, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν
νεκρῶν ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς τὴν ἀθα-
νασίαν τῆς ψυχῆς δεικνύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βασιμότητα τῆς
πίστεως ταύτης (Ἱστορικὴ ἀπόδειξις).

2. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν τάσιν πρὸς τὸ τέλειον καὶ
τὸ ἄπειρον. Οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δύναται νὰ ἱκανο-
ποιῇ αὐτὸν πλήρως, ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖ τὸ τελειότερον. Τοῦτο δει-
κνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς των, ἡ ὅποια ἐπιζητεῖ μίαν τελείαν
καὶ αἰωνίαν ζωὴν, ἵνα ἱκανοποιηθῇ καὶ ἐπιτύχῃ τοῦ προορισμοῦ
της. Τὸ ἀνικανοποίητον τῶν βαθυτέρων καὶ εὐγενεστέρων τάσεων
τῆς ψυχῆς μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πλασμένη διὰ τὸν πρόσκαι-
ρον αὐτὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰωνιότητα (Τελεολογικὴ ἀπό-
δειξις).

3. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βλέπομεν, ὅτι συνήθως ὑποφέρουν,
δυστυχοῦν καὶ διώκονται οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ
φασῦλοι, οἱ ἐγωῖσταί, οἱ ἐγκληματῖαι ὄχι μόνον δὲν τιμωροῦνται,
ἀλλὰ καὶ εὐδοκιμοῦν καὶ εὐημεροῦν. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν
λογικὴν καὶ πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, διότι λογικὸν καὶ δίκαιον
εἶναι ἡ μὲν ἀρετὴ νὰ βραβεύηται, ἡ δὲ κακία νὰ τιμωρῆται. Καὶ ἐπει-
δὴ δὲν γίνεται τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ
ἄλλη μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀνταπόδοσις. Ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατά-
στασις τοῦ δικαίου τούτου πρέπει νὰ ζῆ καὶ μετὰ θάνατον ἡ ἀνθρω-
πίνη ψυχὴ. (Ἠθικὴ ἀπόδειξις).

4. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι ἀθάνατος, διότι εἶναι ἐπλήρως καὶ ἄυλος
ὡς πρὸς τὴν φύσιν της. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ διά-
λυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς ὑλικοῦ ὄντος. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι
ὑλῆ, ὥστε νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ. Εἶναι ἄυλος καὶ πνευμα-
τικὴ, ἐπομένως ἀθάνατος (Ὀντολογικὴ ἀπόδειξις).

γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ
εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ ἄνθρωπος, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-
σιν Θεοῦ, ἐπροικίσθη διὰ θείων ἰδιοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύ-
νατο νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸν συνεχῶς ὑπὸ τὴν ἀγάπην καὶ προστα-
σίαν τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ νὰ ζῆ εὐδαίμων εἰς τὴν γῆν ταύ-
την. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε ἐπλάσθη τέλειος, ἀλλ' εἶχεν

ὅλας τὰς δυνατότητας νὰ προκόπη ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀκούμενος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ζῶν πάντοτε κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πρὸς ἀσκησιν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὴν ἀρετὴν ἔδωκεν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας ὤφειλον νὰ τηρῶσι πιστῶς καὶ πάντοτε, ὥστε νὰ δεικνύωσι διὰ τοῦ βίου των, ὅτι συμμορφώνονται πρὸς τὸ ἅγιον θέλημά Του καὶ εἶναι ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανοῦ Πατρός των. Ἡ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους δοθεῖσα ἐντολὴ ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅπως μὴ φάγωσι καρπούς ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως καὶ ἡ Εὐὰ, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἐξ ἀλαζονείας καὶ ἐγωῖσμοῦ παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς ἀπηγορευμένους καρπούς. Ἡ παράβασις αὕτη ἦτο ἀπιστία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πίστις εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας του ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἦτο περιφρόνησις ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ λήθη τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς θείων εὐεργεσιῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς ἦτο, ὅτι ἔχασαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς των καὶ ἡ θέλησις των κατέστη ἀσθενὴς καὶ ἀνίκανος νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πρῶτον ἀμάρτημα διεδέχθησαν ἄλλα, καὶ οὕτως οἱ πρωτόπλαστοι ἀπεμακρύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐβυθίζοντο εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ εἶναι οἱ προπάτορες καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ πρώτη ἐκείνη παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται συνήθως προπατορικὸν ἀμάρτημα. Τὸ ἀμάρτημα ἐκεῖνο ἐκληρονόμησαν ἀναγκαίως πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐὰς καὶ ἔκτοτε οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἀμαρτωλοὶ καὶ μὲ τὰς ἰδικὰς των προσωπικὰς ἀμαρτίας ἐπαυξάνουσι τὴν ἠθικὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην κατάπτωσιν ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἀπομακρυνόμενοι διαρκῶς περισσότερο ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐλησμόνησαν ἐν τέλει τὸν Θεὸν καὶ ἤρχισαν νὰ λατρεύωσι τὰ κτίσματά του, ἀστέρας καὶ ὄρη καὶ θαλάσσας καὶ διάφορα ἡμέρα καὶ ἄγρια ζῶα. Μὲ τὴν τοιαύτην ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐφαίνετο, ὅτι οἱ σκοποὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐματαιώθησαν, διότι οἱ ἄνθρωποι, ἀντὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρετῇ πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐβυθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων φι-

λοσόφων ἔλεγον, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐκφυλισθῆ καὶ θὰ ἐξαφανισθῆ, ἐὰν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀπολύτρωσίν της. Ἄλλ' αἱ βουλαὶ καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἀπραγματοποίητα καὶ νὰ ματαιώνωνται ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ πολυεὐσπλαχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ πλάσματά του νὰ ἀφανισθῶσιν ἐντελῶς εἰς τὴν κακίαν καὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὰ πάλιν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰς δυνατότητας νὰ σωθῶσιν καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πλησίον του. Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ὁμαρτίαν, ἀναλαβὼν Αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ βᾶρος τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην. Ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ἀπολύτρωσις ἀποκατέστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ ἐπανέφερεν αὐτὸν πλησίον τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς του. Διὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπῆλθεν ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος, λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδάμ, ἐπῆλθεν ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ θεία ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων: «Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται» καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ (τοῦ Ἀδάμ), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ (τοῦ Ἰησοῦ)» (1 Κορ. ιε' 22, 49, πρβλ. καὶ Ρωμ. ε' 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

Ἄρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: β'. 'Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

γ'. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

δ'. Σταυρωθέντα τε ἐπὶ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

ε'. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

ς'. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθιζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

ζ'. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

19. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ

Ἡ ἀνθρωπότης, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς του παρὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἔζη μίαν ἀνευ Θεοῦ ζωὴν ἐντὸς τῆς ἐμαρτίας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ θεῖα χαρίσματα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐξησθένησαν καὶ ἡ ροπή πρὸς τὸ κακὸν ἐγένετο ὀλονέν ἰσχυροτέρα. Ἡ διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο τόσοσιν μεγάλη, ὥστε ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ μεταβάλῃ ζωὴν ὁ ἀνθρώπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν, διότι ἡ βούλησις του ἐξησθένησε καὶ ἡ εὐνοια καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ — ὁ μόνος οὗτος ὅρος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς — ἀπεσῦρθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διὰ τοῦτο, ὅταν

ἦλθεν ὁ κατάλληλος χρόνος, ἔστειλε τὸν Υἱὸν Του πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ κατάλληλος οὗτος χρόνος ἦλθεν, ἀφ' οὗ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τῆς καὶ ἠσθάνθη ἰσχυρῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασίν τῆς καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Ἀνωθεν σωτηρίας. Ἡ προπαρσκευὴ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ὡς ἀκολούθως: Ἐν πρώτοις ἐξέλεξεν ὁ Θεὸς ἓνα λαόν, τὸν Ἰσραηλιτικόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον καὶ ὡς θεματοφύλαξ τῆς πίστεως εἰς ἓνα Θεὸν καὶ ὅλων τῶν πρώτων προπαρεσκευάσθη διὰ τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὁποῖος θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐλογίαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων περὶ τοῦ Μεσσίου ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν Νόμον, τοὺς προφῆτας καὶ ἄλλους ἀγίους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἰουδαῖοι συνεκρατοῦντο εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαός, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευεν οὐχὶ τὰ ἄστρα, τὰ ζῶα, τὰς θαλάσσας καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου καὶ πολὺ ἐνωρίτερον ἦσαν ἐσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχον συναγωγὰς εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐκείνας, ὅπου ὑπῆρχον τὸ ὀλιγώτερον δέκα Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων τούτων τῆς Διασπορᾶς πολλοὶ Ἐθνικοὶ, βλέποντες τὴν λαμπρὰν λατρείαν καὶ τὰ αὐστηρὰ ἦθη τῶν Ἰουδαίων, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ ἐγίνοντο προσήλυτοι. Ἀλλά, παρὰ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην εὐνοίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς, οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου εἶχον διαστρέφει καὶ μεταβάλλει τὴν θρησκείαν των εἰς θρησκείαν ἐξωτερικῶν καὶ μηχανικῶν τύπων καὶ τελετῶν καὶ ἀντὶ ἐνὸς πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ σωτῆρος ἀνέμενον ἓνα Μεσσίαν κοσμικόν, ἥτοι ἓνα ἀνδρεῖον καὶ ἀνίκητον Βασιλέα, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέτασσεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ θὰ ἐδόξαζε τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος.

Ἡ θεία Πρόνοια δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περιορισθῆ εἰς ἓνα λαὸν μόνον, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς κατὰ πολλοὺς τρόπους (Πραξ. ιδ' 16). Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑθνικῶν παρουσιάσθησαν φωτεινὰ πνεύματα, μεγάλοι φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον καθαρὰς καὶ ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας καὶ διεκήρυττον τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο διὰ τοὺς Ἑθνικοὺς παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν, ὅπως ἦτο ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ὁ Σωκράτης, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων, βλέπων τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔλεγεν, ὅτι μόνον, ἐὰν ὁ Θεὸς κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ἔστειλῃ ἀνωθεν ἓνα Σωτῆρα, θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ σωθῶσιν.

Ἐπίσης αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθήκαι ἦσαν λίαν εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ Ἀναδημιουργοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολυτρώσεως, διὰ τοῦτο κατέφευγον ἄθρόως εἰς τὰς λεγομένας ἀπολυτρωτικὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα καὶ ἔξῃς, αἱ ὅποια ὑπίσχυοντο εἰς τοὺς μουμένους εἰς αὐτάς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰωνίαν ζωὴν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε μία πολιτικὴ διοίκησις ἀνά τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας — ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία — εἰς πολιτισμὸς καὶ μία γλῶσσα, καὶ πάντα ταῦτα βεβαίως ἠνύθουν πολὺ τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν παρεσκευάσθη καταλλήλως ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἦλθεν ὁ ἀναμενόμενος Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννηθεὶς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Ἁγίας Γραφάς, καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὀκταβιανοῦ.

20. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴν βάπτισίν του ὁ Κύριος, ἐκλέξας δώδεκα μαθητάς, περιέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Ἰουδαίας κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, πλήρης ἀγά-

πης πρὸς ὅλους, ἰδιαίτερος πρὸς τοὺς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς συναισθανο-
μένους τὴν ἰδίαν των ἑμαρτωλότητα, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι
νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐτὸν καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ ἀλλήλους
δι' ὄλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς των. Ἐδίδασκεν ἐπίσης, ὅτι ὁ
Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ λατρεύωσιν Αὐτὸν
πνευματικῶς διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετ' Αὐτοῦ, διὰ τῆς
ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ δι' ἁγίου βίου. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας
νὰ ἀκολουθήσωσιν Αὐτὸν ἀπῆται μετάνοιαν, πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ
περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, διότι οἱ
ἄνθρωποι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τούτων, λησμονοῦσι τὸν Θεὸν καὶ
ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου.
Ὁ Κύριος ἐνίσχυε καὶ ἐπεκύρωνε τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του μὲ
τὰ θαύματά του καὶ μὲ τὸν τέλειον καὶ ἅγιον βίον του. Διὰ τῶν θαυ-
μάτων του ἀπεκαλύπτετο, ὅτι ἦτο Θεός, κύριος τῶν δυνάμεων τῆς
φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, συνεπῶς οἱ ἄκροαταὶ του ὤφειλον
νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του καὶ νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐ-
τόν. Συγχρόνως ὁ βίος του ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἅγιος: «Ἀμαρτίαν οὐκ
ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Ἡσ. νγ' 9,1
Πέτρ. β' 22), εἶχε προεῖπει ὁ προφήτης, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐπρα-
γματοποιήθησαν ἀπολύτως. Ὁ ἴδιος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ «τὶς ἐξ ὑμῶν
ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;» (Ἰωάν. η' 46), καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ
οὔτε οἱ σύγχρονοι οὔτε οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαν-
τήσωσιν, ἵνα διαφεύσωσιν Αὐτόν. Ὅπως ἐδίδασκε, τοιοῦτον βίον
ἔζη. Τὰ ἔργα συνεφώνουν πρὸς τοὺς λόγους του καὶ οὐδεμία ἐσω-
τερικὴ σύγκρουσις παρετηρεῖτο εἰς τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ βίος καὶ ἡ
διδασκαλία του ἐνεποίουν τοιαύτην κατάπληξιν, ὥστε ἔλεγον οἱ
ἄκροαταὶ του «οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν» ἢ «οὐδέποτε οὕτως ἐλά-
λησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος» (Μάρκ. β' 12, Ἰωάν. ζ'
46). Ἐν τέλει ὁ Κύριος ἑτεράτισε τὸν ἅγιον βίον του διὰ μιᾶς
ἀπεριγράπτου αὐτοθυσίας, παθῶν καὶ σταυρωθῆς ὡς κακοῦργος
ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ
ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτούς.

21. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ

Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, ἐφθό-
νουν καὶ ἐμίσουν τὸν Κύριον, διότι τὰ πλήθη ἠκολούθουν Αὐτόν καὶ

διότι ἤλεγχε τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν των. Ἐντεῦθεν συλλαβόντες Αὐτὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐσταύρωσαν Αὐτόν. Διὰ τῆς παραβάσεως ὑπὸ τῶν προπατόρων τῆς πρώτης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς ἄσκησιν καὶ δοκιμασίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο καταδεδικασμένος εἰς αἰώνιον τιμωρίαν, ἐὰν ὁ Θεός, ἐν τῇ πανσοφίᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀπειρῶ του ἀγάπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εὔρισκε μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἰκανοποιηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη του, ἡ ὁποία ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἐξαλειφῶσι συγχρόνως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ οὕτω σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, δὲν ἠδύνατο διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων οὔτε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην νὰ ἰκανοποιήσῃ οὔτε καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, νὰ ἐξαλείψῃ, ὁ Θεὸς ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἄνθρωπος, ἐξεπλήρωσε τὰ ἀδύνατα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διότι ἡ θυσία τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀναμαρτήτου ἀνθρώπου, ἦτο θυσία, ἣτις ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰκανοποίησε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ ὁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου ἦτο ἀναγκαῖα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι δι' αὐτῆς ἰκανοποιήθη ἡ θεῖα δικαιοσύνη καὶ ὁ Θεὸς κατηλλάγη μετὰ τῶν ἀνθρώπων: «ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε' 10). Κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν (1 Πέτρ. γ' 19) καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶμα του εὔρισκετο ἐν τῷ τάφῳ, κατέβη εἰς τὸν Ἄδην καὶ ἐκήρυξεν ἐκεῖ εἰς τοὺς προκεκοιμημένους ἀνθρώπους, ἵνα καὶ οὗτοι πιστεύσωσι καὶ σωθῶσι καὶ τοιοῦτοτρόπως συμπληρωθῇ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀπαντας δὲ τοὺς ἐν τῷ Ἄδῃ πιστεύσαντας εἰς Αὐτὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ Πατρὸς Του (1 Πέτρ. γ' 19).

Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὡς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ζῶν ἔτι εἶχε προείπει τὰ πάθη καὶ τὴν Ἀνάστασίν Του καὶ ἐχαρακτήρισεν ἀμφοτέρα ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν

σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἐξῆς λόγων πρὸς τοὺς μαθητάς του: «ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι» (Ματθ. ις' 21, κ' 18). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι ἐγγύησις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι (1 Κορ. ιε' 12).

Τὰ πάθη καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶχον προεικονισθῆ καὶ διὰ διαφόρων γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ πάθημα τοῦ προφήτου Ἰωναῖ, παραμείναντος ἐπὶ τριήμερον ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, προεικόνιζε τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ σταύρωσίν του, προεικόνιζεν ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφεως ἐπὶ ξύλου ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅπως οἱ δηχθέντες ὑπὸ τῶν δηλητηριωδῶν ὄφειν τοῦ Μωϋσέως, τοιοῦτοτρόπως ὕψωθη ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα πᾶς ὁ ἀτεινίζων εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως σωθῆ ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῆς ἑμαρτίας (Ματθ. ιβ' 40, Ἰωάν. γ' 14).

22. Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του ἀνελήφθη ὁ Κύριος εἰς οὐρανοὺς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μετὰ τὸ δεδοξασμένον καὶ ἀθάνατον σῶμά του καὶ ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, προσλαβὼν τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Οἱ μαθηταὶ του ἐκπληκτοὶ ἠτένιζον τὸν ἑνδοξον διδάσκαλον καὶ Σωτῆρά των ἀναλαμβάνομενον εἰς οὐρανοὺς. Τότε δύο ἄγγελοι παρουσιασθέντες διεβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι ὁ ἀναληφθεὶς Κύριος θὰ ἐπανέλθῃ ἐν δόξῃ: «τί ἐστήκατε», εἶπον εἰς τοὺς μαθητάς, «βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν» (Πράξ, α' 11). Καὶ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, θὰ παρουσιασθῆ πάλιν ὁ Κύριος ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη εμφάνισις καλεῖται Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην, ὅτε ὡς ταπεινὸς καὶ πτωχὸς ἄνθρω-

πος ἐγεννήθη εἰς τὴν κώμην Βηθλεὲμ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἀνεκλήθη εἰς μίαν φάτιν τῶν ἀλόγων. Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ τὴν τελικὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅποτε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀξιωθῶσι νὰ ζῶσι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐν δόξῃ καὶ μακαριότητι, οἱ δὲ φαῦλοι θὰ ὑποφέρωσι καὶ θὰ βρασανίζωνται μακρὰν τοῦ Θεοῦ αἰωνίως εἰς τὴν Κόλασιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφάλαιον.

23. Αἱ Χριστολογικαὶ Ἐριδες

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, στηριζομένη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διδάσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὥστε εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸς ἀληθινός. Αὐτὸς ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἀληθινός, ὅταν κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἔγινε τέλειος κατὰ πάντα ἄνθρωπος, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ χωρὶς ἁμαρτίαν (Ἰωάν. η' 46, 2 Κορ. ε' 21, 1 Πέτρ. β' 22). Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἠνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον φυσικὸν τρόπον, ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεᾶνθρωπος, ἥτοι ἐν αὐτῷ ἔχομεν ἐν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, τὴν θεϊκὴν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀχωρίστως.

Ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, τοιοῦτοτρόπως διακρίνονται ἐν αὐτῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιτίθενται καὶ δὲν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποτάσσεται ἐκουσίως πάντοτε εἰς τὴν θεϊκὴν θέλησιν (Ματθ. κς' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἔγιναν πολλὰ ἔριδες καὶ συζητήσεις. Ἦδη ὁ γέρων Συμεὼν εἶχε προείπει τοῦτο, χαρακτηρίσας τὸν Ἰησοῦν ὡς « σημεῖον ἀντιλεγόμενον » (Λουκ. β' 34). Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται Χριστολογικαί. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τούτων εἶναι, ὅσαι προῆλθον ἀπὸ τὰς αἰρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς, τῶν Μονοθελητῶν. Ὁ Ἀρειος, πρεσβύτερος ὢν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ

Πατρός καὶ ὡς κτίσμα δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀλλ' ἦτο καιρός, κατὰ τὸν ὅποιον δὲν ὑπῆρχε. Τοιουτοτρόπως ὁ Ἄρειος δὲν ἐδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ αἰώνιος, μετέτρεπε δὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν, διότι, ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα, τότε οἱ χριστιανοὶ εἶναι κτισματολάτραι, ὅπως ἦσαν οἱ εἰδωλόλατραι. Ἄλλος αἰρετικός, ὁ Νεστόριος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἐχώριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἐγέννησε τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἀνθρωπινον Χριστόν. Συνεπῶς ἡ Παρθένος δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, ἀλλὰ Χριστοτόκος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεστόριον ὁ Εὐτυχῆς, πρεσβύτερος ὢν ἐν Κων/πόλει, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον θείαν φύσιν, ἡ ὁποία ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αἱ δύο τελευταῖαι αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν φύσιν, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην ἢ τὴν θείαν φύσιν, λέγονται Μονοφυσιτικαὶ αἱρέσεις. Ἄλλὰ πλὴν τούτων παρουσιάσθησαν ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Κύριος εἶχε μίαν μόνον θέλησιν, εἴτε τὴν θείαν εἴτε τὴν ἀνθρωπίνην (Μονοθελητισμός), ἐν ᾧ Αὐτὸς εἶχε τελείαν ἀνθρωπίνην καὶ τελείαν θείαν θέλησιν, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἴπομεν, δὲν συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλας, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἠκολούθει ἐκουσίως πάντοτε τὴν θείαν θέλησιν καὶ ὑπετάσσετο εἰς αὐτήν.

Ἡ Ἐκκλησία διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἰρέσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι διέστρεφον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν τῆς. Αὕτη καθοδηγούμενη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διετύπωσε τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν εἰς τὴν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διστυπώθη εἰς δόγματα διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν τούτων Συνόδων, περιλαμβάνεται ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ ἄρθρα β' - ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὰ ὁποῖα παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς ἀποστολὴν καὶ ἔργον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἁμαρ-

τίας και την καταλλαγήν της μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεπλήρωσε διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ ἁγίου βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἀπολυτρωτικὸν του ἔργον.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρίοντο, ὅταν ἀνελάμβανον τὰ ἀξιώματα ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἔκαλοῦντο «Χριστοὶ τοῦ Κυρίου». Ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι ὁ Μεσσίας (ἑβραϊκὴ λέξις σημ. κεχρισμένος), δηλαδὴ ὁ Χριστός, διότι ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με...» (Λουκ δ' 18, Ἦσ. ξα' 1). Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος πλὴν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ (Λουκ. α' 31), ἔφερε πάντοτε καὶ τὸ ὄνομα «Χριστός».

Ὡς Μεσσίας ὁ Κύριος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ τρία ὑψίστα ἀξιώματα ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, τὸ τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὸ τριπλοῦν αὐτὸ ἀξίωμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τριπλοῦν Του ἔργον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτὸν «σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (1 Κορ. α' 30), διότι ἐδίδασκε τὰς ὑψίστας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀληθείας, ἡγίασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐδικαίωσε ταύτην καὶ ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου.

α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχον ἔργον καὶ ἐντολὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκωσι τὸν λαόν νὰ ἰξαγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς βουλάς τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνίοτε οὗτοι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμνον θαύματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἐξεπλήρωσε καὶ ὁ Κύριος. Καὶ Αὐτός, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς Ἐκκλησίας του (Ἰωάν. ζ' 16, ι' 30, ιδ' 7). Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὁ ἀκολουθῶν Αὐτὸν δὲν ζῆ-εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. Ὡς Θεὸς δὲ ἀληθινός, ὁ Κύριος, ἐγνώριζε καὶ πολλάκις προέλεγε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς Αὐτὸν ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ εἰς

τὸν κόσμον ἅπαντα. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια διασφύζονται οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, διὰ τῶν ὁποίων περιγράφονται μὲ εἰκόνας καὶ μὲ δραματικὸν ὕφος αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ κόσμου (πρβλ. Μάρκ. 1γ').

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἄξιωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων εἰσήρχετο ἅπασι τοῦ ἔτους εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ καὶ προσέφερε θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχιερατικὴ αὕτη θυσία προεἰκόνιζε τὴν θυσίαν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου (Ἑβρ. β' 17, δ' 14). Ὁ ἄνθρωπος μόνος του, ἐπειδὴ ἦτο ὁ ἴδιος ἁμαρτωλὸς καὶ ἔνοχος, ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἐξαλειφῆ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τῆς ἁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ ἰκανοποιηθῆ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὄντος, διότι εἰς ἁμαρτωλὸς, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ σώσῃ ἑαυτὸν, πῶς θὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεός, κινούμενος ἐκ τῆς ἀπέιρου ἀγάπης του καὶ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀκόμη, ἐξαπέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱόν, ἵνα θυσιασθῆ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Ὁ Κύριος διὰ τῆς αὐτοθυσίας του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπέτυχε τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν λύτρωσιν τούτων ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Κατὰ τὸν σταυρικὸν του θάνατον βεβαίως ἔπαθε μόνῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθὴς¹. Ἐκτοτε πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Κύριον καὶ βαπτιζόμενοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀνεδείχθη ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Πλὴν Αὐτοῦ καὶ μακρὰν Αὐτοῦ δὲν

1. Εἰς τὴν Ὁμολογίαν τοῦ Κριτοπούλου ἡ διδασκαλία αὕτη διατυπῶται ὡς ἑξῆς: «Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑφίσταται — αὐτοῦ γὰρ τῶ μῶλωπι ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενοῦσης... σταυρωθεὶς τοῖνον καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρσιν Εὐαγγελισταῖς ἐμπεριεχόμενα διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαιρέτου μενάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

υπάρχει σωτηρία: «Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἁπ. Πέτρου (Πράξ. δ' 12).

γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι καὶ Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, βασιλεύων εἰς τὰς ψυχὰς πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουσι καὶ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς Αὐτόν. Διὰ τούτους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι νόμος τῆς ζωῆς των. Ἦδη αἱ προφητεῖαι περιέγραφον τὸν Μεσσίαν καὶ ὡς βασιλέα καὶ ἄρχοντα, ὁ ὅποιος ἔμελλε νὰ καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαβίδ (Ἡσ. θ' 7, Μάρκ. ια' 10). Πράγματι ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ (Λουκ. α' 32, Ρωμ. α' 3), πλὴν ἡ βασιλεία Αὐτοῦ δὲν ἦτο κοσμική, ὅπως περιέμενον τὸν Μεσσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πνευματική. Ὡς γνωστόν, ὅταν ὁ Πιλάτος ἠρώτησε τὸν Κύριον ἐὰν εἶναι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, οὗτος ἀπήντησεν « ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » (Ἰωάν. ιη' 36). Ὁ Κύριος, ὡς Βασιλεὺς, κυβερνᾷ ἀοράτως τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ διὰ τῶν ποιμένων καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ὠρίσθησαν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. κη' 19,20. Ἰωάν. ιε' 12,17).

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Τὴν λύτρωσιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐχάρισεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκειοῦνται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χάρις λέγεται ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύει ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ εἶναι οὔτοι ἄξιοι αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὴν θεῖαν ταύτην ἀγάπην δωρεάν, χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ ἐνίοτε δωρεά. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάσταση, τὴν ὁποίαν φέρει ὁ ἀξιωθεὶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς χριστιανός, ὀνομάζεται χάρις. Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσιν εἰς τὴν θεῖαν ταύτην χάριν πᾶν ὅ,τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχουσιν. Ἄνευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ἡ χάρις γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνισχύει τὸν πιστὸν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν: « τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον », λέγει ὁ Ἁπ. Παῦλος (Ἐφ. β' 8, Ρωμ. θ' 12). Πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ λέγῃ, ὅπως ὁ μέγας

αὐτὸς Ἀπόστολος, « χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι, ὃ εἰμι » (1 Κορ. ιε' 10). Ἡ θεία χάρις βεβαίως δὲν ἐξαναγκάζει τινὰ νὰ κάμνη τὸ καλόν, ἐνισχύει ὅμως τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ θέλῃ οὗτος καὶ νὰ πράττῃ αὐτό. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τόσο τῆς θείας χάριτος, ὅσον καὶ τῆς ἐλευθερας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἰκειοθελῶς δεχομένου τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ πιστεύοντος εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐν ᾧ τοιαύτη εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος διδασκαλία περὶ θείας χάριτος, ἄλλοι χριστιανοὶ — ἰδίως ὁ ἱερός Αὐγουστίνος καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν Προτεστάνται — ὑπεστήριξαν τὸν λεγόμενον ἀ π ὅ λ υ τ ο ν π ρ ο ο ρ ι σ μ ὀ ν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὴν σώζουσαν θείαν χάριν εἰς ὅσους Αὐτὸς θέλει καὶ ὅτι, ὡς παντοδύναμος καὶ Κύριος τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν. Μία τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὁποία καταργεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς αὐθαίρετος Δεσπότης, ἄλλους σώζων καὶ ἄλλους καταδικάζων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ἂν εἶναι δίκαιοι ἢ φαῦλοι.

Ἡ Ἁγία Γραφή ὅμως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ὄλων, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς πάντας καὶ θέλει τὴν σωτηρίαν πάντων: « ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν » (1 Τιμ. β' 4). Ἡ βία δὲν εἶναι ιδιότης τοῦ Θεοῦ, διότι οὗτος δὲν ἐξαναγκάζει οὐδένα νὰ πράττῃ τὸ καλόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀναγέννησίν του, δεχόμεθα, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. ΕΝΝΟΙΑ, ΕΚΠΟΡΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἄρθρον ἡ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Δέν εἶναι ἀπλῆ δύναμις, ἀλλὰ πρόσωπον ἰσότιμον καὶ ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μαζί μὲ αὐτοὺς προσκυνούμενον καὶ δοξαζόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. Ὅσα ἔλεγεν ὁ Ἄρειος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐδίδασκε καὶ ὁ Μακεδόνιος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς. Ἡ διδασκαλία ὁμως τοῦ Μακεδονίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.), ἡ ὁποία καὶ συνέταξε τὰ ἀπὸ τοῦ ὄγδου μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Κατὰ τὸ ὄγδοον ἄρθρον ὁμολογοῦμεν καὶ δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κύριον, πηγὴ θείας ζωῆς καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπροσκυνεῖται μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔγινε ζήτημα πολλῶν συζητήσεων καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ Ἐκκλησία μας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διδάσκει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διέστρεψε τὸ δόγμα τοῦτο, προσθέσασα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν λέξιν *filioque* (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ). Ἡ προσθήκη αὕτη ἔγινε πολὺ βραδύτερον καὶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὅπως συνετά-

χθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος σημαίνει τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν ὁμως δεχθῶμεν, ὅτι τοῦτο ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς διαρχίαν, δηλαδή δεχόμεθα δύο πηγὰς τῆς θεότητος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους ἀνδρας τῆς Παλ. Διαθήκης τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὠμίλησαν οὗτοι κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀποκαλύψωσι τὰς βουλὰς του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : « ὑπὸ πνευματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτοὺς, ὀλιεῖς καὶ ἀγραμμάτους ὄντας, σοφοὺς καὶ ἀτρομήτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο φωτίζει καὶ ἀγιάζει τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ ὁμολογῶσι πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν : « Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ » (1 Κορ. ιβ' 3). Ἡ ἀναγέννησις τῶν χριστιανῶν, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ των εἶναι καρπὸς τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος : « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια » (Γαλ. ε' 22). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνοικεῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁδηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπιτελεῖ καλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θείαν ἀποστολήν της.

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

Ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : Εἰς μίαν, ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

α') Ἡ λέξις Ἐκκλησία, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος ἐκκαλῶ, σημαίνει κοινωνίαν ἢ συνάθροισιν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεώς των. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν Ἐκκλησία λέγεται ἡ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ πάντων τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ βίου των. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ποιμαί-

νοντα κλήρον, τὸν ἀνάγοντα τὴν ἀρχὴν τοῦ δι' ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἀπὸ τὸν ποιμαίνόμενον λαόν. Περιλαμβάνει δὲ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζῶντας καὶ ἐναντίον τοῦ κακοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένους πιστοὺς — ὅποτε λέγεται αὕτη στρατευομένη Ἐκκλησία — ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ προαπελθόντας καὶ εὕρισκομένους πιστοὺς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν (1 Κορ. ιε' 25, Ἑβρ. ιβ' 22).

Καὶ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καὶ ἡ θριαμβεύουσα ἀποτελοῦσι μίαν ἀχώριστον καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν, διότι ἡ μεταξὺ ζώντων καὶ τεθνεώτων χριστιανῶν σχέσις καὶ ἐπικοινωνία εἶναι διαρκῆς, καὶ οἱ μὲν ἐν οὐρανῷ ἅγιοι πρεσβεύουσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ πιστοὶ τελοῦσι μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, τιμῶσι τὴν μνήμην τῶν ἀγίων, ἐπικαλοῦνται τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου των καὶ ἀπονέμουσι τιμητικὴν προσκύνησιν εἰς τὰς ἀγίας αὐτῶν εἰκόνας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ ὄρατὴ καὶ ἀόρατος κοινωνία. Καὶ ἀόρατος μὲν χαρακτηρίζεται, διότι εἶναι μία πνευματικὴ κοινωνία, τῆς ὁποίας εἶναι ἀόρατος ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Χριστός, ἀόρατον εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιοῦν καὶ προφυλάσσει αὐτὴν ἀπὸ πᾶσαν πλάνην, καὶ ἀόρατοι εἶναι αἱ θεῖαι δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Συνήθως ἀόρατος Ἐκκλησία θεωρεῖται ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῷ ἀόρατῳ κόσμῳ εὕρισκομένη. Ὁρατὴ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, καθόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πιστοὺς καὶ εἶναι ὄρατὰ καὶ γνωστὰ τὰ μέσα καὶ ἡ δρᾶσις τῆς πρὸς ἀγιασμόν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Ἰδρυτὴς καὶ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῶν ἔργων του καὶ μάλιστα διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του ἔθεσε τὰ θεμέλια αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξέλεξεν ἀπ' ἀρχῆς δώδεκα μαθητὰς ὡς τὸν πρῶτον πύρῃνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνεχιστὰς τοῦ θεοῦ του ἔργου (Ματθ. κη' 18 — 20).

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν ὀρισμὸν τινὰ τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον περιγραφὰς αὐτῆς διὰ εἰκόνων καὶ συμβολικῶν παραστάσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς οἶκος Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1 Κορ. γ' 16), ὡς σῶμα Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς μέλη

ἔχει τοὺς διαφόρους χριστιανούς (Ρωμ. ιβ' 4 – 5, Ἐφ. ε' 30), ὡς οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαῖος λίθος εἶναι ὁ Χριστός, θεμέλιον οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοὶ (Ματθ. ις' 18, 1 Κορ. γ' 9 – 14, Ἐφ. β' 20), καὶ τέλος ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοί, ρίζα καὶ κορμὸς ὁ Χριστὸς καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατὴρ (Ἰωάν. ιε' 1).

β') Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέσις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτυγχάνει ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ κηρύττουσα εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὐαγγέλιον, παρέχουσα τὴν θεῖαν χάριν διὰ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ποιμένουσα καὶ κυβερνῶσα τούτους. Τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον, εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουσι διὰ τῆς τελετῆς τῆς χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντικά των καθήκοντα. Ἀλλὰ καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑπηρετοῦσι ταύτην εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντα κατ' ἐντολήν τῆς διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κηρύττοντα καὶ ταῦτα τὸν θεῖον λόγον.

Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται μὲν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι θεῖον καθίδρυμα καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὥστε αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐπακριβῶς τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τοῦτο περιελήφθη καὶ ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία εἰς τὰ δόγματα πίστεως, τὰ ἐν συντομίᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι εἰς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Χριστὸς, μία ἡ ζωποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς (Ἐφ. δ' 8). Μέχρι τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτε ἐγίνε τὸ Σχίσμα μετὰ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία ἦτο μία, ἀδιαίρετος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολλαὶ Ἐκκλησῖαι, αἱ ὁποῖαι ὅμως κακῶς φέρουσι τὸ ὄνομα Ἐκκλησία, διότι δὲν ἔχουσιν ὅλα τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἀληθινὴ καὶ ἁγία Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον ἡ ἰδικὴ μας Ὁρθόδοξος καθολικὴ Ἐκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν λατρείαν τῆς μιᾶς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων. Αἱ ἄλλαι Ἐκκλησῖαι περιέχουσιν

Ίχνη μόνον τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας (*vestigia Ecclesiae*), διότι ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ αὐτὴν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν τῆς. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδιαίτερω κεφαλαίῳ.

Ἄ γ ι α εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Ἀρχηγός τῆς, ὁ Χριστός, ἄγια ἡ ζωοποιουσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἅγιοι εἶναι οἱ σκοποί τῆς καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποιήσεώς των (1 Κορ. 5' 11). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἄγια καὶ ἄσπιλος καὶ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἁγιότητά τῆς, ἐὰν ἔχη πλεῖστα μέλη ὁμαρτωλὰ καὶ ἀνάξια. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἄγρος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παραβολὴν, ἔχει καὶ σίτον καὶ ζιζάνια, ἢ εἶναι τὸ δίκτυον, τὸ ὁποῖον συνέλαβε καὶ καλοὺς καὶ σαπρούς ἰχθῦς (Ματθ. 13' 24. 47).

Κ α θ ο λ ι κ ῆ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, κηρύττουσα εἰς πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν » (Ματθ. 28' 9).

Ἀ π ο σ τ ο λ ι κ ῆ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἐθεμελιώθη καὶ διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτοὺς ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἵδρυσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Πεντηκοστή θεωρεῖται ὡς γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποστολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι οἱ ποιμαίνοντες ταύτην κληρικοὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαδοχικῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι ἐχειροτόνησαν τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

28. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Ἄρθρον ε' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : *Ὁμολογῶ ἕν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.*

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς προελέχθη, εἶναι τὸ κέντρον καὶ τὸ ὄργανον, διὰ τῶν ὁποίων συνεχίζεται τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου

ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν καὶ μεταδίδουσα εἰς αὐτοὺς δι' ὠρισμένων ἱερῶν τελετῶν τὴν θεῖαν χάριν, ἀπαραίτητον, ὡς προεῖπομεν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος μύω (=κλείω τὸ στόμα ἢ τοὺς ὀφθαλμούς), σημαίνει ἀπόρρητον καὶ μυστικόν τι πράγμα ἢ γεγονός. Οἱ μυσούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἐθνικῶν εἶχον κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς κατὰ τὰ στάδια τῆς μύσεως, διὰ νὰ μὴ βλέπωσι τὰ τελούμενα, καὶ μετὰ τὴν μύσησιν ὤφειλον νὰ κλείωσι τὸ στόμα καὶ νὰ μὴ λέγωσιν, ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν εἰς τὰ μυστήρια. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μυστήρια λέγονται πρῶτον αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἢ τὰ δόγματα, εἰδὸτι ὑπερβαίνουν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι προσίται μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἀπεκαλύφθησαν δὲ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ ἀποκεκαλυμμένα ἀλήθειαι ὀνομάζονται. Τοιαῦτα μυστήρια εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ σταύρωσις του καὶ Ἄνάστασις, ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις. Μυστήρια δευτέρον λέγονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ἱεραὶ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων συσταθεῖσαι τελεταὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ ἀόρατος θεῖα χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνονται τὸ ἀόρατον ἢ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον καὶ τὰ ὀρατὰ ἢ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀόρατον καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ εἰς τοὺς πιστοὺς μεταδιδόμενη θεῖα χάρις, διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι ἀναγεννῶνται καὶ ἀγιάζονται, τὰ ὀρατὰ δὲ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα εἶναι αἱ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς τέλεισιν τοῦ Μυστηρίου χρησιμοποιούμενα ὑλικά.

Οἱ ὄροι, οἱ προαπαιτούμενοι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τὸ κῦρος τῶν Μυστηρίων, εἶναι ἡ κανονικὴ καὶ διὰ κανονικῶν κληρικῶν τέλεισις τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια χριστιανοῦ. Τὰ Μυστήρια τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἶναι ἑπτὰ: τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ θεῖα Εὐχαριστία, ἡ Μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν λέγονται ὑποχρεωτικὰ καὶ τοιαῦτα εἶναι τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, τὰ δὲ ἄλλα λέγονται προαιρετικὰ,

ὅταν τελῆται ἡ τρίτη κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. Ὄταν ὅμως δὲν ὑπάρχη κληρικός καὶ ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῆ κινδυνεύη νὰ ἀποθάνῃ, τότε ἐξαιρετικῶς τὸ Βάπτισμα γίνεται καὶ ὑπὸ μὴ κληρικῶν δι' ἀπλοῦ ραντισμοῦ ἢ διὰ τρίτης ἀνυψώσεως εἰς τὸν ἀέρα ἐν ὀνόματι πάλιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

30. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα ἀκολουθεῖ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος. Δι' αὐτοῦ μεταδίδονται εἰς τὸν χρισμένον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσίν του καὶ τελειοποίησιν εἰς τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἤρχισε διὰ τοῦ Βαπτίσματος. Ὡς γνωστὸν, μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατήλθεν ἐπ' Αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ χριστιανὸς μετὰ τὸ Βάπτισμα λαμβάνει διὰ τοῦ Χρίσματος τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀπὸ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας (Πράξ. ἡ' 14, ιθ' 2). Βραδύτερον ἢ ἐπιθέσις τῶν χειρῶν ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἁγίου Μύρου. Τὸ ἅγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἀρωματώδεις οὐσίας, συμβολιζούσας τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιάζεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Κων/πόλεως τὴν Μ. Πέμπτην εἰς τελετὴν, εἰς τὴν ὁποίαν συλλειτουργοῦσιν ὁ Πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρασκευάζῃ καὶ νὰ καθαγιάζῃ τὸ Μύρον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παραλαμβάνει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἅγιον Μύρον.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖται ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου διὰ τῆς σταυροειδοῦς χρίσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματος. Εἰς ἐκάστην τοιαύτην χρῆσιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ εὐχὴ « Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου ἀμήν ». Οἱ λόγοι οὗτοι ὡς καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλα χωρία

τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἰδίως ὅμως εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος ἐν 2 Κορ. α' 21 : « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δοὺς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν », δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνισχύει νὰ μένωμεν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστόν, χρίσας ἡμᾶς καὶ δώσας ὡς ἄρραβῶνα τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν (πρβλ. καὶ Πράξ. η' 14 – 17, ιθ' 2 – 6, 1 Ἰωάν. β' 20).

31. Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Ἡ θεία Εὐχαριστία (ἄλλως θεία Κοινωνία, θεία Μετάληψις) εἶναι ἐπίσης σπουδαιότατον Μυστήριον, ὅπως καὶ τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὁ χριστιανός, ἀφ' οὗ προπαρασκευασθῆ ἔσωτερικῶς δι' εἰλικρινοὺς μετανοίας, μεταλαμβάνει ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅπως τὸ Βάπτισμα, τοιούτοτρόπως καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του (Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ' 25. Λουκ. κβ' 19, Ἰωάν. ζ' 48).

Ἡ θεία Εὐχαριστία δὲν εἶναι μόνον κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἔνωσις μετ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θυσία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀναίμακτος ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου (1 Κορ. ια' 26). Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ὁμοίως τρέφονται μετὰ τὴν αὐτὴν θείαν τροφήν, μετὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου : « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα », εἶπεν ὁ Κύριος, « καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάγῳ ἐν αὐτῷ », (Ἰωάν. ζ' 56). Ὁ δὲ Ἄπ. Παῦλος λέγει, ὅτι πάντες οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἐν σῶμα, διότι πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου τρέφονται : « εἰς ἄρτος ἐν σῶμα, οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν » (1 Κορ. ι' 17). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως εἶναι φανερόν, πόσον πρέπει νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος ψυχικῶς δι' εἰλικρινοὺς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ποσον καθαρὸς καὶ ἅγιος πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κοινωνήσῃ

καὶ θὰ δεχθῆ ἔντός του αὐτὸ τὸ ἅγιον σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. Ὁ μεταλαμβάνων ἀναξίως καὶ ἀπροετοιμάστως εἶναι, κατὰ τὸν Ἄπ. Παῦλον, ἔνοχος μεγάλου ὁμαρτήματος καὶ ἐπισύρει τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ : « Ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον ἢ πίνη τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου » (1 Κορ. ια' 27).

32. Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Ἡ Μετάνοια εἶναι Μυστήριον, τὸ ὁποῖον ἐξαλείφει τὰς μετὰ τὸ Βάπτισμα διαπραττομένας ὁμαρτίας. Κατὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὁ Χριστιανὸς ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ ἱερέως τὰς ὁμαρτίας του, μετανοεῖ πικρῶς καὶ εἰλικρινῶς δι' αὐτὰς καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἱερέως τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο καλεῖται **Μετάνοια**, διότι δι' αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς μεταβάλλει νοῦν, φρόνημα, βίον, ἐξομολόγησις δὲ, διότι ἐξομολογεῖται, ἦτοι ἀνακοινώνει τὰ ἁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος συνήθως ὀνομάζεται **Πνευματικὸς**.

Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει πόσον ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Μετάνοια εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Οὗτος ὡς ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα πολλάκις ὁμαρτάνει καὶ, ἐπειδὴ ζῆ βίον ἀνήσυχον καὶ ὀδυνηρὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁμαρτημάτων του, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῆ, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ τὴν λύπην του δι' αὐτὰ καὶ ζητῶν συγχώρησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πολυεσπλάχνον Θεόν, ὥστε νὰ ἐπανακτήσῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐν Χριστῷ θεῖαν ζωὴν. Ἄλλ' ἵνα φέρῃ τὰ ἅγια αὐτὰ ἀποτελέσματα τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας, πρέπει ἡ ἐξομολόγησις τῶν ὁμαρτιῶν νὰ εἶναι εἰλικρινής, διὰ νὰ δυνηθῆ ὁ Πνευματικὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν πηγὴν καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν ὁμαρτημάτων, ὥστε νὰ δώσῃ τὰς προσηκούσας ὁδηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς τὸν ἐξομολογούμενον. Πολλάκις ὁ Πνευματικὸς ἐπιβάλλει εἰς τοῦτον τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια, ἦτοι ὠρισμένας πράξεις πρὸς ἄσκησιν, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ὁμαρτήματα καὶ νὰ τραπῆ εἰς βίον ἅγιον. Τοιαῦτα

ἐπιτίμια εἶναι λόγου χάριν νηστεία αὐστηρά ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, ἐλεημοσύνη, προσευχαί, ἀποχή ἀπὸ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον καὶ ἐξῆς. Ἴνα ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ὁ Πνευματικὸς, πρέπει νὰ ἔχη βαθεῖαν καὶ πολυμερῆ μόρφωσιν καὶ νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος πολὺ εὐσεβής, ὥστε νὰ ἐλκύῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐξομολογουμένων χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων συμβουλῶν ὁ Πνευματικὸς ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ὁμαρτιῶν εἰς τὸν ἐξομολογηθέντα καὶ μετανοήσαντα χριστιανόν.

Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς μετανοίας τονίζεται πολλάκις καὶ ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχομεν θαυμασίους Ψαλμοὺς μετανοίας, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότατος εἶναι ὁ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ψαλλόμενος 50ὸς Ψαλμὸς, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει διὰ τοῦ στίχου « Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου ». Οἱ προφῆται ὁμοίως παρεκίνουν διαρκῶς τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραβάσεις τῶν θεῶν ἐντολῶν. Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἤρχισαν τὸ κήρυγμά των πρὸς τὸν λαὸν μὲ τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν λέγοντες « Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » (Μαθ. γ' 2, δ' 17).

33. Η Ι Ε Ρ Ω Σ Υ Ν Η

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπ' αὐτὸν ἡ θεῖα χάρις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει οὗτος τὴν ἐξουσίαν νὰ ποιμαίνῃ τοὺς πιστοὺς, νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τελεῖ τὰ ἱερὰ Μυστήρια καὶ πᾶσαν ἱερὰν ἀκολουθίαν. Ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λέγεται καὶ Χειροτονία, διότι γίνεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν ὑποψήφιον. Ἡ ἐπιθεσις τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον ὄρατον σημεῖον ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἱερωσύνης. Ἡ Ἱερωσύνη ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς αὐτὸν τὸν Κύ-

ριον. Οὕτως, ἐκλέξας τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἐξουσίαν, ἵνα συνεχίσωσι τὸ ἔργον του (Ἰωάν. κ' 22). Οἱ Ἀπόστολοι πάλιν, χειροτονήσαντες ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδίας ποιμαντικὰς ἐξουσίας, οἱ διάδοχοί των εἰς ἄλλους καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, οὕτως ὥστε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διαδοχικῶς μέχρι τῶν Ἀποστόλων (Ἀποστολικὴ διαδοχὴ).

Ἀπ' ἀρχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης ἦσαν τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Τοῦ ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται διὰ τριῶν ἐπισκόπων. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἐξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτὸς χειροτονεῖ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ποιμαίνει τὸν λαόν του, διδάσκει καὶ τελεῖ πάντα τὰ μυστήρια. Τὰς ἰδίας ἐξουσίας ἀσκεῖ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὁ πρεσβύτερος εἰς τὴν ἐνορίαν του, πλὴν δὲν δύναται νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἔγκαινίων τῶν ναῶν. Ὁ διάκονος διακονεῖ, ἤτοι εἶναι βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, μὴ δυνάμενος νὰ τελῇ μόνος οὐδεμίαν ἱεράν τελετήν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔχομεν καὶ Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Ἀρχιεπισκόπους, Πρωτοσυγκέλλους, Οἰκονόμους, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τίτλοι, δηλοῦντες ἀπλῶς διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς διακρίσεις, οὐχὶ δὲ βαθμοὺς Ἱερωσύνης, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀποκτῶνται δι' εἰδικῆς τινας Χειροτονίας.

Ἡ Ἱερωσύνη ἀποτελεῖ ὑψηλὸν λειτούργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο οἱ μέλλοντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν κλῆρον πρέπει νὰ ἔχωσι πολλὰ προσόντα. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν κληρικῶν περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὰς ποιμαντορικὰς ἐπιστολάς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1 Τιμ. γ' 2 - 4, 2 Τιμ. β' 24, Τιτ. α' 6 - 10).

34. Ο ΓΑΜΟΣ

Ὁ γάμος εἶναι ἱερὸν μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ μέλλοντες νὰ συζευχθῶσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν θεῖαν χάριν, ἡ ὁποία ἀγιάζει τὴν ἐνωσίν των καὶ ἐνισχύει αὐτοὺς πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, πρὸς ἀγίαν κατὰ Χριστὸν κοινὴν ζωὴν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου καθαγιαζεται εἰς φυσικὸς δεσμὸς μεταξύ ἄρρενος καὶ θήλεος, εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπό

θηρσκευτικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως. Ἦδη ὁ Θεὸς κατὰ τὴν δημιουργίαν καθιέρωσεν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων του « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν β' 18) καὶ « αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28). Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι ὁ μὲν Κύριος ἀεγνώρισε τὴν ἱεράν σημασίαν τοῦ γάμου, λαβὼν ὁ ἴδιος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν ἐν Κανᾶ γάμον, ὁ δὲ Ἄπ. Παῦλος παρομοιάζει τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνδρός μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τέκνα των (Ἐφ. ε' 22). Ἄπὸ κοινωνικῆς δὲ πλευρᾶς ὁ γάμος εἶναι σπουδαῖος, διότι δι' αὐτοῦ διακονεῖται τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδρύεται ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν τηρῶνται ὠρισμένοι προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὀρίζονται ὑπὸ διαφόρων κανόνων καὶ διατάξεων. Εἰς τινὰ Χριστιανικὰ κράτη ἰσχύει ὁ πολιτικὸς γάμος, γινόμενος ἀπλῶς διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἐν τῇ Δημαρχίᾳ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱεροτελεστίας. Τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὰ ἦθη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἰσχύει καὶ ἐπιβάλλεται ὁ πολιτικὸς γάμος, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουσι νὰ τελῶσιν κατόπιν καὶ τὸν θρησκευτικὸν γάμον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ των.

Ὁ διὰ τῆς τελετῆς τοῦ Μυστηρίου καθγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος διὰ βίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω... » (Ματθ. ιθ' 6). Σήμερον δυστυχῶς τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν ἔχουσι χαλαρωθῆ, ἡ ἱερότης καὶ οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου παραγνωρίζονται, διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια εἶναι εὐκόλα καὶ πάμπολλα. Ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ λόγους ἀπιστίας μόνον, διότι τότε ἡ ὁμαλὴ συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος (Ματθ. ε' 32). Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συμβίωσις κατατᾶ ἀδύνατος. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ διαζυγίου ἢ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία δίδει τὴν ἄδειαν διὰ δεῦτερον γάμον, σπανιώτατα δὲ καὶ εἰς πολὺ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ διὰ τρίτον γάμον.

35. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Καί τὸ Εὐχέλαιον εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ Μυστήρια. Κατ' αὐτὸ χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἐλαίου ἢ θεία χάρις πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης σωματικῆς καὶ ψυχικῆς νόσου. Καί τὸ Μυστήριον τοῦτο ἀνάγει τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Κύριον, διότι οἱ Ἀπόστολοι, ἀποσταλέντες εἰς τὸ κήρυγμα κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, « ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον » (Μάρκ. ζ' 13). Ὁμοίως καὶ ὁ ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος συνιστᾷ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀσθενοῦς δι' ἐλαίου λέγων « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν ; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ἢ πεπονηκῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (Ἰακ. ε' 14).

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου δὲν τελεῖται μόνον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὑγιεῖς, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς προσελεύσεώς των εἰς τὴν θεῖαν Κοινωνίαν, ἵνα μεταλάβωσι προπαρασκευασμένοι καὶ ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ Εὐχέλαιον θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν μυστήριον τῆς Μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως, δι' οὗ ἐπίσης, ὡς εἶπομεν, προπαρασκευάζεται ὁ μέλλων νὰ μεταλάβῃ τῆς θείας Κοινωνίας χριστιανός. Ἐπειδὴ πολλοὶ χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσι τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Εὐχέλαιον συνήθως τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ. Τὰ κύρια ὄρατὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐχελαίου, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος δηλοῦνται, εἶναι ἡ ἀναγιγνωσκόμενη εὐχὴ καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ χριστιανὸς χρίεται εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός του σταυροειδῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

36. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

Ἄρθρα ια' καὶ ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : ια'. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.

ιβ'. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Διὰ τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰωνίαν ζωὴν μας. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποδίδει μεγαλύτεραν βαρύτητα καὶ σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ εἰς τὴν παροῦσαν : « οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν » (Ἑβρ. ιγ' 14). Ἡ παροῦσα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσωρινὴ καὶ βραχεῖα καὶ πλήρης δοκιμασιῶν καὶ μόχθων, ἰδίως διὰ τοὺς δικαίους καὶ ἀγίους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ἱκανοποίησιν εὐρίσκουσιν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Αἱ ἐλπίδες ἡμῶν δὲν στηρίζονται εἰς τὸν μάταιον καὶ ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν : « μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια » (2 Κορ. δ' 18).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας ἡμῶν περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ὀνομάζεται ἐσχατολογία (ὡς λόγος περὶ τῶν ἐσχάτων, περὶ τοῦ τέλους) ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δευτέρον καλεῖται καθολικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν τελικὴν κρίσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε θὰ κρίνη οὗτος πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

α') Μερική κρίσις. Ἐν ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ Ἄπ. Παῦλος λέγει « δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος » (Ρωμ. ε' 12). Ἄλλ' ὁ θάνατος αὐτὸς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸν παρόντα κόσμον καὶ σημαίνει ἀπλῶς μετὰστασιν ἐκ τῆς παρούσης ἐφημέρου ζωῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν ζωὴν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀθάνατος, διότι ἔχει ἀθάνατον ψυχὴν, συνεπῶς ἡμέραν τινὰ θά ἀναστηθῆ ἐκ νεκρῶν. Ἡ ἀνάστασις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις αὐτῶν ἀποτελοῦσι σπουδαίαν καὶ θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περὶ τούτων ὠμίλησεν ὁ Κύριος σαφῶς εἰπὼν « ἔρχεται ὥρα ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως » (Ἰωάν. ε' 28). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι μία τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν ; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται » (1 Κορ. ιε' 12, 1 Θεσ. δ' 14).

Μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων εὐρίσκονται εἰς μίαν μέσην κατάστασιν καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν μερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ἄφ' οὗ ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει βεβαίως κριθῆ πλέον ἢ τύχη του, ἢ ὅποια θά εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βίον, τὸν ὅποιον ἔζησεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει ἀκόμη ὄλην τὴν ἀμοιβὴν ἢ ὄλην τὴν τιμωρίαν, τὴν ὅποιαν θά ἔχη μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν. Ἐν τῇ μετὰ θάνατον μέσῃ καταστάσει αὐτῶν αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ ζῶσιν ἐν χαρᾷ καὶ εὐτυχίᾳ, διότι προαισθάνονται καὶ προαπολαύουσι τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν ἀναμένουσι μετὰ τὴν τελικὴν κρίσιν. Ἀντιθέτως αἱ ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν ζῶσιν ἐν διαρκεῖ λύπῃ καὶ ἀγωνίᾳ, προαισθανόμεναι καὶ αὐταὶ τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν τιμωρίαν τῶν μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν.

Ἐπειδὴ ὑπάρχει στενὴ καὶ ἀδιάκοπος ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ζώντων χριστιανῶν καὶ τῶν τεθνεώτων, οἱ ζῶντες προσεύχονται διὰ τοὺς κεκοιμημένους χριστιανούς, τελοῦντες τὰ ὑπὲρ αὐτῶν μνη-

μόσυνα, καὶ τιμῶσι καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἁγίων, τοὺς ὁποίους ἐπικαλοῦνται, ἵνα μεσιτεύωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τῶν τελευμένων μνημοσύνων δεικνύομεν τὴν πρὸς τοὺς ἀληθμονήτους νεκροὺς ἀγάπην μας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα συγχωρήσῃ αὐτοὺς καὶ δείξῃ πρὸς αὐτοὺς πᾶσαν ἐπιείκειαν.

β') Καθολικὴ κρίσις. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα των. Ἡ δευτέρα αὕτη Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην Παρουσίαν του, κατὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάσθη ὑπὸ πολὺ ταπεινὰς καὶ πτωχικὰς συνθήκας, ὅπως εἶναι γνωστὰ αὐταὶ εἰς πάντας ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων. Ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ πλήθους ἀγγέλων, καὶ ὡς κριτῆς τοῦ κόσμου θὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Ματθ. κε' 31).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγ. Γραφῆς κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ίωάν. ε' 28) καὶ θὰ ἐνθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν (Ίωάν. ε' 28). Ὅμοιως τὰ σώματα τῶν ζώντων κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς οὐράνια σώματα, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, καὶ θὰ εἶναι, ὅπως ἐκεῖνα, ἅτινα θὰ ἀναστηθῶσιν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ιε' 36 — 51). Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν τὰ σώματα, μετὰ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ ἔζησαν καὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καλῶς ἢ κακῶς, πρέπει νὰ μετάσχωσι καὶ αὐτὰ τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν τιμωριῶν μαζί με τὰς ψυχὰς των: « τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ὅσα ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον » (2 Κορ. ε' 10).

Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ σημάνη τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἄφ' οὗ περιέγραψεν ὁ Κύριος τὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ θὰ προηγηθῶσι τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταί, πότε θὰ γίνωσιν ὅλα αὐτά. Ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ἀπεκάλυψεν τὸν χρόνον τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου εἰπών, ὅτι μόνον ὁ Πατὴρ γνωρίζει τοῦτο. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ, ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ δικαίου Κριτοῦ, διότι δὲν εἶναι γνω-

στὸς ὁ χρόνος τῆς δευτέρας Παρουσίας: « Γρηγορεῖτε οὖν », λέγει ὁ Κύριος, « ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται » (Ματθ. κδ' 1 - 45, Μάρκ. ιγ' 1 - 37).

Ἡ ἡμέρα τῆς δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τῆς κρίσεως τοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται συνήθως ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς « ἡμέρα Κυρίου, ἡμέρα κρίσεως, ἡμέρα ὀργῆς » ἢ ὀπλῶς « ἡμέρα ἐκείνη » (1 Κορ. α' 8, 2 Κορ. α' 14, Φιλ. α' 6, Ρωμ. β' 16, 1 Θεσ. ε' 2, 2 Θεσ. α' 10). Κατ' αὐτὴν θὰ κριθῆ ἡ τελικὴ τύχη πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὸν βίον των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ οἱ μὲν δίκαιοι, ὅπως λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δευτέρας Παρουσίας, θὰ κληρονομήσωσι τὴν ἡτοιμασμένην δ' αὐτοὺς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του (Ματθ. κε' 31 - 46). Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ παντοτεινὴν καὶ ἀπερίγραπτον μακαριότητα πλησίον Αὐτοῦ, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ αἰσθάνωνται τὰς φοβερὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς των, διότι μὲ τὰς ἁμαρτίας των εἰς τὸν ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τιμωροῦνται αἰώνιος, στερούμενοι τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν γαλήνῃ καὶ εὐδαιμονίᾳ ζωῆς. Καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν δικαίων καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ἁμαρτωλῶν εἶναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς αἰρετικοί, ὅσοι ἐδίδαξαν, ὅτι οἱ κακοὶ θὰ τιμωρηθῶσιν ἐπιτί χρονικὸν διάστημα καὶ ἀκολούθως καὶ αὐτοὶ θὰ συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει ὡσαύτως, ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀπελευθερουμένου ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἀτελείας του : « καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ » (2 Πέτρ. γ' 13) ἢ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος : « καὶ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς » (Ρωμ. η' 21, Ματθ. ε' 18, κδ' 35, 1 Κορ. ζ' 31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

37. ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διετήρησε ταύτην ἀναλλοίωτον καὶ γνησίαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἠκολούθουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, διότι ἦτο τότε μία ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καθ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἀλλὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἐγινε τὸ μέγα Σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα σχίσματα καὶ διαιρέσεις, οὕτως ὥστε σήμερον ὑπάρχουσι πολλοὶ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι εἰς τὸν κόσμον, ζῶσαι κεχωρισμένως καὶ διαφέρουσαι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄχι μόνον κατὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡμεῖς, ἐπειδὴ ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι μόνον ἡ ἰδικὴ μας Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀναγνωρίζομεν τὰς ἄλλας ὡς ἀληθινὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔχουσι διαστρέψει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Αἱ διαφοραὶ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας ποικίλουσι καὶ ἄλλαι μὲν εὐρίσκονται πολὺ ἐγγύς, ἄλλαι δὲ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἶναι αὗται :

1. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἰδικὴ μας Ἐκκλησία καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, στηριζομένη δῆθεν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

διδάσκει πολλά, τὰ ὁποῖα οὐ μόνον δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα εἶναι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Τοῦτο ἔκαμε τοὺς Προτεστάντας, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς, νὰ ἀπορρίψωσιν ἐντελῶς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐστήριζον τὰς πλάνας καὶ τὰς καινοτομίας των. Ἐν τούτοις ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποῖους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον (σελ. 22), εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πίστιν μας, ὅσον καὶ ἡ Ἁγία Γραφή. Οἱ Προτεστάνται ἠδύναντο νὰ μὴ παραδεχθῶσι τὰς εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθείσας πεπλανημένας διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίψωσιν ὅλην τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπέρριψαν οὗτοι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας των μόνον τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τὴν ὁποίαν ὁμως ἕκαστος ἡγέτης καὶ διδάσκαλος τῶν Προτεσταντῶν ἠρμήνευεν ὅπως αὐτὸς ἤθελε, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ διηρέθησαν ἀναμεταξύ των καὶ ἀπετέλεσαν πολλὰς Ἐκκλησίας, διαφερούσας πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θείαν λατρείαν.

2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ δύο παραγόντων, διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρου θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ πράξῃ καλόν τι καὶ νὰ σωθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος, ἀλλ' οὔτε ἡ θεία χάρις βιάζει τινὰ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν θέλῃ. Ἡ συνεργασία τῶν δύο τούτων παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν.

Οἱ Προτεστάνται διδάσκουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος σῶζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, διότι ἡ ἁμαρτία, κατ' αὐτούς, ἔχει διαφθείρει καὶ ἐξασθενήσει τόσο πολύ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε αὕτη εἶναι ἀνίκανος διὰ πᾶν ἀγαθόν. Ἡ σωτηρία, λέγουσιν οἱ Προτεστάνται, εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ προβάλῃ τὰ καλὰ ἔργα του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν του, ὅπως ὁ Φαρισαῖος τῆς παραβολῆς, καὶ νὰ καυχᾶται δι' αὐτά, διότι τὰ καλὰ ἔργα δὲν σῶζουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Προτεσταντῶν ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἁγ. Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν

Παράδοσιν, αί όποια διδάσκουσι σαφώς, ότι οί άνθρωποι θα κριθώσι κατά τά έργα αύτών· διά τούτο μαζί μέ τήν θείαν χάριν και ταύτα είναι άπαραίτητα διά τήν σωτηρίαν των. Είς τρία μέρη τής 'Αγίας Γραφής, είς Ψαλμ. 62, 13, είς Ματθ. 15' 27 και Ρωμ. β' 6, έπαναλαμβάνεται τό ρητόν « ό θεός άποδώσει έκάστω κατά τά έργα αύτου », τό όποιον δεικνύει, ότι έκαστος θα σωθῆ, εάν πραττη καλά έργα, είς τά όποια παρακινεί ήμās και ενισχύει ή θεία χάρις.

3. 'Η έκπόρευσις του 'Αγίου Πνεύματος 'Η ήμετέρα 'Εκκλησία διδάσκει, ότι τό άγιον Πνεύμα έκπορεύεται μόνον εκ του Πατρός, και ή πίστις αύτη περιελήφθη είς τό Σύμβολον τής Πίστεως. Οί Ρωμαιοκαθολικοί διέστρεψαν τήν διδασκαλίαν ταύτην, προσθέσαντες είς τό Σύμβολον τής Πίστεως τήν φράσιν « και εκ του Υιου » (filioque), και λέγουσι « τό εκ του Πατρός και του Υιου έκπορευόμενον ». Είς τήν πλάνην ταύτην περιέπεσαν οί Ρωμαιοκαθολικοί, διότι προς καταπολέμησιν του 'Αρείου ήθέλησαν να ύποστηρίξουσιν, ότι ό Υιός είναι ίσος και όμοούσιος προς τον Πατέρα και ουχι κτίσμα του Πατρός, όπως έλεγον οί 'Αρειανοί. 'Εάν δεχθώμεν τήν προσθήκην « και εκ του Υιου », τότε δεχόμεθα δύο Θεούς ως πηγάς του όγιου Πνεύματος και περιπίπτομεν είς τήν διθείαν η πολυθείαν. 'Η 'Αγία Γραφή λέγει « Όταν δε έλθη ό παράκλητος, όν εγώ πέμψω ύμιν παρά του Πατρός, τό Πνεύμα τής αληθείας, ό παρά του Πατρός έκπορεύεται... » (Ίωάν. 15' 26).

4. 'Η 'Εκκλησία. Αί εν τω κόσμω Χριστιανικά 'Εκκλησία διφέρουσιν άλλήλων πολύ ως προς τήν περι 'Εκκλησίας διδασκαλίαν. 'Εν πρώτοις οί Ρωμαιοκαθολικοί λίαν έσφαλμένως διδάσκουσιν, ότι ό Πάπας είναι κεφαλή τής 'Εκκλησίας, αντιπρόσωπος του Θεου επί τής γῆς, ότι έξ αύτου συνεπώς άπορρέουσι και άρύονται κύρος πāsαι αί εν τῇ 'Εκκλησία έξουσίαί. Τούτο είναι τό λεγόμενον συνήθως Πρωτεϊον του Πάπα. 'Επί πλέον οί Ρωμαιοκαθολικοί διδάσκουσι, ότι ό Πάπας είναι αλάθητος, όταν άποφαίνεται περι ζητημάτων τής πίστεως, και ανώτερος και από αυτās τās Οικουμενικās Συνόδους.

Οί Διαμαρτυρόμενοι έχουσι χάσει πāsαν ιδέαν περι 'Εκκλησίας. Κατά τήν πίστιν των οί κληρικοί δεν λαμβάνουσι διά του Μυστηρίου τής Χειροτονίας τήν έξουσίαν από τον Θεόν να διοικώσι, να διδάσκωσι και να τελώσι τά ιερά Μυστήρια. Ούτοι άποκρούουσι

τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἱεραρχία διὰ τῆς διαδοχικῆς Χειροτονίας ἀνάγει τὰς ἐξουσίας τῆς εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶς χριστιανός, ἐὰν ἔχη κατάλληλον θρησκευτικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν, δύναται νὰ διορισθῆ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Κοινότητα ὡς ἱερεὺς. Οἱ κληρικοὶ ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα καὶ διορίζονται ὡς ὑπάλληλοι αὐτῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ Κράτος οὕτως, ὥστε καὶ οἱ Κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν καὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεως τῶν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπικυρωθῆ ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ ἔχωσι γίνεαι νόμος τοῦ Κράτους. Τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερωσύνης Ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἐξεθέσαμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ εἶδομεν πόσον ἀντιτίθεται αὕτη εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας τῶν Προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

5. Τὰ Μυστήρια. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει, ὅπως ἡμεῖς, ἑπτὰ Μυστήρια, ἀλλὰ διαφέρει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ αὐτῶν εἰς πολλὰ σημεῖα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια. Ἄλλοι μὲν δὲν ἔχουσι κανὲν Μυστήριον, φρονούντες, ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ μόνου τοῦ Θεοῦ λόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σώζη τοὺς πιστεύοντας, αἱ δὲ ἱεραὶ τελεταὶ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἄχρηστοι. Ἄλλοι, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ πολλαὶ Εὐαγγελικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Λουθηρανῶν, δέχονται μόνον τὰ δύο σπουδαιότερα Μυστήρια, τὸ ἱερὸν Βάπτισμα καὶ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν, τὰ δὲ ἄλλα Μυστήρια θεωροῦσιν ἀπλῶς ὡς χρησίμους τελετάς.

Ὡς πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουσιν αἱ ἐξῆς διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἐξαλείφεται ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἀμαρτία καὶ παραμένει μετ' αὐτὸ μία ἀπλή κλίσις πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένη ὡς ἀμαρτία. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι — ὅσοι ἔχουσι τὸ Βάπτισμα — διδάσκουσιν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται ὁ χριστιανὸς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀμαρτία δὲν ἐξαλείφεται, ἀπλῶς μόνον συγχω-

ρείται και δεν υπολογίζεται υπό του Θεοῦ. Ἄλλη ἐπουσιώδης διαφορά εἶναι, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι τελοῦσι τὸ Βάπτισμα διὰ ραντισμοῦ καὶ ἀπλῆς ἐπιχύσεως, οὐχὶ δὲ διὰ τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι.

β) Τὸ Χρῖσμα. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων (οἱ Ἀγγλικοὶ λ.χ.) ἔχουσι τὸ Μυστήριον τοῦτο δὲν τελοῦσιν αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14ον ἔτος, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὡς λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος προβάλλουσιν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ διδαχθῆ ὁ πιστὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ὕστερον ἐν συνειδήσει πλέον νὰ δεχθῆ τὸ Χρῖσμα. Παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ βαπτισθέντος καὶ χρισθέντος βρέφους ἀναλαμβάνει ὁ ἀνάδοχος.

γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι θυσία ἅμα καὶ Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου οὕτως, ὥστε οἱ κοινωνοῦντες μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι δὲν γίνεται μεταβολὴ τις, ἀλλὰ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι ἀπλῶς σύμβολα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ὅτι ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ γίνεται ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ μυστικοῦ Δείπνου, κατὰ τὸν ὅποιον διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγεν ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν του. Ἄλλη διαφορά εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἰδική μας Ἐκκλησία, συμφώνως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἐνζυμον ἄρτον, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ἐπίσης ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνουσι καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφέρουσι πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς λαϊκοὺς μόνον τὸν ἄρτον, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς μεταλαμβάνουσιν ἀμφοτέρων, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

δ) Ἡ Μετάνοια. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι ταύτην ὡς Ἱερὸν Μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν τελετὴν πρὸς ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀποδίδει ἰδιαιτέραν καὶ σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτίμια, ἧτοι εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλ-

λει ὁ ἱερεὺς εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστόν, θεωροῦσα ταύτας ὡς ἀπα-
ραιτήτους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας
τῶν πιστῶν. Μετὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐπιτιμιῶν
συνδέονται αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ καθαρτηρίου πυρὸς ἰδέαι
τῶν Δυτικῶν, διὰ τὰς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἡ ἡμετέρα
Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπιτίμια χρειάζονται καὶ ἐπι-
βάλλονται πρὸς ἄσκησιν μόνον τοῦ μετανοοῦντος καὶ βελτίωσίν του.

ε) Ἡ Ἱερωσύνη. Οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ πολλοὶ
Προτεστάντικοι Ἐκκλησιαὶ (Ἀγγλικανοί, Λουθηρανοί) ἔχουσι τοὺς
τρῆς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Διαμαρτυρόμενοί τινες ἔχουσι μόνον
πρεσβυτέρους, καὶ ἡ Ἐκκλησία των λέγεται πρεσβυτεριανή (ἡ Ἐκ-
κλησία τῆς Σκωτίας). Παρὰ τοῖς Ὀρθόδοξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος
εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἀλλὰ μόνον πρὸ τῆς χειρο-
τονίας των. Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς αὐτοὺς.
Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι πάντοτε ἄγαμοι. Ἡ ἀγαμία τῶν Ἐπισκόπων
ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐν ᾧ προηγουμένως
δὲν ἴσχυεν αὕτη. Ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἀνε-
ξαιρέτως οἱ κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν εἶναι ἄγαμοι, ἐν ᾧ οἱ
Προτεστάνται κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δύνανται νὰ εἶναι
ἕγγαμοι. Ἡ χειροτονία τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἀναγνωρί-
ζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν οὗτοι δέχωνται τὴν Ἱε-
ρωσύνην ὡς Μυστήριον καὶ ὅταν δὲν ἔχη διακοπὴν εἰς αὐτοὺς ἢ Ἀπο-
στολικὴν διαδοχὴν, ὅταν δηλαδὴ καὶ παρ' αὐτοῖς ἢ Ἱεραρχία ἀνάγῃ
τὴν ἐξουσίαν τῆς διὰ τῆς διαδοχῆς τῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀπο-
στόλων.

ς) Ὁ Γάμος. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸ διαζύ-
γιον διὰ λόγους ἀπιστίας κυρίως, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δι' ἄλλους λόγους,
οἱ ὁποῖοι καθιστῶσι τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων ἀδύνατον. Ὁ
ἴδιος ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ
ε' 32, ιθ' 9). Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ δὲν χορηγοῦσιν ἐν οὐδεμίᾳ περι-
πτώσει τὸ διαζύγιον, ἀλλ' ἐὰν διὰ διαφόρους λόγους ἔχη καταστῆ
ὁ βίος τῶν συζύγων ἀδύνατος, ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς συζύγους νὰ
ζῶσι κεχωρισμένοι. Ἀντιθέτως οἱ Διαμαρτυρόμενοι χορηγοῦσι
πολὺ εὐκόλως τὰ διαζύγια, διότι παρ' αὐτοῖς ὁ γάμος δὲν ἀποτελεῖ
Μυστήριον καὶ γίνεται συνήθως μόνον δι' ἀπλῆς ληξιαρχικῆς πρά-
ξεως εἰς τὴν Δημαρχίαν.

ζ) Τὸ Εὐχέλαιον. Παρὰ τὴν Παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ τελοῦσι τὸ Μυστήριον τοῦτο μόνον κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐτοιμοθανάτων χριστιανῶν ὡς τελευταῖον ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπαναλαμβάνεται παρ' αὐτοῖς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Παρ' ἡμῖν, ὡς προελέχθη, τελεῖται συνήθως τὴν Μ. Τετάρτην εἰς τὸν Ἑσπερινόν, διότι τὴν Μ. Πέμπτην οἱ χριστιανοὶ συνηθίζουσι νὰ κοινωνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἑκτακτον περίστασιν, ὅταν θελήσῃ ὁ πιστός, τελεῖται Εὐχέλαιον. Ὡς ἐφόδιον δὲ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὠρίσε τὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως, μετὰ τὸ ὁποῖον μεταλαμβάνει τὸν ἐτοιμοθάνατον χριστιανόν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγινώσκουσι μόνον ὀλίγας εὐχὰς καὶ τεμάχια τῆς Ἀγίας Γραφῆς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου χριστιανοῦ.

6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν). Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διδάσκουσι, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἐπύραξαν περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα, παρ' ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἀγαθὰ ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ὑπὸ τῶν Δυτικῶν θησαυρῶν τῶν ἀξιωμασθίων τῶν Ἀγίων. Δὲν ἀρκοῦνται δηλαδὴ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ εἰς τὴν ἄπειρον ἀξίαν καὶ ἀξιωμασίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐξαλείφονται αἱ ἁμαρτίαι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀλλὰ προσθέτουσι εἰς ταύτην καὶ τὰ ὑπὲρ ἑκτακτα ἔργα τῶν Ἀγίων. Ἐπὶ πλέον διδάσκουσι οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ὅτι οἱ Πᾶπαι δύνανται νὰ διαθέτωσι μερικὰ ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἔργα τῶν Ἀγίων ὑπὲρ ἄλλων χριστιανῶν πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Οὕτω προέκυψαν τὰ συγχωροχάρτια, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπιτύχωσι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Τὰ συγχωροχάρτια (indulgentia) ταῦτα παρεῖχον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν περισσευμάτων ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν Ἀγίων. Ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν, ἡ τοιαύτη πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁμως φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία

περὶ θησαυροῦ τῶν περισσευόντων ἔργων τῶν Ἀγίων καὶ τῆς ἀξιομισθίας αὐτῶν ἀντίκειται πρὸς τὴν σαφῆ διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ὁποία λέγει « ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιθήκαμεν » (Λουκ. ιζ' 10). Καὶ οἱ Ἅγιοι πάντες σώζονται διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, οὐδεὶς δὲ ἐξ αὐτῶν ἔπραξεν ἢ ἠδύνατο νὰ πράξῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἐχρειάζετο διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ οἱ μέγιστοι Ἅγιοι εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι δὲν ἦσαν τέλειοι καὶ ὅτι δὲν ἔπραξαν κἂν ὅ,τι καὶ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν : « Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω », λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος διὰ τὸν ἑαυτὸν του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του (Φιλ. γ' 12).

Ἀντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὸ ὅσοι χριστιανοὶ ἀπέθανον αἰφνιδίως καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μετανοήσωσι καὶ νὰ ἐξομολογηθῶσι, παρὰ τὴν διάθεσίν των, δὲν μεταβαίνουσιν οὗτοι εἰς τὴν κόλασιν, ἀλλ' εἰς τὸ καθαρτήριο πῦρ, ὅπου βασανίζονται ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἀναλόγως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐκ τῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δύνανται νὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ χριστιανοὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, ἀγοραζομένων παρὰ τῶν οἰκείων τῶν ἀποθανόντων. Τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὡς καὶ τῶν περὶ ἀξιομισθίας τῶν Ἀγίων δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπορρίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι.

7. **Ἡ θεία λατρεία.** Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν αὐτὴν περίπτου θεῖαν λατρείαν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, διότι καὶ αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἱερά Μυστήρια, τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης, τοὺς αὐτοὺς Ἅγίους, τοὺς ἀναδειχθέντας κατὰ τοὺς ἑννέα πρώτους αἰῶνας τῆς κοινῆς ζωῆς των, καὶ τὰς αὐτὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Μόνον ὡς πρὸς τὴν Παρθένου καὶ Θεομήτορα Μαρίας οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους, διότι ἐκήρυξαν ὡς δόγμα τὴν ἄσπιλον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν εἰς Οὐρανοὺς ἐν σώματι Ἀνάληψίν της, ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποκρούουσι καὶ τὰ δύο ταῦτα δόγματα περὶ τῆς Παναγίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὁμῶς τιμῶσι καὶ ὑμνοῦσι ταύτην ὡς ὑπερα-

γίαν, ὡς τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς καθαρώτατον ναόν, ὡς εὐλογημένην ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας, διότι ἠξιώθη νὰ γίνῃ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ πολλάκις ὑποθάλλουσι τὴν μηχανικὴν καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν, διδάσκοντες, ὅτι ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ σωθῇ ἀπλῶς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῆς ἱερᾶς ἀποδημίας εἰς τὴν ἱεράν των πόλιν, τὴν Ρώμην, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ Προτεστάνται ἀπεγύμνωσαν τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν των ὅλων τῶν λατρευτικῶν ἐκείνων τελετῶν, διὰ τῶν ὁποίων διαθερμαίνεται αὕτη καὶ ἐξυψοῦται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν. Διότι οἱ Προτεστάνται δὲν τιμῶσιν Ἁγίους, δὲν ἔχουσιν ἑορτὰς καὶ ὕμνους ἁγίων, δὲν ἀπονέμουσι τὴν προσήκουσαν τιμὴν οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν Παναγίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικὴ ποίησις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔχει συνθέσει οὐρανίους ὕμνους καὶ δεήσεις. Ἐπίσης οἱ Προτεστάνται δὲν ἔχουσιν ἱερὰς τελετάς, οἱ ναοὶ των στεροῦνται εἰκόνων καὶ παντὸς διακόσμου καὶ ἔχουσι μεταβληθῆ σχεδὸν εἰς γυμνὰς αἰθούσας διαλέξεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀναγιγνώσκεται ἡ Ἁγία Γραφή, κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐλάχιστοι μόνον ὕμνοι ψάλλονται. Αἱ ἑορταὶ τῶν Προτεστάντων, οἱ ὕμνοι καὶ αἱ εἰκόνες των ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς διάφορα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου του.

38. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν καὶ ἐρευνᾷ τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ βίου του πᾶς ἀληθινὸς χριστιανός. Εἰς τὸ μάθημα δηλαδὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς διδασκόμεθα συστηματικῶς τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν τὴν τελείαν καὶ καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἠθικῶν ἀγώνων τῶν χριστιανῶν. Ἡ τοιαύτη τελεία ζωὴ χαρακτηρίζεται καινὴ μὲν, διότι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος ζῆ κατὰ Χριστόν, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὴν προηγουμένην μὴ Χριστιανικὴν ζωὴν του. Τὸ ἦθος, τὸ φρόνημα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι ἐντελῶς νέα καὶ διάφορα ἢ πρὶν, διότι ἔχει ἀναγεννηθῆ τελείως, εἶναι νέος ἄνθρωπος, « καινὴ κτίσις », κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (2 Κορ. ε' 17, Γαλ. ζ' 15). Κατὰ Χριστόν δὲ ζωὴ λέγεται αὕτη, διότι ἔχει διαπλασθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα ἢ κατὰ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρύεται καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Θεός, κατὰ τὸν Παῦλον, « προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ » (Ρωμ. η' 29) πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο ἐν βασικὸν γνῶρισμα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελεῖ τοῦτο, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ. Ἡ Χριστιανικὴ δηλαδὴ Ἠθικὴ θεωρεῖ τὸν ἠθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν ὡς ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοήθειας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸ πρότυπον ἢ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνοῦται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ ἀναγεγεννημένος χριστιανός, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ καὶ αὐτός « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός » (Γαλ. β' 20). Ἡ ἠθικὴ

ζωή, ή όποία έκπηγάζει από τόν Χριστόν είναι θεία ζωή, ή όποία αναπτύσσεται διά τής διαρκούς έπικοινωνίας μετά του Χριστού, διά πίστεως και αγάπης προς Αυτόν, έκλείπει δέ και μαραίνεται μόλις άποκόψη τόν δεσμόν της μετά του Χριστού, όπως μαραίνονται τά κλήματα, μόλις άποκοπῶσιν από τόν κορμόν τής άμπελου: « Έγώ είμι ή άμπελος, ύμεις τά κλήματα », είπεν ό Χριστός. « Ό μένων έν έμοι κάγώ έν αύτῷ, οὔτος φέρει καρπόν πολύν, ότι χωρίς έμου οὔ δύνασθε ποιείν οὔδέν » ('Ιωάν. ιε' 5).

'Εφ' όσον ό Χριστός είναι τό κέντρον ή ή έστία, έκ τής όποιίας ανάπτει, διαθερμαίνεται και αναπτύσσεται ή ήθική ζωή του χριστιανού, είναι πρόδηλος ό θρησκευτικός χαρακτήρ τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Άλλο λοιπόν γνώρισμα ταύτης, είναι ότι συνδέεται στενωῶς μέ τήν θρησκείαν, μέ τό δόγμα. Αί άλλαι κατά άνθρωπον ή φιλοσοφικά 'Ηθικά στηρίζονται εις τήν ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, εις τήν συνείδησίν του και εις τήν λογικήν, και επί τή βάσει αυτών παράγουσι τους ήθικούς κανόνas και τό ήθικόν ιδεῶδες του ήθικου βίου των ανθρώπων. Βεβαίως ή Χριστιανική 'Ηθική δέν αντιτίθεται οὔτε παράγνωρίζει τήν ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, τήν συνείδησίν του και τήν λογικήν του, τας όποιας θεωρεῖ και ταύτας ως χαρίσματα του Πλάστου προς τόν άνθρωπον. Έάν δέν έδέχετο ή Χριστιανική 'Ηθική, ότι ό άνθρωπος έχει ήθικήν φύσιν και ήθικήν συνείδησιν, τότε θά ήτο αδύνατον νά προβάλλη τας άρχάς της, διότι ό άνθρωπος, ό μη έχων ήθικήν φύσιν, θά ήτο άναίσθητος και άδιάφορος προς αυτάs. 'Αλλ' ή Χριστιανική 'Ηθική δέν στηρίζεται εις τόν άνθρωπον, άλλ' εις κάτι πολύ ύψηλότερον και άσφαλέστερον. Αύτη στηρίζεται εις τόν Θεόν, εις τό δόγμα, εις τήν θρησκείαν. Δι' αύτην τό ύψιστον άγαθόν είναι ό Θεός, ή πηγή τής ζωής και εύτυχίας διά τόν άνθρωπον. Διά τήν Χριστιανικήν 'Ηθικήν, τό ήθικόν άγαθόν είναι ή έκφρασιs του θελήματος του Θεού, ήτοι ήθικῶs είναι καλόν τι, όταν συμφωνή προς τό άγιον θέλημα του Θεού, όπως τουτο άπεκαλύφθη έν τή 'Αγία Γραφή και έν τή 'Ιερᾶ Παραδόσει, κακόν δέ, όταν δέν συμφωνή προς αυτό. 'Η ήθικότηs του ανθρώπου εξετάζεται από τής άπόψεως του Θεού μόνον, διά τουτο θεωρεῖται και είναι άμαρτία (ήθικῶs κακόν) πᾶν ό,τι δέν έκφράζει τό άγιον θέλημα του Θεού και δέν συμφωνεῖ προς αυτό. Τά θεία θελήματα ή αί έντολαι του Θεού είναι τά ήθικά διδάγματα και τά παραγγέλματα τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Τουτο έτόνισε

καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ὑπῆρξεν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἠθικῆς, μίᾳ ἀπόλυτος ταύτισις καὶ συμμόρφωσις πρὸς τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς του : « ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με » καὶ « οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρὸς » (Ἰωάν. δ' 34, ε' 30). Ὁ χριστιανὸς δὲ ζῆ ἠθικῶς, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς καὶ διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἠθικὸς καὶ ἅγιος : « ἅγιοι γίνεσθε ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι », εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). Ἐντεῦθεν λέγομεν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ δόγμα, μὲ τὴν θρησκείαν. Τὰ ἔργα ἐκάστου εἶναι ὁ καρπὸς τῆς πίστεώς του, τῆς θρησκείας του. Θρησκεία καὶ ἠθικὴ ἡ δόγμα καὶ ἠθικὴ εἶναι τόσον ἀλληλένδετοι, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοηθῆ θρησκεία ἄνευ ἠθικῆς καὶ ἠθικὴ ἄνευ θρησκείας. Ὅπως λέγει εἰς σπουδαῖος θεολόγος, ὁ Harnack, « ἠθικὴ καὶ θρησκεία ἐφάπτονται ἀλλήλων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ τὴν θρησκείαν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἠθικῆς, τὴν δὲ ἠθικὴν ὡς τὸ σῶμα τῆς θρησκείας ». Βασικὰ λοιπὸν γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελοῦσι τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ καὶ ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα ἐδιδάχθημεν εἰς τὴν ἱεράν Κατήχησιν.

39. ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἐκ τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς πίστεώς μας ἀπορρέουσι τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ βίου του. Μία τοιαύτη κεντρικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται ἡ ἠθικὴ του διδασκαλία, εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ὅλων, προνοεῖ περὶ τούτων καὶ ὅτι εἶναι Πατὴρ ὅλων καὶ πλήρης ἀγάπης τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε αὐτὸν τὸν Υἱὸν του, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ διὰ τοῦ βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του πάντας τοὺς εἰς Αὐτὸν πιστεύοντας. Ἀφ' οὗ πιστεύομεν εἰς ἕνα τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος ἠγάπησε τόσον πολὺ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τὰ πάντα ἐδέχθη νὰ πράξῃ, ἵνα σώσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι εὐνόητον ποῖαι εἶναι αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ καθήκοντα ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι βαθεῖα πίστις, ἰσχυρὰ ἀγάπη καὶ ἀκλόνητος ἐλπίς εἰς Αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, λέγει ὁ Ἀπ.

Παῦλος, μεγίστη είναι ἡ ἀγάπη: « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη » (1 Κορ. ιγ' 13). Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην δεικνύομεν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς του. Θέλημά του δὲ καὶ ἐντολὴ εἶναι, ἵνα πιστεύωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους: « καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους » (1 Ἰωάν. γ' 23). Αἱ βασικαὶ λοιπὸν ἠθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη καὶ μάλιστα ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσι καὶ διαθερμαίνονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί.

Ἄν ὁ Κύριος ἠρωτήθῃ ὑπὸ νομικοῦ, ποία ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ ἐν τῷ Νόμῳ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν « ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ· δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. κβ' 37 - 40). Ἄλλ' ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται εἶναι ὅλη ἡ θρησκεία καὶ ὅλη ἡ Ἠθικὴ μαζί, κατὰ συνέπειαν ἡ οὐσία καὶ ἡ βάσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, καὶ αὕτη ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία ὀρθῶς χαρακτηρίζεται παρὰ πολλῶν ὡς θρησκεία τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ρίζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκφύονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί. Χωρὶς ἀγάπην δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρετὴ πραγματικὴ, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος εἰς τὸν ὑπέροχον αὐτοῦ ὕμνον τῆς ἀγάπης ἐν 1 Κορ. ιγ' 1 - 13: « ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλλὰλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι ». Ὅπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἐκεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κακίας ἀκόμη εἶναι ἀγνωστον, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον « Εἰ γὰρ πάντες ἡγάπων καὶ ἠγαπῶντο... πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ καὶ μέχρις ὀνόματος ἂν ἠγνοήθη ἡ κακία » (Ε.Π. 61, 27).

Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην δεικνύει ὁ χριστιανός, ὅταν σέβη-

ται την ζωήν του, την τιμήν του και την περιουσίαν του και όταν ἐργάζεται ειλικρινῶς και μετ' αὐτοθυσίας διὰ τὴν προκοπὴν του ἐν παντί και διὰ τὴν εὐτυχίαν του. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει ἡ ἀγάπη του νὰ εἶναι πλήρης πρὸς τοὺς γονεῖς και τοὺς οἰκείους του, πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του και τὴν πατρίδα του, ἅτινα ἴστανται ἐγγύτερον εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται και πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀκόμη, ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς γυμνοὺς και ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς ξένους και τοὺς ἐν φυλακῇ, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἐχαρὰ κτήρισεν ὡς ἀδελφούς του ἐλαχίστους (Ματθ. κε' 40). Ἡ ἀγάπη εἶναι μία καινὴ Χριστιανικὴ ἀρετὴ και, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, εἶναι τὸ γνώρισμα τῶν ὁπαδῶν του, τῶν χριστιανῶν: « ἐντολήν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα και ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις » (Ἰωάν. ιγ' 34).

Ὅταν ἔχη τις τὸν Χριστὸν ὡς κέντρον τῆς ζωῆς του, ὅταν τρέφῃ πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν και ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὴν τελείαν και καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, τότε εἶναι νέος ἄνθρωπος και τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ προβάλλει και τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἀρχίζει και ἀναπτύσσεται ἡ τελεία αὕτη και καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ. Ἀρχίζει αὕτη διὰ τῆς μετανοίας και ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τῆς μετανοίας ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὴν συντριβὴν του διὰ τὸν μέχρι τοῦδε ἁμαρτωλὸν βίον και τὴν ἀπόφασίν του, ὅτι θὰ προσπαθήσῃ και θὰ ἀγωνισθῇ νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανός. Ἀκολουθῶν ὁ χριστιανός, ἵνα προκόψῃ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ διαρκῶς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, αὐτὸν τὸν ἄρτον τῆς ψυχῆς, και διάφορα ἄλλα ἠθικά και θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ συναναστρέφῃται μετὰ χρηστῶν ἀνθρώπων, νὰ φοιτᾷ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν και μάλιστα νὰ προσεύχηται ἀδιαλείπτως. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἡ γλῶσσα, μετὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ ὁ μικρὸς ἄνθρωπος μετὸν ἄπειρον Θεόν. Ἐν τῇ προσευχῇ θὰ διαφωτισθῇ ὁ χριστιανός τί πρέπει νὰ πράττῃ και τί νὰ ἀποφεύγῃ. Αὕτη εἶναι ἡ ρίζα τῆς θρησκευτικῆς και ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀγίου, ἁγίος δὲ ἔχει χρέος νὰ εἶναι πᾶς πραγματικὸς χριστιανός.

Ἐν τῇ τελείᾳ ταύτῃ ζωῇ ὁ χριστιανὸς εὐρίσκεται διὰ παντὸς πλησίον τοῦ Θεοῦ, ζῆ ἐν τῷ Θεῷ ἦ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, θεοῦται: « αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν »

λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹. Πλησίον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς χάριτος του καὶ ἀγάπης εὐρισκόμενος εἶναι ἀπολύτως εὐδαίμων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπολαύων τῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν κανὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἔμπορει νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτόν. Ζῆ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ' ἐξυψοῦται ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἔχει εἰσέλθει ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός, τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγὴ τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ζωῆς του, ἔλκει αὐτόν καὶ γοητεύει τόσο πολύ, ὥστε ὅλα ὑποχωροῦσι καὶ ἀφανίζονται, ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τούτων ὅλων ὁ Χριστός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτόν πλέον ζωὴ εἶναι ὁ Χριστός: « ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός », λέγει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ἀπ. Παῦλος (Φιλ. α' 21).

Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προβάλλει καὶ ἕν κοινωνικὸν ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τείνωσιν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι αὕτη ἀτομικιστικὴ Ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ πραγματοποίησις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἄνθρωποι θὰ ζῶσιν ὅλοι ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ, ὡσὰν νὰ ἀποτελῶσιν ὅλοι μίαν οἰκογένειαν. Σκοπὸς ἀκριβῶς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἦτο κυρίως ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ μεταμόρφωσις καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὥστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ: « εὐαγγελίσασθαι με δεῖ », ἔλεγεν ὁ Κύριος, « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐπὶ τοῦτο ἀπεστράλην » (Λουκ. δ' 43). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κήρυγμά του ἐχαρακτήριζον οἱ μαθηταὶ του « εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ » (Ματθ. δ' 23, Μάρκ. α' 14). Καὶ ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἰδρυθεῖσα ἤδη μὲ τὴν ἔλευσίν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποτελεῖται καὶ θὰ ἀποτελῆται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐσωτερικῶς ἀναγεγεννημένους, οἱ ὅποιοι σιγά - σιγά θὰ ἀναπλάσωσι τὴν ὅλην κοινωνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέπῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς βιώσεως τῶν ἀνθρώπων, διότι εἶναι πασίδηλος ἡ ἐπίδρασις των εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως διεισδύσῃ βαθμιαίως εἰς ὅλους τοὺς θεσμοὺς καὶ

1. Μ. Ἀθανασίου, περὶ ἐνανθρωπήσεως 54.

τὰς μορφὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸ θεῖον πνεῦμα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ ἄτομα θὰ ζῶσι κατὰ τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζῶν καὶ ἅπασα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία θὰ μεταβληθῆ εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ὅλοι θὰ ζῶσιν ὡς ἀδελφοὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους. Μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἤρχισεν οὐ μόνον ἡ ἐξύψωσις καὶ ἡ θέωσις τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἡ ἀναδημιουργία τῶν πάντων: «ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (2 Κορ. ε' 17).

40. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς Μυστηριακῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ' ὄψιν τὰς γενικὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ὡς καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὐκολώτερον τώρα νὰ κατανοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας μας καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον καὶ ἀσυναγώνιστον ὑπεροχὴν τῆς ὑπὲρ τὰς συγχρόνους θρησκείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύσῃ καὶ σήμερον ἔναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει, ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ἰδιαιτέρον, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ ἐλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὄλων, πλήρης ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματά του ἀνεξαρτήτως καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονουμένους τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Θεὸς « ἀγάπη ἐστὶ », λέγει τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τόσον ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀπέστειλε, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας του ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς ἤγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφὴν, αἱ ἁμαρτίαι καὶ ἡ κατάπτωσις ἠῤξανον οὕτως, ὥστε, ὅπως διδάσκει πάλιν ἡ Ἁγία

Γραφή, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἁμαρτωλός, καὶ ἂν ἀκόμη μίαν μόνον ἡμέραν ζήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρρεπε πρὸς τὸ κακόν, τόσον ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ἦτο τεραστία καὶ καταστρεπτική! Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἠδύνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνηκηθῇ, καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος, ζῆ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφ' οὗ ἀνέλαβε καὶ ὑπέστη Αὐτὸς τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουν ἀφ' ἐνός, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀφ' ἑτέρου πόσον ἄπειρος εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ! Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία λαμβάνει ὑπὸ τόσον σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμία διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς πρῶτος καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὐσπλαχνος Πατὴρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλὸτος προβάτου. Οὔτε ὁ Ἄλλαχ τῶν Μουσουλμάνων, οὔτε ὁ Βράχμα τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεισμοῦ εἶναι τόσον ἐγγὺς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύουν καὶ προσεύχονται οἱ χριστιανοί.

Ἄλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας εἶναι ἄπειρος καὶ ἄρρητος, τόσον εἶναι ἀυστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι τέλειος, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ἐσωτερικῶς καθαρὸς καὶ ἅγιος, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς Θείας χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι αἰωνία θά εἶναι ἡ τιμωρία του ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅταν θὰ γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων καὶ θὰ ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιοῦτον ἀπόλυτον ἰδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂν φιλοσοφικὰ τινὰ συστήματα ἐπλησίασαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χορηγήσουν

εις τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν πρὸς πραγματοποίησίν του. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τις τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεῦν εἰς αὐτόν: « πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμουμέντῳ με Χριστῷ », λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. δ' 13). Καὶ ὁ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ πλήθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι' ἀνθρώπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσήμενων μαρτυροῦν ὅποια θεῖα δύναμις καὶ θεῖα ζωὴ εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ!

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τελειότητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὰ πάντα καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ διὰ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ιδεῶδες καὶ μίαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἱστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ιδεῶδες οὐδεμία ἄλλη θρησκεία διενόηθη οὔτε ἐδίδαξέ ποτε.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του, τὸ ἀπολύτως ἅγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡς ἀπὸ τινος ζωογόνου ἐστίας, ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος φύσει προσκολλᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα παρὰ εἰς ιδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτόν — οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του — εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐνίσχυσαν τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἀγίους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθοῦν ἥρωες τῆς πίστεως καὶ εἰς τὸν βίον ἄμεμπτοι. Ὁ χριστιανός, ὅστις ἐνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπόν του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός ». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν; Τίς ἰδρυτὴς θρησκείας συνήρπασε τοὺς ὀπαδοὺς του τόσον, ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ἄλλ' ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰ ἄλλας θρησκείας εἶναι τοσαύτη, ὅσον ἀπέχουν ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἡ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Καὶ αἱ ἄλλαι βεβαίως θρησκείαι ἔχουν σπινθηρὰς τινὰς τῆς ἀληθείας κατὰ θεῖαν Πρόνοιαν, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ

έκθέσει αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀπόλυτος θρησκεία, ἱκανοποιοῦσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οἷονδήποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἔχουσα ὡς κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον θὰ δυνηθῆ ἡ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ Χριστιανικαὶ θρησκείαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία: «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν», εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. ιε' 5).

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Ἡ λέξις λειτουργία ἐσήμαινε κατὰ τὴν ἀρχαίαν προχριστιανικὴν ἐποχὴν διακονίαν τοῦ λαοῦ, ἤτοι πᾶσαν ὑπηρεσίαν ἢ ἔργον δημόσιον, ἀγαθοεργίαν ἢ κοινωφελῆ πρᾶξιν, ὡς ἡ γυμνασιαρχία, ἡ χορηγία, ἡ τριηραρχία κ.τ.λ. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μετεχειρίσθησαν οἱ Ὁ' ἐρμηνευταὶ τὴν λέξιν ταύτην πρὸς δήλωσιν πάσης ὑπηρεσίας τῶν λευϊτῶν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος (Ἐξοδος κη' 43, κθ' 30, Ἀριθ. δ') κ.τ.λ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ λέξις λειτουργία σημαίνει ὑπὸ μὲν τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν πᾶσαν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν παρεχομένην εἴτε εἰς τὴν τέλεσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἴτε εἰς τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀγάπης (Πράξ. ιγ' 2, 2 Κορ. θ' 9, 12), ὑπὸ δὲ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τὴν τέλεσιν τῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ μάλιστα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας (Πράξ. ιγ' 2). Τέλος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἡ λέξις ἐπεκράτησε νὰ σημαίνῃ πᾶσαν λατρευτικὴν πρᾶξιν καὶ ἰδιαιτέρως τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Κατὰ ταῦτα Λειτουργικὴ καλεῖται τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων τῆς λατρείας καὶ μάλιστα τῆς σπουδαιότατης ὅλων, τῆς θείας λειτουργίας.

Ἡ Λειτουργικὴ διαλαμβάνει ἐπίσης καὶ τὰ περὶ τῶν ἱερῶν ναῶν, ἱερῶν ἀμφίων καὶ ἀντικειμένων, εἰκόνων, ἑορτῶν, ὕμνων, ὡς καὶ τὰ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν θείαν λατρείαν.

Διαιρέσεις τῆς Λειτουργικῆς. Τὸ ὅλον θέμα διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, τοῦ τόπου καὶ τρόπου αὐτῆς, εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὰ περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῆς, ἤτοι περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐορτῶν, καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος τὰ περὶ τῆς ἱεραῆς Ὑμνολογίας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ λατρείας.

Σκοπὸς τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ γνῶσις τῶν ἀνωτέρω ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐσυνείδητον καὶ εὐλαβῆ ἡμῶν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν πρὸς ἀγιασμόν τῆς ψυχῆς μας. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς Λειτουργικῆς διανοίγονται τρόπον τινὰ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἀντιληφθῆ τὴν σημασίαν τῶν τελουμένων καὶ κατανοήσῃ τὸ ὕψος τῆς θείας λατρείας. Οὕτω δὲ διὰ τῆς συνειδητῆς αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀγιασμός τῆς ψυχῆς του.

Ἄξια καὶ χρησιμότης τῆς Λειτουργικῆς. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ Λειτουργικὴ εἶναι μάθημα χρησιμώτατον καὶ αἰ παρεχόμενα διὰ τοῦ μαθήματος τούτου γνώσεις ἔχουν διὰ κάθε πιστὸν μεγίστην ἀξίαν.

Ὁ διδασκόμενος τὴν Ὁρθόδοξον Λειτουργικὴν θὰ μάθῃ περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ὕψους τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ φθάνουν εἰς τοὺς πρῶτους χριστιανικοὺς χρόνους. Ἀκριβῶς δὲ δι' αὐτὸ καὶ οἱ ξένοι ἐκφράζονται δι' αὐτὴν μετὰ θαυμασμοῦ: «Εἰς τὴν Ὁρθόδοξον λειτουργίαν εὐρίσκει τις τὸν ἐν τῇ λατρείᾳ συνδυασμόν τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου καὶ τοῦ θείου μυστηρίου... Οὐδεμία θρησκευτικὴ τελετὴ εἶναι τόσο περιεκτικὴ ὅλων τῶν γῆινων ἐνδιαφερόντων καὶ ὅλων τῶν οὐρανίων ἐλπίδων» (Κάρολος Heimsath).

2. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Λειτουργικῆς διαιροῦνται εἰς τρεῖς ομάδας, ἤτοι α) τὰς γραπτὰς πηγὰς, β) τὰς ἀγράφους καὶ γ) τὰς ἀρχαιολογικάς.

α) Αἱ γραπτὰι πηγαί. Εἰς τὰς γραπτὰς πηγὰς περιλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι εἶναι γνωστὸν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐγγράφως. Τοιαῦται γραπτὰι πηγαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν πολλὰ

στοιχεία, τὰ ὅποια διετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὅπως εἶναι αἱ ὥραι τῆς ἡμερησίας προσευχῆς, αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταί, αἱ ὥδαὶ καὶ αἱ προσευχαὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς κ.λ.π.

2) Ἡ Κ α ι ν ῆ Δ ι α θ ῆ κ η, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχονται παραγγέλματα περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας καὶ πληροφορίας περὶ τῆς λατρείας, ἥτις ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων (Ἰω. δ' 23, 24, Ματθ. κς' 28, κη' 19)·

3) Αἱ γ ρ α π τ ῶ ς παραδοθεῖσαι Λ ε ι τ ο υ ρ γ ῖ α ι, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότεραι καὶ πληρέστεραι εἶναι ἡ Λειτουργία, τὴν ὁποίαν περιέχει τὸ Ἡ' βιβλίον τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, αἱ Λειτουργίαι Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ὡς καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη τοῦ Μ. Βασιλείου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τῶν Προηγιασμένων δώρων καὶ μερικαὶ ἄλλαι·

4) Τὰ Λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας: τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ Ἀπόστολος, τὸ Εὐχολόγιον, τὰ Μηναιᾶ, ἡ Παρακλητικὴ ἢ Ὁκτώηχος, τὸ Τριψῆδιον, τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ Ὡρολόγιον.

5) Οἱ κ α ν ὄ ν ε ς τ ῶ ν τ ο π ι κ ῶ ν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Σ υ ν ὄ δ ω ν, διὰ τῶν ὁποίων ρυθμίζονται ζητήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν λατρείαν, καὶ

6) Αἱ μ α ρ τ υ ρ ῖ α ι, αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν. Ἦτοι αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῆς Διδαχῆς τῶν δώδεκα Ἀποστόλων (ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος), τοῦ Ἰουστίνου (εἰς τὴν Α' Ἀπολογία τοῦ ὁποίου περιέχεται διάγραμμα τῆς θείας λατρείας), τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (πρὸ παντὸς εἰς τὰς Μυσταγωγικὰς Κατηχήσεις του, εἰς τὰς ὁποίας περιέχεται συστηματικὴ περιγραφή καὶ ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος), τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἄλλων.

β) Αἱ ἄ γ ρ α φ οὶ π η γ αῖ. Εἰς τὰς ἀγράφους πηγὰς ἀνήκει τὸ λειτουργικὸν ἔθιμον, τὸ ὁποῖον διαφέρει κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς.

γ) Αἱ ἀ ρ χ α ι ο λ ο γ ι κ αῖ π η γ αῖ. Εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ταύτας πηγὰς ἀνήκουν οἱ χῶροι τῆς λατρείας (ἐρείπια παλαιῶν χριστιανικῶν ναῶν), τὰ ἱερά ἄμφια καὶ σκεύη, τὰ ἔργα τῆς τέχνης (εἰκόνες ἢ γλυπτά), αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι διαφωτίζουν ἐνίοτε μερικὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς λατρείας, αἱ κατακόμβαι καὶ ἄλλα ἀρχαῖα χριστιανικὰ κοιμητήρια καὶ τάφοι χριστιανῶν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Διὰ τὸ καθορισθῆναι σαφῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκριθῇ αὕτη πρὸς τὰς μορφὰς τῆς λατρείας τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν, ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

I. Σύγκρισις πρὸς τὴν λατρείαν τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκειῶν. Ἡ χριστιανικὴ λατρεία διαφέρει ἀπὸ τὰς πολυθεϊστικὰς μορφὰς τῆς λατρείας· εὐρίσκεται δὲ αὕτη εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς αὐτάς. Ἐκεῖ λατρεία φανταστικῶν θεῶν, ἐδῶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ἢ ἐπίμονος ζήτησις εὐτελῶν καὶ γελοίων πραγμάτων, ἐδῶ ἢ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ αἱ ζυθοῦσαι καὶ αἱ ἀνθρωποῦσαι ὑπὸ πλῆθος μορφῶν. Ἐδῶ αἱ θυσίαι αὐταὶ κατηργήθησαν, ἐξαιρέται δὲ ἡ θυσία τοῦ ἐγωῖσμοῦ εἰς τὸν Θεόν καὶ ἡ προσφορά εἰς αὐτὸν ἀγνῆς καρδίας. Γενικῶς αἱ μὴ μονοθεϊστικαὶ μορφαὶ τῆς λατρείας παρουσιάζουν τὸ γνῶρισμα νοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ σκότος τῆς ὄγνοιας, ἀντιθέτως ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἶναι λατρεία λογικῆ (Ρωμ. ιβ' 1).

II. Σύγκρισις πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν χριστιανικὴν λατρείαν πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν, εὐρίσκομεν τὰ ἐξῆς ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ:

α) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἐμφανίζει χαρακτηῖρα τριδικόν. Ὅλα αἱ δυνατότητες τῆς χριστιανικῆς λατρείας τότε μόνον πραγματοποιοῦνται, ὅταν βασιζονται εἰς τὸν τύπον: « Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ».

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτηῖρα προσλαμβάνει ἐπὶ πλέον ἡ χριστιανικὴ λατρεία καὶ χριστοκεντρικόν. Κέντρον δηλ. εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου, τοῦ ὁποίου τὰ κύρια συμβάντα τῆς ζωῆς ἐνθυμούμεθα κατὰ τοὺς κυρίους σταθμοὺς τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους (Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Πάσχα κ.τ.λ.)·

β) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία σκοπὸν ἔχει τὸν ἐξωτισμὸν τοῦ ἔσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὅλης ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἄγνωστος καὶ εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν ὁ ἁγιασμός, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τονίζεται μᾶλλον ὁ ἐξωτερικὸς καθαρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ παντὸς ἀκαθάρτου μολυσμοῦ σύμφωνα μὲ τὰς διακρίσεις τοῦ νόμου περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, παραμένει δὲ ἐντελῶς ἀκαθόριστος ἡ ἔννοια περὶ ἔσωτερικοῦ ἁγιασμοῦ. Οἱ προφῆται ὁμιλοῦν περὶ ἔσωτερικῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἀνευ τῆς ὁποίας αἱ θυσίαι καθίστανται περιτταὶ καὶ ἡ τήρησις τῶν ἐορτῶν ἀνωφελής. Ἐν τούτοις ὅμως οἱ Ἰσραηλίται δὲν κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἐπαρκῆ ἀντίληψιν τοῦ ἔσωτερικοῦ ἁγιασμοῦ, ὁ ὁποῖος τόσον ἐπιδιώκεται εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἥτις διὰ τῶν καθωρισμένων εὐχῶν καὶ ἀκολουθιῶν διὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διὰ κάθε συμβάν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (γέννησις, γάμος, ἀσθένεια, θάνατος) διεισδύει εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ συνυφανθῇ μετ' αὐτῆς·

γ) Ἡ θυσία εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ὁ ἁγιασμός, προσλαμβάνει ἔννοιαν πνευματικὴν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αἱ ζωοθυσίαι τῶν Ἰουδαίων, αἱ ὁποῖαι προσεφέροντο πρὸς ἐξιλέωσιν, ἐγίνοντο δεκταί, ἐφ' ὅσον ἐξεδηλοῦτο δι' αὐτῶν ἡ ἔσωτερικὴ αὐτῶν λατρευτικὴ διάθεσις. Ἀλλὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἡ θυσία προσλαμβάνει ἐξ ὀλοκλήρου ἔννοιαν πνευματικὴν. Τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κέντρον αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἀναίμακτον ἀναπαράστασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσίας καὶ ἐνσαρκώνει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τελείας καὶ θεαρέστου θυσίας· καὶ

δ) Ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἐμφανίζει χαρακτῆρα π α ν α θ ρ ῶ π ι ο ν, ἐνῶ ἡ Ἰουδαϊκὴ λατρεία ἦτο καθαρῶς ἐθνικὴ. Ὁ πανανθρώπινος χαρακτήρ τῆς λατρείας, εἰς τὴν ὁποίαν καταργοῦνται αἱ διακρίσεις τῆς ἐθνικότητος, ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ λατρεία αὐτὴ χρησιμοποιοῖ ἐξ ἴσου ὅλους τοὺς τόπους διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πνευματικῶν καὶ πάσης σαρκὸς καὶ γνωρίζει πῶς νὰ εὑρῇ Αὐτὸν πανταχοῦ.

4. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας παρουσιάζει τὰ ἑξῆς δύο κύρια χαρακτηριστικά :

α) Εἶναι κατ' ἐξοχὴν μυσταγωγικὴ. Ζητεῖ ν' ἀναβιβάσῃ τὸν πιστὸν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία τελεῖται κατὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν, ἀναφέρεται ἐκ τοῦ ἐπιγείου εἰς τὸ ἐπουράνιον θυσιαστήριον « ὅπως ὁ φιλόθεος Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος τὰ ἁγιασθέντα δῶσα εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν Αὐτοῦ θυσιαστήριον », λέγει ὁ διάκονος εἰς μίαν ἐκ τῶν δεήσεων μετὰ τὸν καθαγιασμόν τῶν τιμίων δώρων.

Χαρακτηριστικὰ τῆς τάσεως ταύτης εἶναι καὶ αἱ φράσεις : « Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας », « Πᾶσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν », διὰ τῶν ὁποίων καλεῖ ὁ λειτουργὸς τοὺς πιστοὺς νὰ ἀποχωρισθοῦν ἐντελῶς ἀπὸ τὰ γήινα καὶ ν' ἀνυψώσουν τὸν νοῦν πρὸς τὸν οὐρανὸν σενενοῦντες τὴν φωνὴν των μετὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγελικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ψάλλει ἀσιγήτως τὸ « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ ».

Ἐνῶ δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ζητεῖ διὰ τῆς λατρείας ν' ἀναβιβάσῃ τὸν νοῦν τῶν πιστῶν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀντιθέτως ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ζητεῖ νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο καὶ χρησιμοποιοῖ περισσότερο παρά ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὴν λεγομένην ἐξωτερικὴν ἐποπτείαν. Ἔχει τὰ ἀγάλματά της, ἔχει τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ, τὴν ὁποίαν προβάλλει, χρησιμοποιοῖ ἀγαλμα εἰκονίζον τὸν Ἰησοῦν, τὸ ὁποῖον προβάλλει εἰς ἀναπαράστασιν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ προσπαθεῖ δι' ὅλων αὐτῶν νὰ ὑλοποιήσῃ ἐμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πιστῶν τὰς ἀοράτους πραγματικότητας τῆς λατρείας. Ἔχει βέβαια καὶ ἡ Ὁρθόδοξος λατρεία τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἐποπτείας, τὰ ἱερὰ της ἀντικείμενα, τὰς εἰκόνας της, ἀλλὰ πρὸ

παντός ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτεῖαν, ἔχει ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑποβοη-
θοῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν ἡμῶν ἀπὸ τὰ ὑλικά πρὸς τὰ ἐπουράνια· καὶ

β) Εἶναι λατρεία ὁ μ α δ ι κ ῆ . Ὁ λειτουργὸς προσφέρει τὴν λα-
τρείαν ἐξ ὀνόματος ὄλων τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι καὶ συμμετέχουν
ἐπίσης εἰς τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ προσευχαί, πλὴν ἐκείνων,
αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν τὸν ἱερέα, εἶναι εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ἐκού-
εται αἴφνης : « Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν...λατρείαν καὶ παρα-
καλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν (α' πρόσωπον πληθυντικοῦ
ἀριθμοῦ)· κατάπεμπον τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς... » (ὅχι μό-
νον ἐπ' ἐμέ). Παρουσιάζεται τοιοῦτοτρόπως ὁ λειτουργὸς νὰ ἐκπρο-
σωπῇ τὸ ὅλον ἐκκλησίασμα.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Εἰς τὸ τμήμα τῆς θείας λειτουργίας, τὸ ὁ-
ποῖον ἀρχίζει μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ « Πιστεύω », μέχρι τῆς στιγμῆς
κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς λέγει : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ... »,
ἔχομεν μίαν ὁλόκληρον εὐχήν. Μέσα εἰς τὴν εὐχήν αὐτήν, τὴν ὁποίαν
κατὰ μέγα μέρος λέγει ὁ ἱερεὺς, ἔχει τὴν θέσιν του καὶ ὁ λαός, ὁ ὁποῖος
παρεμβαίνει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα τῆς διακοπτομένης εὐχῆς καὶ ἀπαντᾷ
εἰς τὰς ἐκφωνήσεις τοῦ ἱερέως συμπροσφέρων τρόπον τινὰ μαζί με
τὸν ἱερέα. Τοιοῦτοτρόπως συνεστήθη καὶ ἡ λεγομένη « συναπτή ». Ὁ
διάκονος ἐκφωνεῖ τὰς αἰτήσεις, ὁ λαὸς ἀπαντᾷ τὸ « Κύριε, ἐλέησον »
καὶ ὁ ἱερεὺς ἐπισυνάπτει τὴν εὐχήν μετὰ τῆς ἐκφωνήσεως. Κατ' αὐτὸν
τὸν τρόπον συμπροσέχεται ὅλον τὸ ἐκκλησίασμα. Αὐτὸ δὲν παρατη-
ρεῖται τόσο πολὺ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπὶ
πλέον ὑπάρχουν ἐν χρήσει ἐκτὸς τῶν ψαλτῶν λειτουργιῶν καὶ αἱ
μυστικαὶ λειτουργίαι, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἱερεὺς μόνος του εἰς ἐν
παρεκκλήσιον μυστικῶς ἀναπέμπει τὴν θεῖαν λειτουργίαν.

5. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

1) Ἡ μορφή τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους. Ἡ λα-
τρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους συνί-
στατο, ὡς μαρτυροῦν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, εἰς τὴν συμ-
μετοχὴν εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν προσευχὴν καὶ εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυ-
στηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας (Πράξ. β' 46).
Τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο κατ' ἀκριβῆ ἀπομίμησιν τῶν λαβόντων χώραν
κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Ἦτο δηλαδὴ συνδεδεμένον μετὰ κοινῆς

ἐστιάσεως κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος « ἐσθιόντων τῶν μαθητῶν » ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν καθηγιασμένον ἄρτον καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον προσέφερε τὸ εὐλογηθὲν ποτήριον. Τῆς κοινῆς ταύτης ἐστίασεως προετάχθη ἰδιαίτερα προσευχὴ καὶ διδασχὴ. Αὐτὸ προκύπτει ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἐν Τρωάδι συμβάντων, ὅπου ὁ Παῦλος « *συνηγμένων τῶν μαθητῶν... κλάσας ἄρτον... παρέτεινε τὸν λόγον* (διαλεγόμενος) *μέχρι μεσονυκτίου* » (Πράξ. κ' 7), ἀλλὰ καὶ ἐκ ρητῆς πληροφορίας τῶν Πράξεων, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ « *ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς καὶ τῇ διδασχῇ* » (β' 42). Πρὸς τούτοις ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ὠρισμένοι ὕμνοι, ἀφοῦ μετὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ὑμνήσαντες ἐξῆλθον. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὰς πρὸς Ἐφεσίους (ε' 19) καὶ Κολασσαεῖς (γ' 16) ἐπιστολάς του ὁμιλεῖ περὶ ψαλμῶν καὶ ὕμνων καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν. Αἱ συγκεντρώσεις πρὸς τέλει τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐλάμβανον χώραν κατ' ἀρχὰς μὲν καθημερινῶς, κατόπιν δὲ περιωρίσθησαν μόνον τὴν Κυριακὴν (Πράξ. β' 46, κ' 7), ἡ ὁποία διεκρίθη ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Ἡ κοινωνία ἐγένετο καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη. Αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν φράσεων τοῦ Παύλου : « *οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν...* » καὶ « *ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κοῖμα ἐναντῶ ἐσθίει καὶ πίνει* » (1 Κορινθ. ι' 21 καὶ ια' 27, 29).

Ὡς πρὸς τὸ Βάπτισμα, ἐτελεῖτο ὅπουδῆποτε εὐρίσκετο ὕδωρ (Πράξ. η' 12 - 13). Ὁ τύπος τῆς ἐπικλήσεως ἦτο τριαδικὸς (Ματθ. κη' 18 - 20). Ἐτελεῖτο δὲ ἡ βάπτισις διὰ καταδύσεως, ἡ ὁποία ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὸν συμβολισμὸν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, τὸν ὁποῖον τονίζει ὁ Παῦλος διὰ τὸ Βάπτισμα (Ρωμ. σ' 4, Κολ. β' 12).

Μετὰ τοῦ Βαπτίσματος συνεδέετο καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος (Πράξ. η' 12 - 17, Ἐβρ. σ' 1 - 2). Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας (Πράξ. σ' 6, 1 Τιμ. δ' 14, 2 Τιμ. α' 6). Τέλος ἔχομεν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀσθενῶν δι' ἐλαίου μετ' εὐχῆς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ('Ιακ. ε' 14 - 15).

2) Ἡ μορφή τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας ἐπικρατεῖ εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ Λειτουργικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὁ αὐτοσχεδιασμὸς καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐμπνευσις τοῦ λειτουργοῦ. Αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰουστίνου

νου περι εύχαριστηρίου προσευχῆς κατὰ τὴν θεϊὰν Εὐχαριστίαν : « Ὁ προεστὼς ἐδχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῶ ἀναπέμπει ». Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἕκαστος ἐπίσκοπος εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν νὰ ὀργανώσῃ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας του κατὰ τὴν προτίμησιν αὐτοῦ. Πανταχοῦ τὰ κεντρικὰ σημεῖα καὶ ὁ σκελετὸς τῆς λατρείας παρουσιάζονται ὁμοιομόρφως. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ Βάπτισμα πανταχοῦ χρησιμοποιεῖται τὸ ὕδωρ ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ καὶ ὁ τριαδικὸς τύπος τῆς ἐπικλήσεως μένει ἀμετάβλητος πανταχοῦ. Πανταχοῦ ἐπικρατοῦν ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος οἱ ἐξορκισμοί, ἡ ἀπόταξις καὶ ἡ σύναξις. Πανταχοῦ χρησιμοποιοῦνται ὠρισμένοι λεκτικοὶ τύποι εἰς τὴν λατρείαν (ὡς τὸ « Ἀμὴν », τὸ « Ἀλληλοῦϊα », τὸ « Κύριε, ἐλέησον », τὸ « Εἰρήνη ὑμῖν », τὸ « Ἄνω σῶμεν τὰς καρδίας »). Πανταχοῦ τιμῶνται ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ἡ Κυριακὴ, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ ἐκ τῶν ἑορτῶν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Πανταχοῦ ἡ λειτουργία καὶ ἡ Χειροτονία παρουσιάζουν τὸν αὐτὸν γενικῶς τύπον. Ἡ λειτουργικὴ ἐνότης καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων περι τὴν λατρείαν εἰς τὴν Α' Ἀπολογία τοῦ Ἰουστίνου : « Τὸ μὲν Βάπτισμα, λέγει, ἐγένετο ἀγομένων τῶν πιστευνόντων ἐνθα ὕδωρ ἐστίν » (Κεφ. 61). Ἐζητεῖτο δὲ πρὶν Ὁμολογία Πίστεως καὶ ὑπόσχεσις, ὅτι θὰ ἔζων οἱ βαπτιζόμενοι καθὼς ἐδιδάχθησαν καὶ ἐπίστευσαν. Ἐγένετο δὲ τὸ Βάπτισμα « ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου ».

Ἡ δὲ θεϊὰ λειτουργία ἠκολούθει κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου περιγραφὴν τῆς πρωινῆς λατρείας τῆς Κυριακῆς τὸ ἐξῆς διάγραμμα :

1) Ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, 2) διδασχὴ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ, 3) ὁμαδικὴ προσευχὴ, 4) ἀσπασμοί, 5) προσφορὰ ἄρτου καὶ οἴνου, 6) εὐχὴ τοῦ λειτουργοῦ, 7) καθαγιασμός καὶ 8) θεϊὰ κοινωνία.

3) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἀρχίζει νέα ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν δὲ αὐτὴν συνετέλεσαν τὰ ἐξῆς :

α) Ἡ ἐξασφάλισις εἰρήνης διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ δημιουργηθεῖσαι νέαι συνθῆκαι ἐπέτρεψαν τὴν διεξαγωγὴν τῆς λατρείας εἰς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ μετὰ πάσης λαμπρότητος·

β) Ἡ καταπολέμησις τῶν αἰρετικῶν, εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ὁποίων εἰσάγεται εἰς τὴν λατρείαν ἢ ἀπαγγελίαν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἰρετικοὶ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς μέσον διαδόσεως τῶν δοξασιῶν των καὶ τὸ ἔντεχνον ὄμμα, ἠναγκάσθη καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον·

γ) Ὁ πλουτισμὸς τοῦ ἑορτολογίου διὰ νέων ἑορτῶν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὁποίου ἐδόθη ὠθησις εἰς τὴν Ὑμνολογίαν πρὸς νέας ποιητικὰς συνθέσεις, καὶ

δ) Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τμημάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ γεγονός αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν σημειωθεῖσαν τότε ἐν Ρώμῃ μεγάλην λειτουργικὴν μεταρρύθμισιν, καθ' ἣν ἐγκατελείφθη ἡ γλῶσσα τῆς Ρωμαϊκῆς λειτουργίας καὶ εἰσήχθη ἀντ' αὐτῆς ἡ λατινικὴ.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ συνετέλεσεν ὄχι μόνον εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο λειτουργιῶν, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῶσιν εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν α) ὁ λεγόμενος Συριακὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγεται ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, β) ὁ Αἰγυπτιακὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάγεται ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ γ) ὁ Βυζαντινὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν αἱ ἐν χρήσει εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν λειτουργίαι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν Προηγιασμένων δώρων, εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ Ρωμαϊκὸς τύπος (λειτουργία τῆς Ρώμης), ὁ Ἀμβροσιανὸς τύπος (λειτουργία Μεδιολάνων) καὶ ὁ Ἰσπανογαλλικὸς τύπος.

4) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεθεῖεν. Ἡ λατρεία ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς παραμένει ἡ αὐτὴ καὶ μετὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ κατὰ τὴν προηγούμενην ἐποχὴν. Προσετέθησαν μόνον νέαι ἑορταὶ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πρὸς τιμὴν νέων ἁγίων καὶ μαρτύρων καὶ ἐσημειώθη νέα ἀκμὴ τῆς Ὑμνολογίας. Ἡ ἀκμὴ αὐτὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὠθησιν ἡ εἰκονομαχία, διητηρήθη μέχρι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ σημειοῦται ἡ παρακμὴ αὐτῆς. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αἱ διάφοροι Ἀκολουθίαι συνεπληρώθησαν καὶ ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν πλέον διαμόρφωσίν των, ἡ δὲ ἀνάδειξις νέων ἁγίων κατέστη σπανιωτάτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄
ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

6. ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν ὁ ναὸς (ἢ λέξις παράγεται ἐκ τοῦ ρήματος ναίω = κατοικῶ) ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Διότι ὑπῆρχε γενικῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ θεῖον κατοικεῖ εἰς κάποιον ὠρισμένον τόπον καὶ μάλιστα συνήθως εἰς μέρη ὑψηλά, κατάφυτα καὶ καθαρὰ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ἐκαλεῖτο ὁ ναὸς « οἶκος Θεοῦ » ἢ « εὐκτίριος οἶκος », « προσευκτήριον », « οἶκος προσευχῆς », ἐπειδὴ ἐχρησίμευε καὶ ὡς τόπος προσευχῆς.

Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τοῦ ναοῦ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐξῆλθε Ἰησοῦς Χριστός. Αὐτὸ φαίνεται ἐκ τῆς ἐρωτήσεως τῆς Σαμαρείτιδος πρὸς Αὐτόν : « Οἱ πατέρες ἡμῶν (τῶν Σαμαρειτῶν) ἐν τῷ ὄρει τούτῳ (τῷ Γαριζεῖν) προσεκύνησαν· καὶ ἡμεῖς (οἱ Ἰουδαῖοι) λέγετε ὅτι ἐν Ἱερουσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν ». Καὶ ὁ Κύριος εὐρίσκει τότε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διακηρύξη τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, ὅτι δηλ. δὲν εἶναι σωματικόν τι συνδεδεμένον πρὸς ὠρισμένον τόπον καὶ ὅτι « οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ » (Ἰω. δ' 20 — 24). Ὁμοίως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου διεκήρυξε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι « ὁ Θεός... οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ » (Πράξ. ιζ' 24).

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἔχη ἀνάγκην ὑλικοῦ ναοῦ, ἔχει ὅμως ἀνάγκην τούτου ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ ἐκδηλώνη ἐντὸς αὐτοῦ τὰ συναισθηματὰ του, ἥτοι νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινεν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν νέαν θρησκείαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς συνάξεως εἰς κάποιον ὠρισμένον χῶρον πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας, χωρὶς βεβαίως

ὁ χώρος αὐτὸς νὰ θεωρῆται ὡς τὸ μόνον τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον.

Δὲν εἶχον ὁμῶς καθορισθῆ ἀκριβῶς καὶ αὐστηρῶς οἱ τόποι τῶν λατρευτικῶν συνάξεων. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικὴ κοινότης, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ χριστιανούς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ προσελθόντας, ἐξηκολούθει νὰ φοιτᾷ, καθὼς καὶ πρότερον, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπιμελῶς τηροῦσα τὰς εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς τῆς καθωρισμένας ὥρας τῆς προσευχῆς (Πράξ. β' 46, γ' 1). Καὶ οἱ Ἀπόστολοι δέ, ὡσάκις εὕρισκοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς τὸ « ἱερόν » καὶ εἰς τὴν στοάν τὴν κειμένην εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ, ἐσύχναζον καὶ ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδίδασκον (Πράξ. γ' 11, ε' 12). Ἐκτὸς τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἐγίνοντο καὶ εἰδικαὶ συναθροίσεις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς αἰθούσας ἰδιωτικῶν οἰκῶν χάριν λατρευτικῶν σκοπῶν.

Πρῶτος τοιοῦτος οἶκος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀναμφιβόλως τὸ Ὑ π ε ρ ῶ ο ν (ὁ ἄνω ὄροφος) τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐτελέσθη ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ κατῆλθε τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστήν εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Δὲν ἦτο ὁμῶς καὶ ὁ μόνος οἶκος. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου, εἰς τὸ τμήμα τῶν ἀσπασμῶν, γίνεται λόγος περὶ « κατ' οἶκον ἐκκλησιῶν », αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, τὴν Ἐφεσον, τὴν Κόρινθον, τὰς Κολοσσάς, τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα μέρη εἰς δῆλωσιν τῶν πιστῶν τῶν συναθροιζομένων πρὸς τέλεσιν τῆς θ. λειτουργίας εἰς τὰς αἰθούσας ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Αἱ αἰθουσαι αὐταί, κατέχουσαι τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς οἰκοδομῆς, ἦσαν λίαν εὐρύχωροι, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνερχομένων πιστῶν (Πράξ. β' 41 - 44, δ' 4, 1 Κορινθ. ιε' 6).

Τὰς τοιαύτας λατρευτικὰς συνάξεις ἐξυπηρετεῖ καὶ ἡ διαρρῦθμισις τῶν οἰκιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀνταποκρινομένη πλήρως εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν χριστιανῶν.

2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοί. Ἐφ' ὅσον ὁ κύκλος τῶν συνάξεων εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας ηὔρυνετο καὶ ἐπυκνούτο, ὥστε νὰ καθίστανται ἀνεπαρκεῖς αἱ αἰθουσαι ἰδιωτικῶν οἰκῶν, οἱ χριστιανοὶ ὑπεχρεώθησαν ν' ἀναζητήσουν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς αὐτοὺς εὐρυχωρίαν εἰς εἰδικὰ κτίρια. Δὲν εἶναι ὁμῶς γνωστὸν κατὰ ποῖον ἀκριβῶς χρόνον οἱ χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ καθιεροῦν εἰδικούς χώρους διὰ τὰς λατρευτικὰς συνάξεις των. Ὑπάρχουν ὁμῶς θετικαὶ ἀποδείξεις, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπῆρχον χριστιανικοὶ ναοί.

Εἰς τοιαῦτα εἰδικὰ κτίρια ἀναφέρονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως αἱ μαρτυ-
ραὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὀριγένης, τοῦ Κυπριανοῦ,
τοῦ Τερτυλιανοῦ καὶ ἄλλων. Ἐξαιρέτως δὲ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν
καὶ τὸ πλῆθος τοιούτων χώρων κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἡ ἱστορία
τοῦ μεγάλου διωγμοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Κατὰ τὸν διωγμὸν αὐτὸν
αἱ Ἐκκλησίαι αὗται κατεδαφίσθησαν.

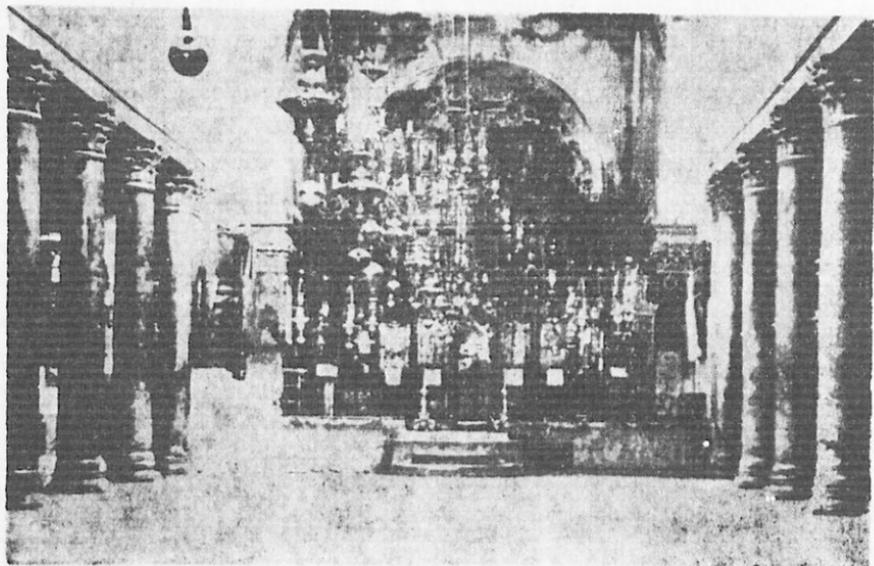
Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, πρώτου χριστιανοῦ αὐ-
τοκράτορος, ἀρχίζει ἐπισημῶς ἡ ἀνέγερσις χριστιανικῶν ναῶν.
Ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῆς μητρὸς του ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ
εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Βηθλεέμ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
εἰς τὴν Νικομήδειαν κ.λ.π. Εἰς μερικὰς περιοχὰς μετεβάλλοντο καὶ
ἔθνη καὶ ναοὶ ἢ ἄλλα οἰκοδομήματα εἰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ὅπως
τὸ ἐν Ρώμῃ Πάνθεον, ὃ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Παρ-
θενῶν καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν
ἕκτον αἰῶνα νέοι μεγάλοι καὶ λαμπροὶ χριστιανικοὶ ναοὶ οἰκοδομοῦν-
ται, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεγαλοπρεπέστερος εἰς τὴν Ἀνατολήν ἦτο
ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τοῦ ναοῦ
τούτου τὰ θεμέλια μὲν εἶχε καταθέσει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν
δὲ ἐκάη ἐπὶ Ἀναστασίου, ἔκτισεν ἐκ νέου τοῦτον ὁ φιλόκαλος αὐ-
τοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσι-
δώρου. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ναοῦ τούτου ἦτο τόσον μεγάλη,
ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, παρατηρῶν κατὰ τὰ τελεσθέντα ἐγκαίνια τὸ
ἔργον τοῦτο τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀνέκραξε: « *Νενίκηγά
σε, Σολομῶν* ».

3) Ὀνομασίαι τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὰ ὀνόματα τοῦ χρι-
στιανικοῦ ναοῦ ἦσαν διάφορα, ἀνέκαθεν ὅμως καὶ κατὰ πρῶτον
λόγον ἐκαλεῖτο οὗτος « *ἐκκλησία* » ἐκ τῶν συναθροιζομένων εἰς αὐτὸν
πιστῶν. Ὅχι ἀσυνήθης κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἦτο καὶ ἡ ὀνομασία
« *οἶκος Θεοῦ* ». Ἡ ἐκφρασίς αὕτη ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθή-
κης « *οἶκος Κυρίου* ». Πλὴν τῶν ὀνομασιῶν τούτων φέρονται καὶ
ἄλλαι, ὅπως ἡ ὀνομασία « *κυριαζόν* », ὡς καθιερωμένον εἰς τὸν Κύριον
Ἰησοῦν. Συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὀνομασία « *ἐκκλησία οἶκος* » ἢ « *προσευ-
κτήριον* », λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον προω-
ρίζοντο. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐκαλοῦντο αἱ
Ἐκκλησίαι καὶ « *ναοὶ τοῦ Ὑψίστου* ». Λίαν συνήθης ἦτο καὶ ἡ ὀνο-

μασία « βασιλική » με τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγαλοπρεποῦς, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ ἐξαισίου.

4) **Ρυθμοί.** 1) Ὁ ρυθμὸς τῆς Βασιλικῆς. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐμφανίζεται πρῶτος ὁ ρυθμὸς τῆς καλουμένης Βασιλικῆς.

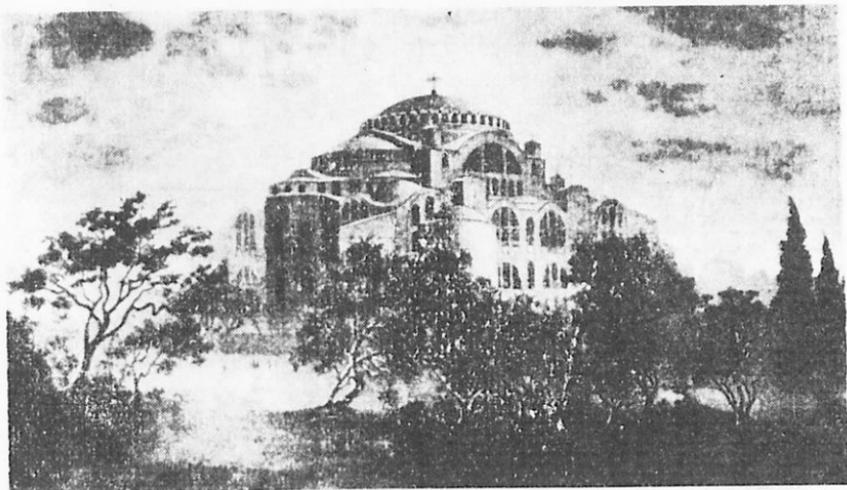
Αἱ Βασιλικαὶ ἦσαν ἐπιμήκη ὀρθογώνια οἰκοδομήματα κατ' ἀπομίμησιν ἴσως τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν Βασιλικῶν (οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον, διὰ νὰ δικάζουν οἱ Ρωμαῖοι) με μικρὰς μόνον

1. Ἡ ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ τῶν Γεννηθίων (Ἐσωτερικόν)

μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Διέκρινε κυρίως τὰς χριστιανικὰς Βασιλικὰς ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς Βασιλικὰς ἡ ξυλίνη στέγη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ των διαρρύθμισις διὰ σειρῶν κιόνων εἰς τρεῖς, σπανιώτερον δὲ εἰς πέντε ὁ ἅς ἡ κλίτη. Ἐκ τῶν τριῶν κλιτῶν τὸ μέσον ἦτο κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος περίπου διπλάσιον, καθὼς παρατηροῦμεν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ Βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς τὴν Ρώμην. Αἱ στοαὶ αὐταὶ ἀπολήγουν ἀνατολικῶς εἰς ὑψηλότερον ἐγκάρσιον χῶρον, εἰς τὸ μέσον

τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἡ « ἀψίς » ἢ « κόγχη », ἡ ὁποία καταλήγει ἄνω εἰς τεταρτοσφαίριον, κοσμούμενον διὰ μωσαϊκοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦτον ἐγκάρσιον χῶρον ἀνῆρχοντο οἱ κληρικοὶ διὰ βαθμίδων· διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ (ἅγιον) « Βῆμα ». Ὁ χῶρος αὐτὸς ἐχωρίζετο τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ κιγκλίδων. Δυτικῶς αἱ στοαὶ ἀπέληγον εἰς τὸν « νάρθηκα », στενὸν διαμέρισμα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ πυλῶν. Ἐξωθεν τοῦ νάρθηκος ὑπῆρχε συνήθως τετράπλευρος χῶρος φέρων κατὰ τὰς πλευρὰς

2. Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως
(Ρυθμοῦ Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου)

αὐτοῦ σειρὰς κιόνων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καλούμενος « αἶθριον ». Εἰς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου ἦτο ἡ « κρήνη » ἢ « φιάλη ».

Ἐκτὸς τῆς Βασιλικῆς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀναφαίνονται καὶ ναοὶ εἰς σχῆμα κύκλου ἢ ὀκταγώνου, στεγαζόμενοι διὰ τρούλλου καὶ κτιζόμενοι ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν μαρτύρων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Μουσουλειῶν, οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον πρὸς ἔνταφιασμὸν ἐπισήμων Ρωμαίων.

2) Ἡ Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπενόησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τὴν ἐφαρμογὴν τρούλλου στηριζομένου ὄχι εἰς τοὺς τοίχους, ἀλλὰ ἐπὶ ἰδιαιτέρων στηρι-

γμάτων (κίωνων ἢ πεσσῶν) εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη νέος τύπος, ἡ Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Τὸ νέον σύστημα ἐφηρμόσθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντι-

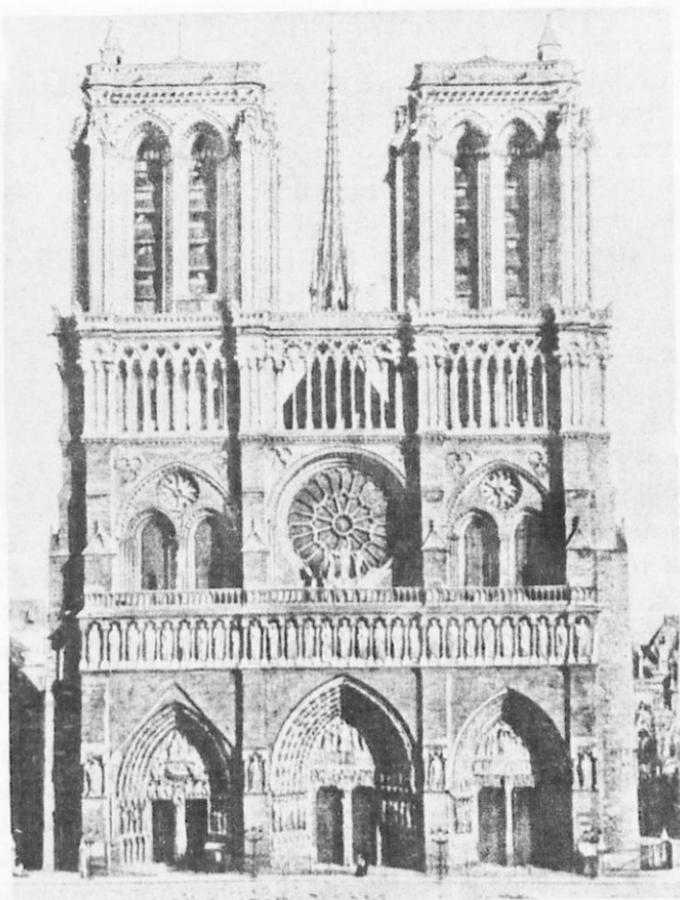

3. Παναγία ἢ Γοργοεπήκοος· σημερινὸς Ἅγιος Ἐλευθέριος Ἀθηνῶν
(Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ)

νουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ θαυμάσιον καὶ τελειότερον δημιούργημα τῆς τέχνης ταύτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν

εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀρθογωνίου σχήματος τοῦ ναοῦ, ἀπαραι-
τήτου διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν δημιουργίαν νέου
κέντρου φωτός, ἐξακοντιζομένου ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων παραθύ-

4. Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων
(Γοθικοῦ ρυθμοῦ)

ρων τοῦ γιγαντιαίου θόλου τοῦ ναοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ νομίζη-
τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ἔχει ὑπεράνω αὐτοῦ τὸν
οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποῖαν προκαλεῖ καὶ σήμερον ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις εἶναι ἄφθαστος εἰς κάλλος καὶ ἔχει διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὴν ἰδίαν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος, εἶναι καταπληκτικὴ.

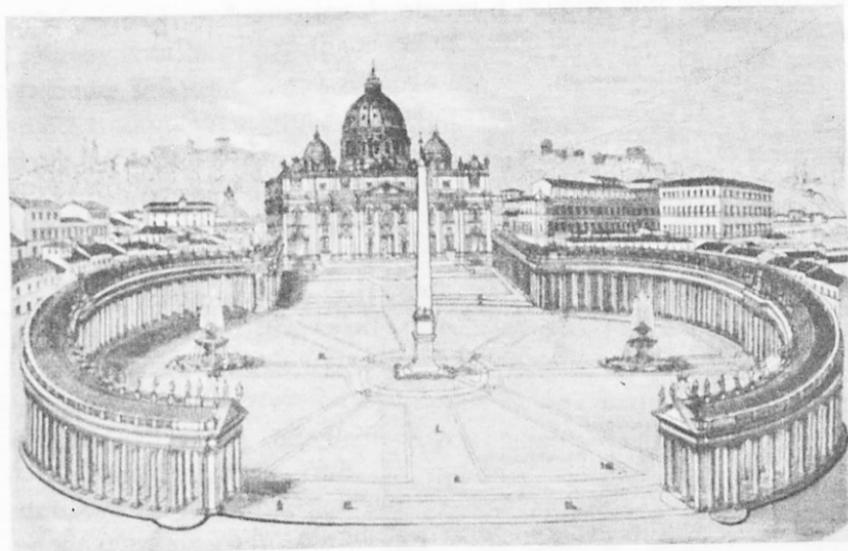
3) Ὁ Βυζαντινὸς ρυθμὸς. Κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα ἀποκρυσταλλοῦται κατόπιν ἀμφιταλαντεύσεων καὶ ἀποπειρῶν εἰς συνδυαστικούς τύπους ὁ λεγόμενος σ τ α υ ρ ο ε ι δ ῆ ς ναὸς μετὰ τροῦλλον, ὁ ὁποῖος ἀποβαίνει κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα κλασσικὸς εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὸ ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τοῦ τύπου τούτου εἶναι ἡ διάπλασις τῶν θόλων τῆς ὀροφῆς εἰς σχῆμα σταυροῦ, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ ὁποῖου ὑψοῦται ἐπὶ κυκλικῷ ἢ πολυγωνικῷ τυμπάνου ὁ τροῦλλος, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων κιόνων. Τοιοῦτοι ναοὶ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας (μονῆς Ὁσίου Λουκά), οἱ ἐν Ἀθήναις ναοὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ τῆς Καπνικαρέας καὶ ἄλλοι ἐν Ἑλλάδι.

4) Ὁ Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἢ Λομβαρδικὸς. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἀνεφάνη εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εὐρύνεται τὸ πρὸς τὴν κόγχην μέρος, τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ λαμβάνει τὸ σχῆμα T, ὁ δὲ κυρίως ναὸς διαιρεῖται, καθὼς καὶ εἰς τὰς Βασιλικὰς, εἰς τρία κλίτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέσον εἶναι εὐρύτερον. Αἱ Ρωμανικοῦ ρυθμοῦ Ἐκκλησίαι εἶναι συνήθως μακρὰ καὶ χαμηλαί. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν, λόγῳ τοῦ πάχους τῶν τοίχων καὶ τῶν στενῶν παραθύρων, εἶναι μᾶλλον σκοτεινόν.

5) Ὁ Γοτθικὸς ρυθμὸς. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐμφανίζεται κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς Γαλλίας διεδόθη ὁ μέγας τύπος εἰς τὴν Γερμανίαν. Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι οἱ ὑψηλοὶ τοῖχοι, τὸ ὀγκῶδες σχῆμα, τὰ μεγάλα χρωματιστὰ παράθυρα καὶ οἱ θόλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπολήγουν εἰς ὄξυ. Τοιουτοτρόπως τὸ οἰκοδόμημα γίνεται μέγα καὶ φωτεινόν. Περὶφημος ναὸς Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κολωνίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς τὰς Ἀθήνας Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων.

6) Ὁ ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ ρυθμὸς οὗτος, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μέσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν, φέρει τὰ χα-

ρακτηριστικά ἀρχαιοτέρων ρυθμῶν. Παρατηροῦνται εἰς τὸν ρυθμὸν αὐτὸν συνδυασμοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῆς Βασιλικῆς. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου (1506 - 1667)

5. Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ρώμης
(Ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως)

εἰς τὴν Ρώμην, διακρινόμενος διὰ τὸν παμμέγιστον θόλον του, τὸν ὁποῖον ἐσχεδιάσεν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος τὸ 1546.

7. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΝΑΟΥ

Τὰ ἀπλοῦστατα κατ' ἀρχὰς κτίρια διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἤρχισαν νὰ διαιρῶνται εἰς διάφορα μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων διεκρίθησαν κυρίως τρία : ὁ ν ἄ ρ θ η ξ , ὅπου ἔμενον οἱ κατηχούμενοι, ὁ κ υ ρ ῖ ω ς ν α ὸ ς , ὅπου παραμένουν οἱ πιστοί, καὶ τὸ Ἰ ε ρ ὸ ν ἡ ἄ γ ι ο ν Β ἡ μ α , ὅπου ἴσταται ὁ κλῆρος.

α) Ὁ νάρθηξ ἢ πρόναος. Νάρθηξ ἢ πρόναος καλεῖται τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε παρηκολούθουν τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, τὴν λεγομένην λ ε ι τ ο υ ρ -

γίαν τῶν κατηχομένων, οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες.

Ὁ νάρθηξ ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν συνήθως θυρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μεσαία, ἢ καὶ σπουδαιότερα, ἐκαλεῖτο « βασιλική ». Πλησίον τῶν θυρῶν τούτων ἴσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες. Σήμερον εἰς πολλοὺς ναοὺς ὁ νάρθηξ παραλείπεται. Ὅπου δὲ ὑπάρχει, διατηρεῖται διὰ τὴν ἱστορίαν.

Εἰς τὰς ἀρχαίας Βασιλικὰς ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἔξω νάρθηξ (πρόναος ἢ αἶθριον), χῶρος περιβαλλόμενος ὑπὸ κιόνων, βασταζόντων ἐπικλινεῖς στέγας. Εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα ὑπῆρχε κρήνη (ἢ ἄλλως καλουμένη φιάλη), μαρμαρίνη συνήθως λεκάνη, στηριζομένη ἐπὶ ἐνὸς κιονίσκου, ὅπως νίπτωνται ἐκεῖ οἱ πιστοί, εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. Ἡ νίψις αὕτη ἦτο σύμβολον τῆς ἐσωτερικῆς καθάρσεως ἀπὸ τὸν ρύπον τῆς ἁμαρτίας. Γνωστὴ εἶναι ἡ καρκινικὴ ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς φιάλης τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον : « ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΥΨΙΝ ».

Εἰς τὸν πρόναον ἢ ἐξωνάρθηκα ἀντὶ τῆς κρήνης εἰσῆχθησαν βραδύτερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ βαπτιστήρια ἢ κολυμβήθρα. Ἀλλὰ τὸ βαπτιστήριον ἦτο ἰδίως ἀξιοσημείωτον καὶ λαμπρὸν οἰκοδόμημα εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, σχήματος πολυγώνου ἢ κυκλωτεροῦς.

β) Ὁ κυρίως ναός. Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνονται ὁ ἄμβων, ἡ σολέα ἢ τὸ σολεῖον, ὁ δεσποτικὸς θρόνος, ὁ γυναικωνίτης, τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα, τὸ εἰκονοστάσιον καὶ τὰ καθίσματα ἢ στασιδία.

1) **Τὰ στασιδία.** Καλοῦνται τοιουτοτρόπως τὰ ξύλινα καθίσματα, τὰ προσηρμοσμένα συνήθως κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τῶν ναῶν, εἰς τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν θέσιν οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν πιστοί, στηρίζοντες τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθεν ἐρείσματων ἢ καθήμενοι εἰς ὠρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λατρείας, χρησιμοποιοῦντες τὸ κινητὸν φύλλον, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ στασιδίου.

2) Ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος ἢ τὸ « δεσποτικόν ». Κεῖται οὗτος πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναόν. Ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον εἰκονίζεται ὁ δεσπότης Χριστός,

ή κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, ἴσταται ὁ χοροστατῶν ἐπίσκοπος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ.

3) Ὁ γυναικωνίτης. Τῆς λέξεως γίνεται χρῆσις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν εἰς δήλωσιν τοῦ ἰδιαίτερου μέρους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπου παραμένουν αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν θεῖαν λατρείαν.

Ἡ συνήθεια τῆς παραμονῆς τῶν γυναικῶν εἰς ἰδιαίτερον χῶρον εἶναι παλαιότης, ἀναγομένη εἰς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Ὁ γυναικωνίτης, κείμενος εἰς τὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίτος, ἐχωρίζετο συνήθως διὰ ξυλίνου διαφράγματος ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἀργότερον ἢ θέσις τοῦ γυναικωνίτου μετεφέρθη εἰς τὸ ὑπερῶον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, τὴν δυτικὴν, ἢ μόνον εἰς τὰς δύο πλαγίας, βορείαν καὶ νοτίαν, ἢ καὶ τὰς τρεῖς. Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον ἡ διατήρησις του εἰς τὸ ὑπερῶον. Πλὴν αἱ γυναῖκες ἴστανται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ναοῦ μετὰ τῶν ἀνδρῶν.

4) Ὁ ἄμβων. Κεῖται οὖτος ἀπέναντι τοῦ δεσποτικῆς θρόνου στηριζόμενος ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀριστερῶν κίωνων τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἀναγιώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ σημερινὸς ἄμβων δὲν εἶναι ὅμοιος

6. Εἰκὼν ἐνθρόνου Χριστοῦ τοῦ 1664
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἄμβωνα, ὁ ὁποῖος διέφερεν αὐτοῦ κατὰ τὴν θέσιν, τὸ σχῆμα καὶ τὸν σκοπὸν. Ὁ παλαιὸς ἄμβων, σχήματος τετραγώνου ἢ ὀκταγώνου μὲ δύο κλίμακας ἐκατέρωθεν (τὴν μὲν ἐξ ἀνατολῶν, τὴν δὲ ἐκ δυσμῶν), ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγινώσκοντο περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἔψαλλον οἱ ψάλται καὶ ἐγένετο τὸ θεῖον κήρυγμα.

Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τούτου ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ διακόνου τὰ « εἰρηνικά » καὶ διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν. Ἐτελεῖτο ἐπ' αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορική στέψις, σφραγιζομένου διὰ Μύρου σταυροειδῶς τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτοῦ τέλος ἤρχισεν ἀργότερα κηρυττόμενος καὶ ὁ θεῖος λόγος.

5) Τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως τὰ ξύλινα βήματα, τὰ κείμενα δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τοῦ ναοῦ πλησίον τοῦ εἰκονοστασίου, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς θέσεις τῶν ψαλτῶν. Ἡ χρῆσις τοῦ ἀναλογίου ἐπεβλήθη εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτέθη τοῦτο εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα. Βραδύτερον ὅμως ὅταν εἰσήχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία, ἡ ὁποία ἐχώρισε τοὺς ψάλλοντας εἰς δύο χοροὺς, ἐτοποθετήθησαν νέα ἀναλόγια, ἀνά ἓν εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν χορῶν, πρὸς χρῆσιν τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν ψαλτῶν.

6) Τὸ εἰκονοστάσιον (κοινῶς τέμπλον). Χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις εἰς δήλωσιν τοῦ διαφράγματος, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερὸν Βῆμα ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν. Τοῦτο, ὡς ἄλλο τεῖχος, καλύπτει τρόπον τινὰ τὰ συντελούμενα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἱερά, ἐνῶ στρέφει πρὸς τὸ μέρος τῶν προσευχομένων πιστῶν τὰς εἰκόνας του, τὰ ὁρατὰ καὶ αἰσθητὰ σημεῖα τῶν ἀοράτων πραγματικότητων τοῦ οὐρανοῦ κόσμου.

Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους τὸ εἰκονοστάσιον διέφερεν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ σημερινόν, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους καὶ ἐγενικεύθη βαθμηδόν. Ἐκεῖνο ἦτο χαμηλόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ σειρὰν κιγκλίδων ἢ μαρμαρίνων πλακῶν (θωρακίων), εἰς τρόπον ὥστε νὰ στηρίζη τις ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ἀγκῶνας, μέκονισκους καὶ στήλας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἢ ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἀνηρτῶντο μικραὶ εἰκόνες μὲ κενὰ τὰ μεταξύ τῶν κιονίσκων διαστήματα. Τὸ σημερινὸν ἀνέρχεται ὑψηλὸν μέχρι τῆς ὀροφῆς καὶ ἀποκρύπτει

έντελῶς τὰ τελούμενα εἰς τὸ Ἱερόν, εἶναι δὲ στολισμένον μὲ εἰκόνας μεγάλων διαστάσεων, αἱ ὅποια ἐτέθησαν μεταξύ τῶν κίωνων, ἀφ' οὔτου ἡ Ὁρθοδοξία ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν εἰκονομάχων.

Ἄλλὰ τὸ κιγκλίδωμα δὲν ἦτο τὸ μόνον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου εἰκονοστασίου. Ὑπεράνω αὐτοῦ ἐκρέμαντο ἐν εἶδει αὐλαίας πολυτελῆ ὑφάσματα, καλούμενα *παραπετάσματα* ἢ *βήλα*, τὰ ὅποια κατεβιβάζοντο κατὰ τὰ κρισιμώτερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

Εἰς τὸ εἰκονοστάσιον διακρίνομεν τρεῖς θύρας, τὴν μεσαίαν ἢ *ὠραίαν* Πύλην καὶ δύο ἄλλας ἀριστερᾶ καὶ δεξιᾶ, αἱ ὅποια ὀνομάζονται καὶ *παραπόρτια*. Ἐκατέρωθεν τῆς ὠραίας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος, μετ' αὐτὰς δὲ τοποθετοῦνται ἀναλόγως τοῦ χώρου καὶ ἄλλαι εἰκόνες, εἰς δὲ τὰ παραπόρτια εἰκονίζονται ξιφήρεις οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὡς ἄλλοι φρουροὶ ἀκοίμητοι, ἐμποδίζοντες τὴν εἴσοδον εἰς τὸ Ἱερόν Βῆμα εἰς τοὺς ἀμυήτους.

Ἐπιστεγάζεται δὲ τὸ εἰκονοστάσιον μὲ σειρὰν μικρῶν εἰκόνων, αἰτίνες παριστάνουν τὸ *δωδεκάορτιον*.

7) Ἡ *σολεύα* ἢ *σολεῖον*. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως ὁ ὀλίγον ὑψηλότερος χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ εὑρισκόμενος μεταξύ τοῦ εἰκονοστασίου καὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ἄμβωνος, χωριζόμενος ἐνίοτε μὲ κιγκλίδας. Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν περιλαμβάνονται οἱ δύο χοροὶ τῶν ψαλτῶν καὶ ὁ δεσποτικὸς θρόνος. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἡ ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος καθὼς ἐπίσης αἱ ἔδραι τῶν ἀρχόντων, πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ἀρχιερέως. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐξέλιπεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως ἐκ τοῦ ναοῦ, ὁ δὲ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου κατέλαβε τότε τὸ δεξιὸν μέρος ἐντὸς τοῦ σολείου.

γ) **Το ἅγιον Βῆμα.** Τὸ ἅγιον Βῆμα εἶναι τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Καλεῖται καὶ «*προεσβυτέριον*» ἢ «*ἱερατεῖον*», ἐπεὶ δὲ προορίζεται διὰ τὸν κλῆρον, «*ἄδυτον*» καὶ «*ἄβατον*», ἐπεὶ δὲ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ ἄλλος πλὴν τῶν ἱερωμένων, «*θυσιαστήριον*» καὶ «*ἰλαστήριον*», ἐπεὶ δὲ τελεῖται εἰς αὐτὸ ἡ ἀνάιμακτος θυσία, «*Ἄγια Ἄγιον*», ἐπεὶ δὲ ἀγιαζονται εἰς αὐτὸ τὰ τίμια δῶρα καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον οἱ ἡγιασμένοι πρέπει νὰ εἰσέρχωνται.

Αὐτὸ κεῖται ὑψηλότερον τοῦ ὑπολοίπου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, ὡς τὸ ἱερώτερον τοῦ ὄλου μέρος, καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Ἐντὸς αὐτοῦ, ὡς ἄλλος Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ Θεοδόχου Σινᾶ, δικαιοῦται νὰ εἰσέρχεται μόνον ὁ ἱερεὺς καὶ νὰ τελεῖ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν.

Εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα διακρίνονται ἡ ἁγία Τράπεζα, ἡ πρόθεσις ἢ προσκομιδῆ, τὸ σκευοφυλάκιον καὶ τὸ σύνθρονον.

1) Ἡ ἁ γ ῖ α Τ ρ ά π ε ζ α. Αὕτη ἐλκύει ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῆς ὀνομάζουν αὐτὴν θυσιαστήριον, Τράπεζαν πνευματικὴν, φοβερὰν, βασιλικὴν, φρικτὴν, ἀθάνατον, ἁγίαν καὶ θείαν. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν ἀνωτέρω ὀνομασιῶν ἡ συνηθεστέρα εἶναι ἡ ὀνομασία «*Τράπεζα*» διότι δι' αὐτῆς δηλοῦται, ὅτι θυσιάζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ προσφέρεται πρὸς βρῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἁγία Τράπεζα εὐρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἁγίου Βήματος. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ξυλίνη. Πολὺ συντόμως τὸ ξύλον ἀντικατεστάθη εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας διὰ λίθου ἢ μαρμάρου, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου ἡ θεία λειτουργία ἤρχισε νὰ τελεῖται ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν. Ἐκ τῆς συνηθείας δὲ αὐτῆς, τῆς τελέσεως δηλ. τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, προῆλθεν ὁ καθαγιασμὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης διὰ τῆς ἀποθέσεως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἐντὸς ὀρύγματος λειψάνων μαρτυρικῶν.

Στηρίζεται δὲ ἡ ἁγία Τράπεζα ἢ ἐπὶ ἐνὸς κίονος, συμβολίζοντος τὸν ἰδρυτὴν τῆς Ἐκκλησίας Χριστόν, ἢ ἐπὶ τεσσάρων κίωνων ὅσοι εἶναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταί.

Ἐκ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα αὐτῆς, ὑψοῦτο παλαιότερον τὸ κ ι β ὶ ο ν, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων κίωνων, οἱ ὅποιοι ἐβάσταζον τὸν οὐρανόν. Ἡ ἁγία Τράπεζα συμβολίζει τὸν θρόνον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ χρησιμεύει πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ἡ π ρ ο σ κ ο μ ι δ ῆ ἢ π ρ ό θ ε σ ι ς. Αὕτη εἶναι μικρά τις Τράπεζα πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ἁγίας Τραπέζης ἢ μικρὸν κοίλωμα διανοιγόμενον εἰς τὸν τοῖχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προτίθενται καὶ προετοιμάζονται τὰ πρὸς θυσίαν προσφερόμενα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ μέλλοντα νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ θεία λειτουργία ἐθεωρήθη ὡς με-

γαλοπρεπέστατον δράμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναπαριστάνει μόνον τὴν θυσίαν τοῦ Γολγοθᾶ, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος, ἢ πρόθεσις, ὡς εἴσοδος εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, συμβολίζει κατὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς τὸ σπήλαιον καὶ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ.

3) Τὸ σκευοφυλάκιον. Τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἦτο ἰδιαίτερον διαμέρισμα, εὐρισκόμενον εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ναοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐφυλάσσοντο τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν λατρείαν, πρὸς τούτοις δὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φύλαξις καὶ ἡ φροντίς τούτου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς διακόνους, ἐκαλεῖτο καὶ διακονικόν. Σήμερον ὡς σκευοφυλακίου γίνεται συνήθως χρῆσις ἐνὸς ἑρμαρίου ἢ κιβωτίου, διηρημένου εἰς διαμερίσματα καὶ τοποθετουμένου δεξιᾷ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

4) Τὸ σύνθρονον. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως σειρὰ στασιδίων ἢ θρόνων, οἱ ὁποῖοι ἔκειντο ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς κόγχης τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ ἐχρησίμευον, διὰ νὰ καθηθῆναι καὶ νὰ ἴστανται ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συλλειτουργοὶ ὠρισμένας στιγμὰς τῆς θείας λειτουργίας. Ἄλλ' ἄφ' ὅτου τὸ ἅγιον Βῆμα ἐχωρίσθη τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ ἐκλείπη τὸ σύνθρονον. Εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης σύνθρονον, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε μαρμαρίνων θρόνων, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο διὰ τοὺς πέντε συνοδικούς, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς μόλις παλαιότεραν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

8. Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Ἄγιογραφία εἶναι τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, τὸ ὁποῖον εἰδικῶς ἀφορᾷ τὸν διάκοσμον τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τοιχογραφίας ἢ εἰκόνας ἐπὶ σανίδων.

α) **Συμβολικαὶ παραστάσεις.** Ἡ ἀγιογραφία ἀρχίζει μὲ τὰς τοιχογραφίας τῶν κατακομβῶν, εἰς τὰς ὁποίας οἱ μεμνημένοι ἀνευρίσκουν τὴν ἔκφρασιν ὁλοκλήρου συστήματος θρησκευτικῶν ἀληθειῶν.

Αἱ συνηθέστεραι ἐκ τῶν συμβολικῶν αὐτῶν παραστάσεων εἶναι αἱ ἑξῆς :

Τὸ Α καὶ τὸ Ω. Ὑπενθυμίζουν τὸ τῆς Ἀποκαλύψεως (κβ' 13) « Ἐγὼ εἶμι τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ πρῶτος καὶ

ὁ ἔσχατος ». Ἀναφέρονται ἐπομένως εἰς τὸν Χριστόν, τοῦ ὁποίου δια-
κηρύττουν τὴν προαιωνίαν ὑπαρξιν καὶ θεότητα. Διὰ τοῦτο καὶ
συχνὰ εὐρίσκονται μετὰ τοῦ μονογράμματός Του,

Ἦ ἄ γ κ υ ρ α, τὸ σύμβολον τῆς ἐλπίδος.

Ἦ λ ὕ ρ α εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὁρφέως, παριστῶσα τὴν ἡμερωτι-
κὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγγε-
λίου ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἡθῶν
τοῦ κόσμου,

Ἦ ν α ὖ ς οὐριοδρομοῦσα,
σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας,

Ἦ ἔ λ α φ ο ς πίνουσα εἰς
πηγὰς, σύμβολον τῶν ἐξ
ἔθνῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι
σπεύδουν πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν, τοῦ Εὐαγγελίου,

Ἦ ἔ λ α ἰ α, σύμβολον τῆς
εἰρήνης,

Ἦ φ ο ἰ ν ι ξ, μυθολογικὸν
πτηνὸν ἀναγεννώμενον ἐκ
τῆς τέφρας του, σύμβολον
τῆς ἀναστάσεως, κ.λ.π.,

Ἦ ἀλληγορικὴ παράστα-
σις τοῦ Χριστοῦ α) ὡς ἰ χ θ ὕ -
ο ς, ἐνέχουσα καὶ κάποιαν
ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐκ-
φραζομένης διὰ τῆς ἀκρο-
στιχίδος Ι.Χ.Θ.Υ.Σ., β) ὡς
ἄ μ ν ο ὕ αἶροντος τὴν ἀμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου (Ἰω. α' 29)
καὶ γ) ὡς κ α λ ο ὕ ποιμένος,
ἐμπνευσθεῖσα ἐκ τῶν λόγων

7. Ὁ Χριστὸς ὡς Ὁρφεὺς
(Ἐκ τῶν γλυπτῶν τοῦ Βυζ. Μουσείου)

τοῦ Κυρίου « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς » (Ἰω. ι' 11), ὁ ποιμὴν, ὁ
ὁποῖος ἀπεστάλη « διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς » (Ματθ. ιε' 24).
Ἐπίσης ὁ Σ τ α ρ ὀ ς, τὸ ἱερώτερον σύμβολον, ὡς ὑπενθυμίζων τὴν
θυσίαν τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαντᾷ εἰς κάθε μέρος τοῦ ναοῦ· καὶ
Πέριξ τῶν πρώτων τούτων ἀπλοϊκῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἐδά-

νεισεν ἡ ἀρχαία τέχνη εἰς τοὺς χριστιανοὺς ζωγράφους, συγκεντρώνονται καὶ ὀλόκληροι σκηναὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Παλαιάν Διαθήκην, εἰς τὰς ὁποίας ἐνείδεν ἡ χριστιανικὴ συνείδησις σκιάς καὶ προτυπώσεις μεγάλων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Τοιοῦτοτρόπως εἰκονίζεται ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, διὰ τὴν δηλωθῆναι ἡ χριστιανικὴ κολυμβήθρα, τὴν ὁποίαν ἐξεικονίζει ἡ κιβωτός. Ἡ θυσία τοῦ Ἰσαάκ, διὰ τὴν δηλωθῆναι ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἰωνᾶς, τὸν ὁποῖον ἐξεμεῖ τὸ θαλάσσιον κῆτος, διὰ τὴν δηλωθῆναι ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, κ.λ.π. Ἀπὸ δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον πρὸς ἐξεϊκόνισιν τῆς θείας μεταλήψεως, ἡ ἐκ νεκρῶν ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, διὰ τὴν δηλωθῆναι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, καὶ ἄλλαι.

β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ ἔδρα μετεφέρθη εἰς τὸ Βυζάντιον (μέσα δ' αἰῶνος), ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ ἐκδηλώνεται διὰ προσωπογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν παραστάσεων. Τοῦτο ἐπέβαλλον καὶ αἱ εὐρύχωροι Βασιλικαὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι ἐχρειάζοντο πλοῦσιον διάκοσμον, μωσαϊκὸν καὶ γραφικόν.

Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἐνσάρκωσις, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ὁποία ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Δοκητῶν, ἔπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιβεβαιωθῆναι ὡς τὸ ἱστορικώτερον καὶ πραγματικώτερον τῶν γεγονότων.

Αὐτὸ ἄλλως τε δὲν ἦτο καὶ κάτι τὸ ἀδύνατον. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη, ἐπόμενον εἶναι, ὅτι ἡ δύνατο καὶ νὰ ζωγραφηθῆναι. Τίθεται τοιοῦτοτρόπως εἰς κίνησιν ἡ πραγματιστικὴ μέθοδος, ἡ ὁποία δὲν περιορίσθη μόνον εἰς ἀπεικονίσεις προσώπων, τὰ ὁποῖα ἔζησαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἱερῶν συμβάντων, ὡς ταῦτα διηγείται ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Εἰς τὰ ἀγιογραφικὰ δὲ αὐτὰ συμβάντα προσθέτει ἡ ἱστορικὴ εἰκονογραφία καὶ θέματα ἀπὸ τὰ μαρτυρολόγια, τὰ ὁποῖα γίνονται ἀντικείμενον ἐρεύνης εἰς τὴν τέχνην. Καὶ ὁ ζωγράφος παριστάνει εἰς τὴν εἰκόνα τὸ μαρτύριον τοῦ μάρτυρος, τὴν ἀκαμψίαν πρὸ τῶν ἀπειλῶν, τοὺς πόνους, τὰς θηριώδεις μορφὰς τῶν τυράννων, τοὺς ἐπηρεασμούς, τὴν κάμινον, τὸ μακάριον τέλος τοῦ ἀθλητοῦ καὶ γενικῶς τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ, ἣν

καθιστοῦν ζωντανήν πρό τῶν ὁμμάτων τοῦ πιστοῦ τὰ μαρτυρικά παθήματα τοῦ μάρτυρος.

γ) **Βυζαντινὴ ἀγιογραφία.** Εἶναι τέχνη χριστιανική, καλλιεργηθεῖσα κυρίως διὰ τὴν ἀγιογράφησιν Βυζαντινῶν ναῶν.

Εἰς αὐτὴν τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα δὲν παρουσιάζονται γυμνά, οὔτε μὲ ἀνάλογον συμμετρίαν. Ἄλλ' αἱ μορφαὶ τῶν ἁγίων ἐφαινονται μετέχουσαι τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Διότι προορισμὸς τῆς εἰκόνος εἶναι νὰ παραστήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, τὴν πίστιν τοῦ ἀποστόλου, τὴν ἐγκαρτέρησιν τοῦ μάρτυρος, τὴν ὑπὸ τοῦ ἀσκητοῦ περιφρόνησιν τῶν ἐγκοσμίων, τὴν ἀγνότητα τῆς παρθένου. Εἰς τὸν προορισμὸν δὲ αὐτὸν τῆς εἰκόνος ἀντεπεξῆλθεν ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος καὶ κατώρθωσε νὰ δώσῃ ἔργα συνεπῆ πρὸς τὴν πίστιν του, διότι διέθετε βαθυτάτην γνῶσιν τοῦ χρώματος καὶ τῆς ἐκφραστικῆς του δυνάμεως, ἀλάνθαστον αἰσθησιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῶν γραμμῶν καὶ συνθετικὴν δύναμιν. Ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία ἔχει καὶ ἔργα ἀξιόλογα καὶ διὰ ψηφιδωτῶν κατεσκευασμένα.

Ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος, ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία δημιουργεῖ εἰς τὴν γραφικὴν ἴδιον εἰκονογραφικὸν κύκλον, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ ἰσχύον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δογματικὸν σύστημα. Ἐνῶ δηλ. ὁ τεχνίτης προηγουμένως εἰργάζετο ἐλευθέρως καὶ ἐκόσμηι τοὺς ναοὺς διὰ παραστάσεων τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος κατὰ ἱστορικὴν σειρὰν, ἤδη κυριαρχοῦν εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ δογματικαὶ καὶ θεολογικαὶ παραστάσεις.

Ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, ὅτι ὁ Θεός, ὡς τὸ ὕψιστον Ὄν, ἵσταται ὑπεράνω ἡμῶν ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον τῶν ποδῶν Αὐτοῦ, ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ κληρωθῇ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν οὐρανόν. Εἰκονίζεται λοιπὸν ἐκεῖ ἐπάνω ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ ἐπιβλητικὴ καὶ καταπλήσσοσα ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς Παντοκράτορος ἐντὸς φωτεινοῦ κύκλου μὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ προφήτου Ἡσαίου ὁ Παντοκράτωρ δὲν παραμένει μόνος εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ ἀγγελικὰ τάγματα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βυζαντινὴ γραφικὴ παριστάνει εἰς τὰ ὕψη περίξ τοῦ Παντοκράτορος τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας εἰς τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων. Τοὺς παριστάνει δὲ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μὲ ἔνδυμα λαμπρὸν νὰ βαδίζου

ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Μετὰ τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰκονίζονται πέριξ καὶ κάτωθι αὐτῶν πρῶτον μὲν οἱ προφῆται, οἱ ὅποιοι προανήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐκτυλίссουντες ἕκαστος εἰς ἰδιαίτερα εἰλητάρια τὰ ἰδικά του ρητὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔπειτα δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἰδικά των συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιτόρησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τοὺς δὲ τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς παρακολουθεῖ τὸ συμβολικὸν τετράμορφον, ὁ ἄνθρωπος δηλ., ὁ λέων, ὁ βοῦς καὶ ὁ ἀετός.

Εἰς δὲ τὸ ἱερὸν Βῆμα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τῆς μεγάλης ἀψίδος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καθήμενη ἐπὶ θρόνου καὶ βαστάζουσα ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν τὰ πάντα βαστάζοντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καλεῖται δὲ πλατυτέρα.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται προσωπογραφίαι τῶν ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ οἰουδήποτε ἄλλου ἁγίου ἀσχοληθέντος μὲ τὴν θεϊαν λειτουργίαν.

Ἐνῶ ὁ μὲν θόλος διακηρύσσει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα τὴν ἱεουργίαν, ὁ κυρίως ναὸς ἡ τὸ καθολικὸν ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἁγίων. Διὰ τοῦτο καὶ καλύπτουν τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς δύο, τρεῖς, τέσσαρας ἢ πέντε σειρὰς παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ἐορτολόγιον τῆς Παρθένου καὶ ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἁγίων.

Εἰς τὸν νάρθηκα πνέει αὐστηρότερος ἄνεμος. Γράφονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖ συνθέσεις δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν ὡς συνέχεια τῶν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παραστάσεων, ἀλλ' ἰδιαίτερος γράφονται ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδάμ, ὁ ἄδης, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸν μὲ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀνωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν τὴν Παναγίαν Αὐτοῦ μητέρα, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ τὸν Πρόδρομον, καὶ τοὺς δύο νὰ ὑποκλίνωνται καὶ νὰ κάμνουν δέησιν ὑπὲρ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ναόν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ἱερά σκεύη ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς τὰ ἐν χρήσει μόνον πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας σκεύη, ἧτοι τὸ ἅγιον Ποτήριον, τὸ Δισκάριον, ἡ λόγχη, ἡ λαβίς, ὁ ἀστερίσκος, ὁ σπόγγος, τὸ ζέον καὶ τὸ ἄρτοφόριον. Βραδύτερον ἢ ὀνομασία ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ὅπως εἶναι ἡ κολυμβήθρα, τὸ μυροδοχεῖον, ὁ ἀετός, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ θυμιατήριον, αἱ κανδήλαι καὶ οἱ πολυέλαιοι, τὰ κηροπήγια καὶ οἱ κώδωνες.

α) Τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἱερά σκεύη :

1) Τὸ Δισκάριον ἢ Δίσκος ἅγιος. Τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων καὶ ἀρχαιοτέρων λει-

8. Δισκάριον
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

τουργικῶν σκευῶν. Εἶναι μικρὸς ἢ μέγας κυκλικὸς μετάλλινος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐναποτίθεται ὁ ἅγιος ἄρτος κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς «προσκομιδῆς». Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκλήθη ὁ Σωτήρ.

2) Τὸ ἅγιον Ποτήριον. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ κοινωνίαν. Κατεσκευάζετο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐκ διαφόρου κατὰ περιόδους ὕλης καὶ εἶχεν ἴδιον σχῆμα πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν κοινῶν

ποτηρίων. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν φρικτῶν αὐτοῦ μυστηρίων καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

Σήμερον κατασκευάζονται συνήθως τὰ ἅγια Ποτήρια ἐξ ἀργύρου

ἢ χρυσοῦ, στηρίζονται ἐπὶ εὐρείας βάσεως, διακοσμοῦνται δὲ ἐξωτερικῶς καὶ ὑπὸ γλυπτῶν παραστάσεων·

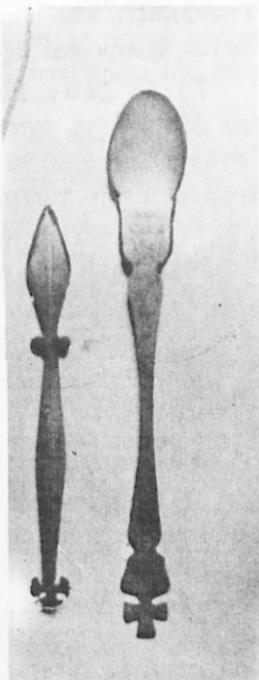
3) Ἡ λόγχη. Εἶναι μικρά τις λόγχη, ἣτις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐξαγωγήν ἐκ τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ ἁγίου ἄρτου καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην τοῦ στρατιώτου, δι' ἧς οὗτος ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ ἑσταυρωμένου, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ·

4) Ἡ λαβίς. Εἶναι μικρὸν κοχλιάριον, διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἡ θεία κοινωνία. Τοῦτο δὲν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὅτε οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον χωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου διὰ μικρᾶς λαβίδος (τσιμπιδος), ἐξ ἧς διατηρεῖ τὸ ὄνομα μόνον αὐτῆς. Ἡ κατάργησις δὲ τῆς ἀρχαίας λαβίδος, καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ μικροῦ κοχλιαρίου

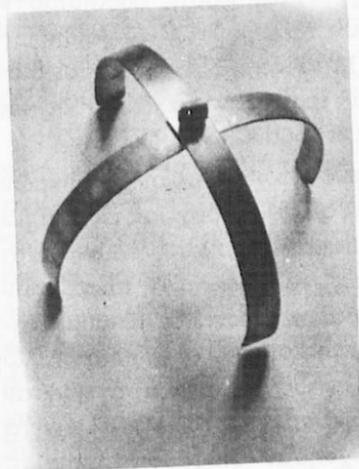
ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἔχει δὲ πρακτικὸν χαρακτῆρα, διὰ

τὴν ἀσφαλεστέραν μετάδοσιν τοῦ ἁγίου αἵματος ἐκ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἰς τοὺς πιστοὺς·

5) Ὁ ἀστερίσκος. Τίθεται οὗτος ὑπεράνω τοῦ ἐν τῷ Δίσκῳ ἄρτου καὶ χρησιμεύει ὡς στήριγμα τοῦ καλύμματος, διὰ νὰ μὴ ἐγγίξη τοῦτο τὸν ἄρτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρτῶν μεταλλίνων, ἑλασμάτων, τὰ ὁποῖα συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοίγουν σταυροειδῶς. Εἰκονίζει ὁ ἀστερίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀστέρα·

9. Λόγχη καὶ Λαβίς

10. Ἀστερίσκος

10. Ἀστερίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀστέρα·

6) Ὁ σπόγγος. Χρησιμεύει πρὸς καθαρισμὸν τοῦ Ποτηρίου. Ὑπενθυμίζει τὸν σπόγγον ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπότισαν τὸν Κύριον χολὴν καὶ ὄξος·

7) Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν μετάλλινον δοχεῖον διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον χύνει ἔπειτα ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Συμβολίζει δὲ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ κοινω- νήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων· καὶ

8) Τὸ ἀρτοφόριον. Εἶναι σκεῦος ἀρχαιοτάτον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου φυλάσσεται ὁ ἅγιος ἄρτος διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῶν πιστῶν, καὶ μάλιστα πρὸς κοινωνίαν ἀσθενῶν καὶ μελλοθανάτων καὶ διὰ τὰς Προηγιασμένης λειτουργίας. Τὸ ἀρτοφόριον κεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

β) Τὰ λοιπὰ ἱερά σκεύη καὶ ἀντικείμενα :

1) Τὰ ἑξαπτέρυγα. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως οἱ μεταλλί- νοι ἀκτινωτοὶ ἢ ἀπλοὶ δίσκοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξεικονίζονται τὰ δι' ἑξ πτερῶν κατακαλυπτόμενα ἢ ἰπτάμενα Σεραφεῖμ. Ταῦτα τίθενται ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησιαστι- κῆς πομπῆς. Τὰ ἑξαπτέρυγα ἀποτελοῦν ἐξέλιξιν τῶν ἀρχαίων ρι- πιδίων (ἐκ πτερῶν ταῶνος ἢ ὀθωνῶν), τὰ ὁποῖα ἐκράτουν οἱ διά- κονοι κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἐρρίπιζον τὰ τίμια δῶρα, διὰ νὰ μὴ ἐμπέσῃ εἰς αὐτὰ πετόμενόν τι ἕντομον·

2) Τὸ θυμιατήριον. Εἶναι σκεῦος ἐφωδιασμένον διὰ μικρῶν ἀλύσεων, ἐκ τῶν ὁποίων κρέματα ἡμισφαιροειδῆς δοχεῖον εἰς σχῆμα κυπέλλου, εἰς τὸ ὁποῖον τίθεται τὸ θυμίαμα. Τὸ σκεῦος τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. Ὁ Χριστιανισμὸς τὸ παρέλαβε παρὰ τῶν ἀρχαίων λαῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν δὲ τὰ θυμιατή- ρια ἄλλα μὲν ἀκίνητα, τοποθετούμενα πλησίον τῆς ἐν τῷ προπύλῳ τοῦ ναοῦ κρήνης, ἄλλα δὲ κινητά. Σὺν τῷ χρόνῳ κατηργήθησαν τὰ ἀκίνητα θυμιατήρια τῶν ναῶν καὶ σήμερα ἔχομεν τὰ κινητὰ μόνον. Γύρω ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἀνεπτύχθησαν διάφοροι ἔρμηνεῖαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ προτιμοτέρα εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰ ὑψηλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμίαμα καίόμενον εἰς τὸ θυμιατήριον ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω.

3) Αἱ κωνοὶ δὴ λαί. Εἶναι λυχνίαι μετ' ἐλαίου. Περιφήμος ἦτο

καὶ ἡ ἑπτάφωτος χρυσῆ λυχνία εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεφύτευσαν τοιαύτην συνήθειαν εἰς τὰ κέντρα τῆς λατρείας των. Ἐκ τῶν χρησιμοποιοιμένων κανδηλῶν μία καίει ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης (ἡ ἀκοίμητος λυχνία), ἄλλη πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ ἄλλαι πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων. Συμβολίζει δὲ τὸ καιόμενον ἐντὸς αὐτῶν ἔλαιον, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν, ὅταν ἡ περὶστερὰ κρατοῦσα κλάδον ἔλαιας εἰς τὸ ράμφος τῆς ἐπέστρεψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀναγγέλλουσα τὴν παῦσιν τῆς θείας ὀργῆς, ἣ τὸν φωτεινὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου.

4) Τὰ κηροπήγια (κοινῶς μανουάλια). Χρησιμεύουν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκ κηροῦ λαμπάδων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ αἱ κανδηλαὶ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων (Πραξ. κ' 8). Συμβολίζει δὲ ὁ κηρός, κατὰ τοὺς ἀλληγοροιστάς, τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἣ ὁποία μαλάσσεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ καθαρὰ καὶ ἀκηλίδωτος.

Τὰ κηροπήγια εἶναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἄλλα μὲν

11. Ἄρτοφόριον ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως τοῦ ἔτους 1669 (Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

είναι κατεσκευασμένα δι' ἓν καὶ μόνον κηρίον ἢ λαμπάδα, ἄλλα δὲ διὰ δύο ἢ τρία ἢ ἑπτὰ ἢ δώδεκα, ἄλλα περιλαμβάνουν ἓνα ἢ τρεῖς κηροστάτας κεντρικούς, συγχρόνως δὲ φέρουν καὶ κυκλοτερῆς τόξον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πληθεὺς ἄλλων κηροστατῶν διὰ μικρὰ κηρία, καὶ ἄλλα κρέμανται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ παρουσιάζουν πληθεὺς φώτων, τὰ ὁποῖα ἀνάπτονται εἰς ἐπισήμους φωταγωγίας. Τοιοῦτοτρόπως προῆλθον τὰ ὀρειχαλκίνα μανουάλια, τὰ ἀπλὰ καὶ συνήθη κηροπήγια, τὰ δικηροτρύκηρα (δίκηρα ἢ τρίκηρα), τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν ἱεουργῇ, καὶ τέλος οἱ πολυέλαιοι, οἱ ὁποῖοι κρέμανται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ.

5) Ἡ κολυμβήθρα. Εἶναι σκευὸς ἐκ χαλκοῦ ἢ ὀρειχάλκου εἰς σχῆμα κρατῆρος, στηριζόμενον ἐπὶ ἑνὸς ποδὸς μὲ εὐρείαν βάσιν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου γίνεται τὸ βάπτισμα. Ἀντικατέστησεν ἡ κολυμβήθρα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὰ ἀρχαῖα βαπτιστήρια, τὰ ὁποῖα ἔκειντο εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ.

6) Τὸ μυροδοχεῖον. Εἶναι δοχεῖον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν ἐμπερικλείον τὸ ἅγιον Μύρον. Τοῦτο ἦτο κατ' ἀρχὰς ὑάλινον ἢ πήλινον πρὸς πρόληψιν τῆς χημικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐλαίου ἐκ τοῦ μετάλλου. Ἐνωρὶς ὅμως εἰσῆχθησαν εἰς χρῆσιν καὶ ἀργυρᾶ ἢ χρυσᾶ τοιαῦτα, ἐπεὶδὴ τὰ ἄλλα ἦσαν εὐθραυστα. Ἡ ἐξαγωγή τοῦ Μύρου ἐκ τοῦ δοχείου γίνεται διὰ βελόνης, τῆς ὁποίας τὸ ἓν ἄκρον εἶναι προσηρμοσμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πώματος, τὸ δὲ ἄλλον ἄκρον φέρει τεμάχιον σπόγγου ἢ βάμβακος. Ἡ βελόνη ἐξάγεται ἐκ τοῦ δοχείου μαζί μὲ τὸ πῶμα.

7) Ὁ ἀετός. Εἶναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἢ χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰ πτερὰ ἰπτάμενος ἄνωθεν πόλεως. Τίθεται οὗτος κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέως ὑποκάτω τῶν ποδῶν του, ὅταν οὗτος ἀπαγγέλλῃ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Καὶ ὁ μὲν ἀετὸς παριστάνει τὸν χειροτονοῦμενον ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ ἔχῃ προσηλωμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα, ἡ δὲ ἄνωθεν αὐτοῦ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ὁποῖαν θὰ ποιμάνῃ ὁ νέος ἐπίσκοπος· καὶ

8) Οἱ κώδωνες (κοινῶς καμπάνες). Εἶναι ιδιόσχημον μεταλλικὸν ὄργανον ἐν εἴδει κολούρου κώνου, τὸ ὁποῖον παράγει διὰ τῆς κρούσεως ἰδιάζοντα ἤχον. Χρησιμεύει διὰ νὰ προσκαλοῦνται οἱ πι-

στοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ ν' ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμό-
συνα ἢ πένθημα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ χρῆσις τῶν κωδῶνων εἶναι μεταγενεστέρα. Οἱ πρῶτοι χρι-
στιανοὶ ἐκαλοῦντο δι' ὠρισμένων προσώπων, τὰ ὁποῖα περιήρχοντο
τὰς οἰκίας καὶ εἰδοποιοῦν μὲ μεγάλην μυστικότητα τοὺς μεμνημένους.
Κατόπιν εἰσήχθησαν τὰ σήμαντρα, τὰ ἀπαντώμενα καὶ σήμερον εἰς
μερικὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ αὐτὰ μεγάλα τεμάχια ξύλινα ἢ μεταλλ-
λινα, ἀναρτώμενα διὰ σχοινίου καὶ κρούμενα διὰ ξυλίνης ἢ μεταλλ-
λίνης ράβδου.

Οἱ κώδωνες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Δύσιν κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸν 5' αἰῶνα.
Ὡνομάσθησαν δὲ καμπάνες ἀπὸ τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς
πόλεως Καμπανίας μετάλλου πρὸς κατασκευὴν των. Εἰς τὴν Ἀνα-
τολὴν εἰσήχθησαν κατὰ τὸν 8' αἰῶνα, ὅτε ὁ δούξ τῆς Βενετίας
Οὐρσος ἀπέστειλεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ
δώδεκα τεραστίους κώδωνας, οἱ ὁποῖοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ ἰδιαιτέρου
πύργου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐκ τῆς ὁποίας ὀλίγον κατ'
ὀλίγον καὶ ἐγενικεύθησαν.

10. ΤΑ ΚΑΛΥΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Τὰ καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Τὸ κατασάρκιον. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν κάλυμμα
τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι λευκὴ τις ὀθόνη ἐκ λινοῦ ὑφάσματος εἰς σχῆμα
τραπεζομανδήλου, ἢ ὁποῖα ἐξετυλίσσεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ὅταν
ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἡ θεία Εὐχαριστία, ἐδιπλοῦτο δὲ πάλιν καὶ
περιετυλίσσεται μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς. Ἐπέβαλλε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς
ὀθόνης ταύτης ἡ πρόνοια, ὅπως μὴ πίπτουν μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ
ἁγίου ἄρτου ψυχία τούτου καὶ γίνεται τοιοῦτοτρόπως βεβήλωσις.
Τὸ κατασάρκιον δηλοῖ τὴν καθαρὰν σινδόνα, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ εὐ-
σχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ταφήν.
Ἡ σινδόνη αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα κατασάρκιον, ὡς ἐὰν ἐγινε τρό-
πον τινὰ τὸ θυσιαστήριον ἔμψυχον. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ κατασαρκίου
τιθέμενον κάλυμμα καλεῖται ἐ ν δ υ τ ὀ ν ἢ ἐ ν δ υ τ ἦ. Ἐπὶ τοῦ κατα-
σαρκίου καὶ τῆς ἐνδυτῆς τίθεται τὸ Εἰ λ η τ ὀ ν, ὅπερ λέγεται καὶ
θρόνος καὶ ἀντιμήνσιον. Συμβολίζει δὲ ἡ ἐνδυτὴ, κατὰ τοὺς ἐρ-

μηνεύοντας ἀλληγορικῶς, τὰ ἀπαστράπτοντα, ὡς τὸ φῶς, ἱμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς τὸ Θαβώρ Κυρίου·

2) Τὸ ἀντιμήσιον. Εἶναι μεταξωτὴ τετράγωνος ὀθόνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἀπεικονισμένη ἡ ταφή τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

12. Ἀντιμήσιον τοῦ ἔτους 1717
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

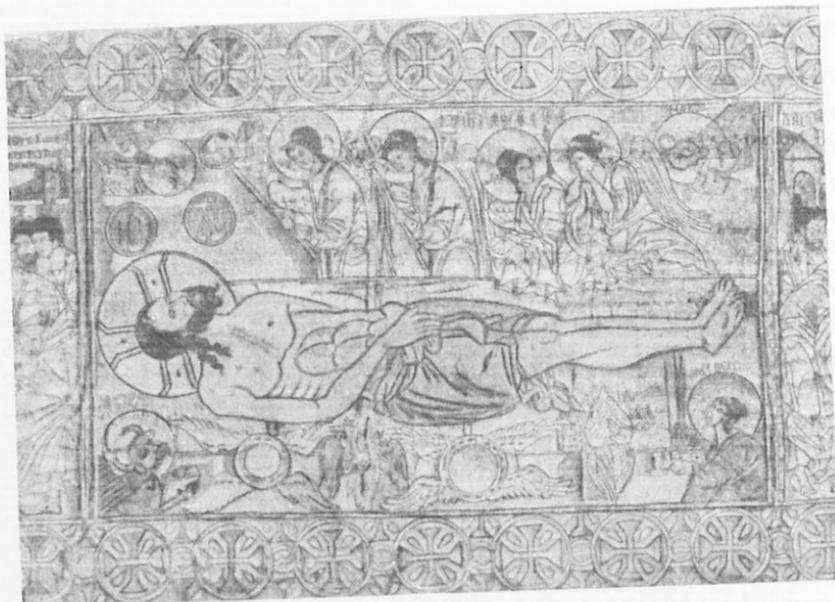
σοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀντιμήσιον εἶναι εἶδος φορητοῦ θυσιαστηρίου, ἐδημιουργήθη δὲ διὰ νὰ ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ διευκολύνῃ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς μέρη ὅπου ἡ ἐλλείπει ἐντελῶς ἡ ἁγία Τράπεζα (εἰς στρατόπεδα, εἰς τὸ ὑπαιθρον κ.λ.π.) ἢ ὑπάρχει μὲν, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη καθιερωθῆ. Ἐπεκρά-

τησε βαθμηδόν ν' άποτυπώνται και αί εικόνες τών τεσσάρων Εύαγγελιστών κατά τὰ τέσσαρα άκρα, και τοιουτοτρόπως προήλθε τó σημερινόν εικονογραφημένον άντιμήνσιον εις σχήμα όρθογωνίου παραλληλογράμμου. Τοῦτο ύπενθυμίζει τούς χρόνους τών διωγμών, ότε οί τάφοι τών μαρτύρων έχρησίμευον άντι' άγίας Τραπέζης. 'Η καθιέρωσις του άντιμηνσιου γίνεται συνήθως κατά την ύπό του άρχιερέως τέλεσιν τών έγκαινίων του ναου, ότε χρησιμοποιείται ως πρώτον κάλυμμα της χρισμένης δι' άγίου Μύρου πλακός της άγίας Τραπέζης. Έφαπλούμενα τὰ άντιμήνσια κατά την στιγμήν ταύτην της καθιέρωσης, άπορροφοῦν τó έπιχυθέν σταυροειδώς εις την επιφάνειαν της πλακός άγιον Μύρον και τοιουτοτρόπως καθιερώνται και ταῦτα. Εις τὰ καθαγιαζόμενα τοιουτοτρόπως άντιμήνσια προσράπτονται και λείψανα μαρτυρικά, άνευ τών όποιών δέν εΐνα! παρά άπλᾶ ειλητά.

3) Τό ειλητόν. Διά νά εκτελήται τó έργον της πρωταρχικής όθόνης, προσετέθη και τρίτον μετά τó δεύτερον κάλυμμα, τó όποιον ώνομάσθη ειλητόν. Τοῦτο εΐναι ύφασμα τετράγωνον, τó όποιον έφαπλούται κατά την τέλεσιν της θείας Εύχαριστίας κάτωθεν τών τιμίων δώρων. Καλεΐται δέ τοιουτοτρόπως, έπειδή έκτυλίσσεται έπί της άγίας Τραπέζης κατά την τέλεσιν του μυστηρίου.

4) 'Ο άήρ. Εΐναι τετράγωνον ύφασμα, δι' οὔ καλύπτονται τó άγιον Ποτήριον και τó Δισκάριον μετά την μεγάλην είσοδον και την έναπόθεσιν αυτών έπί της άγίας Τραπέζης. Τοῦτο τó κάλυμμα ó ιερεύς σείει έπί τών τιμίων δώρων κατά την άπαγγελίαν του Συμβόλου της Πίστewς, ότε άποκαλύπτεται τó άγιον Ποτήριον και τó Δισκάριον, άερίζων τρόπον τινά και ριπίζων αυτά, καθώς έπραττον άλλοτε οί διάκονοι δια τών έκ πτερών ταώνων ριπιδίων, τὰ όποια τοῦτο άντικατέστησε. Τó κάλυμμα τοῦτο άποτελεΐ συμπλήρωμα του ειλητου, διότι τó ειλητόν καλύπτει τὰ έπ' αυτου τιθέμενα τίμια δώρα κάτωθεν, ένῶ ó άήρ καλύπτει αυτά άνωθεν και

5) 'Ο έπιτάφιος. Εΐναι ύφασμα φέρον την εικόνα του Σωτήρος έν τῷ τάφῳ. Οὔτος χρησιμοποιεΐται μόνον κατά την Μεγάλην Παρασκευήν, όταν δεικνύεται έντός του ναου εις τούς πιστούς ύπό τών ιερέων.

13. 'Ο 'Επιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης
 'Αριστούργημα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος
 (Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

11. Η ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

Ἡ ἰδιαιτέρα στολή τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λατρείαν εἶναι ἀναπνοσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἱερατικοῦ ὑπουργήματος. Ἡ στολή αὕτη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲν διέφερε τῆς συνήθους καθιερωμένης στολῆς. Ἄνομοιότητα πρὸς τὰ ἐνδύματα τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ λαοῦ παρουσιάζει ἡ ἱερατικὴ ἀμφίεσις μετὰ τὸν 5' αἰῶνα, ὀφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημειωθεῖσα τότε ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν νέων ἠθῶν καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς μέχρι τότε ἐπικρατούσης ἐνδυμασίας, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ἐνδυμα. Τοιουτοτρόπως περιῆλθον εἰς χρῆσιν ἰδιαιτέρας μορφῆς ἐνδυμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ χρώματος λευκοῦ κατ' ἄρχας βαθμηδὸν προσέλαβον διαφόρους ἄλλους χρωματισμούς καὶ διακρίνονται εἰς τρία εἶδη, εἰς τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου (στιχάριον ὀράριον, καὶ ἐπι-

μάνικα), τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου (στιχάριον, ἐπιμάνικα, ἐπιτραχήλιον, ζώνη καὶ φαιλόνιον) καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου (στιχάρια, ἐπιμάνικα, ζώνη, ἐπιγονάτιον, σάκος καὶ ὠμοφόριον).

1. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου : 1) Τὸ στιχάριον. Εἶναι χιτῶν ποδήρης, χρώματος λευκοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς πρῶτον ἄμφιον περιβάλλονται οἱ κληρικοί ὄλων τῶν βαθμῶν. Συμβολίζει τὴν λαμπρὰν πολιτείαν τοῦ ἱερέως·

2) Τὸ ὀράριον. Εἶναι τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ λατινικοῦ (os, oris) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προσόψιον. Συνίσταται ἐκ λωρίδος λευκῆς καὶ ἐπιμήκους καὶ φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω κρεμάμενον. Ἐκαλοῦντο μεταξύ τῶν Λατίνων ὀράρια τὰ σουδάρια καὶ αἱ ταινίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐδέοντο αἱ πληγαὶ ἢ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μελλόντων νὰ θανατωθῶν. Τὸ ὀράριον αἰωρούμενον ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ φέροντος αὐτὸ ὁμοιάζει κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, πρὸς πτέρυγας ἀγγελικὰς καὶ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου καὶ τρόμου τελουμένην ὑπὸ τῶν διακόνων ὑπηρεσίαν· καὶ

3) Τὰ ἐπιμάνικα (ἐκ τῆς προθέσεως ἐπὶ καὶ τῆς λατινικῆς λέξεως manus = χεῖρ). Εἶναι εἶδος χειροκτιῶν, τὰ ὁποῖα ἀφήνουν ἀκάλυπτον ἐντελῶς τὴν κυρίως χεῖρα καὶ καλύπτουν τὸ μετακάρπιον, χρησιμεύουν δέ, διὰ νὰ περιβάλλουν ἢ ἐπευδύουν οἱ κληρικοί τὸ ἄκρον τῶν χειρῶν τοῦ στιχαρίου. Γίνεται χρῆσις τούτων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν. Συμβολίζουν δὲ τὰ ἐπιμάνικα τὰς χειροπέδας, διὰ τῶν ὁποίων ἔδεσαν τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. Ὅταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς χειρός, λέγει: « Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ... ».

14. Ὀράριον τοῦ 17ου αἰῶνος (Ἐκ τοῦ Μουσείου Μπενάκη)

“Όταν δὲ φορῆ τὸ ἀριστερόν, λέγει : « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με . . . ».

II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Τὸ ἐπιτραχήλιον (κοινῶς πετραχήλι). Τὸ ἄμφιον τοῦτο φέρουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἄμφιον διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ ἐπιτραχήλιον εἶναι ἡ ἴδια λωρὶς τοῦ ὄραριου,

15. Ἐπιμάνικον μετὰ παραστάσεως ἀγγέλου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ 16ου αἰῶνος

(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

φερομένη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον φέρεται ἡ λωρὶς τοῦ διακόνου, ἀλλὰ περίεξ τοῦ τραχήλου τιθεμένη, ὥστε καὶ τὰ δύο ἄκρα αὐτῆς νὰ συνευθύνονται πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ πρὸς τὰ κάτω. Συμβολίζει δὲ τὴν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὸν ἱερέα χάριν, ὅταν ὁ ἱερεὺς φέρῃ τοῦτο :

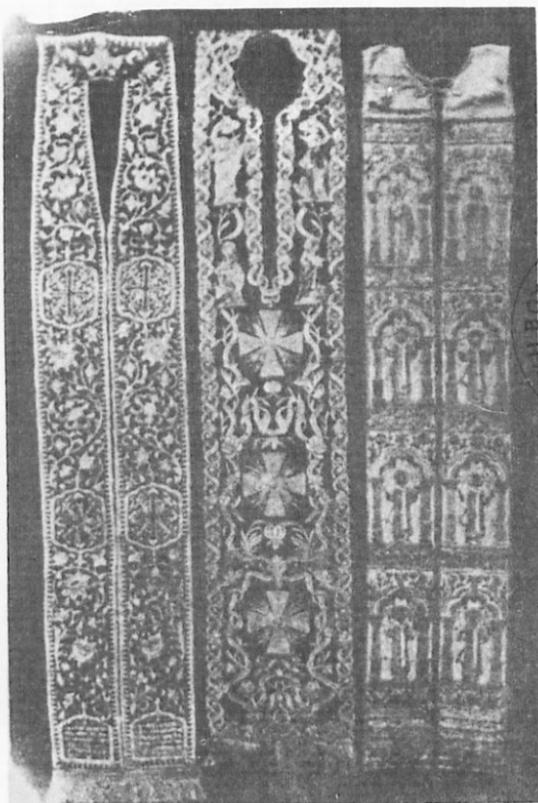
4) Ἡ ζώνη. Δι' αὐτῆς ὁ ἱερεὺς περιβάλλει τὴν ὄσφυν αὐτοῦ, διὰ νὰ δίδῃ ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις του. Ἐπομένως ἔχει πρα-

κτικόν σκοπόν. Ὑπενθυμίζει δὲ ἠθικῶς τὸ « εἶναι (τὸν ἱερέα) ἐν πνευματικῇ διαγωγῇ διεξωσμέον ». Κατὰ τὴν περιζώσιν λέγει ὁ ἱερεὺς: « *Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου* ».

5) Τὸ φαιλόνιον. Εἶναι ἄμφιον ὁμοιάζον πρὸς μανδύαν, τὸ ὁποῖον ρίπτεται ὑπὲρ ἄνω τοῦ στιχαρίου καὶ τοῦ ἐπιτραχηλίου καὶ παρουσιάζεται ἔμπροσθεν μὲν βραχύτερον, ἐκτεινόμενον μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων, ὀπισθεν δὲ μακρύτερον. Εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν εἰσῆχθη ἐκ τῆς καθημερινῆς τοιαύτης. Ὅταν πρόκειται ὁ ἱερουργῶν νὰ φορέσῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον: « *Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται...* » καὶ

6) Τὸ ἐπιγονάτιον. Εἶναι τετράγωνον ὕφασμα χρυσοκέντητον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ πίπτει

ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος εἰς σχῆμα ρόμβου. Τὸ ἄμφιον τοῦτο μέχρι τοῦ ἰβ' αἰῶνος ἐφέρετο ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχιερέων, ἔπειτα δὲ ἐπετράπη νὰ φέρουν τοῦτο καὶ οἱ κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα ἱερεῖς (ἀρχιμανδρίται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι καὶ ἄλλοι). Τὸ ἐπιγονάτιον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦν ἐκ λινοῦ ὑφάσματος, ἐξελι-

16. Ἐπιτραχήλια

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

χθέν βαθμηδόν εἰς πολυτελεῖς ἄμφιον. Ὅταν φορῇ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον «*Προΐξωσαι τὴν ὀμοφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ...*». Συμβολίζει δὲ τὸ ἐπιγονάτιον τὸ λέντιον, τὸ

17. Φαιλόσιον χρυσοκέντητον τοῦ 1745

(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δείπνον.

III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Ἡ ζώνη,
- 4) Τὸ ἐπιγονάτιον.
- 5) Ὁ σάκκος. Εἶναι ἄμφιον μὲ βραχείας καὶ πλατείας χειρίδας, φθάνον μέχρι τοῦ γόνατος. Ὁ σάκκος κατ' ἀρχὰς ἦτο ἔνδυμα αὐτοκρατορικόν, καθιερωθὲν κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Συμβολίζει τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐνέδυσαν τὸν Σωτῆρα πρὸς ἐμπαιγμόν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φέροντες αὐτό. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύονται δικαιοσύνην. . .*»

- 6) Τὸ ὠμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Εἶναι ἄμφιον στενὸν καὶ ἐπίμηκες ἐκ λαμπροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένον, τὸ ὁποῖον φορεῖ ὁ ἐπί-

σκοπος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁμοφóρια εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Καὶ τὸ μὲν μέγα ὠμοφόριον, ριπτόμενον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀναδιπλοῦται πέριξ τοῦ τραχήλου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ μὲν ἐν ἄκρον αὐτοῦ νὰ κρέμαται πρὸς τὰ ἔμπρός, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ μικρὸν ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὤμων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ πίπτουν πρὸς τὰ ἔμπρός.

Ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν φορεῖ καὶ τὰ δύο ὠ-

18. Ὁμοφóρια

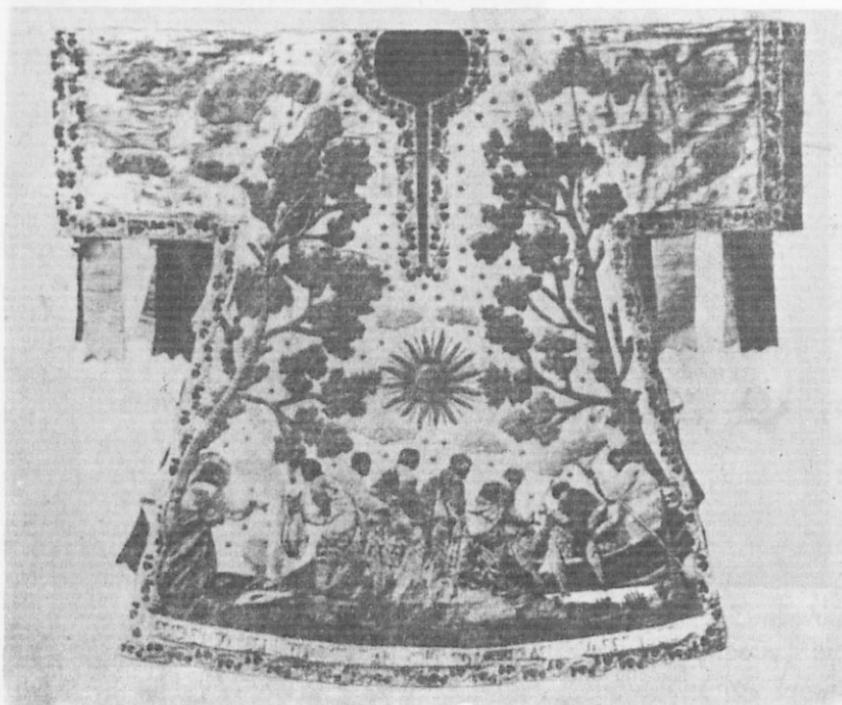
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

μοφóρια: τὸ μέγα, τὸ ὁποῖον φέρει ἀπὸ τῆς δοξολογίας μέχρι τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ ὅταν πρόκειται ν' ἀναγνωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς ἔνδειξιν ταπεινώσεως, καὶ τὸ μικρὸν, τὸ ὁποῖον φέρει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μέχρι πέρατος τῆς θείας λειτουργίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἱεροτελεστίας.

7) Ὁ μα ν δ ύ α ς. Εἶναι ἄμφιον πολυτελὲς καὶ ἐπίμηκες, τὸ ὁποῖον περιδένεται πέριξ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ κρατεῖται

ὀπισθεν παρὰ τοῦ διακόνου. Τὸ ἔνδυμα, αὐτό, τὸ ὁποῖον φέρει διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις, φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ, πρὶν ἐνδυθῆν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν·

8) Ἡ μίτρα. Εἶναι τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπὸ μορφήν στέμματος φερόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὴν μίτραν κοσμεῖ κυκλικῶς διάδημα μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τοὺς Εὐαγ-

19. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβερίδας
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

γελιστάς, Σταυρὸς δὲ κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἡ μίτρα ἐγενικεύθη ὡς διακριτικὸν ἐπίσημον ὄλων τῶν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ 13' αἰῶνος. Συμβολίζει αὕτη τὸν ἀκάνθινον στεφανοῦ· καὶ

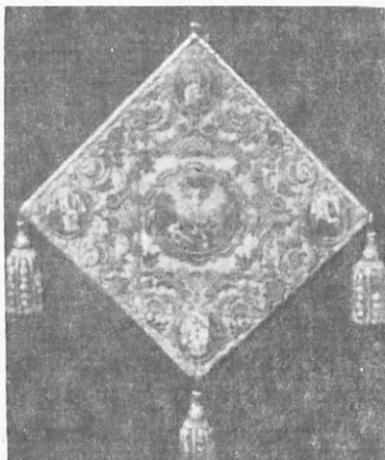
9) Ἡ ποιμαντικὴ ράβδος (κοινῶς πατερίτσα). Συνεχίζει αὕτη τὸ παλαιὸν δικανίκιον, τὸ ὁποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Φέρει εἰς τὰ ἄκρα δύο ὄφεις περιπεπλεγμένους, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν μικρὸν Σταυρὸν. Καὶ οἱ μὲν δύο ὄφεις εἰκονίζουσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Σταυρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ὀφείλει νὰ ἔχη ὁ φέρων τοῦτο εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων ἀγῶνα, ὡς καλὸς ποιμὴν.

IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς: 1) Ὁ Σταυρὸς. Οὗτος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἄνωθεν τοῦ ὠμοφορίου εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως εἰς δῆλωσιν τῆς αὐταπαρνήσεως

20. Μίτρα μετὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

21. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου)

τοῦ φέροντος αὐτό. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτόν, λέγει: « *Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν...* » καὶ

2) Τὸ ἐγκόλπιον. Εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐκ καθαροῦ ἀργύρου, σχήματος ὠοειδοῦς, ἢ ὁποῖα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως χρυσοῦς, εἰς δῆλωσιν τῆς καθαρᾶς καρδίας καὶ εὐθύτητος τοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει: « *Καρδίαν καθαρὰν πτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός...* ». Τὸ ἐγκόλπιον φέρεται ὄχι μόνον κατὰ τὰς ἱερὰς τελετάς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων.

12. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά βιβλία καλούνται τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν. Ἀπὸ τῶν βιβλίων αὐτῶν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀναγνώσται ἐκφωνοῦν, ψάλλουν καὶ ἀναγινώσκουν τὰς εὐχάς, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἀναγνώσματα.

Ὁ κατάλογος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ καταρτίζεται πολὺ ἔνωρις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλουτιζόμενος βαθμηδὸν περιλαμβάνει σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἑξῆς βιβλία:

1) Τὸ **Τυπικόν**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ τελοῦνται αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι κατὰ τὰς διαφόρους ἑορτάς.

2) Ἡ **θεία Λειτουργία**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐπὶ πλεον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἀγιασμοῦ.

3) Τὸ **Εὐχολόγιον**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς ἐν χρήσει Λειτουργίας, τὴν διάταξιν καὶ τὰς εὐχάς τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἀγιασμοῦ, τὰς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ ἄλλας διαφόρους εὐχάς. Ἔχομεν μέγα καὶ μικρὸν Εὐχολόγιον. Καὶ τὸ μὲν μέγα περιέχει ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀκολουθίας, τὸ δὲ μικρὸν διαλαμβάνει μόνον τὰ ἀπολύτως καθ' ἑκάστην χρήσιμα εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται δὲ καὶ Ἀγιασματάριον.

4) Τὸ **Ἀρχιερατικόν**. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων.

5) Τὸ **Εὐαγγέλιον** καὶ ὁ **Ἀπόστολος**. Ἦτοι βιβλία περιέχοντα τὰς ἀναγινωσκομένας περικοπὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων.

6) Τὸ **Ψαλτήριον**. Τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς μεγίστην χρῆσιν κατὰ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ.

7) Τὸ **Ὡρολόγιον**. Εἶναι βοηθητικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἑσπερινοῦ,

τοῦ ἀποδείπνου, τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, συγχρόνως δὲ καὶ μνηολόγιον μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν διαφόρων ἑορτῶν·

8) Τὰ Μηνιαία. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι δώδεκα καὶ περιέχουν τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τοὺς βίους τῶν ἑορταζομένων εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἁγίων·

9) Ἡ Παρακλητική. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους μιᾶς ἑκάστης τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους (τρόπους) τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ διαφόρους παρακλητικούς κανόνες (ὡς π.χ. πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κ.λ.π.). Τῆς Παρακλητικῆς τὰ τροπάρια ἑκάστης ἑβδομάδος, τὰ ψαλλόμενα εἰς διαφόρους ἤχους, ἀποτελοῦν καὶ ἰδιαίτερον βιβλίον, τὴν Ὀκτώηχον·

10) Τὸ Τριψόδιον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἑορτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ

11) Τὸ Πεντηκοστάριον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

13. ΑΙ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

(ΩΡΑΙ, ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ, ΑΠΟΔΕΙΜΝΟΝ, ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ, ΟΡΘΟΣ)

α) ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἶχον καθιερωθῆ ὠρισμένα ὥραι προσευχῆς, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ἀκολουθίαί αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας. Αἱ ὥραι αὗται ἦσαν κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τρεῖς (τρίτη = 6 π.μ., ἕκτη = 12 π.μ. καὶ ἐνάτη = 3 μ.μ.), κατὰ τὸν ψαλμικὸν στίχον : « ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας διηγῆσομαι, ἀπαγγεῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου » (ψαλμὸς νδ' 18). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ « καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ προσευχόμενος » (Δαν. 5' 10). Καθὼς δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (γ' 1), καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐξηκολούθουν νὰ τηροῦν τὰς ὥρας ταύτας τῆς προσευχῆς, παρ' αὐτῶν δὲ παρέλαβον αὐτὰς καὶ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί. Πρὸς τούτους ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ὀρίζωνται καὶ ἄλλαι ὥραι προσευχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου οἱ μοναχοὶ τῆς Καππαδοκίας εἶχον ὥρας προσευχῆς τὸν ὄρθον, τὰς ὥρας τρίτην, ἕκτην καὶ ἐνάτην καὶ τὸν ἑσπερινόν. Τοιοῦτοτρόπως, διαμορφουμένης βαθμηδὸν κατὰ τρόπον ὀριστικὸν τῆς λατρείας, διεκρίθησαν ὥραι προσευχῆς αἱ πρῶτῃ, τρίτῃ, ἕκτῃ, ἐνάτῃ, ὁ ἑσπερινός, τὸ ἀπόδειπνόν, τὸ μεσονυκτικόν καὶ ὁ ὄρθρος.

Αἱ ἀκολουθίαὶ αὐταὶ θεωροῦνται κυρίως, ὡς προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, χαρακτη-

ρίζονται δὲ μετὰ τῆς θείας λειτουργίας, ὡς τακτικά, ἐπειδὴ τελοῦνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν (ὅπως εἶναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἀκολουθίαι), καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

β) Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ἐσπερινὸς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ ἐκκλησιαστικῶς θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη χρονικῶς νυχθημερινὴ ἀκολουθία, συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λῆξις τῆς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἡ ἔναρξις τῆς ἄλλης συνέπιπτον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν ἑσπερινὸν τροπάρια ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἀναλόγως δὲ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἑσπερινὸν μικρὸν ἢ μέγαν. Καὶ μικρὸς μὲν ἑσπερινὸς καλεῖται ὁ συνήθης καὶ κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀναγιγνωσκόμενος, μέγας δὲ ὁ τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Ὁ μέγας ἑσπερινὸς συνάπτεται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὄρθρου τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην « ἀγρυπνίαν » ἢ « ὄλων-κτιαν » συνήθως κατὰ τὰς τελουμένας ἀγρυπνίας εἰς τὰς ἱεράς μονάς.

Ἀρχίζει δὲ ὁ ἑσπερινὸς διὰ τοῦ « *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε* ». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ προοιμιακοῦ, ἦτοι τοῦ 103 ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὸ « *Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον* » καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησε.

Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ψάλλεται ὁ 140 ψαλμός: « *Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσακούσόν μου* », ὁ λεγόμενος ἐπιλύχνιος, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τρεῖς ψαλμοὶ (141, 129 καὶ 116). Εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἐναλλάξ, ἐπισυνάπτονται ἕξ τροπάρια, τὰ καλούμενα σ τ ι χ η ρ ά. Μετὰ τὰ στιχηρὰ ἐπακολουθεῖ εἰς τὸν μέγαν ἑσπερινὸν ἡ μικρὰ εἰσοδος, ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐπιλύχνιος ὕμνος: « *Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθανάτου Πατρὸς, οὐρανίου, ἀγίου μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...* », περικοπταὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, ἢ ἐκτενής, τὸ « *Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ*

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς» καὶ τὰ ἀπόστιχα. Μετὰ τὰ ἀπόστιχα λέγεται ὁ ὕμνος τοῦ Συμεών : « *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρημά σου ἐν εἰρήρῃ* » καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

γ) ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται εὐθύς μετὰ τὸ δεῖπνον· διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπόδειπνον. Ὑπάρχουν δὲ δύο εἶδη ἀποδειπνῶν, τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα. Τὸ μὲν μικρὸν ἀναγινώσκεται καθ' ἑκάστην ἐσπέραν τοῦ ὅλου ἔτους, πλὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὸ δὲ μέγα κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν Παρασκευῶν αὐτῆς (κατὰ τὰς ὁποίας φάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου) καὶ τῆς παραμονῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Τετάρτης, ὅτε καὶ πάλιν τελεῖται τὸ μικρὸν ἀπόδειπνον.

Καὶ τὸ μὲν μικρὸν ἀπόδειπνον ἀρχίζει διὰ τοῦ « *Ἐὐλόγητός ὁ Θεὸς ἡμῶν...* ». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (50, 69 καὶ 142), ἡ μεγάλη δοξολογία, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ « *Ἀξιὸν ἐστιν ὡς ἀληθῶς...* », ἡ εὐχή : « *Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...* » καὶ τέλος δύο ἄλλαι ὠραῖαι εὐχαί, ἡ πρώτη μὲν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων : « *Ἀσπίς, ἀμόλυντε, ἄφθορε* », ἡ δευτέρα δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων : « *Καὶ δὸς ἡμῶν, Δέσποτα, πρὸς ὕπνον ἀπιοῦσιν...* ».

Τὸ δὲ μέγα ἀπόδειπνον περιέχει περισσοτέρους ψαλμοὺς.

δ) ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεσονυκτικοῦ ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας, καθ' ἣν τελεῖται συνήθως, ἥτοι περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἶναι κυρίως ἀπαρχὴ τῶν καθ' ἡμέραν προσευχῶν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀκολουθία τελεῖται κυρίως αὕτη εἰς τὰ μοναστήρια περὶ τὸ μεσονύκτιον.

Ὑπάρχουν τρία εἶδη μεσονυκτικῶν· τὸ καθ' ἡμέραν, τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῶν Κυριακῶν με μικρὰν διαφορὰν εἰς τὴν ἀκολουθίαν.

Καλοῦνται ὥραι αἱ ἀκόλουθια αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ἀντιστοίχους ὥρας τῆς ἡμέρας τοῦ ἑβραϊκοῦ ὠρολογίου εἰς τὰς μονάς (ἡ πρώτη, σύμφωνα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν, τὴν 7 π.μ., ἡ τρίτη τὴν 9 π.μ., ἡ ἕκτη τὴν 12 μεσημβρινὴν καὶ ἡ ἐνάτη τὴν 3 μ.μ.), ὅπου βραδύτερον συνήπτετο ἡ τρίτη ὥρα μετὰ τῆς ἕκτης, κληθεῖσα τριθέκτη.

Εἰς δὲ τὰς πόλεις ὅλαι μὲν αἱ ὥραι ἀναγινώσκονται συνήθως μόνον τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν πρωίαν κατὰ τὴν Προηγιασμένην λειτουργίαν, ἡ δὲ ἐνάτη πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Αἱ ὥραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται μεγάλαι ὥραι, διότι εἶναι ἐκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας.

Ἡ πρώτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ὄρθρου. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκνήσωμεν* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς κατάλληλοι εἰς τὴν πρωινήν προσευχὴν ψαλμοὶ (5, 89 καὶ 100), τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ὥρας: « *Τί σὲ καλέσωμεν, ὦ κεχαριτωμένη* »: Ἐπισφραγίζει δὲ αὐτὴν ἡ ἀκόλουθος εὐχή: « *Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀρώμεθα φῶς τὸ ἀπόσιτον· καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου· προσβείαις τῆς παραχόαντος σου μητρὸς καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων* ». Ἀμήν ».

Ἡ τρίτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται πρὸ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Βασιλεῦ Οὐρόαιε...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (16, 24 καὶ 50) καὶ τὸ τροπάριον: « *Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμφας τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλης ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου* », ἐκ τοῦ ὁποίου καταφαίνεται καὶ ἡ σημασία τῆς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην προσευχῆς.

Ἡ ἕκτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς τρίτης (τριθέκτης). Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκνήσωμεν...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (53, 54 καὶ 90) καὶ τὸ τροπάριον: « *Ὁ ἐν ἕκτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τολμηθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χειρόγρα-*

γον διάρορηξον, Χριστέ ὁ Θεός, καὶ σῶσον ἡμᾶς », ἐκ τοῦ ὁποῖου καὶ ἐξηγεῖται διατι διετάχθη ἡ ἀκολουθία αὕτη.

Ἡ ἐν ἄ τ η ὥ ρ α. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινωσκομένη πρὸ τοῦ ἔσπερινου ἀρχίζει διὰ τοῦ « *Ἐὐλογητός ὁ Θεός* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (83, 84 καὶ 85) καὶ ψάλλονται τροπάρια, τὰ ὁποῖα μνημονεύουν τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἡμέρας σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἐπισφραγίζει ἡ εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου : « *Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ μακροθυμίας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελήμασι καὶ ἄχρι τῆς παρουσίας ὥρας ἀγαγὼν ἡμᾶς, ἐν ἧ' ἐπὶ τοῦ ζωοποιῦ ξύλου κορεμάμενος, τῷ ἐθνώμονι ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὁδοποιήσας εἴσοδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ὤλεσας, ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀναξίοις δούλοις σου* ».

ς) Ο Ο Ρ Θ Ρ Ο Σ

*Ο ρ θ ρ ο ς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελομένη κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου (τὰ χαράματα, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου), πρὸς τὴν ὁποῖαν ἐπισυνάπτεται κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἡ θεία λειτουργία. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸν ὄρθρον τρία κύρια μέρη :

α) Τὸ π ρ ο ο ἰ μ ι ο ν. Εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ « *Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ τριάδι...* » ἀναγινώσκειται ὁ ἕξ ἄ ψ α λ μ ο ς καὶ ψάλλονται τὰ καθίσματα καὶ τὰ εὐλογητάρια μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν, τροπάρια, τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν χάριν συντομίας ψαλμούς ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου (τὰ καθίσματα, τὸν ἄμωμον, τὸν πολυέλαιον, τοὺς ἀναβαθμούς), οἱ ὁποῖοι συνήθως παραλείπονται.

β) Τὴν ἀ ν ἄ γ ν ω σ ι ν τοῦ Εὐ α γ γ ε λ ι ο υ, τὸ ὁποῖον κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς, καλούμενον ἑ ω θ ι ν ὄ ν, ἀποτελεῖται ἐκ περικοπῆς, ἡ ὁποῖα ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς μὲ περιεχόμενον σχετικὸν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ψάλλεται ἢ ἀναγινώσκειται ὁ 50 ψ α λ μ ὸ ς καὶ περιφέρεται τὸ Εὐ ε γ γ ε λ ι ο ν κατὰ τὰς Κυριακὰς, ἵνα ἀσπασθοῦν οἱ πιστοὶ τὸν εἰκονιζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ἀναστάντα Κύριον· καὶ

γ) Τὸ μέρος τοῦ ὄρθρου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κ α ν ὄ ν ο ς τῶν αἵ ν ω ν καὶ τῆς δ ο ξ ο λ ο γ ί α ς. Τὴν δοξολογίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀ π ὄ λ υ σ ι ς, τὴν ὁποῖαν ὁ ἱερεὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς ἀναγινώσκει κατ' ἰδίαν ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος.

14. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Χαρακτηρισμός της θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία εἶναι ἡ σπουδαιότερα ὄλων τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἡ τελετὴ τῶν τελετῶν. Αὕτη εἶναι πρῶτον ἡ μοναδικὴ ἐπὶ γῆς ἀναμνηστικὴ τελετὴ, διότι τελεῖται κατ' αὐτὴν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον ἀναπαριστᾷ τὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ πιστεύοντες εὐρίσκουν τὴν σωτηρίαν.

Ἡ θεία λειτουργία δεύτερον εἶναι θυσία. Διότι παρίσταται ἀόρατως εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προσφερομένου ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῆ ἐπιτελεῖται τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταβαλλομένου εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὸ θυσιασθὲν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία τέλος εἶναι μυστικὴ ἔνωσις, διότι μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς καθιστᾷ μετόχους ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ ἐν χρήσει λειτουργίαι. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν λειτουργίαι, καθὼς εἶπομεν καὶ ἄλλαχού, εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἡ μακροτάτη πασῶν, τελουμένη συνήθως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν 23 Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ὁποῖαν τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου,

β) Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἰακώβου, τελουμένη δεκάκις τοῦ ἔτους (κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πλὴν τῆς τῶν Βαίων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγένων καὶ Θεοφανείων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου),

γ) Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, συντομωτέρα καὶ τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ συνηθεστάτη πασῶν τῶν λειτουργιῶν, καὶ

δ) Ἡ τῶν Προηγιασμένων δώρων, ἡ συντομωτέρα ὄλων, τελουμένη ἐκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσα-

ρακοστῆς καὶ τὴν Δευτέραν, Τρίτην, καὶ Τετάρτην τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος.

Τὰ μέρη τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία, ἐξεταζομένη κατὰ τὸ μόνιμόν της περιεχόμενον, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: τῆς προσκομιδῆς, τῆς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν.

Καὶ ἡ μὲν προσκομιδὴ συνίσταται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο παλαιότερον κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐψάλλετο ὁ Χερουβικὸς ὕμνος. Βραδύτερον ὁμως, χάριν εὐκολίας, ἐπεκράτησε νὰ τελεῖται τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν κατηχουμένων εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θείας λειτουργίας, κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀκόμη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται οἱ παριστάμενοι διὰ προσευχῶν καὶ ὕμνων καὶ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς πρὸς τὸ μυστήριον· ἐπειδὴ δὲ παλαιότερον ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ κατηχούμενοι, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται λειτουργία τῶν κατηχουμένων. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὁποῖου λαμβάνει χώραν ἡ μετάληψις ὑπὸ τῶν πιστῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος οἱ ἀβάπτιστοι καὶ μόνον οἱ πιστοὶ παρίσταντο, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάσθη λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαρθρώσεως τῆς θείας λειτουργίας καταφαίνεται, ὅτι προχωρεῖ αὕτη κατὰ τρόπον κλιμακωτὸν ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον σπουδαῖα πρὸς τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ συνηθέστερα πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστηριώδη, μέχρις ὅτου μᾶς ἐνώσῃ μὲ αὐτὸν τὸν Κύριον διὰ τῆς θείας κοινωνίας.

β) Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

I. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν. Ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἀφοῦ προετοιμαστοῦν διὰ καταλλήλου προσευχῆς (*Ἐδλογητός ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε... Βασιλεῦ οὐράνιε...*) ἔμπροσθεν τῆς ὡραίας Πύλης, ἀσπάζονται ἀκολουθῶς τὰς ἀγίας εἰκόνας λέγοντες συγχρόνως τὰ ὠρισμένα δι' ἐκάστην τροπάρια. Μετὰ τοῦτο κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ

λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς τὴν ἀκόλουθον εὐχὴν: « *Κύριε, ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ ἕψους κατοικητηρίου σου καὶ ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν ποσειμένην διακονίαν σου ἵνα ἀκατακρίτως παραστὰς τῷ φοβερῷ σου βήματι τὴν ἀναίμακτον ἱερουργίαν ἐπιτελέσω* ».

Μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτὴν εἰσέρχονται ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ὅπου ἐνδύονται τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἄμφια. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐνδεδυμένοι προσέρχονται εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ νίπτουν τὰς χεῖράς των. Ἡ νίψις αὐτῆ τῶν χειρῶν συμβολίζει τὴν ψυχικὴν καθαρότητα ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ δικακρίνη πάντοτε τοὺς λειτουργοὺς τῶν θείων μυστηρίων.

Διὰ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν τελειώνει ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν διὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας.

II. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω προπαρασκευὴν ὁ ἱερεὺς ἔρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, λαμβάνει εἰς τὰς χεῖράς του τὸν προσφερόμενον ἄρτον, ὁ ὁποῖος λέγεται π ρ ο σ φ ο ρ ἄ καὶ ἐξάγει ἀπὸ τὸ κέντρον, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς σφραγίδος ΙΣ. ΧΡ. ΝΙΚΑ, ἓνα τετράγωνον τεμάχιον ὄρθου, τὸ ὁποῖον λέγεται Ἄμνός, ἐπειδὴ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος παρομοιάζεται μὲ ἄμνόν, ἐνῶ συγχρόνως λέγει τοὺς λόγους τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, διὰ τῶν ὁποίων προλέγεται ὁ ἐκούσιος θάνατος τοῦ Κυρίου, ἦτοι: « *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνος ἄφρονος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ...* » Τὸ τεμάχιον αὐτό, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ μεταβληθῆ εἰς σῶμα Χριστοῦ, τοποθετεῖται ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου. Ἐπειτα κεντᾷ διὰ τῆς λόγχης τὸν Ἄμνόν ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον: « *εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐνυξε καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ* » καὶ τότε χύνει οἶνον καὶ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Ποτηρίου. Μετὰ τοῦτο ἐξάγει ὁ ἱερεὺς μίαν μερίδα ἐκ τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης προσφορᾶς εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν τοποθετεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἄμνου, εἰς τὸ Δισκάριον, ἐνῶ συγχρόνως ἀπαγγέλλει τὸν ψαλμικὸν στίχον « *Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῶ διαχρῶσφ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη* » (ψαλμὸς μδ' 10). Κατόπιν ἐξάγει ἐννέα ἄλλας μερίδας ἐκ τῆς προσφορᾶς, τὰς ὁποίας τοποθετεῖ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἄμνου εἰς τρεῖς σειρὰς ἀπὸ τρεῖς μερίδας δι' ἐκάστην σειρὰν. Αἱ μερίδες αὗται ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους,

τούς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιπούς ἁγίους. Ἡ εἰκὼν δέ, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζουν αἱ μερίδες, εἶναι ἡ κάτωθι :

Δ	Δ	Δ	ΙΣ.	ΧΡ.	
Δ	Δ	Δ			Δ
Δ	Δ	Δ	ΝΙ	ΚΑ	

Ἀκολουθῶς τίθενται εἰς τὸ Δισκάριον ὑποκάτω τοῦ Ἀμνοῦ μερίδες ζώντων καὶ τεθνεώτων, ἐξαγόμεναι ἐκ τῆς προσφορᾶς, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εἰς τὴν πρόθεσιν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἐξαιτούμενος ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων.

Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀφοῦ θέσῃ τὸν ἀστερίσκον ἐπάνω εἰς τὸ Δισκάριον καὶ εἴπη τὴν κατάλληλον εὐχήν, σκεπάζει τὸ Δισκάριον δι' ἑνὸς καλύμματος, δι' ἄλλου τὸ Ποτήριον, ὁμοῦ δὲ τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ Ποτηρίου διὰ τρίτου καλύμματος, τοῦ ἀέρος, λέγων δι' ἑκαστον τῶν ἐπιτιθεμένων καλυμμάτων κατάλληλον εὐχήν. Τέλος θυμιᾷ ὁ ἱερεὺς τὰ δῶρα αὐτὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν μὲ χαμηλὴν φωνὴν νὰ δεχθῆ τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον.

γ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων ἀρχίζει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: « *Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* », ἡ ὁποία εἶναι δοξολογία πρὸς τὸν ἐν τριάδι Θεὸν καὶ καταλήγει μὲ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Διακρίνομεν δὲ εἰς αὐτὴν τὰ ἐξῆς κύρια σημεῖα: 1) τὴν μεγάλην συναπτὴν ἢ τὰ εἰρηνικά, 2) τὰ ἀντίφωνα, 3) τὴν μικρὰν εἰσοδον, 4) τὸν τρισάγιον ὕμνον, 5) τὰ ἀναγνώσματα καὶ 6) τὴν ἐκτενῆ ἱκεσίαν καὶ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων.

1) Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἢ τὰ εἰρηνικά. Εἶναι αὕτη δέσις, εἰς τὴν ὁποῖαν συνάπτονται πολλὰ αἰτήματα, ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἀνάγκας ἰδικὰς μας καὶ τῶν συνανθρώπων μας, εἰς τὸ τέλος ἑκάστου τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπὴ: « *δεηθῶμεν* » (ὡς παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον). Προτρεπόμεθα δὲ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον ἐν εἰρήνῃ (ἐν ἡρεμίᾳ δηλ. πνευματικῇ) καὶ ὑπὲρ εἰρήνης (γαλήνης δηλ. τῆς συνειδήσεως).

Ἐκτὸς τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν καὶ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ, τὴν ὁποῖαν ζητοῦμεν εἰς τὴν μεγάλην συναπτὴν μετὰ τοῦ διακόνου (ἐκ τοῦ ὁποίου ἀγαθοῦ αἱ δεήσεις αὐταὶ καλοῦνται καὶ εἰρηνικά), παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ δι' ἄλλα πράγματα ἐπίσης σπουδαῖα: διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἓν κ.λ.π. Καὶ τελειώνει ἡ συναπτὴ μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου, ὅπως στρέψουν οἱ πιστοὶ τὸν νοῦν καὶ ἐνθυμηθοῦν τὴν προσωπικότητα καὶ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἁγίων, διὰ νὰ μιμηθοῦν τὴν ἀρετὴν των.

Τὴν μεγάλην συναπτὴν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις τοῦ ἱερέως: «*Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις...*» ὡς αἰτιολογία τῆς ἀμυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὁποῖαν πρὸ τοῦ Βήματος ἀπαγγέλλει ὁ λειτουργός, οἱ δὲ πιστοὶ διὰ τῶν ψαλτῶν προσθέτουν τὸ «*Ἀμήν*» ὡς κατακλειδα συμπροσευχόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἱερέως. Εἶναι δὲ τὸ «*Ἀμήν*» λέξις ἑβραϊκὴ, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τελετουργικοῦ, καὶ σημαίνει ὄχι μόνον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον τῶν προεσευχομένων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δεήσεων των.

2) Τὰ ἀντίφωνα. Μετὰ τὸ «*Ἀμήν*» ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ συνδεόμενα μὲ αὐτὰ μικραὶ συναπταὶ («*Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...*»). Τὰ ἀντίφωνα εἶναι στίχοι ψαλμικοί, κατ' ἔραρισμὸν προσιδιάζοντες εἰς ἐκάστην ἑορτὴν, ψαλλόμενοι ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν χορῶν, ἐπαναλαμβανομένου ὡς ἐπ' ἑκάστου μὲθ' ἓνα ἑκάστον στίχον εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου: «*Ταῖς προσβείαις τῆς Θεοτόκου*», εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου: «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ*», εἰς δὲ τὸ τρίτον τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἡμέρας*.

* Ἀπὸ τὰ ἀντίφωνα σήμερον περισώθησαν μόνον τὰ ἐφύμνια. Ἡ πρᾶξις αὕτη, τοῦ νὰ ψάλλωνται μεθ' ἑκάστον στίχον τὰ ἐφύμνια, διεσώθη εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀρχίζει ὁ ἀναγνώστης: «*Ἐὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον*». Ὁ λαὸς ψάλλει: «*Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερνοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*». Κατόπιν ὁ ἀναγνώστης: «*Ἐὐλογεῖτε, ἄγγελοι Κυρίου, οὐρανοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον*» καὶ ἐπανολομβάνει μεθ' ἑκάστον στίχον τὸ ἐφύμνιον. Αὕτη ἡ

3) Ἡ μικρὰ εἴσοδος. Μετὰ τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορική ἐμφάνισις τοῦ θείου εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν ὁποίων προετοιμάζονται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς μικρᾶς εἰσόδου. Κατ' αὐτήν, ἡ ὁποία γίνεται ψαλλομένου τοῦ ἀπολυτικίου, ἐξάγεται τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς βορείας πύλης τοῦ ἁγίου Βήματος κρατούμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, προηγουμένων λαμπάδων καὶ ἀκολουθοῦντος τοῦ συλλειτουργοῦντος ἱερέως, εὐχομένου μυστικῶς, ὅπως ἀξιωθῆ καὶ εἰσέλθῃ μαζί εἰς τὸ θυσιαστήριον μετὰ ἁγίων ἀγγέλων, καὶ μεταφέρεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ὑψοῦται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸ διακόνου προβαλλόμενον εἰς προσκύνησιν εἰς τοὺς πιστούς, οἱ ὁποῖοι προσκαλοῦνται μὲ τὸ « *Σοφία ὀρθοί* ». Προσέξατε, μὲ ἄλλα λόγια, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπὸ Θεοῦ σοφία! Σηκωθῆτε, διὰ νὰ ἀποδώσῃτε τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν ! Μετὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εἰσάγεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης. Τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου χαιρετίζουν οἱ πιστοί, ἰστάμενοι ὄρθιοι, ὡς ἐμφάνισιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ* ».

Εἰς τὴν εἴσοδον αὐτὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα διείδον οἱ νεώτεροι λειτουργιολόγοι τὸν συμβολισμὸν τῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, τὸν Ἰησοῦν κηρύττοντα καὶ κηρυττόμενον. Τὸ γεγονός ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἡ μικρὰ εἴσοδος προῆλθεν ἐκ τῆς γενομένης ἄλλοτε μεταφορᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου, ὅπου τοῦτο ἐφυλάσσετο, εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα, ὅπου καὶ ἐτοποθετεῖτο, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν μετ' ὀλίγον ἀναγνώσματα.

Διὰ τῶν τροπαρίων, τὰ ὁποῖα ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν μικρὰν εἴ-

ἐμφάνισις δυνατόν νὰ ἦτο σύνθεσις ἐλευθέρᾳ ἀπὸ μίαν ποιητικὴν διάνοιαν εὐσεβοῦς ἀνθρώπου, ὅπως τὸ « *τὸν Κύριον ὑμνεῖτε* » ἢ ὅπως τὸ « *ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου* ». Ἀλλὰ δυνατόν νὰ ἦτο καὶ στίχος τοῦ ψαλμοῦ, ἐν εἴδει ἐπρωδοῦ καὶ οὗτος ἐπαναλαμβάνομενος. Κάτι παρόμοιον σημειοῦται εἰς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅπου φάλλεται ὁ ψαλμὸς « *Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν ὅτι σὺ... κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι* ». Τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἐπαναλαμβάνομεν μετὰ στίχων λεγομένων χύμα ἐκ τοῦ π' ψαλμοῦ, π.χ. « *Ὁ Θεὸς ἔφη ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μίῳ δὲ θεοῦς διακρινεῖ...* » κ.τ.λ.

σοδον (άπολυτίκιον, κοντάκιον), εξαιρείται τὸ έορταζόμενον γεγονός καί οί καρποί, τοὺς ὁποίους έφερεν ὁ σπόρος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν βίον τῶν έγκωμιαζόμενων άγίων.

4) Ὁ τρισάγιος ὕμνος. Μετὰ τὰ τροπάρια τῆς εἰσόδου ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος : « *Άγιος ὁ Θεός, άγιος ισχυρός, άγιος άθάνατος, έλέησον ήμᾶς* », διὰ τοῦ ὁποίου έκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνος ὁ Θεός εἶναι ὁ άπολύτως άγιος.

Ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ ὁποῖος εἰσήχθη σχετικῶς πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, προέρχεται ἀπὸ τὸν άγγελικὸν έκείνον ὕμνον, τὸν ὁποῖον ἤκουσεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ν' ἀναπέμπουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ Σεραφεῖμ. Ἐντὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου κατὰ τὰς έορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθὼς έπίσης καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὰς ὁποίας έβαπτίζοντο οἱ κατηχούμενοι, ψάλλεται τὸ « *Ὅσοι εἰς Χριστὸν έβαπτίσθητε...* ». Ὅταν δέ λειτουργῆ καὶ άρχιερεὺς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον έξέρχεται πρὸ τῆς ὡραίας Πύλης καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ « *Κύριε, Κύριε, επίβλεψον έξ οὐρανοῦ* », ὅπως έπισκεφθῆ τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ καταρτίσῃ τοὺς πιστοὺς, τοὺς άποτελοῦντας τὸν πνευματικὸν άμπελῶνα τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος, ὁ ἱερεὺς άπαγγέλλει μυστικῶς τὴν λεγομένην εὐχὴν τοῦ τρισαγίου ὕμνου, διὰ τῆς ὁποίας ἀναμνησκόμενος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς δωρεάς του δέεται, ὅπως δεχθῆ ὁ Θεὸς τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ άξιῶσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς συμπροσευχομένους μετ' αὐτοῦ πιστοὺς τοῦ έλέους του.

5) Τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα. Μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ τὸν τοῦ Βασιλέως πολυχρονισμόν, ὁ ὁποῖος άκολουθεῖ, έπειδὴ έφθασε πλέον ἡ στιγμή ν' άκουσθοῦν τὰ θεῖα λόγια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ τεταγμένος ἀναγνώστης ἀναγινώσκει εἰς έπήκοον πάντων τὴν περικοπὴν τῆς ἡμέρας εκ τῶν έπιστολῶν ἢ εκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Μετὰ τοῦτο άκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου ἢ τοῦ ἱερέως, τὴν σπουδαιότητα τῆς άκροάσεως τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ψάλλεται τὸ « *Άλληλοῦία* » (αἰνεῖτε τὸν Θεὸν) καὶ διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ὑπέρ έαυτοῦ καὶ τοῦ συμ-

προσευχομένοι μετ' αὐτοῦ λαοῦ τὸν θεῖον φωτισμὸν εἰς κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν.

Ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ τιμητικαὶ ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὁποίων περιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ καιομένου θυμιάματος πρὸ τῆς ἀκροάσεώς του, προπορευομένων πρὸ αὐτοῦ λαμπάδων εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἰσταμένον κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων ὀρθίων εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ἡ ἀκρόασις τοῦ Εὐαγγελίου τελειώνει μὲ τὸ « Δόξα σοι, Κύριε, Δόξα σοι », τὸ ὅποιον ψάλλεται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα, οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας, τὸ ὅποιον μετατίθεται ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κοινωνικοῦ.

6) Ἐκτενὴς ἱκεσία. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς διὰ τῆς λεγομένης ἐκτενῆς ἱκεσίας κατόπιν τῆς προσκλήσεως τοῦ διακόνου διὰ τοῦ « *Εἰπωμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν* ». Εἶναι δὲ αὕτη σειρά δεήσεων, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦμεν τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὑπὲρ τῶν κτιτόρων καὶ εὐεργετῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῶν κοπιώντων καὶ ψαλλόντων, ὑπὲρ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κ.λ.π., εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὁποίων ἀποκρίνεται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν διὰ τριπλῆς ἐπαναλήψεως τοῦ « *Κύριε, ἐλέησον* ». Σήμερον ἡ ἐκτενὴς ἱκεσία συνεπτύχθη εἰς μόνην τὴν ἐκφώνησιν : « *Ὅπως ὑπὸ τοῦ ζωότου σου πάντοτε γενναίως ἡμεῖς* ».

Εὐθύς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκτενῆς ἱκεσίας ἤρχιζεν ἄλλοτε ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν κατηχομένων, « *ἵνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσει κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ* », καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὅποιοι προσεχῶς θὰ ἐβαπτίζοντο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν κατηχομένων ἀπηυθύνοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, οἱ ὅποιοι ἦσαν χριστιανοὶ βαπτισμένοι, χωρισμένοι ὁμως τῆς θείας κοινωνίας, καὶ οἱ ὅποιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ συνεχίσουν παραμένοντες εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ κοινωνήσουν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἀπεχώρουσαν

καὶ αὐτοὶ πρὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἐκλείοντο καὶ ἐλάμβανε τέλος ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων.

δ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἤρχιζεν ἄλλοτε διὰ τῆς προσκομιδῆς. Ἐφ' ὅτου ὅμως αὕτη ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν τελετὴν τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὄρθρου, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ μετὰ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν εὐχάς.

1) Ἡ μεγάλη εἴσοδος. Ἡ μεγάλη εἴσοδος συνίσταται εἰς τὴν μεταφορὰν ἐν πομπῇ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τῆς προθέσεως καὶ τὴν ἀπόθεσιν διὰ μέσου τῆς ὡραίας Πύλης ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ψαλλομένου τοῦ χερουβικοῦ ὕμνου, διὰ τοῦ ὁποίου προτρέπονται οἱ πιστοὶ, εἰκονίζοντες μυστηριωδῶς τὰ Χερουβιμ καὶ ψάλλοντες τὸν τρισάγιον ὕμνον εἰς τὴν ζωοποιὸν τριάδα, ν' ἀφήσουν πᾶσαν μέριμναν βιοτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν ὅλον τὸν νοῦν των εἰς τὰ μέλλοντα νὰ τελεσθοῦν, διότι πρόκειται νὰ ὑποδεχθοῦν μετ' ὀλίγων εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν τὸν Βασιλέα τῶν ὅλων.

Ἡ μεταφορὰ αὐτῆ τῶν τιμίων δώρων ἐθεωρήθη, ὅτι συμβολίζει τὴν ταφὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τάφον.

2) Αἱ αἰτήσεις. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσιαστήριον ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τοῦ διακόνου αἱ αἰτήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προτρέπονται οἱ πιστοὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἡμέραν ἁγίαν καὶ εἰρηνικὴν, ἄγγελον φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὰς ψυχάς, τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, τὴν διαβίωσιν ἐν μετanoίᾳ, τὰ ἀνεπαίσχυντα γηρατεῖα, τὴν καλὴν ἀπολογίαν πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναγινώσκειται ὑπὸ τοῦ ἱερέως μυστικῶς ἡ λεγομένη εὐχὴ τῆς π ρ ο σ κ ο μ ι δ ῆ ς (ἐννοεῖται τῶν τιμίων δώρων), διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ λειτουργὸς τὸν Θεὸν νὰ δεχθῆ ἕκ τῶν χειρῶν του τὴν θυσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ νὰ ἔλθῃ πλουσία ἢ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Τραπέζης εὐρισκόμενα δῶρα καὶ εἰς τοὺς παρισταμένους πιστούς.

3) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἐπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη ὅλον τὸ ἐκ-

κλησίασμα αγάπην και εἰρήνην, προκειμένου νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν τῆς αγάπης, διὰ τοῦτο και ἀκούεται ἡ προτροπὴ τοῦ διακόνου : « *Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμοιοῖα ὁμολογήσωμεν* ». Εἰς ἀπάντησιν και συμπλήρωσιν τῆς προτροπῆς τοῦ διακόνου ἐπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία : « *Πατέρα, Υἱὸν και ἅγιον Πνεῦμα, τριῶδα ὁμοούσιον και ἀχώριστον* », διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦται ἐν περιλήψει τί πρόκειται νὰ ὁμολογήσωμεν. Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐγένετο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος τώρα περιωρίσθη μόνον μεταξὺ τῶν συλλειτουργῶν ἱερέων . Ἄμεσως δὲ μετὰ τοῦτο και ἐν συνεχείᾳ τοῦ παραγγέλματος : « *Τὰς θύρας, τὰς θύρας ! Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν* », ἀναφερομένου εἰς τὴν μετὰ προσοχῆς ἐπιτήρησιν τῶν θυρῶν ὑπὸ τῶν διακόνων, διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ κρυφίως κανεὶς ἀμύητος, ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἡ ὁποία ἐγένετο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὄλου λαοῦ.

Ε) Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως ἡ προσφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς θυσία εὐχαριστήριος και ἀναμνηστική, ὅπως δι' αὐτῶν, τὰ ὁποία μεταβάλλονται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς σῶμα και αἷμα Χριστοῦ, ἔλθῃ εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία χάρις. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὸ « *Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν* » και καταλήγει εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν και τὴν ἀπόλυσιν, ἀποτελεῖ τὸ ἱερώτερον μέρος αὐτῆς.

Ι. Προτροπαὶ και εὐλογία. Ἐπειδὴ ἐπέστη τὸ ἱερώτερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, προτρέπονται οἱ πιστοὶ εἰς ἔντασιν προσοχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ διάκονος παραγγέλλει : « *Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου. Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν* ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ διακόνου ὁ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν ἀπαντᾷ : « *Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως* » (*Ναὶ θὰ σταθῶμεν εὐλαβῶς θὰ προσφέρωμεν τὴν σπλαγχνικὴν συγχώρησιν και εἰρήνευσιν θὰ ἀναπέμψωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας εὐγνωμόνα δοξολογίαν*). Ὁ ἱερεὺς ἐξέρχεται τώρα πρὸ τῆς ὡραίας Πύλης και εὐλογεῖ τὸν λαὸν ὑψῶνων τὴν δεξιάν, ἐνῶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ : « *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ και ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ και Πα-*

τρός και ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν», μεταδίδων τοιουτοτρόπως εὐλογίαν ἀποστολικήν και εὐχόμενος, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἡ σωτήριος εὐνοια και δωρεά, ἡ πηγάζουσα ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, και ἡ διὰ ταύτης ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς και ἡ μεταδίδουσα τὴν χάριν κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς τὸν εὐλογοῦντα ἀντεπεύχεται ὁ λαός: «Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου». «*Ἦνω σχῶμεν τὰς καρδίας*», προτρέπει μὲ δύναμιν κατόπιν ὁ ἱερεὺς τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ὥραίας Πύλης. «*Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον*» (δηλ. ἀνυψώσει τὸν νοῦν μας,) ἀπαντᾷ ὁ λαός. «*Ἐὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ*», προτρέπει πάλιν τὸν λαὸν ὁ λειτουργός. Καὶ ἀφοῦ ἀποκριθῆ ὁ λαός, ὅτι «*Ἄξιον και δίκαιον*» εἶναι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, σταματᾷ ὁ συναφθεις μεταξύ τοῦ λειτουργοῦ διάλογος, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς προοίμιον τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς.

II. Ὁ ἀγιασμός τῶν τιμίων δώρων. Ὁ ἀγιασμός τῶν τιμίων δώρων γίνεται διὰ μεγαλοπρεποῦς και ἐκτεταμένης εὐχῆς. Εἰς τὴν εὐχὴν αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον λέγει μυστικῶς ὁ ἱερεὺς, συμμετέχει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα και ὁ λαός, συνεχίζων ἡ ἀποκρινόμενος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ λεγόμενα.

Περιλαμβάνει δὲ ἡ εὐχὴ αὐτὴ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

α) Τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ λειτουργός εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν διὰ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθέντα και χορηγούμενα ἀγαθὰ του,

β) Τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον «*Ἄγιος, ἄγιος ἄγιος Κύριος Σαββῶθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς και ἡ γῆ τῆς δόξης σου*». Τὸν ὕμνον αὐτὸν ψάλλει ὁ λαός συνενώνων μὲ αὐτὸν τὸ «*Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ἐψίστοις*», διὰ τοῦ ὁποῖου ὑπεδέχθη ὁ λαός τῶν Ἑβραίων τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν του εἰς Ἱεροσόλυμα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ λειτουργοῦ, εἰς τὴν ὁποῖαν γίνεται μνεῖα τῶν Χερουβειμ και τῶν Σεραφεῖμ, τὰ ὁποῖα περικυκλώνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ και ἀναπέμπουν τὴν δοξολογίαν αὐτὴν,

γ) Τὴν ἐξύμνησιν τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένων εἰς ἡμᾶς και τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος,

δ) Τὴν ἐκφώνησιν τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου :

« Λάβετε, φάγετε » και « πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες », μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ χορὸς ἐπιλέγει τὸ « Ἀμήν ».

ε) Τὴν ἀνάμνησιν, τὸ τμῆμα δηλ. ἐκεῖνο τῆς εὐχῆς, εἰς τὸ ὁποῖον μνημονεύεται ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολή, ἵνα ἐκτελοῦν οἱ πιστοὶ τὸ ἴδρυθὲν ὑπ' αὐτοῦ μυστήριον εἰς ἀνάμνησίν του,

ς) Τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν Θεόν, ἵνα στείλῃ τὸ ἅγιόν του Πνεῦμα ἐπὶ τὰ τίμια του δῶρα καὶ μεταβάλλῃ αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γίνεται καθ' ὄν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὕμνον : « Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν », ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐκφωνήσεως : « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν... » (σοῦ προσφέρομεν δηλ. τὰ τίμια αὐτὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ σὲ προέρχονται καὶ εἰς σὲ ἀνήκουν). Τότε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοὶ κλίνουν γόνυ λατρείας εἰς τὸν Κύριον· καὶ

ζ) Τὴν δέησιν ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, στρατευομένης καὶ θριαμβουούσης. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει ἐν πρώτοις ὁ λειτουργὸς εἰς ἔνδειξιν τιμῆς πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ παντὸς πνεύματος τελειωθέντος ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία καὶ ἀνυμνεῖται ἀκολουθῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μνημονεύει δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων, ἵνα ἐπικαλεσθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄλλως τε τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν καθ' ὄν χρόνον ζῶμεν, οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνδέουν μὲ τοὺς ἀδελφούς μας, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ θάνατον. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔφυγον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἀσφαλείας, νὰ μᾶς ἐγκαταλείπουν. Προσφέρουν καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν τῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ θυσιαστηρίου, ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τὸ ἄρνιον τὸ ἐσφαγμένον καὶ περίξ τοῦ ὁποίου οἱ 24 πρεσβύτεροι ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θριαμβουούσης Ἐκκλησίας ἀναπέμπουν ἀπὸ συμφώνου δόξαν πρὸς τὸν Θεόν, δὲν μᾶς λέγει τίποτε ἄλλο παρά, ὅτι ἦ ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία δοξολογοῦσα τὸν Θεὸν ἰκετεύει συγχρόνως καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μὲ τὴν παρρησίαν δὲ αὐτῆς ἐκ τῆς μεσιτείας τῶν ἁγίων ὁ λειτουργὸς ἐπιλαμβάνεται εὐκαιρίας, διὰ νὰ δεηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζώντων, μνημονεύων ἰδιαιτέρως μεγαλοφώνως τοῦ

ἐπισκόπου τῆς περιφερείας, ὅπως χάριση αὐτὸν εἰς τοὺς ποιμα-
νομένους ὑπ' αὐτοῦ πιστοῦς, διάγοντα « ἐν εἰρήνῃ, σῶον, ἔντιμον,
ἕγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὀρθῶς) τὸν
λόγον τῆς ἀληθείας », (Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ διάκονος παρα-
καλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως ἐλεήσῃ ὅλους, ζῶντας καὶ κοιμηθέντας, τοὺς
ὁποίους ἔχει κατὰ νοῦν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ ναῷ εὐρισκομένων, ὀφεί-
λει δὲ καὶ ἕκαστος πιστὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ παντὸς
γνωρίμου· ἢ συγγενοῦς προσώπου).

Τὴν μνημόνευσιν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη
(τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐσπλαχνίας) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
'Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν », μετὰ τῆς ὁποίας καὶ τελειώνει ἡ
μεγάλῃ εὐχῇ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων.

III. Δεήσεις καὶ εὐχαὶ πρὸ τῆς μεταλήψεως. Ἀκολουθεῖ τώρα νέα
σειρὰ δεήσεων καὶ εὐχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρα-
σκευὴν τῶν πιστῶν διὰ τὴν θεϊαν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν διάκονος προ-
τρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ παρακαλέσουν τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν προσ-
κομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων δώρων, μεταβληθέντων εἰς σῶμα
καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὅπως διὰ τῆς μεταλήψεως αὐτῶν ἔλθῃ πλουσία
ἡ θεία χάρις εἰς τὰς ψυχὰς των. Εἰς ἐκάστην ἐκ τῶν αἰτήσεων αὐτῶν
ἀποκρίνονται οἱ ψάλλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ « *Παράσχον, Κύ-
ριε* ». Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐχεται μυστικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀξιῶσῃ καὶ αὐ-
τὸν καὶ τὸν λαὸν « *μεταλαβεῖν τῶν ἐποουρατίων καὶ φουζιῶν μυστη-
ρίων ταύτης τῆς ἱεραῆς καὶ πνευματικῆς Τραπέζης μετὰ καθαροῦ
συνειδότος* ».

Ἀκολουθῶς ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχή. Ὡρίσθη δὲ νὰ
ἀπαγγέλλεται εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, λόγῳ τῆς ἐννοίας, ἡ ὁποία ἀπε-
δίδετο εἰς τὸ αἶτημα αὐτῆς « *τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον* », ὡς
ἀναφερομένου κυρίως εἰς τὴν θεϊαν Εὐχαριστίαν.

Μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχήν, τοῦ λαοῦ κλίναντος τὰς κεφαλὰς,
δοθέντος τοῦ παραγγέλματος ὑπὸ τοῦ διακόνου, ὑπὸ τὰς εὐλογίας
τοῦ ἱερέως, ἀναγινώσκονται μυστικῶς δύο εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ
λειτουργὸς εὐχαριστῶν παρακαλεῖ συγχρόνως τὸν Θεόν, ὅπως ἡ
προκειμένη θυσία ἀποβῆ δι' ὅλους εἰς ἀγαθόν, ἀναλόγως τῆς ιδιαι-
τέρας ἀνάγκης ἑκάστου, « *χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
μονογενοῦς σου Υἱοῦ* », καὶ ὅπως ἀξιῶσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς θείας
μεταλήψεως.

Ἄλλὰ ἡ ὥρα πλέον διὰ τὴν θεϊαν κοινωνίαν πλησιάζει. «*Πρόσχωμεν*», ἀναφωνεῖ ὁ διάκονος ἔξω τοῦ ἱεροῦ ἰστάμενος. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς, ἀνυψῶν τιμητικῶς καὶ λατρευτικῶς τὸν ἅγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ: «*Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις*» (τὰ ἅγια δηλ. δῶρα προσφέρονται εἰς τοὺς ἁγίους, τοὺς πιστοὺς μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς ἁμαρτίας, τοὺς καθαρὸς κατὰ τὴν ψυχὴν), οἱ δὲ πιστοὶ ὁμολογοῦν ἐν ταπεινώσει διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, ὅτι «*Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός*». Ἐπειτα δὲ ὁ ἱερεὺς κόπτει αὐτὸν εἰς τέσσαρας μερίδας καὶ ἐμβάλλει τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν (τὴν φέρουσαν τὰ γράμματα ΙΣ.) εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον, προσθέτων εἰς αὐτὸ καὶ ὕδωρ θερμὸν διὰ τοῦ «*ζέοντος*», διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ ὁμοίτης πρὸς τὸ ζῶν αἷμα.

IV. Ἡ Θεία Κοινωνία. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθεῖ ἡ μετάληψις. Κοινωνοῦν πρῶτοι οἱ λειτουργοὶ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος, καθ' ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωτικόν: «*Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλοῦῖα*». Μετὰ τοὺς λειτουργοὺς προσέρχονται καὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες πιστοί, διὰ νὰ κοινωνήσουν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὸ ὑπερῶν, ἀπαντῶντες τοιοῦτοτρόπως ἐμπράκτως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ διακόνου: «*Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε*».

Μετὰ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν λαὸν ἐπιλέγων μεταλοφῶνως τὸ «*Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου*» καὶ οἱ πιστοὶ ἀκολουθῶς ἀναπέμπουν διὰ τῶν ψαλτῶν τὸν ὕμνον: «*Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον*», διὰ τοῦ ὁποίου ὁμολογοῦν τὰς πνευματικὰς δωρεάς, τῶν ὁποίων ἠξιώθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ψαλλομένου ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπολυτικίου ὁ ἱερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἱερόν, ἀποθέτει τὸ ἅγιον Ποτήριον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ θυμιᾷ αὐτὸ διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπαναλαμβάνων καθ' ἑαυτὸν τοὺς προφητικὸς λόγους: «*Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός*», οἱ ὁποῖοι ὑπεθυμίζου τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀκολουθῶς εἰσάγονται τὰ Ἅγια εἰς τὴν πρόθεσιν.

Κατόπιν οἱ μεταλαβόντες προτρέπονται ὑπὸ τοῦ διακόνου πρὸς εὐχὴν εὐχαριστήριον διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Καλοῦνται δὲ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εὐχὴν ὀρθοί. Διότι προηγουμένως, ἀναμένοντες τὴν μετάληψιν τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, ἠδύνατο νὰ καθήσουν.

V. Ἡ ἀπόλυσις. Ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς θείας λειτουργ-

γίας, καλοῦνται τώρα οἱ πιστοὶ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὅπως ἀπέλθουν ἐκ τοῦ ναοῦ. Εἰς δὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου νὰ παρακαλέσουν καὶ πάλιν τὸν Κύριον, προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν, οἱ μὲν ψάλλται ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως τὴν ὁ π ι σ θ ἄ μ β ω ν ο ν λεγομένην εὐχήν. Ὀνομάζεται αὕτη τοιουτοτρόπως, διότι ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ὀπισθεν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ ὑψουμένου ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ζητεῖ ὁ ἱερεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ δώσῃ εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν λαόν. Ὁ λαὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ψάλλει διὰ τοῦ χοροῦ τὸν ὕμνον τοῦ Ἰώβ: « *Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος* » εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ποικίλας τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης εὐχήν ἀναφερομένην εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ πληρώσῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν παντοτεινῆς χάρᾶς καὶ εὐφροσύνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἀκολουθῶς ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁ π ὄ λ υ σ ι ν εὐλογῶν τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ ἐπισυνάπτων τὴν εὐχήν: « *Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν* », διὰ τῆς ὁποίας τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας, ἣτις ἀποτελεῖ, καθὼς εἶδομεν, πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν ἀπόλυσιν διαμοιράζεται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ ἀντίδωρον. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐλάμβανον αὐτὸ οἱ μὴ προητοιμασμένοι ὅπως κοινωνήσουν πιστοὶ « *ἀντὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δώρου τῆς φρικτῆς κοινωνίας* » (Συμῶν Θεσσαλονίκης).

ς) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων λέγεται ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποίαν προσφέρεται εἰς κοινωνίαν ἅγιος ἄρτος προηγιασμένος. Ὁ προσφερόμενος ἄρτος καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προηγουμένης Κυριακῆς ἢ τοῦ Σαββάτου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐμποτιζόμενος δι' ἡγιασμένου οἴνου διατηρεῖται εἰς τὸ ἄρτοφόριον. Ἐκ τοῦ ἄρτοφορίου τούτου (τὸ ὁποῖον περιέχει δύο ἢ περισσότερους καθηγιασμένους ἄρτους, ἀναλόγως πρὸς τὰς λειτουρ-

γίας τῶν Προηγιασμένων, τὰς ὁποίας μέλλει νὰ τελέσῃ ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑβδομάδος) ἐξάγεται εἰς ἄρτος κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τίθεται εἰς τὴν προσκομιδὴν ἐπὶ τοῦ Δισκαρίου μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ριπτομένου ἐντὸς τοῦ Ποτηρίου καὶ κοινοῦ οἴνου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς τελεῖ τὴν ἔνωσιν.

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἁγίου ἄρτου γίνεται καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » ἢ ἀναγινώσκονται ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου οἱ ἀναβαθμοί. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Προηγιασμένη λειτουργία συνδέεται μετὰ τοῦ ἔσπερινοῦ. Μετὰ τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » γίνεται μικρὰ εἴσοδος μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπακολουθοῦν δύο συνήθως ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μεθ' ἕκαστον τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς κρατῶν λαμπάδα καὶ θυμιατήριον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκφωνεῖ τὸ « *Σοφία ὀρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι* » (Τὰ θεῖα λόγια δηλ., τὰ ὁποῖα θὰ ἀκουσθοῦν, εἶναι σοφία. Ὁρθιοὶ καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκούσατε αὐτά. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ φωτίζει πάντας). Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ψάλλεται ἐξάκις ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν χορῶν τὸ « *Κατενθνηθίτω* » καὶ ὁ διάκονος καλεῖ ἀκολουθῶς τοὺς κατηγουμένους νὰ ἀπέλθουν.

Μετὰ τοῦτο ἀντὶ Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος εἰσαχθεὶς ὕμνος : « *Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν. Ἴδὸν γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἴδὸν θυσία μυστικῆ τετελειωμένη δορυφορεῖται* » καὶ γίνεται σιωπηλῶς καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἢ μεγάλη εἴσοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ προηγιασθέντα δῶρα μεταφέρονται ἐκ τῆς προθέσεως εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Ὁ διάκονος τότε ἀπαγγέλλει τὰς γνωστὰς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου αἰτήσεις. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία.

15. ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

1) ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

α) Ἡ πρὸ τοῦ Βαπτίσματος προπαρασκευαστικὴ τελετὴ. Ἀποτελοῦν ταύτην αἱ « *εὐχαὶ εἰς κατηχούμενον* ».

Τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῆ στρέφει ὁ ἱερεὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρεῖς φορές, διὰ νὰ ἀναζωπυρώσῃ

τὴν εἰς τὸν Ἀδὰμ πρώτην ἐκείνην πνοὴν τῆς ζωῆς, κατόπιν θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἵνα δηλωθῆ ὅτι οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγινώσκει εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν πλάνην τοῦ διαβόλου.

Ἀκολουθοῦν οἱ ἐξορκισμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιτιμᾷ τὸν διάβολον καὶ ἐξορκίζει αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ κατηχουμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δέεται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κατηχουμένου πᾶν πονηρὸν πνεῦμα ἐμφωλεῖον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς ἐξορκισμοὺς ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ βρέφος ἀνάδοχος διακηρύσσει ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως τὴν ἀποστροφὴν του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Χριστόν. Ἀκολουθῶν δὲ εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Αἱ μεταξὺ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ ἀναδόχου ἐρωταποκρίσεις μᾶς παραπέμπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ Βάπτισμα ἦσαν ἐνήλικες.

Τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην τελετὴν ἐπισφραγίζει ὁ ἱερεὺς διὰ καταλλήλου εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσκαλέσῃ Οὗτος τὸν δοῦλόν του πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα. Κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὄνομα.

β) Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο ἁγιαστικὰς εὐχὰς τοῦ ὕδατος, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικαλεῖται τὴν κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸ « ὕδωρ ἀπολυτῶσεως, ὕδωρ ἁγιασμοῦ, εἰς καθαρισμόν σαρκὸς καὶ πνεύματος, φωτισμὸν ψυχῶν. . . νόθεσις χάρισμα. . . πηγὴν ζωῆς ». Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, χύνει αὐτὸ εἰς τὴν κολυμβήθραν καὶ ἀλείφει μὲ αὐτὸ τὸ βαπτιζόμενον ὡς ἄλλον ἀγωνιστὴν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἐμαρτίας ἀγῶνα.

Κατόπιν τούτου τελεῖται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς καταδύει τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῆ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τρὶς λέγων : « *Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμῆν* » (πρῶτη κατάδυσις) « *καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμῆν* » (δευτέρα κατάδυσις) « *καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμῆν* ». (τρίτη κατάδυσις).

Μετὰ τὴν τρίτην κατάδυσιν, ἀφοῦ ἐνδυθῆ ὁ νεοφώτιστος, ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου, κρατοῦντος τὸν βαπτισθέντα ἐνδεδυμένον μὲ τὸν

λευκὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος εἰκονίζει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, περιφέρεται τρις περίξ τῆς κολυμβήθρας ψαλλομένου τοῦ «*Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσαθε. Ἄλληλούϊα*». Ἐναγινώσκειται ἐν συνεχείᾳ μία περικοπὴ ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία διδάσκει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος (Ῥωμ. ζ' 4 - 11) καὶ μία ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἡ ὁποία περιέχει τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ βαπτίζουσι τοὺς πιστεύοντας (κθ' 26). Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: «*Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἡγιασθῆς ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς*». Ἀκολουθῶς κόπτει σταυροειδῶς τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτισθέντος, διὰ νὰ δηλωθῆ, ὅτι ὁ βαπτισθεὶς πλέον θὰ ἀνήκη εἰς τὸν Θεόν, διότι καὶ οἱ κύριοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀγοράζοντες τοὺς δούλους, ἔκοπτον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των.

2) ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἡ τελετὴ τοῦ Χρίσματος ἐπισυναπτομένη μετὰ τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας γίνεται πρὸ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νηπίου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας, ὅταν τοῦτο περιβληθῆ τὸν λευκὸν χιτῶνα. Τότε ὁ λειτουργὸς χρεῖε τὸν βαπτισθέντα δι' ἁγίου Μύρου ἐπὶ τοῦ μετώπου πρὸς καθαγιασμὸν τῆς διανοίας, ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν μυκτήρων καὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὠτων πρὸς καθαγιασμὸν τῶν αἰσθήσεων, ἐπὶ τῶν χειρῶν τέλος καὶ τῶν ποδῶν πρὸς καθαγιασμὸν τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων τελοῦνται τὰ ἔργα. Εἰς ἐκάστην δὲ ἐκ τῶν χρίσεων αὐτῶν ἐπιλέγει τὸ «*Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν*».

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην τοῦ ἁγίου Μύρου, αὕτη ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐξ εὐδῶν ὑλῶν μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος στοιχείου τοῦ ἐλαίου, καθαγιαζέται δὲ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης κατὰ συνήθειαν ἀρχαιοτάτην εὐλογοῦμενον ὑπὸ μόνον τῶν ἐπισκόπων.

Εἰς τὴν ἰδικὴν μας Ἐκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνεται τὸ Μύρον παρὰ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου καθαγιαζέται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης.

Ἡ δὲ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ γίνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγάλης εἰσόδου μεταφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως μετὰ πάσης ἐπι-

σημότητος τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ εὐῶδες μίγμα, τὸ ὁποῖον τίθεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ἁγίας Τραπέζης. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν : « *Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* » ἐπακολουθεῖ ὁ καθαγιασμός τοῦ Μύρου διὰ τῆς τριπλῆς σφραγίσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀναγνώσεως δύο εὐχῶν, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ « *Τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοῦτο τὸ μῦρον καὶ ποιήσῃ αὐτὸ χρῶσμα βασιλικόν, χρῶσμα πνευματικόν, ζωῆς φυλακτῆριον, ἁγιαστικόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔνδυμα ἀφθαρσίας, σφραγίδα τελειοποιόν* ».

3) Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον διὰ τοὺς περιπίπτοντας εἰς διάφορα παραπτώματα χριστιανούς νὰ ἐξομολογούνται ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ ἀποκηρύξουν δημοσίᾳ τὴν πρᾶξιν των, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ζητήσουν τὰς προσευχὰς τῶν ἄλλων χριστιανῶν.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ἡ ὁποία ἐσσηματοποιήθη ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἐπὶ Δεκίου διωγμῶν. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκτὸς ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ὁριγένους, ὁ ὁποῖος, παραβάλλων τὴν μὲν ὁμαρτίαν πρὸς τὰ ὑγρά ἀκάθαρτα, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς ἐξομολογήσεως πρὸς ἀνακουφιστικὸν ἔμετόν, προκαλούμενον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, λέγει ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτου, καὶ διακρίνει τὴν κατ' ἰδίαν ἀπὸ τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν. Βαθμηδὸν ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐξετόπισεν ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τελεῖται δὲ ἡ Ἐξομολόγησις ὡς ἑξῆς : Ὁ μετανοῶν μὲ συντριβὴν καρδίας ὁμολογεῖ τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ζητῶν τὴν παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ ἱερεὺς καλύπτει τὸν ἐξομολογούμενον διὰ τοῦ ἐπιτραχηλίου του εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐκδηλουμένης ἀπέναντι παντὸς εἰλικρινῶς μετανοοῦντος, καὶ ἀναγινώσκει τὴν διὰ τὴν περίστασιν ταύτην εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν εἰπόντα « *ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ* » νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν του.

4) Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗΝ

Ἡ Χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν ἱερωσύνην τελεῖται κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τάξιν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν. Ὁ μὲν διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπαγγέλλει τὸ « *Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* », διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, ὁ δὲ πρεσβύτερος μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἄγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, καὶ ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον, διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν λαὸν ὡς προϊστάμενος καὶ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὅταν πρόκειται νὰ χειροτονηθῇ ὁ ὑποψήφιος, παραλαμβάνεται ἀπὸ δύο ὁμοιοβάθμους του καὶ ὀδηγεῖται ἐντὸς τοῦ ἀγίου Βήματος, ὅπου γίνεται τρις χορὸς περίξ τῆς ἁγίας Τραπέζης εἰς ἔνδειξιν πνευματικῆς χαρᾶς. Τὸν χορὸν συνοδεύει καὶ ἄσμα κατάλληλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἰκετεύονται οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες μάρτυρες, ἵνα πρεσβεύωσι πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναδειχθῇ ἱκανὸς ὁ μέλλων νὰ χειροτονηθῇ. Κατόπιν, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον, ἔχοντα κεκλιμένα τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης, καὶ λέγει μεγαλοφώνως: « *Ἡ θεία χάρις, ἢ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν (δεῖνα) εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον. Εὐδόμηθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος* ». Μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ ἐπίσκοπος χορηγῶν εἰς τὸν χειροτονηθέντα τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του ἄμφιον ἀναφωνεῖ τὸ « *Ἄξιος* », τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

5) ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Γάμου περιλαμβάνει τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὴν τελετὴν τοῦ στεφανώματος. Παλαιότερον αἱ δύο αὗται τέλεται ἔτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταυτοχρόνως.

α) Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἀφοῦ ὁ διάκονος προτρέψῃ τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως συνενώσουν ὅλοι μαζί τὰς εὐχὰς των « *ὑπὲρ τῶν νῦν μνηστευομένων ἀλλήλοις καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν* », ὁ ἱερεὺς

ἀκολουθῶς λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, ὡς σύμβολα τηρήσεως ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως καὶ τιμῆς, καὶ θέτει αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελλονύμφων λέγων: « *Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν* ».

β) Ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος. Ἐπειδὴ εἰς ἀρχαιότερους καιροὺς ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος συνεδυάζετο πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον μέρος οἱ νεόνυμφοι διὰ τοῦτο ἀρχίζει σήμερον διὰ τῆς ἐκφωνήσεως « *Ἐδλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς. . .* ». Μετὰ τὰ εἰρηνικά, εἰς τὰ ὁποῖα προστίθενται καὶ μερικαὶ εἰδικαὶ αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν ἐρχομένων εἰς γάμον, ἀκολουθοῦν δύο εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα εὐλογῆσῃ τούτους, ὡς πηλόγησε « *τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν, τὸν Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς Πατριάρχας. . .* », καὶ ἵνα διαφυλάξῃ αὐτούς, ὡς διεφύλαξε « *τὸν Νῶε ἐν τῇ Κιβωτῷ, τὸν Ἰωάν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τοὺς ἁγίους τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ. . .* », καὶ ἵνα δώσῃ εἰς αὐτοὺς « *καρπὸν κοιλίας, καλλιτεκνίαν, ὁμόνοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων. . .* ». Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἡ στέψις. Κατ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐκφώνησιν « *Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. . .* », ἡ ὁποία ἐξάκις ἐπαναλαμβάνεται, θέτει ὁ ἱερεὺς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν συζευγμένων τὰ στέφανα, σύμβολα τῆς ἐξουσίας αὐτῶν εἰς τὸν ἤδη δημιουργούμενον οἶκόν των. Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκονται αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν τελετὴν περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἐφεσ. ε' 20 - 23 καὶ Ἰωάν. β' 1 - 11). Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ κατόπιν προσφέρεται εἰς τοὺς νεόνυμφους κοινὸν ποτήριον οἴνου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ προσφερομένου ἄλλοτε κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν Ποτηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν ἀμοιβαίαν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας. Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς περιάγει τοὺς νεόνυμφους τρεῖς γύρω τῆς τραπέζης, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, φάλλων μετὰ τοῦ χοροῦ τὸ « *Ἡσαΐα, χόρευε. . .* »

6) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων, ἐν ἀνάγκῃ ὅμως δύναται νὰ τελέσῃ τοῦτο καὶ εἷς.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου ἔχει τοιοῦτοτρόπως διαταχθῆ, ὥστε εἰς ἕκαστον τῶν ἑπτὰ ἱερέων νὰ ἀναλογῆ καὶ μία ἀποστολική καὶ εὐαγγελική περικοπή καὶ περικοπαὶ μετὰ μιᾶς εὐχῆς. Ἐπτὰ λοιπὸν Ἀπόστολοι, ἑπτὰ Εὐαγγέλια καὶ ἑπτὰ εὐχαὶ ἱκετευτικαὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλαι εὐχαὶ τελεστικαὶ ἢ ἀγιαστικαὶ τοῦ μυστηρίου, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖται ὁ Κύριος, ὅπως ἀγιάσῃ τὸ προκείμενον ἔλαιον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ « ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως, ἔλαιον ἀγιασμοῦ. . . ».

Διὰ τῶν δύο τούτων εὐχῶν ἀγιάζεται τὸ ἔλαιον καὶ λαμβάνει ἐνέργειαν ἱαματικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὁ ἱερεὺς χρίει διὰ τοῦ ἐλαίου τὸν τελοῦντα τὸ Εὐχέλαιον ἐκφωνῶν τὴν ἀκόλουθον πρώτην ἰλαστικὴν εὐχήν : « *Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον ἴομενον καὶ ἐκ θανάτου λητρούμενον, ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς περιεχοῦσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας καὶ ζωοποίησον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου* ».

Ἡ εὐχή αὕτη δὲν ἀπαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τοῦ πρώτου ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἕξ κατὰ σειράν, οἱ ὅποιοι ἐπίσης συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαγγελίαν ἀλείφουν τὸν νοσοῦντα μὲ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον εἰς τὸ μέτωπον, τὸ στήθος, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Μεταξὺ τῶν δύο τελεστικῶν ἀγιαστικῶν εὐχῶν τίθεται ὁ α' Ἀπόστολος ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ μυστηρίου (Ἰακ. ε' 10-17) καὶ τὸ α' Εὐαγγέλιον ἀφηγοῦμενον τὴν παραβολὴν τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. ι' 25 - 37). Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν α' ἰλαστήριον εὐχήν, καθὼς εἴπομεν, καὶ π α ρ α χ ω ρ ε ἰ τὴν θέσιν του εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τὴν τάξιν ἱερέα.

Ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης τελετῆς προστίθεται μία τελευταία εὐχή ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὁποίαν ὁ προϊστάμενος τῶν ἱερέων ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως, ἐνῶ οἱ μὲν συλλειτουργοὶ αὐτοῦ κρατοῦν ἀνοικτὸν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς εἰς ἔνδειξιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς χορηγεῖ τὴν συγχώρησιν, οἱ δὲ ψάλλαι ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* ».

16. ΑΛΛΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

1) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαίνιων (τῆς καθιερώσεως) τῶν ναῶν εἶναι παλαιοτάτη. Οὐσιῶδες καὶ κεντρικὸν μέρος τῆς τελετῆς ἐθεωρήθη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα ἡ χρησιμοποίησις μαρτυρικῶν λειψάνων. Ταῦτα ἐγκλειόμενα ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης, ἀποτίθενται ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑσπέρας εἰς ναὸν καθιερωμένον, τὴν ἐπομένην δὲ μεταφερόμενα λιτανεύονται ὑπὸ τοῦ τελετουργοῦ ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος φέρων αὐτὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ περιέρχεται τρὶς τὸν πρὸς ἐγκαίνιασιν ναόν, ἀκολουθοῦντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὁ ἐπίσκοπος ἰστάμενος πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, αἱ ὁποῖαι ἔχουν κλεισθῆ, ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ: « *Ἀρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ ἐπάθθητε πύλαι αἰῶνοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντιφωνοῦν ἐκ τῶν ἔσω: « *Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*; ». Καὶ πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἀναφωνεῖ τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν οἱ ἐν τῷ ναῷ (εἰς ἱερεὺς συνήθως καὶ οἱ ψάλται) ἀποκρίνονται τὰ αὐτά. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τέλει, ποιήσας τρὶς ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῶν ἐν τῷ δίσκῳ ἁγίων λειψάνων, ἀναβοᾷ μεγάλη φωνῆ: « *Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ, Κύριος τῶν δυνάμεων, οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Τοὺς μυστηριώδεις τούτους λόγους ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ, τότε δὲ ἀνοίγονται αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συλλειτουργῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθέτει τὰ ἅγια λείψανα εἰς τὴν ὀπήν τοῦ στόλου, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου πρόκειται νὰ τεθῆ ἡ πλάξ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης, χυνομένου ἐπάνω αὐτῶν καὶ μείγματος κηρομαστίχης καὶ ἄλλων εὐδῶν ὑλῶν. Μετὰ τοῦτο τίθεται ἡ πλάξ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἡ ὁποία πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὕδατος ἐκ τῶν χυτρῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ ροδοστάμου ἢ οἴνου, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν εὐωδίαν τῆς τελειότητος, καὶ τέλος σφραγίζεται διὰ ἁγίου Μύρου δεχομένη τοιουτοτρόπως εἰδὸς τι βαπτίσματος ἢ χρίσματος εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐν τῷ μεταξύ ψάλλονται δι' ἐκάστην ἐκ τῶν πράξεων τούτων κατάλληλοι ψαλμοὶ (83, 50 καὶ 132). Ἐπειτα ἐπενδύεται ἡ ἁγία Τράπεζα διὰ τοῦ κατασαρκίου καὶ τῶν

υπολοίπων ἀμφίων αὐτῆς (ἐνδυτῆς, ἀντιμηνοῦ). Ὡς ἐπισφράγις καὶ συμπλήρωσις τῆς ὄλης τελετῆς ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ τέλεισις τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΓΙΑΣΜΟΣ

α) Ὁ μέγας ἁγιασμός. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνταχθεῖσα πιθανὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων. Σκοπὸς τῆς τελετῆς εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑπενθύμισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διὰ τοῦ τοιοῦτου βαπτίσματος καθαγίασις τῶν ὑδάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων σκορπίζεται θεραπεία σώματος καὶ ψυχῆς εἰς τοὺς λαμβάνοντας μέρος εἰς τὴν τελετὴν μὲ πίστιν. Τελεῖται δὲ ὁ μέγας ἁγιασμός ὡς ἑξῆς: Οἱ ἱερεῖς ἐξέρχονται ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων* ». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς σπουδαιότεραι προφητικαὶ περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἡσαίου. (« *Ἐνφράνθητι ἔρημος διψῶσα . . .* », « *Οἱ διψῶντες πορεύθε εἰς ὕδωρ . . .* » καὶ « *Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' ἐνφροσύνης . . .* »). Ἐπειτα ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (Κορινθ. ι' 1 - 4), Μάρκ. α' 9 - 11). Ἀκολουθεῖ ἐκτενὴς δέησις, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ διάκονος τὸν Θεόν, ὅπως δωρήσῃ εἰς τὸ προκείμενον ὕδωρ τὴν χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Μετὰ τὴν ἐκτενὴ δέησιν διὰ κατανυκτικῆς εὐχῆς ἀνυμνεῖται ἡ ἁγία Τριάς, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς ἀκούεται μεγαλοφώνως ἡ δοξολογία « *Μεγας εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου. . .* ». Ἐν συνεχείᾳ ἀνυμνεῖται ὁ δημιουργὸς τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου καὶ παρακαλεῖται, διὰ νὰ ἐξαποστείλῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἀγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς βαπτίζει τὸν τίμιον Σταυρὸν τρις εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ραντίζει τὸν ναόν, ἐνῶ συγχρόνως ψάλλει τὸ « *Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένον σου, Κύριε. . .* ».

β) Ὁ μικρὸς ἁγιασμός. Ἡ ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, τελουμένη τὴν ἀρχὴν ἐκάστου μηνός, εἶναι μεταγενεστέρα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους (β' 11 - 18) καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (ε' 1 - 5).

3) ΟΙ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

α) Ἡ κοινὴ παράκλησις. Τὰ τελετουργικά βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι πλήρη κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἐκ τῶν κανόνων αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ κοινὴ παράκλησις, κανὼν δηλ. ἰκετευτικός, ὁ ὁποῖος ἔχει σκοπὸν νὰ παρακαλέσῃ τὴν Θεοτόκον, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταφεύγοντας πρὸς αὐτὴν εἰς ἀσθένειαν ἢ εἰς ἄλλην δύσκολον περίστασιν τῆς ζωῆς. Ἄρχεται δὲ ὁ κανὼν διὰ τῶν ἑξῆς τροπαρίων:

« Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν ἐπιζητῶν ὧ μῆτερ τοῦ Λόγου καὶ Παρθένε, τῶν δυσχερῶν καὶ δεινῶν με διάσωσον.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ, ἀξίωσον μόνη, Θεομήτορ, ὡς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

Ἐν κλίνῃ νῶν ἀσθενῶν κατάκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἴσας τῇ σαρκὶ μου· ἀλλ' ἡ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὸν λυτῆρα τῶν νόσων κινήσασα, σοῦ δέομαι τῆς ἀγαθῆς· ἐκ φθορᾶς νοσημάτων ἀνάστησον.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν πρὸς σὲ καταφεύγομεν, ὡς ἄροηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεπον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος ».

Μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ « Μεγαλίνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον » μὲ ὅλα τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἐλισάβετ (Λουκ. α' 39 - 50, 56), μετὰ τὸ ὁποῖον συνεχίζεται καὶ πάλιν ὁ κανὼν. Περαιτωθέντος τοῦ κανόνος, ἀκολουθοῦν τὰ ἑξ ἑκατοντάρια καὶ παρακαλοῦνται πᾶσαι τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαί, ὁ Πρόδρομος τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς καὶ γενικῶς οἱ ἅγιοι πάντες, ἵνα περὶ τὴν Θεοτόκον συναθροισθέντες ποιήσωσι πρεσβείαν εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς. Ὁ κανὼν οὗτος συνετάχθη τὸν θ' αἰῶνα, λέγεται δὲ κοινὴ παράκλησις, λόγῳ τῆς χρήσεώς του εἰς οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους.

β) Ὁ μέγας παρακλητικὸς κανὼν. Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ἐντελῶς περιορισμένης χρήσεως, διότι ψάλλεται μόνον κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον ἐναλλάξ μετὰ τοῦ προηγουμένου εἰς τοὺς ἑσπερινούς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Καλεῖται δὲ συνήθως μέγας ὄχι διὰ τὴν ἑκτασιν, ἀλλὰ διὰ τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως.

Συνετάχθη οὗτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀτομικὴ προσευχὴ τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἄρχεται δὲ διὰ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου:

« Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγαὶ χειμάζουσι τὴν ταπεινὴν μου ψυχὴν, καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλύπτουσι καρδίαν, Θεοῦ μφευτε· ἀλλ' ἡ φῶς τετοκνία τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμπων μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσυνον ».

Ὁ κανὼν οὗτος ἐπισφραγίζεται μὲ τέσσαρα ἐξαποστειλάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, φανερῶνει τὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος μὲ τὴν ἑορτὴν, ἔχει δὲ οὕτως:

« Ἀπόστολοι ἐκ προάτων συναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῆ τῶ χωρίῳ κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μου, παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα ».

4) Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ Ἡ ΚΗΔΕΙΑ

Ἡ σημερινὴ νεκρώσιμος ἀκολουθία φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17' αἰῶνος ἐν σκελετῶ καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὅμως βαθμηδὸν ἐστολίσθησαν διὰ νεωτέρων ὕμνων καὶ τροπαρίων καὶ κανόνων, μέχρις ὅτου διεμορφώθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῆς εἰς τὸ Εὐχολόγιον, ὅπου τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τῶν κοσμικῶν διαδέχεται ἡ τῶν μοναχῶν καὶ ταύτην ἡ νεκρώσιμος εἰς ἀποθανόντα ἱερέα καὶ αὐτὴν ὁ ἀναπαύσιμος κανὼν εἰς νήπια.

Ἀρχίζει δὲ ἡ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία διὰ τοῦ « *Εὐλογητὸς ὁ Θεός...* ». Ἐν συνεχείᾳ ψάλλονται μερικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ἀ μ ὶ μ ο υ (τοῦ 118 ψαλμοῦ), νεκρώσιμα, εὐλογητάρια, ἰδιόμελα τροπάρια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων καὶ μακαρισμοί.

Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκειται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (1 Θεσσαλ. δ' 13-17, Ἰωάν. ε' 24-30), γίνεται σύντομος δέξις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθα-

νότος καὶ ἀναγιώσκεται ἡ συγχωρητικὴ εὐχή, ἡ ὁποία λέγεται προηγουμένως καὶ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ἐκεῖ γινομένην σύντομον πένθιμον τελετὴν, τὴν καλουμένην τ ρ ι σ ἄ γ ι ο ν. Μὲ τὴν προτροπὴν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸ φέρετρον καὶ δώσουν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, τελειώνει ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ νεκρὸς ὀδηγεῖται εἰς τὸν τάφον. Ἐνῶ δὲ γίνεται ὁ ἔνταξ ιασμὸς, ὁ ἱερεὺς ρίπτει χῶμα ἐπὶ τοῦ φερέτρου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντιφωνεῖ τὸ « γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει », διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ σώματος, εὐχεται δὲ αἰωνίαν τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ.

Τὴν τεσσαρακοστὴν συνήθως ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Κατ' αὐτὸ ἀναπέμπονται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀγιάζονται τὰ ἀποτελούμενά ἀπὸ σῖτον κόλλυβα, τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ νόημα τῶν ἐορτῶν. Ἐορταί λέγονται αἱ ἡμέραι αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάμνησιν ὠρισμένων γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐχόντων σχέσιν μετὰ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ παύουν τὰς ἐργασίας των καὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας. Τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτιμωροῦντο μετὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι παρημέλουν τὸν ἐκκλησιασμὸν κατὰ τὰς Κυριακάς. Ἡ Ὡ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν, ὅτι ὁ χριστιανός, ὁ ὅποιος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν ναὸν ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς Κυριακάς, χωρὶς νὰ ὑπάρχη σοβαρὸς λόγος, πρέπει νὰ ἀφορίζεται. Δηλαδή νὰ παύῃ νὰ ἔχη οἰανδήποτε σχέσιν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἄλλα ἔργα πνευματικὰ ἐπιβαλλόμενα κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἐορτὰς εἶναι ἡ μελέτη βιβλίων οἰκοδομητικῶν, καὶ μάλιστα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, αἱ διάφοροι ἀγαθοεργίαι πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἐξευμενίζει τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει εἰς τὸ σῶμα ἀναψυχὴν.

Ἱστορικὴ ἄποψις τῶν ἐορτῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἐορταὶ ἦσαν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἐορταὶ Ἰουδαϊκαί, κατὰ τὰς ὁποίας εἶχον σημειωθῆ γεγονότα μεγάλης σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Κυριακὴ, «*ἡ μίαν τῶν Σαββάτων*», ὅπως ἐλέγετο κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ σύνθημα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἑβραϊκὸν ὄνομα (Πράξ. η' 7, 1 Κορ. ις' 8, Ἀποκ. α' 10). Ἡ ἐορτὴ τῆς Κυριακῆς ἐτέθη ἀντὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα βεβαίως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐξήρθη ἐπίσης ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή. Καὶ ἡ μὲν Τετάρτη διεκρίθη ὡς ἡμέρα τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Γίαρασκευή ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὠρίσθη κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νηστεία.

Βαθμηδὸν εἰσήχθησαν καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταί. Ἡ ἀρχαιοτέρα ὄλων τούτων τῶν ἑορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων, ἡ ὁποία διεκρίθη ὕστερον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἰορδάνην.

Ἀκολούθως νέος κύκλος ἑορτῶν ἐμφανίζεται εἰσαγόμενος, ὁ ὁποῖος σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ καθιεροῦται περισσότερον πρὸς τιμὴν τῆς, λόγῳ τῆς ἐγιότητος αὐτῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ κύκλος αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχη συμπληρωθῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5' αἰῶνος, αἱ σπουδαιότεραι δὲ ἐκ τῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς αὐτόν, εἶναι ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ Κοίμησις, τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἀναφαίνονται πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος αὐτῶν ἡμέρα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ὁ μάρτυς ἀνεγεννήθη εἰς καλυτέραν ζωὴν. Αἱ ἑορταὶ αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τοπικαὶ κατ' ἀρχάς, ἑορταζόμεναι εἰς τὸν τόπον ὅπου ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον ἢ ἐνεταφιάσθη τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος, ἐγενικεύθησαν βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Τοιαῦται μαρτυρικαὶ ἑορταί, γενικευθεῖσαι ἀπὸ τοῦ 8' μ.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἡ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Αἱ τιμαὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἐπεξετάθησαν κατόπιν εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμαρτύρησαν μὲν, ἔδειξαν ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιοῦτοτρόπως συνεπληρώθη βαθμηδὸν τὸ ἑορτολόγιον μὲ τὴν προσθήκην καὶ πολλῶν ἄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν διαπρεψάντων διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου, τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ὁσίων.

Διαίρεσις τῶν ἑορτῶν. Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί, δηλ. αἱ Δ ε σ π ο τ ι κ α ἰ (αἱ ὀρισθεῖσαι εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων ἐκ τῆς

ζωῆς τοῦ Σωτῆρος), αἱ Θεομητορικαὶ (αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων διαοροῦνται εἰς δύο, εἰς τὰς ἀκινήτους καὶ τὰς κινήτας. Καὶ ἀκίνητοι μὲν λέγονται αἱ ἑορταὶ, τῶν ὁποίων ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν μένει κατ' ἔτος ἡ αὐτῇ, ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος, κινήται δὲ λέγονται αἱ ἐξαρτώμεναι ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἑορταζόμεναι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ὅχι δὲ καὶ τοῦ μηνός.

18. Αἱ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. ΑΚΙΝΗΤΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

1) Τὰ Χριστούγεννα κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦτο συνδεδεμένη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μὲ τὰ Θεοφάνεια, ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἐχωρίσθη αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 335 μ.Χ. Ἀπ' ἐκεῖ ἔπειτα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ὠρίσθη ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του γενικώτερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἠσθάνετο χάριν τῆς προσεγγιζούσης νέας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, συνιστᾷ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν εἰς λόγον του ὡς ἐξῆς : « Ἐορτὴ μέλλει προσελάνειν ἡ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φοικωδεστάτη, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάροτοι μητροπόλιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπὼν. Τίς δ' ἔστιν αὕτη ; Ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γέννησις. . . Εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σάρκα Χριστός, οὐκ ἂν ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἐστὶ τὰ Θεοφάνεια, οὐκ ἂν ἐσταυρώθη, ὅπερ ἐστὶ τὸ Πάσχα, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἐστὶν ἡ Πεντηκοστὴ, ὥστε ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἀπὸ τινος πηγῆς ποταμοὶ διαφόρων ρυέντες αὐταὶ ἐτέχθησαν ἡμῖν αἱ ἑορταί. Διὰ τοῦτο δέομαι πάντων ἡμῶν καὶ ἀκτινοβολῶ μετὰ πάσης προθυμίας παραγενέσθαι τὴν οἰκίαν ἕκαστον κενώσαντα ἑαυτοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν ἐπὶ γάτης κείμενον ».

Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων προηγεῖται καὶ νηστεία τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

2) Ἡ Περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν ε' αἰῶνα καὶ μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν τὸν 5' αἰῶνα.

Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔτους καὶ ἐωρ-

τάζετο διὰ χορῶν καὶ μεταμφιέσεων, συνέβαινον δὲ κατ' αὐτὴν ποι-
κίλαι παρεκτροπαί. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὸ ἀπομακρύνει ἀπ' ἐκεῖ τοὺς
χριστιανούς, εἶχε καταστήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἡμέραν
μετανοίας, νηστείας καὶ προσευχῆς. Ἡ εἰσαγωγή τῆς Περιτομῆς
τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν ἡ' αἰῶνα καὶ ἡ
ὑποχώρησις τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν πένθιμον ἀντί-
ληψιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

3) Τὰ Θεοφάνεια κατὰ τὴν 6 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀνε-
φάνη περὶ τὰ 300 μ.Χ. Ἀρχικῶς, καθὼς εἴπομεν, ἦτο συνδεδεμένη
μὲ τὰ Χριστούγεννα καὶ ἐσήμαινε τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ
Σωτῆρος. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Χριστουγέννων ἔλαβον τὰ Θεο-
φάνεια τὸν χαρακτῆρα ἐπετείου τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος
εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον
ἐφανίσεως, καθὼς ψάλλει καὶ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς
ἐγκώμιον.

Ἦρχιζε δὲ ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων τὴν ἑσπέραν
τῆς 5 Ἰανουαρίου καὶ ἐξηκολούθει καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Εἰς
τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἀπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκράτουν
ἀνημένας λαμπάδας. Ἐνεκα τούτου ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὠνο-
μάσθη ἑορτὴ τῶν «Φώτων». Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐγένετο ἡ καθα-
γίασις τοῦ ὕδατος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐβαπτίζοντο οἱ μέλλοντες κατὰ
τὴν ἑορτὴν ταύτην νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν οὗτοι εἰς τὸ
ὔδωρ, οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ ἡγιασμένου τούτου ὕδατος καὶ
ἔφερον αὐτὸ εἰς τὰς οἰκίας των. Τὸ ὔδωρ τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦν,
καθὼς καὶ ἡμεῖς σήμερον, πρὸς ἁγιαστικούς σκοπούς. Ἡ νυκτερινὴ
τελετὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ὡς ἑσπερινὸς παραμένει μέχρι
σήμερον, ἂν καὶ τελεῖται τὴν πρωίαν τῆς 6 Ἰανουαρίου.

4) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος εἰς ἀνάμνησιν
τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ γέροντος Συμεῶν τεσσαράκοντα
ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του.

5) Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 6 Αὐγού-
στου. Εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς τὸ γεγονός ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον
ἔδειξε τόσον καθαρά, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ προσλαβὼν τὴν τα-
πεινὴν μορφήν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ Δεσπότης καὶ Κύριος.

Ἀναφαίνεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην

διότι ἐκεῖ ἦτο τὸ ὄρος Θαβώρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔγινεν ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἀνήγειρεν κατόπιν ἡ ἀγία Ἑλένη ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ ἔγιναν τὴν 6 Αὐγούστου, διὰ τοῦτο καὶ καθιερώθη ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς ἀναμνηστικὴ τῆς μεταμορφώσεως, ἐνῶ ἕως τότε ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ Πάσχα. Ἡ ἑορτὴ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰσήχθη κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεξετάθη δὲ ἡ τέλεσίς της κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα.

6) Ἡ Ὑψώσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τὸν ὁποῖον εὔρεν ἡ ἀγία Ἑλένη, καὶ συνεδυσάθη μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἑορτὴν τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ἐνισχύθη δὲ ἡ ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (629), ὁ ὁποῖος ἀνέκτησε τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐρπάσει αὐτόν, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὸν διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προϋπαρχούσης ἑορτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ πιστοὶ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, προσβλέποντες μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν τίμιον Σταυρὸν, ἀνυψώνονται πάντοτε μὲ λατρείαν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ χάριν ὑμῶν, διὰ τὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των καὶ ἐμπνευσθοῦν τὸ μέγα μάθημα τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων.

II. ΚΙΝΗΤΑΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ κινηταὶ ἑορταὶ ὑποδιαίρουσιν εἰς δύο: εἰς τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

α) Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί.

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Μὲ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἐγκαινιάζεται ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Τριωδίου. Κατὰ τὴν νέαν αὐτὴν περίοδον, ἡ ὁποία κλίνει μὲ τὴν ἐνδοξον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ δημιουργεῖ δι' ὕσων ψάλλονται καὶ τελοῦνται ὑψηλὰς καὶ ἱεράς συγκινήσεις, καλοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς ἀνωτέραν καὶ ἀγιωτέραν ζωὴν. Ἀποδείξις δὲ τρανὴ εἶναι κατὰ πρῶτον ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν

Κυριακήν αὐτήν, ἐκ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα τὴν βλάβην τῆς ὑπερηφανείας καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ταπεινοφροσύνης.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ. Ὡνομάσθη τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ἀναγνωσκομένης κατ' αὐτὴν παραβολῆς τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔκκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸν νεώτερον υἱὸν εἰς τὴν ἄσωτίαν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τώρα εἰς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μετὰ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι θὰ εὔρουν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν νὰ μετᾶσχουν τῆς πνευματικῆς πανδαισίας τοῦ Πάσχα. Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης, τὸ κοινῶς λεγόμενον **Ψυχοσάββατον**, ἐπιτελοῦμεν μνήμην πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶς κεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ μὴ τυχόντες μνημοσύνων δι' οἶαν-δήποτε αἰτίαν.

3) Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρεοφαγίας. Κατ' αὐτὴν ἐπιτελεῖται ἑορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ὡρίσθη δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μὴ διάγωμεν ἀμελῶς, θαρροῦντες εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὸ ἀγαθὸν πάντοτε μετὰ τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον φιλάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κριτὴς δικαιοτάτος, ἀποδίδων εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του.

4) Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν νηστείαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία διαρκεῖ ἑπτὰ ὀλοκλήρους ἑβδομάδας (ἀφαιρουμένης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου), εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάς, ἡ λεγομένη Μεγάλῃ Ἑβδομάς.

Ἀνακαλοῦμεν δὲ κατ' αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἔξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς νηστείας τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς λαιμαργίας καὶ παρακοῆς βλάβην καὶ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μακαριότητα διὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν σχετίζεται καὶ ἡ ἀναγνωσκομένη κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴ περικοπὴ, ἡ ὁποία διδά-

σκεί τὸν καθαρισμόν τῆς καρδίας ἀπὸ τὴν μνησικακίαν καὶ τὸ μῖσος ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ χρῆμα, διὰ νὰ ἐνθρονισθῆ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἡ ἐλεήμων διάθεσις.

Τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς ἐορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος διὰ τὴν ἐξῆς παράδοσιν: Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης διέταξε καὶ ἐμόλυναν κρυφίως ὅλα τὰ τρόφιμα διὰ τοῦ αἵματος τῶν εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ θείαν βουλήν ἐφανισθεῖς καθ' ὕπνον ὁ μάρτυς Θεόδωρος εἰς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Κων)πόλεως Εὐδόξιον ἐφάνέρωσε τὸ πρᾶγμα καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς διὰ τῶν κολλύβων. Τοιοῦτοτρόπως οἱ χριστιανοὶ ἔμειναν ἀμόλυντοι, καθαρίζοντες τοὺς ἑαυτοὺς των διὰ τῆς νηστείας τὴν πρώτην ἐβδομάδα, ἡ ὁποία ἐξ αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται Καθαρὰ ἐβδομάς.

5) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία ὠρίσθη πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας (842), ἐορτάζομεν γενικώτερον τὸν θρίαμβον τῆς ἀγίας μας πίστεως ἐναντίον τῆς πλάνης τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Διὰ τοῦτο καὶ προβάλλει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ τέκνα της κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς ἡμέραν διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ἰω. α' 44 - 52) τὴν ὁμολογίαν πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Ναθαναὴλ «*Ραββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ*», ἡ ὁποία περιέχει τὴν πλήρη ἀλήθειαν διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου.

6) Ἡ δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν προβάλλεται εἰς τοὺς πιστοὺς, καλουμένους νὰ διέλθουν μὲ ἐγκράτειαν τὸ στάδιον τῆς νηστείας, ἡ μορφή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὄσιον τοῦ χαρακτῆρος του.

7) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται καὶ Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνησεως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς τὸν αἵματωμένον Σταυρὸν τοῦ Κυρίου εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, ὅπως ἐνισχυθοῦν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς νηστείας καὶ ἐμπνευσθοῦν τὴν μεγάλην ἀρετὴν τῆς αὐτα-

παρνήσεως, περί τῆς ὁποίας καὶ ὁμιλεῖ ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀναγιγνωσκόμενην κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴν περικοπὴν (Μαρκ. η' 34, θ' 1).

8) Ἡ τετάρτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος, διότι ἐν τοῖς ἱεροῖς μοναστηρίοις ἀναγινώσκεται ἡ Κλίμαξ, ἥτοι συλλογὴ λόγων τοῦ ὁσίου πατρὸς περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, ἥτις καὶ «κλίμαξ ἀρετῶν εἶναι». Ἡ μνήμη του τελεῖται τὴν 30 Μαρτίου. Ὁ μοναχὸς οὗτος ἐγεννήθη τὸ 525 μ.Χ.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς (ὄρθρος Πέμπτης) ψάλλεται ὁ μέγας κανὼν καὶ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς (ὄρθρος Σαββάτου) ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

9) Ἡ πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη τελεῖται τὴν 1 Ἀπριλίου. Ὡρίσθη δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἡ μνήμη τῆς, ἐπειδὴ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φροντίσουν οἱ ἐμαρτωλοὶ καὶ ράθυμοι νὰ μετανοήσουν ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἑορταζομένην ἁγίαν· τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος ταύτης ὀνομάζεται Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

10) Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαίων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Ἑβδομάδα. Καὶ προτοῦ μᾶς δεῖξη τὸν θρίαμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, μᾶς παρουσιάζει διὰ τῆς ἀναγιγνωσκόμενης εὐαγγελικῆς περικοπῆς τὴν θριαμβευτικὴν εἴσοδον τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς προοίμιον τοῦ τελικοῦ του θριαμβου. Τὴν πέμπτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου μετὰ βαίων (κλάδων φοινίκων) ὑπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐγένετο λιτανεῖα μετὰ κλάδων βαίων καὶ ἐλαιῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἐτελεῖτο ἑσπερινός.

11) Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς. Ὁνομάσθη τοιοῦτοτρόπως διὰ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συμβάντα κατ' αὐτὴν. Ἀρχίζει αὕτη ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαίων καὶ τελειώνει τὸ Μέγα Σάββατον.

Ἡ Μεγάλη Δευτέρα. Κατὰ τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Δευτέραν

τελεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ὁ βίος προεικονίζει τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως ἐκεῖνος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἐδοξάσθη, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Κύριος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ὁμοεθνῶν του, ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνέστη.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διηγοῦνται τὴν καταρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν ἰδίαν ἡμέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου διδάσκει ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τῆς ἐπιτεύξεως καρπῶν εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ Μεγάλη Τρίτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τρίτην ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, διὰ νὰ διδαχθῶμεν νὰ εἴμεθα ἄγρυπνοι καὶ προσεκτικοὶ καὶ ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν μετὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν καλῶν ἔργων, διὰ νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φρικτὴν ἀπάντησιν: « οὐκ οἶδα ὑμᾶς ».

Ἡ Μεγάλη Τετάρτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τετάρτην τελεῖται ἡ μνήμη τῆς ἀμαρτωλοῦ ἐκείνης γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καὶ ἐσπόγγισε τούτους μετὰ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της εἰς ἔνδειξιν μετανοίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην γίνεται μνεῖα τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

Κατὰ τὴν ἐσπερινὴν ἀκολουθίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας (τὸν ὄρθρον δηλ. τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστοροῦνται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Πρὸ δὲ τοῦ ἔκτου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν σταύρωσιν, ἐξάγεται εἰς ἐπιβλητικὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἀγίου Βήματος ὁ Ἐσταυρωμένος καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ψαλλομένου τοῦ κατασκευαστοῦ τροπαρίου: « *Σήμερον κοιμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κοιμῶσας* ».

Ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν ἐορτάζομεν τὴν μνήμην τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Κατὰ δὲ τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης τελεῖται ὁ ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ψάλλεται μετὰ τὸν κανόνα ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος, μετὰ τὸν

όποιοι ἀρχίζει ἡ δοξολογία, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἑπιταφίου.

Τὸ Μ έ γ α Σ ά β β α τ ο ν. Κατ' αὐτὸ τιμῶμεν τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν ᾠδην. Τὸ πρῶν δὲ τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν γίνεται ἡ π ρ ῶ τ η Ἀ ν ά σ τ α σ ι ς. Μετὰ τὸν Ἀπόστολον ψάλλεται ὁ ψαλμὸς : « Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρῖνων τὴν γῆν. . . ». Τούτου δὲ ψαλλομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς ραίνων μὲ ἄνθη τὸν ναόν, κωδοнокρουσαὶ δὲ ἀναγγέλλουν τὸ προανάκρουσμα τῆς Ἀναστάσεως.

β) Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί :

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἦτο ἀρχαιοτάτη ἰουδαϊκὴ ἑορτὴ τελουμένη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισάν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς διαβάσεώς των ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα παρέλαβον καὶ οἱ χριστιανοί, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν συνέπεσε τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, προσφερθέντος ὡς ἀμνοῦ εἰς τὴν θυσίαν τῆς λυτρώσεως καὶ ἡ ἀνάστασις, μετέβαλον δὲ τὸ περιεχόμενον. Ἐώρταζον δηλ. τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως, ἦτοι τῆς διαβάσεως ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.

Δὲν ἦτο ὅμως καθωρισμένος ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λύσιν ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἴκουμ. Σύνοδος, ἡ ὁποία ἐθέσπισε τὰ κατὰ τὸ Πάσχα, καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ἐπειδὴ ἤκμαζεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἡ ἀστρονομία, νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διετύπωσε τὸν Κανόνα, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν δεόν νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἐὰν δὲ ἡ ἰσημερία συμπέσῃ Κυριακὴν, τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν συνέβησαν διαφοραὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειτα ὅμως ἀπὸ ὀλίγον διάστημα ἐπῆλθε συμφωνία καὶ τὸ Πάσχα ἑορτάζετο κατὰ τὴν αὐτὴν πλέον Κυριακὴν ὑφ' ὄλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ 1852, ὅτε ὁ Πάπας Γρηγόριος, ις' ἀντικατέστησε τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ νεωτέρου, ὀνομασθέντος «Γρηγοριανοῦ». Ἐκτοτε ὁ ἑορτασμὸς τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δὲν εἶναι ταυτόχρονος.

Τελείται δὲ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Ἀναστάσεως τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν. Πρὸ τοῦ ὄρθρου τῆς Ἀναστάσεως ψάλλεται ἀπὸ τῆς ἑνδεκάτης νυκτερινῆς περίπτου ὁ κανὼν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἱερεὺς, ἀνάπτων τὴν λαμπάδα τοῦ ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, προβάλλει αὐτὴν ἐκ τῆς ὠραίας Πύλης ψάλλων : « Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς καὶ ἀσπάσασθε Χριστὸν τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ». Ἀφοῦ ἀνάψουν οἱ πιστοὶ τὰς λαμπάδας αὐτῶν, γίνεται ἡ ἔξοδος εἰς τὸ ὑπαιθρον πλησίον τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ « Τὴν ἀνάστασίν σου, Χριστὲ Σωτήρ, ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς. . . ». Ἀναγινώσκειται ἔπειτα τὸ κατὰ Μᾶρκον ἢ τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν « Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαχωρέτῳ τριάδι » ψάλλεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ « Χριστὸς Ἀνάστη », μετὰ τὸ ὁποῖον εἰσέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ ὄρθρος ἐπισυναπτομένης τῆς λειτουργίας.

Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς, τὸν καλούμενον Ἀ γ ά π η, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἀντηλλάσσετο μεταξὺ τῶν πιστῶν ὁ πασχάλιος ἀσπασμός, ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἡ περικοπὴ ἢ ἐξιστοροῦσα τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάντος εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ μετεφρασμένη εἰς διαφόρους γλώσσας εἰς ἕνδειξιν τοῦ κηρύγματος τῆς ἀναστάσεως πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου.

2) Ἡ Διακαινήσιμος Ἑβδομάς. Αὐτὴ, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς μία λαμπροφόρος ἡμέρα, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Πάσχα καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα. Λέγεται δὲ Διακαινήσιμος, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων.

3) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα ἢ τοῦ Θωμᾶ τὴν ὀγδόην τοῦ Πάσχα. Λέγεται Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀ π ὀ δ ο σ ι ς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Καλεῖται δὲ καὶ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται μνεία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ἐξεπήδησε θερμὴ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς του εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Κύριον : « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου ».

4) Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Κύριον γυναικῶν, τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὁποῖαι ἤλθον λίαν πρῶτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων εἰς τὸν τάφον, διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Κύριον μὲ μύρα, ὅπου καὶ ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέστη. «*Ἐπέπρωτο, λέγει τὸ Συναξάριον τῆς Κυριακῆς ταύτης, εἰς τὸ γυναικεῖον φύλον, τὸ πρῶτον ὑποπεσὸν εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀρὰν κληρωσάμενον αὐτὸ τοῦτο πρῶτον καὶ τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ κατιδεῖν καὶ τὴν χαρὰν ἐνωτίσασθαι*»

Συνεορτάζεται δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν, ἀψηφούντες τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων.

5) Αἱ Κυριακαὶ τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστὴ (τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου). Αἱ τέσσαρες αὗται ἐορταὶ τῆς χαρμοσύνου περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνδέονται στενῶτα, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται καὶ διαφωτίζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἀναστάντα Λυτρωτὴν, τὰς θείας καὶ σωτηριώδεις ιδιότητας τοῦ ὁποίου καὶ τονίζουσι διὰ τῶν ἐορταζομένων κατ' αὐτὰς γεγονότων (ἦτοι τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ, τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποῖαν ἔκαμε «*μεσοῦσης τῆς ἐορτῆς*» τῆς Σκηνοπηγίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ ὁποῖα περιέχεται εἰς τὸ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου).

6) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ἐορτάζεται τεσσαράκοντα, ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ διακρίνεται μετὰ τῆς ἐορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν πενήκοντα μετὰ τὸ Πάσχα ἡμερῶν. Αἱ ὑψηλαὶ ὕμνωδαὶ τῆς ἐπισήμου ταύτης ἡμέρας προσκαλοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀνυψώσουν νοερῶς τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Χριστὸν ἀνερχόμενον μὲ λαμπρότητα εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἐπαναλαμβάνομένων διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τῶν ὕμνων τοῦ Πάσχα, ἀποδίδεται ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

7) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πατέρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 πατέρων

τῆς Α' Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαία Συνόδου (325 μ.Χ.), οἱ ὅποιοι κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ διεκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Καθιέρωσε δὲ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν, τὴν μνήμην τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον τὴν μεταξύ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνεκαλοῦντο συνήθως Σύνοδοι πρὸς διευθέτησιν διαφορῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων·

8) Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιότερα τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν μετὰ τὸ Πάσχα πενήκοντα ἡμερῶν, διότι κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ κάθοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος·

Τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς τελεῖται ἡ μνήμη τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ἀξιωθοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς προσευχῆς ἡμῶν καὶ χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ

9) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην ὄλων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι σήμερον τελειωθέντων ἱερῶν προσώπων, γνωστῶν καὶ ἀγνωστων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ θεοφιλοῦς βίου των ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγιναν διὰ τὰς κατόπιν γενεὰς ὑπόδειγμα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὡς ἑορτὴ πάντων τῶν μαρτύρων. Βραδύτερον ὅμως μετεβλήθη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διὰ νὰ φανῆ καθαρώτερον ἡ ἀγιαστικὴ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ἀνυψοῦσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν οὐρανόν.

19. Αἱ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Ὁ πρὸς τοὺς ἁγίους σεβασμὸς εὐρίσκει τὴν κορωνίδα του εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν εὐλογημένην ἐν γυναιξί, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ πρόσωπον ἐκείνον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἑκατομύρια καὶ δισεκατομύρια ἀνθρώπων ἐγονάτισαν καὶ γονατίζουν μὲ βαθὺν σεβασμὸν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθησαν μυριάδες ναῶν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν, ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ὁποίων ἀντηχοῦν μὲ παλμὸν συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὕμνοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς, παρακλήσεις καὶ ἱκεσίαι πρὸς τὴν μητρικὴν ἀγαθότητά της.

Αί καθιερωθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ εἶναι ἡ τοῦ Γενεθλίου, ἡ τῶν Εἰσοδίων, ἡ τῆς Συνάξεως, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἡ τῆς Κοιμήσεως.

1) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸν ζ' αἰῶνα. Σχετίζεται δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Θεοτόκος ἐγεννήθη ἐξ ἐπαγγελίας, ἐκ γονέων προχωρημένων εἰς τὴν ἡλικίαν (τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης) καὶ καταγομένων τοῦ μὲν Ἰωακείμ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, τῆς δὲ Ἄννης ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευί.

2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ μεταγενεστέρα, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἐξῆς γεγονότος, γνωστοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας: Ὅταν ἡ Παρθένος Μαρία ἐγίνε τριῶν ἐτῶν, ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν γονέων της εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Ἐκεῖ δὲ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν παρέμεινεν ὑπηρετοῦσα μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας της.

3) Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου, ἥτοι συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγένε ὄργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἑορτὴ αὕτη, καθὼς εἶναι φυσικόν, ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ ἀρχαιότερα Θεομητορικὴ ἑορτὴ. Ὁ ἀκριβὴς ἐν τούτοις χρονικὸς καθορισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη βραδύτερον, ἀφοῦ προηγουμένως ὠρίσθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, καθόσον, καθὼς εἶναι εὐνόητον, μεταξύ τῶν δύο τούτων ἑορτῶν ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ φυσικῶς ἔπρεπεν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου νὰ τοποθετηθῆ μῆνας πρὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τὸ χαρμόσυνον τῆς ἑορτῆς, ἐὰν αὕτη συμπέσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, μετατίθεται εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἢ βραδύτερον.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Θεομήτορα Κόρην τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐλευθερωτοῦ

τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡμέρα σωτηρίας, λυτρώσεως. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὸ γεγονός τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κατακτῆτοῦ.

5) Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται διὰ πρώτην φοράν τὰ μέσα τοῦ ε' αἰῶνος, ὅταν ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μαρκιανὸς πρῶτος ἔκτισε ναὸν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεσημανῆ, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῆ ἡ Θεοτόκος.

Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν τῆς Θεοτόκου δὲν ἑορτάζεται τόσον πανδήμως, ὅσον ἡ Κοίμησις αὐτῆς, τὸ λαμπρότερον γεγονός τῆς ζωῆς της, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, ἔνθα τιμᾶται ὡς « *τιμιωτέρα τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξοτέρα ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεείμ* ».

20. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ κοιμηθέντα μέλη της, τὰ ὅποια διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἁγῶνας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, συγκαταλέγονται εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων, τῶν προσώπων δηλαδὴ ἐκείνων, τὰ ὅποια περιλάμπονται ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγείρονται ναοὶ ἐπ' ὀνόματί των καὶ καθιερώθησαν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξυμνοῦνται αἱ ἀρεταὶ των διὰ λόγων ἐγκωμιαστικῶν καὶ ὕμνων μελωδικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦς βίου των, ὁ ὁποῖος προβάλλεται ὡς παράδειγμα, καὶ ἐπικαλοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν πρεσβειῶν των. Ἡ ἐπίκλησις αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αἴτησις τῶν εὐχῶν των, ὡς εὐρίσκομένων πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ καὶ ὠφελιμωτάτη ἡ ἐπίκλησις αὕτη, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ἅγιοι παρακολουθοῦν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀγωνιζομένους πιστοὺς μὲ στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ, ὡς ὄντων πεπερασμένων, πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν *λατρεία*. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ λέξις

« προσκύνησις » ἀποδίδεται ἐνίοτε καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, κατ' ἔννοιαν ὁμως διακρίνεται πάντοτε ἢ λατρευτικὴ προσκύνησις ἀπὸ τῆς τιμητικῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὅποια ὑπῆρξαν πρότυπα χριστιανικοῦ βίου.

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων διακρίνονται εἰς ἑορτὰς Ἀποστόλων, Εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, πατέρων καὶ ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ προφητῶν.

α) ΕΟΡΤΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

1) Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὴν 14 Νοεμβρίου. Ὁ « *Θεηγόρος Φίλιππος* », ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν μνήμην του ἐγκώμιά της, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐμελέτων τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐμφορούμενος δὲ ἀπὸ ἀγνὰ ἰδανικὰ καὶ θερμὸν ζῆλον προσεκολλήθη εἰς τὸν Χριστὸν, κατόπιν προσκλήσεώς του, διὰ νὰ γίνῃ κατόπιν καὶ « *μιμητὴς τοῦ πάθους του* ». Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

2) Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου. Ὁ Ἀνδρέας, μόλις ἐγνώρισεν τὸν Κύριον, ἔσπευσε νὰ κάνῃ μέτοχον τῆς εὐτυχίας του καὶ τὸν ἀδελφόν του Πέτρον καὶ νὰ φέρῃ καὶ ἐκείνον πλησίον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ Ἀπόστολος, ὅστις ὠδήγησε πρὸς τὸν Χριστὸν τοὺς εὐρισκομένους κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα Ἕλληνας, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος εἶπε τὸ « *νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου . . .* », δι' οὗ ἀπεκάλυπτε τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀφοῦ δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Θράκην, τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν ἀπέθανε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου καὶ ἐτάφη. Ὑπάρχει δὲ καὶ μεγαλοπρεπὴς ναὸς εἰς τὸ ὄνομά του.

3) Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου κατὰ τὴν 29 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσῆχθη τὸν 5' αἰῶνα, ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι συγκεφαλαιῶνουν σχεδὸν εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος.

Τῆς ἑορτῆς ταύτης προηγείται νηστεία, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς Κυριακῆς τῶν ἀγίων Πάντων.

4) Ἡ Σύναξις (συνάθροισις) τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου. Ἡ μνήμη των ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐζησαν μὲ τὸν Θεάνθρωπον λυτρωτὴν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι τοῦ μαθηταὶ καὶ ἔσπειραν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπεστόμωσαν ρήτορας καὶ κατήσχυναν σοφοὺς καὶ ἐκρήμνισαν βωμολογίας καὶ ἐφώτισαν τὰ ἔθνη καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀποστολικῆς των διακονίας.

5) Τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου (ἰσαποστόλου). «Ὡς ὁ Παῦλος τὴν κλήσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξάμενος», ὅπως ψάλλει περὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἔσπευσε νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ τὸ λάβαρον τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὁποῖον κατασκεύασε, νικᾷ τὸν Μαξέντιον καὶ χαρίζει εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἐλευθερίαν, τέλος δὲ εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του βαπτίζεται καὶ γίνεται τέλειος χριστιανὸς καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα τῶν χριστιανῶν βασιλέων.

β) ΕΟΡΤΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ

1) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν 16 Νοεμβρίου. Ἐξήσκει κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τελῶνου. «Ἀπορρίψας δὲ τοῦ τελωνίου τὸν ζυγόν, ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτοῦ, ἀνεδείχθη ἔμπορος πανάριστος, πλοῦτον κομισάμενος τὴν ἐξ ὑψους σοφίαν». Καὶ ὄχι μόνον συμπεριελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθη νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ νὰ προσφέρῃ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν κόσμον ἀστείρευτον πηγὴν ἠθικῶν ἀναγεννήσεων, πηγὴν πνευματικῆς λυτρώσεως καὶ σωτηρίας.

2) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου. Ἦτο ὁ Μάρκος ἓνας νέος, ὁ ὁποῖος ἐποτίσθη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας μὲ τὰ νάματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Εἶχεν ὁμως συγχρόνως καὶ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον νὰ δέχεται τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειάν Του καὶ τοῦ ἔδωκε πλουσίαν τὴν ἄνωθεν σοφίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μάρκος, ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἠκολού-

θησε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Πέτρον ὡς ἀπλοῦς ὑπηρέτης καὶ ἔρριψοκινδύνευσε πλησίον των, κατέλαβεν ἔπειτα θέσιν μεταξύ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ἀξιοθεῖς νὰ γράψῃ τὸ ἐπ' ὄνοματί του Εὐαγγέλιον, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὁποίου μυριάδες ἄνθρωποι εὔρον τὴν παρηγορίαν, τὴν ἐλπίδα, τὴν πνευματικὴν των ἐλευθερίαν.

3) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν 18 Ὀκτωβρίου. Ὁ Λουκᾶς, ἂν καὶ ζῆ ἤδη αἰωνίως ἔνδοξος εἰς τὴν « θριαμβεύουσαν » Ἐκκλησίαν, ἐξακολουθεῖ ἐπίσης πάντοτε νὰ ζῆ συμπαθῆς καὶ προσφιλῆς διδάσκαλος μέσα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν τῆς ἐπιγῆς « στρατευομένης » Ἐκκλησίας. Ὅχι μόνον διότι ὑπῆρξεν ἀχώριστος ἀκόλουθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς συγγραφεὺς δύο πολυτιμοτάτων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐξακολουθεῖ νὰ ὀμιλῇ καὶ θὰ ὀμιλῇ πάντοτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν κάθε γενεᾶς.

4) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Μαθητῆς τῆς ἀγάπης ὀνομάζεται ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς γενεὰς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Πρῶτον μὲν, διότι αὐτὸς περισσότερον παντὸς ἄλλου ἠγάπησε τὸν Κύριον καὶ ἀντηγαπήθη ἀπὸ Ἐκεῖνον. Καὶ ἔπειτα, διότι εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει θησαυρισθῆ τὸ πλέον θερμὸν καὶ μεγαλόφωνον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγάπης.

γ) ΕΟΡΤΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

1) Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος κατὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου. Τὴν ἑορτὴν αὐτὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἔνδοξον πρωτοπορίαν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τὴν δευτέραν τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ παραστήσῃ καταφανέστερον τὸν ἅγιον τοῦτον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γεννηθέντος τὴν προτεραίαν.

Εἰς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, ἐπειδὴ ὠρίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ τελῆται Σύναξις πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησεν ὑπερφυσικῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Στεφάνου μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

2) Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὴν 26

Ἰουλίου. Λέγεται καὶ Μυροβλύτης, ἐπειδὴ εἰς τὸν τάφον του ἀνέβλυζε μύρον.

Ἡ προσωπικότης του ὑψώνεται μεγάλη καὶ θαυμαστή μέσα εἰς τὴν ἥρωικὴν παράταξιν τῶν μαρτύρων! Ἄγνός, ὠραῖος κατὰ τὸ σῶμα, εὐγενὴς τὴν καταγωγὴν, παρεδόθη ὀλοφύχως εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἣ ὅποια ἤρχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀνεδείχθη ἀληθινὸς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ κῆρυξ τῆς ἀληθείας του. Ἄλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὄλους. Ὁ κόσμος, ὁ ὅποιος ἠγάπα τὸ ψεῦδος, ἐμίσησε τὸν μάρτυρα. Ἐπηκολούθησαν διωγμοί, φυλακίσεις, μαρτύρια, θάνατος. Καὶ ὁ Δημήτριος ἀλύγιστος ὡς βράχος δέχεται τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ὡς ἐπισφράγισιν τῆς μαρτυρίας, τὴν ὅποιαν εἶχε δώσει εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν.

3) Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου. Καὶ ὁ μάρτυς οὗτος ἴσταται ἀθάνατος εἰς τὴν μνήμην τῶν πιστῶν, πανθαύματος καὶ πολυύμνητος ἀθλητῆς! Ἐγεννήθη ἀπὸ γονεῖς πλουσίους. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν. Διεκρίθη καὶ ἔθραυμάσθη. Ἐμεινε νικητὴς καὶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς ἡμαρτίας. Ἐνίκησε τέλος καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θανάτου, τὰ ὅποια δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν ἐξ ἀφορμῆς νέου διωγμοῦ, τὸν ὅποιον ἐκήρυξεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Διοκλητιανός. Ἀπτόητος, ὁ πιστὸς ἀθλητῆς τοῦ Κυρίου, παρουσιάζεται εἰς τοὺς τυράννους καὶ ὁμολογεῖ τὸν Χριστόν. Ὁ Διοκλητιανὸς διατάσσει βασιανιστήρια καὶ τέλος τὸν ἀποκεφαλίσμον του. Καὶ ἀνεδείχθη ὁ Γεώργιος δι' ὄλων αὐτῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη, Μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τροπαιοφόρος ἑνδοξος.

4) Τῆς ὀσιομάρτυρος Παρασκευῆς κατὰ τὴν 26 Ἰουλίου. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει διὰ λαμπρῶν ὕμνων τοὺς ἀγῶνάς της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καλεῖ πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα νὰ χειροκροτήσουν τὴν παρθενομάρτυρα Παρασκευὴν καὶ χριστιανὴν ἀθλήτριαν.

5) Τῆς Μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου. Ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων καταγομένη «*ἡ πανεύφημος νύμφη τοῦ Χριστοῦ*», ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην, μὲ μόρφωσιν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν καὶ δύναμιν λόγου ἀναδεικνύεται ἀπὸ νεαρῆς ἡλικίας πρώτης τάξεως διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἀφοῦ κατήσχυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἄλε-

ξανδρεία ειδωλαλάτρας φιλοσόφους, οί όποίοι έπεχείρησαν εις δημοσίαν συζήτησιν νά τήν μεταπίσουν. Καί ώς έπισφράγισιν τής διδασκαλίας της έδέχθη τέλος τό μαρτύριον.

δ) ΕΟΡΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

1) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου κατά τήν 1 'Ιανουαρίου. Ἡ μέν Ἐκκλησία ἔθεσε τόν Μέγαν Βασίλειον εἰς τήν θύραν τοῦ νέου ἔτους ώς θαυμάσιον ὑπόδειγμα βίου ἀγίου καί δράσεως κοινωνικῆς ἀξιοθαυμάστου, ἡ δέ Ἱστορία τόν ἀνομολογεῖ « *Μέγαν τῆς ἀληθείας Διδάσκαλον* » καί « *ἐνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα* », ὁ ὅποιος διὰ τῶν συγγραμμάτων του « *θεοπρεπῶς ἐδογματίσει, τήν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσε, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη κατεκόσμησεν* ».

2) Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου κατά τήν 18 'Ιανουαρίου. Εἶναι δύσκολον πολὺ νά παρασταθῆ τό μεγαλεῖον καί τό ὕψος τοῦ ἐνδόξου τούτου πατρός, ὁ ὅποιος ἐκράτησε γενναίως τήν σημαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν μέσῳ πολλῶν διωγμῶν καί κινδύνων. Τό μέγα παράδειγμά του ἀπό τοῦ βάρους τῶν αἰῶνων ἀκτινοβολεῖ ἰσχυρότατα καί μέχρι ἡμῶν. Καί τὰ σοφά του συγγράμματα εἶναι τὰ ἀθάνατα μνημεῖα καί τρόπαια τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ τῶν ἀγώνων του.

3) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατά τήν 25 'Ιανουαρίου. Τήν ὑψηλὴν θέσιν, τήν ὁποίαν κατέχει εἰς τήν Ἐκκλησίαν ὁ ἅγιος Γρηγόριος, μαρτυρεῖ καί τό ἐπώνυμον « Θεολόγος », τό ὁποῖον τοῦ ἀπεδόθη διὰ τοὺς περιφήμους λόγους περὶ τῆς Θεότητος τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν εἰς τόν μικρὸν ναὸν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ὁ ὅποιος εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Ἀλλὰ καί μέχρι σήμερον ἐξακολουθεῖ νά ἐμπνέη μέ τοὺς σφωζομένους λόγους του καί τὰ ἀθάνατα ἔπη του.

4) Τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρηγορίου καί Χρυσόστομου κατά τήν 30 'Ιανουαρίου. Εἰσῆχθη εἰς τό ἑορτολόγιον ἡ κοινὴ αὕτη ἑορτὴ τὰ μέσα τοῦ 1α' αἰῶνος, διὰ νά παύσῃ ἡ ἀναφανείσα τότε φιλονικεῖα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν περὶ τοῦ ποῖος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἦτο ἀνώτερος. Ὀνομάζεται ἡ ἑορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καί ἑορτὴ τῶν γραμμάτων, ἑορτὴ τῆς

παιδείας, σχολική έορτή. Διότι οί τρεις αύτοί Ιεράρχαι ήδυνήθησαν νά ένώσουν είς τήν προσωπικότητά των τήν χριστιανικήν άρετήν μέ τήν έλληνικήν σοφίαν. Καί έδίδαξαν μέ τò παράδειγμά των, ότι είναι θαυμαστόν και ευεργετικόν διά τας κοινωνίας νά συνεργάζεται ή σοφία μέ τήν άρετήν, νά συνδυάζεται ή γνώσις μέ τήν πίστιν και νά συμβαδίζει ή καλλιέργεια του νοϋ μέ τόν έξευγεισμόν τής καρδιάς.

5) 'Ιωάννου του Χρυσόστομου, 'Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, κατά τήν 13 Νοεμβρίου. 'Ο θεΐος οϋτος πατήρ άνήκει είς τήν χορείαν τών μεγάλων άνδρών τής 'Εκκλησίας και γενικώτερον τής ανθρωπότητας, τόσον διά τήν αγιότητα του βίου του και τò κοινωνικόν του έργον, όσον και διά τής άκαταπονήτου κηρυκτικής αύτου δράσεως, ή όποία έπεξετάθη είς όλην τήν 'Αγίαν Γραφήν, εκ τής όποίας, αν ληφθῆ υπ' όψιν και ή έξαιρετος ευγλωττία του, και Χρυσόστομος ώνομάσθη.

'Απέθανε τήν 14 Σεπτεμβρίου του 407. 'Επειδή δέ ή μνήμη του συνέπιπτε προς τήν έορτήν του Σταυρου, μετετέθη αύτη κατά τήν 13 Νοεμβρίου.

6) Του αγίου Νικολάου, επισκόπου Μύρων τής Λυκίας, κατά τήν 6 Δεκεμβρίου. Καρδία ευγενής, αγαθή και ευαίσθητος, ό άγιος Νικόλαος, έδοκίμαζεν άληθινήν άπόλαυσιν, όταν συνετέλει είς τήν ανακούφισιν τών πασχόντων και έχόντων ανάγκην. Διά τουτο και έπαξίως τιμάται ή μνήμη του μεταξύ όλοκλήρου του χριστιανικού κόσμου. 'Απέθανε περι τò 380.

7) Σπυρίδωνος, επισκόπου Τριμυθοϋντος τής Κύπρου, του θαυματουργου, κατά τήν 12 Δεκεμβρίου. Ταπεινός και άκενόδοξος, ό άγιος οϋτος πατήρ, είλκυσε πλουσίαν τήν χάριν του Θεου. Διά τουτο θαύματα έπανειλημμένα είργάσθη δι' αύτου ή δύναμις του Θεου, έξακολουθει δέ και μέχρι σήμερα νά εργάζεται διά του λειψάνου του, τò όποιον διατηρείται έως τώρα διά θαύματος αφθαρτον είς τήν νήσον Κέρκυραν.

ε) ΕΟΡΤΑΙ ΟΣΙΩΝ

'Αντωνίου του Μεγάλου κατά τήν 17 'Ιανουαρίου. 'Η 'Εκκλησία έγκωμιάζουσα τόν Μέγαν 'Αντώνιον τόν παρομοιάζει προς τόν 'Ηλίαν και τόν Βαπτιστήν 'Ιωάννην. Καί πολύ δικαίως! Διότι ό

ἄγιος Ἀντώνιος ἀπὸ νεαρῶς ἡλικίας, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων προφητῶν, ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἀφιερωθῆ εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπέμεινε πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ κατέβαλε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἔγινε τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς ὅλης του ζωῆς, ὁ πολίτης αὐτὸς τῆς ἐρήμου, τύπος ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπέθανε τὸ 356.

ς) ΕΟΡΤΑΙ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

1) Ἡ Γέννησις τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη συνέπιπτε πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδωνίδος, τοῦ ἀπεικονίζοντος τὸ θέρος, καὶ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τῶν γυναικῶν, ἑορταζομένη διήμερος δι' ἀνθοφορίας καὶ ἄσμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμειναν καὶ μέχρι σήμερον μερικὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς, τὰ λεγόμενα «Κλήδονα».

2) Ἡ Σύναξις τοῦ Προδρόμου (ἦτοι συνάθροισις πρὸς τιμὴν του) κατὰ τὴν 7 Ἰανουαρίου. Ὁ Κύριος ἐχαρακτήρισε τὸν Πρόδρομον ὡς τὸν μεγαλύτερον τῶν προφητῶν. Καὶ ἦτο πράγματι ὁ Ἰωάννης μέγας. Μέγας κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν, μέγας κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ὀπιστολήν.

3) Ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 29 Αὐγούστου. Ἀφοῦ δι' ὅλης του τῆς ζωῆς ὁ Πρόδρομος προσέφερε τὸν ἑαυτὸν του θυσίαν συνεχῆ εἰς τὸ καθῆκον, ἐπληρωσε τέλος τὴν ἀφοσίωσίν του αὐτὴν καὶ μὲ τὸ αἷμα του, ἀποκεφαλίσθεις κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, τὸν ὁποῖον ἠλεγγχε διὰ τὸν παράνομον βίον του. Καὶ παρέδωκε τοιοῦτοτρόπως λευκὴν τὴν ὀγίαν καὶ ἡρωικὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Κριτὴν.

4) Τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου. Οἱ ἁγιογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας παρουσιάζουν τὸν Ἡλίαν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν μὲ αὐστηρὰν καὶ τραχείαν μορφήν καὶ μὲ τὴν μάχαιραν εἰς τὰς χεῖρας. Ἡ ἔξωτερικὴ αὕτη ἀπεικόνισις μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον τοῦ προφήτου. Διότι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν του ἦτο ὁ μέγας ζήλος του διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἡλίαν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἑνσαρκον ἄγγελον καὶ κρηπίδα τῶν προφητῶν.

ζ) ΕΟΡΤΑΙ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Ἡ πίστις, ὅτι ὑπάρχουν ἄγγελοι φύλακες λαῶν, πόλεων, ἀτόμων (Δευτερ. γβ' 8, Δανιήλ ι' 13, Ματθ. ιη' 10, Πράξ. ιβ' 15), προεκάλεσε τὴν ἐπὶ κλήσιν τῶν ἄγγέλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἑορτῶν εἰς τιμὴν των.

Πρῶτος ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀναφέρεται δὲ ἕκτοτε ἢ κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τελουμένη ἑορτὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μετὰ τῆς ὁποίας συνεδέθη ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἡ Ὑμνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν νεωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἔμπνευσιν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὑστεροῦν τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ, καὶ μάλιστα ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ μελωδοί, ἔγιναν διὰ τῶν νέων αὐτῶν ποιητικῶν συνθέσεων οἱ διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ μελετήσωμεν τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς ἔμπνεύσεως ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ βήματα αὐτῶν μέχρι τῆς πλήρους ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεώς των.

Α' ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΑΝΑΙΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

1) Ἡ γένεσις τῆς Ὑμνολογίας. Ἡ πρώτη αἰτία, ἡ ὁποία ἔδωκεν ὠθησιν πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις εἰς τοὺς ἔχοντας ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνάλογα ποιητικὰ χαρίσματα, ἦτο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἐκτὸς τῆς αἰτίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡ προκληθεῖσα, καθὼς καὶ ἀλλαγῶν ἔγινε λόγος, ἀντίδρασις πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις ὑπὸ αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ἐμμέτρων συνθέσεων τῶν νὰ διαδώσουν εὐκολώτερον τὰς πλάνας αὐτῶν.

2) Αἱ πρῶται μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν τὸ πρῶτον κύτταρον, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε κατ' ἀρχὰς τὸ τροπάριον, ἔπειτα δὲ τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανό-

νες, ὑπῆρξε τὸ ἀντίφωνον (καθὼς π.χ. τὸ μεταγενέστερον « *Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς* »), τὸ ὁποῖον ἐπηκολούθει ἐν εἴδει ἐπωδοῦ μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλλομένου ψαλμοῦ. Τὸ ἀντίφωνον αὐτὸ κατέστη βαθμηδὸν ἐκτενέστερον (καθὼς τὸ « *Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενου· ἄλλον γὰρ ἐκτός σου βοηθὸν ἐν θλίψεσιν οὐκ ἔχομεν. Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐλέησον ἡμᾶς* »). Τοιοιυτρόπως προῆλθε τὸ τ ρ ο π ᾶ ρ ι ο ν (ἐκ τοῦ τρόπου — ἤχου), τὸ ψαλλόμενον καθ' ὠρισμένον ἦχον ἢ τρόπον μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον ὠρισμένων ψαλμῶν ἢ ᾠδῶν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Τροπαρίων ὑπάρχουν διάφοροι ὀνομασῖαι, παλαιότεραι δὲ ἐξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι τὰ ἀπολυτικά καὶ τὰ στιχηρά. Καὶ ἀπολυτικά μὲν λέγονται τὰ τροπάρια τὰ στρεφόμενα περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν τοιοιυτρόπως, ἐπειδὴ ψάλλονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔσπεριου, στιχηρά δὲ λέγονται τὰ τροπάρια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπισυνάπτονται εἰς ἓνα ἕκαστον ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, τοῦ στιχολογουμένου ψαλμοῦ. Τοιαῦτα δὲ σήμερον ὑπάρχουν τὰ στιχηρά τοῦ ἔσπεριου, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν τελευταίων στίχων τῶν μετὰ τοῦ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » ψαλμῶν (129 καὶ 116), καὶ τὰ στιχηρά τῶν αἰνων, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν στίχων τοῦ 15 ψαλμοῦ, ἀρχομένων διὰ τοῦ « *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν* ». Καὶ κατ' ἀρχάς τὸ στιχηρὸν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλους τοὺς στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων. Βαθμηδὸν ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας συνετέθησαν διάφορα κείμενα δι' ἕκαστον τῶν στίχων ἢ ἐν κείμενον ἀνά δύο στίχους, ἐπαναλαμβανόμενον ὑπὸ ἑνὸς ἐκάστου χοροῦ, διετηρήθη ὅμως καὶ εἰς τὰ νέα αὐτὰ κείμενα ὁ αὐτὸς τόνος καὶ ρυθμὸς πρὸς τὸν τοῦ πρωταρχικοῦ τροπαρίου. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν ὁ εἰ ρ μ ὸ ς μὲν εἰς τοὺς κανόνες καὶ τὰ τροπάρια τὰ ἰ δ ι ὀ μ ε λ α ἀφ' ἑνός, τὰ ὁποῖα ψάλλονται κατὰ μέλος προσιδιάζον εἰς αὐτά, καὶ τὰ π ρ ο σ ὀ μ ο ι α ἀφ' ἑτέρου, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ὁμοίως πρὸς τὰ ἰδιόμελα. Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν τροπαρίων ἐπιγράφεται πάντοτε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτομέλου, κατὰ τὸ ὁποῖον αὐτὰ ψάλλονται (καθὼς π.χ. « *Καὶ ψάλλομεν στιχηρά προσόμοια ἤχου δ' πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάστιγι* »).

Τῶν στιχηρῶν διακρίνονται τὰ ἀπόστιχα, τροπάρια ψαλλόμενα περὶ τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἔσπεριου. Τὰ τροπά-

ρια ταῦτα ἐπισυνάπτονται εἰς μεμονωμένους στίχους, οἱ ὅποιοι λαμβάνονται κατ' ἐκλογὴν ἐκ ψαλμοῦ τινος.

Καὶ τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα ἐπισφραγίζονται διὰ συντόμου δοξολογίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα « *Δόξα Πατρί. . .* », πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπισυνάπτεται καὶ ἄλλο τροπάριον, λεγόμενον *δοξαστικόν*. Τὰ δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῆς Κυριακῆς ὠνομάσθησαν *ἐωθινὰ*, ὡς ταυτιζόμενα πρὸς τὰ ἐωθινὰ Εὐαγγέλια, τὰ ἀναγιγνωσκόμενα κατὰ τὰς αὐτὰς Κυριακάς. Μετὰ τὸ δοξαστικὸν ἐπακολουθεῖ τὸ *θεοτοκίον*, τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸ τελικὸν τροπάριον τῆς ὄλης ὁμάδος τῶν στιχηρῶν, τὸ ὁποῖον ἐπισυνάπτεται πρὸς τὸ δεῦτερον ἡμιστίχιον τῆς συντόμου δοξολογίας « *Κῦν νῦν καὶ αἰεὶ. . .* ».

3) Ἄλλα εἶδη τροπαρίων. Ἐκτὸς τῶν στιχηρῶν, ἀποστίχων, ἀπολυτικίων, δοξαστικῶν καὶ θεοτοκίων, ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῆς Ὑμνολογίας παρήγαγε καὶ ἄλλα εἶδη τροπαρίων, γνωστὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν καθίσματα, εὐλογητάρια, ὑπακοή, ἀναβαθμοὶ φωταγωγικά ἢ ἐξαποστειλάρια.

Τὰ καθίσματα ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου (μερικοὶ ψαλμοὶ), τὰ ὁποῖα μετὰ τὸν ἐξάψαλμον ἀναγινώσκονται εἰς τὸν ὄρθρον. Τὰ τροπάρια αὐτά, ἐπισυναπτόμενα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καθίσματος, ἐψάλλοντο καθημένων τῶν πιστῶν.

Τὰ *εὐλογητάρια* ὠνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, διότι ἐκάστου τούτων προτάσσεται ὁ ψαλμικὸς στίχος « *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου* ».

Ἡ *ὑπακοή* εἶναι τροπάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου. Ὀνομάσθη δὲ τοιουτοτρόπως διότι ἐψάλλετο ὑπὸ ὀλοκλήρου χοροῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα προηγούμενα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐξετελοῦντο διὰ μονωδίας, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ ὕμνου, τοῦ ὁποῖου ὁ διάκονος ἔψαλλε τοὺς πρῶτους στίχους καὶ συνεπλήρουν αὐτοὺς οἱ παριστάμενοι.

Οἱ *ἀναβαθμοὶ* εἶναι τροπάρια εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς, ψαλλόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς λόγους ἢ ἰδέας τῶν ψαλμῶν τῶν ἀναβαθμῶν (τῶν 119 – 133 ψαλμῶν) καὶ τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν βαθμηδὸν αὐτοὺς.

Τὰ φωταγωγικά ἢ ἔξαποστειλάρια ἀποτελοῦν μεμονωμένα τροπάρια, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουσι διὰ τῆς φράσεως « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου », ψαλλόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου πρὸ τῶν αἰνων.

4) Ὅμαδες ἀντιφώνων, ὕμνοι, κανόνες. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μορφῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐξειλίχθη τὸ ἀπλοῦν καὶ σύντομον κατ' ἀρχὰς τροπάριον, πολὺ συντόμως ἐνετάχθη καὶ εἰς ὁμάδας καὶ τριουτοτρόπως προῆλθον ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ὁμάδες ἀντιφώνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὕμνοι καὶ οἱ κανόνες.

α) Ὅμαδες ἀντιφώνων. Τοιαύτη ὁμάς σφάζεται μέχρι σήμερον εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν μία καὶ μόνη, εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀποτελουμένη ἐκ 15 ἀντιφώνων. Τὰ ἀντίφωνα αὐτὰ ἀκολουθοῦν τὸ ἕν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἀνὰ τρία, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τροπάριον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν κάθισμα, ἔπειτα ἄλλη τριάς ἀντιφώνων ἐπισφραγιζομένου δι' ἄλλου καθίσματος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἀντιφώνου.

β) Ὑμνοι ἢ κοντάκια. Οἱ ὕμνοι κατέχουν ἀρκετὰ περιβλεπτοὺς θέσιν εἰς τὴν Ὑμνολογίαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις τῶν κανόνων προσέλαβεν τὴν τελειοτέραν διαμόρφωσιν.

Λέγονται δὲ ὕμνοι καὶ κοντάκια ἐκ τοῦ « κοντοῦ », περίξ τοῦ ὁποίου ἐτυλίσσεται τὸ « εἰλητάριον » (ἡ μεμβρᾶνα ἢ ὁ μικρὸς χάρτης), εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον καταγραφῆ αἱ στροφαὶ ἐκάστου τῶν ὕμνων τούτων.

Τῶν στροφῶν τούτων προτάσσεται ἀρχικόν τι τροπάριον, ὡς προοίμιον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἐπακολουθούσας στροφὰς τὸν τελευταῖον στίχον π.χ. « παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός » ὁ ὁποῖος ἐν εἴδει ἐφυμνίου ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ τέλος μιᾶς ἐκάστης ἐκ τῶν στροφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπακολουθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκροστιχὴς τῶν κοντακίων χρησιμοποιεῖται συνήθως ὁ ἀλφάβητος, αἱ στροφαὶ αὐτῶν ἀνέρχονται εἰς 24, συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Τοιοῦτον κοντάκιον, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὴν λατρείαν, εἶναι ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος. Αἱ στροφαὶ τοῦ κοντακίου αὐτοῦ καλοῦνται οἱ κ σ ι.

γ) Κανόνες. Οἱ κανόνες εἶναι ὕμνοι συγκείμενοι συνήθως ἐξ ἑννέα μερῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται ῥῥοδαί (σπανιώτερον δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, ὁπότε λέγονται τριῶδιον ἢ τετραῶδιον), συμφώνως πρὸς τὰς ἑννέα βιβλικὰς ῥοδάς, τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν λατρείαν τῆς

Ἐκκλησίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας βαθμηδὸν καὶ κατὰ τμήματα. Διότι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον δύο ἢ τρεῖς ᾠδαὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ τριῶδια καὶ τὰ τετραῶδια.

Ἐκάστη ᾠδὴ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων ἢ ἕξ τροπαρίων. Τὸ πρῶτον τροπάριον ἐκάστης ᾠδῆς λέγεται εἶρμος. Πρὸς αὐτὸν εἶναι προσηρτημένα καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα τροπάρια ὡς πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ εἶρμος λέγεται καὶ καταβασία, διότι καταβαίνοντες ἀμφότεροι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐκ τῶν στασιδίων αὐτῶν συνηνοῦντο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ ἔψαλλον ὁμοῦ αὐτήν.

Τὸ μετὰ τὴν ἔκτην ᾠδὴν τοῦ κανόνος ψαλλόμενον τροπάριον, περιέχον ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, λέγεται κοντάκιον, τὸ δὲ μετὰ τὸ κοντάκιον ἀναγιγνωσκόμενον τροπάριον, περιέχον ἔκτενέστερον τοῦ κοντακίου τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, καλεῖται οἶκος.

5) Ἡ ἀκροστιχίς. Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν τῶν κοντακίων ἢ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων καὶ καθορίζει εἰς αὐτὰ τὴν σειρὰν τούτων. Καὶ τῶν μὲν κοντακίων αἱ ἀκροστιχίδες εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν εὐθείαν ἢ καὶ τὴν ἀντίστροφον σειρὰν (Α—Ω ἢ Ω—Α) ἢ κάποια πεζὴ πρότασις, ἢ ὅποια πληροφορεῖ εἴτε περὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς. Τῶν δὲ κανόνων αἱ ἀκροστιχίδες δύνανται νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ κανόνος (π.χ. «εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον») ἢ συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου (π.χ. «Ἀναστασίου ἀμαρτωλοῦ ἐξομολόγησις»).

6) Ἡ μετρικὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἡγνώησε τὸν προσῳδιακὸν ρυθμὸν τῶν ἀρχαίων, ὁ ὁποῖος ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς μακράς καὶ βραχεῖας, καὶ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν τ ο ν ι κ ο ν ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος βασίζεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν (ἰσοσυλλαβίαν) καὶ τὸν τόνον τῶν λέξεων (ὁμοτονία).

Διὰ τὴν κατανοητῆν τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπαντῶμεν ἐνίοτε τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια παρουσιάζονται καὶ εἰς

τούς λεγομένους πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται ὡς πρόλογοι τῶν μεγαλυνοῦν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς,

*« Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ
ἀγνῇ παρθένε χαῖρε καὶ πάλιν ἐρῶ, χαῖρε·
ὁ σὸς Υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου »*

ἔχομεν ἐκτὸς τῆς ἰσοσυλλαβίας (14 συλλ.) καὶ τέσσαρας εἰς ἕκαστον στίχον μετρικούς τόνους, οἱ ὅποιοι πίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν συλλαβῶν. Παρόμοιοι στίχοι ὁμοτονοῦντες εἶναι καὶ οἱ ἐξῆς:

*« Ἀκατάληπτόν ἐστι τὸ τελούμενον ἐν σοὶ
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς μητροπάρθενε ἀγνῇ ».*

Ἴσοσυλλαβίαν καὶ ἰσοτονίαν, ὄχι ὅμως καὶ ὁμοτονίαν παρουσιάζει ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸ δίστιχον :

*« Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε,
πηγῆς ἀθανάτου γεύσασθε ».*

Καὶ τὰ κάτωθι ἑξαποστειλάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν στίχων ἑπτασυλλάβων (τοῦ πρώτου καὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων) καὶ ἐκ τεσσάρων ὀκτασυλλάβων, ἐμφανίζουν ἀνωμαλίαν περὶ τὴν ὁμοτονίαν :

*« Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ἀνατολὴ ἀνατολῶν
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
εὔρομεν τὴν ἀλήθειαν·
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη ὁ Κύριος ».*

*« Ἐπεφάνη ὁ Σωτὴρ,
ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,
ἐν ρεῖθροις τοῦ Ἰορδάνου,
καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
καθεύδοντας ἐφώτισε.
καὶ γὰρ ἦλθεν, ἐφάνη
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον ».*

Καί ὁμως τοιαῦται διαφοραὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν στίχων τῆς Ὑμνογραφίας, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶχον προορισμὸν νὰ ψάλλωνται, καὶ τῶν πολιτικῶν στίχων, οἱ ὅποιοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναγινώσκονται, ὑπάρχουν πολλαὶ σοβαραὶ διαφοραί. Πρὸς τὸ μέλος αὐτὸ τῶν τροπαρίων συμμορφούμενος πολλακίς ὁ συνθέτης δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητον ν' ἀποφύγη ἀνωμαλίας τονικάς, τὰς ὁποίας ἐνίοτε ἀναγκάζεται καὶ νὰ τὰς δημιουργῇ.

7) Ἡ ὁμοιοκαταληξία. Ἐνίοτε ἀπαντῶμεν μεταξὺ τῶν στίχων καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἡ ὁποία συνίσταται συνήθως εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτῆς καταλήξεως εἰς τὸ τέλος δύο συνεχόμενων στίχων, καθὼς εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον:

*Χαῖρε στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα.*

*Μέλλοντος Συμεῶνος
τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,...*

8) Τὸ κέντρον τοῦ αἰνίγματος. Οἱ ἀνωτέρω ὕμνοι δὲν καταλαμβάνουν παρὰ μόνον μερικὰς σελίδας τῶν βιβλίων τῆς Ὑμνολογίας, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ κανόνων, τὰ ὁποία ἀποτελοῦν τόμους ὀλοκλήρους, οὔτε ἰσοσυλλαβίαν παρουσιάζει εἰς τοὺς στίχους, οὔτε ἰσοτονίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ τροπάριον :

*« Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου (9 συλλ.)
καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, (12 συλλ.)
νίκας τοῖς βασιλεῦσι (7 συλλ.)
κατὰ βαρβάρων δωροῦμενος (9 συλλ.)
καὶ τὸ σὸν φυλάττων (6 συλλ.)
διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολίτευμα » (10 σύλλ.)*

οὔτε ἰσοσυλλαβία, οὔτε ὁμοτονία παρατηρεῖται.

Ἡ αὐτὴ ἀνομοιότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀναστάσιμα ἀπο-

λυτικά τῶν Κυριακῶν καὶ εἰς τὰ δοξαστικά καὶ εἰς τροπάρια τῶν κανόνων.

9) Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. Πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ σχέσις ἡ ὑπάρχουσα μεταξύ τοῦ εἰρμού, τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς ᾠδῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει συντεθῆ ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ μελωδοῦ μὲ ἴδιον μέτρον καὶ μέλος (χωρὶς ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ἐξ αὐτοῦ τροπαρίων, τῶν ὁποίων δὲν καθορίζεται μόνον ἡ μελωδία ὑπὸ τοῦ εἰρμού, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν στίχων.

Τιουτοτρόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποιήσις παρουσιάζεται ὡς ἀντικαταστάτις τῆς ἀρχαίας λυρικῆς ποιήσεως. Διότι καὶ ἐκεῖ, ἰδίως εἰς τὰς παλαιὰς δωρικὰς ᾠδὰς, κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται. Ἐκάστη στροφή ἐξεταζομένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ὑπολοίπους παρουσιάζεται ὡς κρίκος κάποιας ἀλύσεως συμμετρικῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐξ ὁμοιομόρφων κρίκων. Ἐὰν ἡ πρώτη στροφή συντεθῆ ἐλευθέρως, ἡ ἐπακολουθοῦσα ἀντιστροφή συμβαδίζει πρὸς τὰ μέτρα τῆς πρώτης. Εὐρίσκομεν δηλ. εἰς αὐτὴν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων καὶ τῶν συλλαβῶν, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ κέντρον δὲ τοῦ βάρους εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως πίπτει εἰς τὴν μουσικὴν τῶν εἰρμῶν, ἡ ὁποία ἐπιβραχύνει ἢ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἰδικόν της τρόπον.

Ἐνοεῖται, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ πλήρη παραμερισμὸν τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας. Τὸ μουσικὸν μέτρον τῶν συλλαβῶν, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἰσοορδία ἢ ἰσοχρονία (ἴσον ποσὸν χρόνων), συνδυάζεται μὲν πρὸς τὴν ὁμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ὄχι ὁμως καὶ ἀπαραιτήτως. Διότι δύναται συλλαβὴ μὲ δύο χρόνους εἰς τὴν πρώτην στροφήν ν' ἀντικατασταθῆ εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν στροφήν διὰ δύο βραχειῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιστρόφως.

10) Τὸ περιεχόμενον τῶν ὕμνων. Ἐὰν ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν στιχοποιίαν ἐν γένει οἱ ὕμνοι ἐμφανίζουσι ἀρκετὰς ἀνωμαλίας, ἐξεταζόμενοι ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἐξακολουθοῦν, μολονότι ἢ γλῶσσά των εἶναι ἀρχαίζουσα, νὰ συγκινοῦν καὶ ν' ἀνυψῶνουν καὶ ἡμᾶς καὶ νὰ προκαλοῦν εὐλαβῆ συναισθήματα. Μέγα μέρος τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς δογματικὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι

γίνονται γνώριμοι και οικείαι εις τούς πιστούς διὰ συντόμων προτάσεων, καθὼς αἱ ἀκόλουθοι : « *Τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος* », « *διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν* », « *διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον* », « *Πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὕμνω τὸ συνεκλάμπον Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ Πνεῦμα ἅγιον* » κ.λ.π. Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, περιέχει ὕμνους ἱκετευτικούς πρὸς τὸν Θεόν, ὕμνους λατρείας, δοξολογίας, εὐχαριστίας, ἀφοσιώσεως ὕμνους ἀκόμη εἰς τὴν σάρκωσιν, εἰς τὸ πάθημα καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ὕμνους εἰς τὴν Θεοτόκον, πρὸς τούς ἀγγέλους, πρὸς τούς Ἀποστόλους, πρὸς τούς προφήτας, πρὸς τούς μάρτυρας, πρὸς τούς ἁγίους, πρὸς ὁσίους κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρμοσύνους στιγμάς, καθὼς καὶ διὰ τὰς θλιβερὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχουν ποιητικαὶ συνθέσεις ἀφθάστου λυρισμοῦ, αἱ ὅποιοι ἀφ' ἐνὸς μὲν θίγουν βαθύτατα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διδάσκουν τὸν νοῦν. Καὶ μόνον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ συνθέσεις τῆς Μ. Ἑβδομάδος, εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὁποῖον πλοῦτον ἀποτελοῦν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας μας οἱ ὕμνοι τῶν ἀρχαίων μελωδῶν!

11) Προέλευσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς ποιήσεως, ἡ Συρία κατὰ πρῶτον λόγον ὑπῆρξε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ κυριώτεραι μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθέσεων ἔλαβον πρῶτον ἀνάπτυξιν καὶ ἐσχηματίσθησαν πρότυπα συνθέσεων, τὰ ὅποια ἔπειτα ἠκολούθησαν οἱ ὕμνοδοι καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν Σύρων ὕμνοδῶν εἶναι ὁ Ἐφραίμ. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἢ ὀμιλίαι ἔμμετροι ἢ ὕμνοι ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς στροφῆς, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἀκολουθοῦσαι κατόπιν ἐξαφτῶνται ἐκ τῆς πρώτης στροφῆς.

Β' ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΓΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (328 — 389). Κατέχει οὗτος τὴν πρῶτην θέσιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἔχρη-

σιμοποίησαν τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐὰν αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις του δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν λατρείαν, ὁ ρυθμικὸς λόγος αὐτοῦ ἔγινε πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἤντηλθαν οἱ μεγαλύτεροι ὕμνογράφοι πανηγυρικὰ τεμάχια (ὅποια τὰ: « Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε. . . — Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον. . . », τὰ ὅποια ἀκούομεν ψαλλόμενα κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς).

2) Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς (5' αἰών). Διάσημος μελωδός. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν εἶναι οὗτος ὁ μεγαλύτερος ὄλων τῶν μελωδῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γονιμότης του εἶναι ἀνεξάντλητος, φανερῶνεται δὲ αὕτη εἰς τοὺς πολυαριθμοὺς ὕμνους του, εἰς τοὺς ὁποίους, μολονότι τὰ θέματα εἶναι συγγενῆ, ἐπιτυχγάνει οὗτος νὰ ἐξευρίσκη νέας ἀπόψεις καὶ σχέσεις, χάρις εἰς τὰς ὁποίας αἱ συνθέσεις του παρουσιάζονται πρωτότυποι.

3) Γεώργιος ὁ Πισίδης (610 — 640) ἐξ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας. Διεκρίθη ὡς ἄριστος ποιητὴς ἱαμβικῶν στίχων.

4) Σέργιος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, σύγχρονος τοῦ Πισίδου. Φέρεται ὡς συντάκτης τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου. Ὁ ὕμνος οὗτος εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν κατὰ τὸν 3' αἰῶνα, ὅταν ἐπολιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπολέμη κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ ἐλύθη ἡ πολιορκία κατόπιν σφοδρᾶς θυέλλης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ στόλος διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη, ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τῆς πόλεως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἔκτοτε ὠρίσθη, ἵνα ψάλλεται ὁ ὕμνος ἱσταμένων ὀρθίως τῶν πιστῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὀνομασία Ἀκάθιστος.

Ὁ ὕμνος οὗτος ἀποτελεῖται ἐξ' 24 στροφῶν μετ' ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς. Τῶν οἰκῶν προτάσσεται στροφή ἀνεξάρτητος αὐτῶν, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸ ἐφύμνιον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ οἱ δώδεκα ἐκ τῶν οἰκῶν, ἤτοι εἰς τὸ « Χαῖρε ἀνύμνευτε ». Ἀποτελεῖται δὲ ἡ στροφή αὕτη ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων δεκατετρασυλλάβων, εἰς ἕκαστον δὲ ζευγὸς ἀκολουθεῖ κατόπιν στίχος δεκατρισύλλαβος :

*Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήριά,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε.
'Αλλ' ὡς ἔχονσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι Χαῖρε, νύμφη ἀνύμνευτε.*

5) Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων. Κατήγετο ἐκ τῆς Δαμασκού. Οὗτος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ὕμνους αὐτοῦ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον.

6) Ἀνδρέας ὁ Κρήτης (650 – 720). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὸ 650. Εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσελήφθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡ' αἰῶνος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κρήτης. Θεωρεῖται ὁ πρῶτος ἐπινοητὴς τοῦ εἵδους τῆς ποιήσεως, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα κανόνες. Περιφημος μεταξὺ τῶν κανόνων εἶναι ὁ ψαλλόμενος τὴν δ' ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν (κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς Πέμπτης), εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδεικνύεται διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται καὶ ἡ κακία τιμωρεῖται.

7) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν τὸ 676. Περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἀγίου Σάββα, κειμένην πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, παρέμεινε μονίμως εἰς αὐτήν. Ὁ Δαμασκηνός θεωρεῖται ὁ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν ποιητῶν κανόνων. Ἀξιοσημείωτοι ἐκ τῶν κανόνων του εἶναι οἱ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλοι. Περιφημα εἶναι καὶ τὰ Θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιτυχῆ διατύπωσιν εἰς αὐτὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

8) Κοσμᾶς ὁ μελωδός, ὁ ἐπίσκοπος Μαΐουμᾶ. Ὁρφανὸς πατρός, υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἡ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ φιλία. Συνέταξε τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τῆς Πεντηκοστῆς κ.λ.π., οἱ ὁποῖοι προτάσσονται τῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τετραώδιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δηλαδὴ τὰς ς', ζ', ἡ' καὶ θ' ὥδὰς τοῦ κανόνος τοῦ ἀρχομένου διὰ τοῦ εἰρμῶ « *Κύματι θαλάσσης* ».

9) Θεοφάνης ὁ Γραπτός, ὁ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας. Ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πλεῖστοι κανόνες. Λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ « στιχηρά » του εἰς τὰ Θεοφάνεια.

10) Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (759 – 826) καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ, ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Κατέχουν ὑπέροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ὑμνογράφων τοῦ Στουδίου. Ἐὰν ὁ Δαμασκηνός καὶ ὁ Κοσμᾶς συνέγραψαν ὕμνους διὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακάς, οἱ Στουδίται συνέταξαν διὰ τὰς καθημερινὰς τριώδια καὶ τετρα-

ώδια κυρίως, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ βιβλίον τοῦ Τρι-
ωδίου, ἔπειτα δὲ καὶ ἰδιόμελα καὶ κοντάκια.

11) Ὁ Ἀνατόλιος. Εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρονται πολλὰ ἰδιό-
μελα.

12) Γερμανὸς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (7[᾽] αἰών)
Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἰδιομέλων καὶ τὸ δο-
ξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων.

13) Ὁ μέγας Φώτιος (891). Συνέθεσε παρακλητικούς κανό-
νας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

14) Κασσία ἢ μοναχὴ, ἡ ὀνομαζομένη καὶ **Κασσιανή,** ἡ ὁποία
ἔζησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (9[᾽] αἰών). Ἐκ τῶν συνθέ-
σεων τῆς Κασσιανῆς πρῶτότυπον εἶναι τὸ ποίημα αὐτῆς εἰς τὸν
ἑσπερινὸν τῶν Χριστουγέννων. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ περι-
φημον δοξαστικὸν τοῦ ὄρθρου τῆς Μ. Τετάρτης «*Κύριε, ἡ ἐν πολ-
λαῖς ἁμαρτίαις*» καὶ αἱ τέσσαρες ᾠδαί, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη
τὸ εἰς τὸν ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου τετραῶδιον τοῦ Κοσμά.

15) Λέων ὁ σοφός (880 – 912). Συνέταξε τὰ κατὰ τὴν προσ-
κύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνή-
σεως ψαλλόμενα, τὰ ἕνδεκα δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῶν Κυριακῶν,
τὰ ἑωθινὰ καλούμενα, καὶ ἄλλα.

16) Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 – 959). Εἶναι
ποιητὴς τῶν ἕνδεκα ἑξαποστειλαρίων.

17) Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς (10[᾽] αἰών) Συνέταξε ἱαμβικούς
στίχους, εἰσαχθέντας εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως.

18) Ὁ Ἰωσήφ (840 – 883). Εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον
«*Υμνογράφος*». Κατήγετο ἐκ τῆς Σικελίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε
τότε σπουδαία μουσικὴ Σχολή. Συνέθεσεν οὗτος πολλοὺς κανόνας
εἰς ἑξῆμνησιν τῶν ἁγίων.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΥΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΜΟΡΦΑΣ

1) ΡΥΘΜΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔχομεν τρεῖς ᾠδὰς, αἱ ὁποῖαι
χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πρᾶξιν τῆς λατρείας, μνη-
μεῖα ἑβραϊκῆς ποιήσεως, αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν
γλῶσσαν ἀπ' αὐτοῦς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Αἱ ᾠδαὶ αὗται
εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Ἡ ᾠδὴ τῆς Θεοτόκου (ἐν Λουκ. α' 46)

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου,

Ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί.

Ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεάς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσπόρτισεν ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἐλέους, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

II) Ἡ ᾠδὴ τοῦ Ζαχαρίου (ἐν Λουκ. α' 68)

Ἐβλογγητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, . . .

III) Ἡ ᾠδὴ τοῦ Συμεῶν (ἐν Λουκ. β' 29)

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

2) ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

1) Ὁ ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ

Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός,
οὐρανόυ, ἁγίου, μάκαρος,
Ἰησοῦ Χριστέ,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν,
ιδόντες φῶς ἐσπερινόν,
ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν
καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.

Ἄξιός ἐστι ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίοις,
Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς·
διὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει.

II) Ἐκ τῆς δοξολογίας οἱ ἀκόλουθοι στίχοι

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογίσω σε
καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτίτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
Εὐλογητός εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου
εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Εὐλογητός εἶ, Κύριε,
δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
'Εγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με·
ἴσασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι.
Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε.

III) Τὸ τροπάριον τοῦ Πάσχα

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

VI) Ἐκ τοῦ ἔσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων τὰ κάτωθι τροπάρια

Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπήλαιον,
ἀλλ' ὁ οὐρανός σε πᾶσιν ἐκήρυξεν,
ὥσπερ στόμα τὸν ἀστέρα προβαλλόμενος, Σωτήρ.
Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν
ἐν πίστει προσκυνοῦντάς σε,
μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἀνέτειλας, Χριστέ, ἐκ Παρθένου,
νοητὲ ἦλιε τῆς δικαιοσύνης·
καὶ ἀστήρ σε ὑπέδειξεν
ἐν σπηλαίῳ χωρούμενον τὸν ἀχώρητον.
Μάγους ὀδηγήσας εἰς προσκύνησίν σου,
μεθ' ὧν σὲ μεγαλύνομεν,
ζωοδότα, δόξα σοι.

3) ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τῶν Βαίων

Συνταφέντες σοι διὰ τοῦ βαπτί-
σματος, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς
ἀθανάτου ζωῆς ἠξιώθημεν τῇ
ἀναστάσει σου καὶ ἀνυμνοῦντες κρά-
ζομεν Ὡσανὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις
ἐδλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου.

Τῶν Πατέρων

Ὑπερδεδοξασμένος εἶ, Χριστέ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, ὁ φωστῆρας ἐπὶ γῆς
τοὺς πατέρας ἡμῶν θεμελιώσας καὶ
δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
πάντας ἡμᾶς ὀδηγήσας· πολνεύ-
σπλαγχε, δόξα σοι.

4) ΙΔΙΟΜΕΛΑ

Ἰδιόμελον τῆς Πρώτης ὥρας τῶν Χριστουγέννων
(Σωφρονίου Ἱεροσολύμων)

Βηθλεέμ, ἐτοιμάζου·
εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτιγ·
τὸ σπήλαιον δεχέσθω·
ἡ ἀλήθεια ἦλθεν·
ἡ σκιά παρέδραμε·

καὶ Θεὸς ἀνθρώποις
ἐκ Παρθένου πεφανέρωται,
μορφωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς
καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα.
Διὸ Ἀδὰμ ἀνανεοῦται
σὺν τῇ Εὐᾶ, κράζοντες·
'Ἐπὶ γῆς εὐδοκία
ἐπεφάνη σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ἰδιόμελον εἰς τὴν Μ. Τετάρτην
(Κασσιανῆς)

Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις
περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθο-
μένη θεότητα, μυροφόρου ἀναλα-
βοῦσα τάξιν, ὀδυρομένη μῦρά σοι
πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἴμοι !
λέγουσα, ὅτι νῦν μοι ὑπάρχει, οἴ-
στρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ
ἀσέληνος ἔρωσ τῆς ἁμαρτίας. Δέ-
ξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρῶν,
ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης
τὸ ὕδωρ· κάμφθητί μοι πρὸς τοὺς
στεναγμοὺς τῆς καρδίας, ὁ κλίνας
τοὺς οὐρανοὺς ἢ ἀπάτω σου
κενώσει. Καταφιλήσω τοὺς ἀχράν-
τους σου πόδας, ἀποσμήξω τούτους
δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βο-
στράχοις· ὡν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὐᾶ
τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ὡσὶν ἤχη-
θεῖσα, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Ἀμαρτιῶν
μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου
ἀβύσσους τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα
Σωτήρ μου ; Μὴ με τὴν σὴν
δούλην παρίδης, ὁ ἀμέτρητον
ἔχων τὸ ἔλεος.

5) ΣΤΙΧΗΡΑ

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων
(Ἄνδρέου Κρήτης)

*Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι οὐρανοί, ἀ-
γαλλιᾶσθε· σκιρτήσατε, τὰ ὄρη, Χρι-
στοῦ γεννηθέντος. Παρθένος καθέ-
ζεται, τὰ Χερουβείμ μιμουμένη, βα-
στάζουσα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον
σαρκωθέντα. Ποιμένες τὸν τεχθέντα
δοξάζουσι, μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα
προσφέρουσιν· ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες
λέγουσιν· Ἀκατάληπτε Κύριε,
δόξα σοι.*

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τοῦ Πάσχα
(ἀρχαῖον τροπάριον)

*Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδέδεικται·
Πάσχα καινόν, ἅγιον· Πάσχα μυστικόν·
Πάσχα πανσεβάσμιον·
Πάσχα Χριστὸς ὁ Ἀντρωτής·
Πάσχα ἄμωμον·
Πάσχα μέγα·
Πάσχα τῶν πιστῶν·
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν·
Πάσχα πάντα ἀγιάζον πιστούς.*

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῆς Πεντηκοστῆς

*Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἦν μὲν αἰεὶ
καὶ ἔστι καὶ ἔσται,
οὔτε ἀρξάμενον,
οὔτε παυσόμενον,
ἀλλ' αἰεὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναριθμούμενον·*

ζωή και ζωοποιῶν,
φῶς και φωτὸς χορηγόν,
αὐτάγαθον και πηγὴ ἀγαθότητος·
δι' οὗ Πατὴρ γνωρίζεται
καὶ Υἱὸς δοξάζεται
και παρὰ πάντων γινώσκειται
μία δύναμις,
μία σύνταξις,
μία προσκύνησις
τῆς ἁγίας Τριάδος.

Στιχηρὸν ἰδιόμελον τῆς 29 Ἰουνίου
(Ἀνδρέου Κρήτης)

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ και τὰς θλί-
ψεις σου τίς διηγῆσεται, ἔνδοξε ἀπό-
στολε Παῦλε; Ἡ τίς παραστήσει
τοὺς ἀγῶνας και τοὺς κόπους σου,
οὗς ἐκοπίσας ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ
Χριστοῦ, ἵνα πάντα κερδήσῃς και
Χριστῷ προσαγάγῃς τὴν ἐκκλησίαν;
Ἄλλὰ ταύτην αἴτησαι φυλάττειν τὴν
ὁμολογίαν σου μέχρι τελευταίας
ἀναπνοῆς, Παῦλε ἀπόστολε,
και διδάσκαλε τῶν ἐκκλησιῶν.

6) ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΩΘΙΝΑ

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Δεκεμβρίου
(Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως)

Ὅτε καιρὸς τῆς ἐπὶ γῆς παρου-
σίας σου, πρώτη ἀπογραφή τῆ οἰ-
κουμένη ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν
ἀνθρώπων ἀπογράφεσθαι τὰ ὀνόμα-
τα, τῶν πιστευόντων τῷ τόκῳ σου.
Λιὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα ὑπὸ
Καίσαρος ἐξεφωνήθη· τῆς γὰρ

αἰωνίου σου βασιλείας τὸ ἄναρχον
ἐκαινορογήθη. Διό σοι προσφέρομεν
καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τὴν χρηματικὴν φο-
ρολογίαν, ὀρθοδόξου πλουτισμὸν
θεολογίας τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Μαρτίου

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον ἀνακα-
λύπτεται σήμερον, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα
τοῦ χειρόνος μεταλαβὼν μεταδῷ
μοι τοῦ βελτίονος· ἐψεύσθη πάλαι
'Αδὰμ καὶ Θεὸς ἐπιθυμήσας οὐ γέ-
γονεν ἄνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα
Θεὸν τὸν 'Αδὰμ ἀπεργάσῃται. Εὐ-
φραινέσθω ἡ κτίσις, χορευέτω ἡ φύ-
σις, ὅτι 'Αρχάγγελος Παρθένω
μετὰ δέους παρίσταται καὶ τὸ Χαῖ-
ρε κομίζει τῆς λύπης ἀντίθετον. Ὁ
διὰ σπλάγγνα ἐλέους ἐνανθρωπή-
σας Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δοξαστικῶν ἢ ἐωθινῶν τῶν αἰνῶν

τῶν Κυριακῶν (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ)

Ὡ τῶν σοφῶν σου κοιμάτων, Χρι-
στὲ! πῶς Πέτρῳ μὲν τοῖς ὀθονίοις
μόνοις ἔδωκας ἐνοῆσαι σου τὴν
ἀνάστασιν, Λουκᾶ δὲ καὶ Κλεόπα
συμπορευόμενος ὠμίλεις καὶ ὁμι-
λῶν οὐκ ἐθθέως ἑαυτὸν φανεροῖς;
Διὸ καὶ ὀνειδίζει ὡς μόνος παροι-
κῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ μὴ μετέχων
τῶν ἐν τέλει βουλευμάτων αὐτῆς.
'Ἄλλ' ὁ πάντα πρὸς τὸ τοῦ πλά-

σματος συμφέρον οἰκονομῶν καὶ τὰς
περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπτυξας καὶ
ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον ἐγνώσθης
αὐτοῖς, ὧν καὶ πρὸ τούτου αἱ
καρδίαι πρὸς γνῶσίν σου ἀνεφλέ-
γοντο. Οἷ καὶ τοῖς μαθηταῖς σνη-
θροισμένοις ἤδη τρανῶς ἐκήρυττόν
σου τὴν ἀνάστασιν, δι' ἧς ἐλέησον ἡμᾶς.

7) ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τοῦ καθίσματος τοῦ ὄρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν
Χριστουγέννων

Δεῦτε, ἴδωμεν πιστοί,
ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός·
ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν
ἐνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ,
μετὰ τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλείων.
Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν
ἀκαταπαύστως ἐκεῖ·
ποιμένες ἀγραυλοῦσιν
ῶδὴν ἐπάξιον·
Δόξα ἐν ὑψίστοις, λέγοντες
τῷ σήμερον ἐν τῷ σπηλαίῳ τεχθέντι
ἐκ τῆς Παρθένου
καὶ Θεοτόκου
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.

Ἐκ τῶν καθισμάτων τῶν ὄρθρων τῆς Μ. Ἑβδομάδος

Ἄρθρου Μ. Δευτέρας

Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ ἢ παροῦσα
ἡμέρα ὡς φῶτα σωστικὰ ἀνατέλλει
τῷ κόσμῳ· Χριστὸς γὰρ ἐπείγεται
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι, ὃ τὰ σύμ-
παντα ἐν τῇ δρακί περιέχων κατα-
δέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ τοῦ
σῶσαι τὸν ἄνθρωπον.

Ὁρθρου Μ. Τρίτης

Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσω-
μεν, τὰς λαμπάδας ἐαυτῶν εὐτρε-
πίσωμεν, ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες
καὶ πίστει ὀρθῇ, ἵνα ὡς αἱ φρόνι-
μοι τοῦ Κυρίου παρθένοι ἔτοιμοι
εἰσέλθωμεν σὺν αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους·
ὁ γὰρ Νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἄφθάρτον στέφανον.

Ὁρθρου Μ. Τετάρτης

Πόρνη προσῆλθέ σοι μῦρον σὺν
δάκρυσιν κατακενοῦσά σου ποσί,
φιλόθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν
κακῶν λυτροῦται τῇ κελεύσει σου·
πνέων δὲ τὴν χάριν σου μαθητῆς ὁ
ἀχάριστος ταύτην ἀποβάλλεται καὶ
βορβόρω συμφύρεται, φιλαργυρία
ἀπεμπολῶν σε. Δόξα, Χριστέ, τῇ
εὐσπλαγγνίᾳ σου.

8) ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΑ

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἑνδεκα ἀναστασίμων ἐξαπο-
στειλάρων (Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου)

Τιβεριάδος θάλασσα σὺν παισὶ
Ζεβεδαίου, Ναθαναήλ, τῷ Πέτρῳ τε
σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θω-
μᾶν εἶχε πρὸς ἄγραν· οἱ, Χριστοῦ
τῇ προστάξει, ἐν δεξιῶις χαλάσαν-
τες πλήθος εἴλκον ἰχθύων· ὃν Πέ-
τρος γνοὺς πρὸς αὐτὸν ἐνήχητο·
οἷς τὸ τρίτον φανείς, καὶ ἄρτον ἔ-
δειξε καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθρώκων.

Ἐξαποστειλάριον ὄρθρου Μ. Δευτέρας

*Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου,
κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα
εἰσέλθω ἐν αὐτῶ· λάμπρονόν μου τὴν
στολὴν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα, καὶ σῶ-
σόν με.*

9) ΚΟΝΤΑΚΙΑ

II ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἄκροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον τίττει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὄδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παιδίον νέον,
ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.*

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ

(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν προ-
αίονιον Λόγον ἐν σπηλαίῳ ἔρ-
χεται ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως. Χό-
ρευε, ἡ οἰκουμένη, ἀκοντισθεῖσα·*

δόξασον μετὰ ἀγγέλων καὶ τῶν
ποιμένων βουληθέντα ἐποφθῆ-
ναι παιδίον νέον τὸν πρὸ αἰώ-
νων Θεόν.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὰ Ἁγία Θεοφάνεια
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

Τὸ Προοίμιον

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένη,
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε·
ἦλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆ Κυριακῆ τῆς Τυροφάγου
(ἀγνώστου ποιητοῦ)

(Ἀκροστιχίς : Εἰς τὸν πρωτόπλαστον)

Τὸ Προοίμιον

Τῆς σοφίας ὁδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστὰ,
στήριξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
σὺ δίδου μοι λόγον ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
ἰδοὺ γὰρ τὰ χεῖλή μου οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κράζειν σοι·
Ἐλεῆμων, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου

Οἱ δύο πρῶτοι οἴκοι

Ἄγγελος πρωτοστάτης | οὐρανόθεν ἐπέμφθη | εἶπεῖν τῇ Θεο-
τόκῳ τὸ Χαῖρε· | καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωτῇ | σωματούμενόν σε θεω-
ρῶν, | Κύριε, ἐξίστατο καὶ ἴστατο | κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
Χαῖρε, δι' ἧς | ἡ χαρὰ ἐκλάμψει· | Χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει· |
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος | Ἀδάμ ἡ ἀνάκλησις· | Χαῖρε, τῶν δακρῶν |

τῆς Εὔας ἢ λύτρωσις· | Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον | ἀνθρωπίνους λο-
γισμοῖς· | Χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον | καὶ Ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς. |
Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις | Βασιλέως καθέδρα· | Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις |
τὸν βαστάζοντα πάντα. | Χαῖρε, ἀστὴρ | ἐμφαίνων τὸν "Ἡλιον" |
Χαῖρε, γαστήρ | ἐνθέου σαρκώσεως. | Χαῖρε, δι' ἧς | νεουργεῖται
ἡ κτίσις· | Χαῖρε, δι' ἧς | βρεφουργεῖται ὁ Κτίστης. | Χαῖρε,
Νύμφη ἀνύμφευτε.

Βλέπονσα ἡ ἀγία | ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ, | φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσα-
λέως· | τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς | δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ |
φαίνεται ἀσπόρον γὰρ συλλήψεως | τὴν κήσιν πῶς λέγεις ; κράζων ; |
Ἀλληλοῦϊα.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆ ἀγίας καὶ Μεγάλης Παρασκευῆ
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἀκροστιχίς : τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ)

Τὸν δι' ἡμᾶς σταυρωθέντα
δεῦτε πάντες ὑμνήσωμεν·
αὐτὸν γὰρ κατείδε Μαρία
ἐπὶ ξύλου καὶ ἔλεγεν·
Εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
σὺ ὑπάρχεις
ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

Ὁ πρῶτος οἶκος

Τὸν ἴδιον ἄνα
ἀμνὰς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον
ἠκολούθει Μαρία,
τροχόμενη
μεθ' ἑτέρων γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
Ποῦ πορεύει, τέκνον ;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον ;
μὴ ἕτερος γάμος

*πάλιν ἔστιν ἐν Κανᾷ
 κάκει γυνὶ σπεύδεις,
 ἵνα ἐξ ὕδατος αὐτοῖς
 οἶνον ποιήσης ;
 συνέλθω σοι, τέκνον,
 ἢ μείνω σοι μᾶλλον ;
 δός μοι λόγον, Λόγε,
 μὴ σιγῶν παρέλθης με
 ὁ ἀγνήν τηρήσας με·
 Σὺ γὰρ ὑπάρχεις ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.*

III. ΕΟΡΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον

(Θεοδώρου Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

*Τά θεόβροντα τῆς λογικῆς σου
 κρήνης ρεῖθρα, ὡσπερ ἄβυσσος, ἐκ
 λογισμῶν βαθέων χέων, τοὺς ἀσε-
 βοῦντας κατεπόντισας, Βασίλειε,
 καὶ στῦλος πρὸς ὀρθοδοξίας
 λάμπων, μετάρεις ἡμᾶς ἐκ τῆς
 πλάνης Ἀρείου, ἱεράρχα ὁ πολυ-
 καρτερώτατος, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ
 ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως ἰκέτενε.*

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον

Τὸ Προοίμιον

*Τῇ χρυσορρεΐθρῳ αἵγλῃ τῶν θεί-
 ων δογμάτων σου τῆς ἐκκλησίας
 πάτερ τοὺς θῆρας ἀπήλασας
 Χρυσόστομε ἱεροφάντορ, ὡς ἀ-
 γαθὸς ποιμὴν θεανγέστατος πρόε-
 σβενε ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς τῆς μετα-
 νοίας προστάτης θερμότητος.*

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον

(Ἰωσήφ Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Ὁ Δεσπότης χθὲς ἡμῖν διὰ σαρκὸς ἐπεδήμει, καὶ ὁ δοῦλος σήμερον ἀπὸ σαρκὸς ἐξεδήμει· χθὲς μὲν γὰρ ὁ βασιλεύων σαρκὶ ἐτέχθη, σήμερον δὲ ὁ οἰκέτης λιθοβολεῖται δι' αὐτὸν καὶ τελειοῦται, ὁ πρωτομάρτυς καὶ θεῖος Στέφανος.

10) ΚΑΝΟΝΕΣ

Ι. ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

α) Ἀκινήτων ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

(Ἄκροστιχίς: «Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ Θεὸς μένει»)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντι ἀρρεύστως Υἱῷ καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι ἀσπόρως, Χριστῷ τῷ Θεῷ, βοήσωμεν· Ὁ ἀνψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, ἅγιος εἰ, Κύριε.

Ὁ εἰρμὸς τῆς ε' ᾠδῆς

Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτι-
μῶν τῆς μεγάλης βουλής σου τὸν
Ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν. Ὅθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὀδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς
ὀρθρίζοντες δοξολογοῦμέν σε, φιλά-
θροπε.

Ὁ εἰρμὸς τῆς θ' ᾠδῆς

Μυστήριον ξένον ὁρῶ καὶ παρὰ-
δοξον· οὐρανὸν τὸ σπήλαιον θρό-
νον χειρουβικὸν τὴν Παρθένον· τὴν
φάτην χωρίον· ἐν ᾧ ἀνεκλήθη ὁ ἀ-
χώρητος Χριστὸς ὁ Θεός, ὃν ἀνυμνοῦν-
τες μεγαλύνομεν.

β) Κινητῶν ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ Μεγάλου Κανόνος (Ἀνδρέου Κρήτης)

ᾠδὴ α'

Ὁ εἰρμὸς

Βοηθὸς καὶ σκεπαστής, ἐγένετό μοι
εἰς σωτηρίαν· οὗτός μου Θεός, καὶ
δοξάσω αὐτόν· Θεὸς τοῦ πατρὸς μου,
καὶ ὑψώσω αὐτόν· ἐνδόξως γὰρ
δεδοξασται.

Τὸ α' τροπάριον

Πόθεν ἄρξομαι θρηγεῖν τὰς τοῦ
ἀθλίου μου βίον πράξεις; ποίαν ἀ-
παρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, τῇ νῦν
θρηνωδία; Ἄλλ' ὡς εὐσπλαχνός
μοι δὸς παραπτωμάτων ἄφεσιν.

Τὸ δ' τροπάριον

Οἴμοι τάλαινα ψυχὴ ! Τί ὠμοιώ-
θης τῇ πρώτῃ Εὐα ; Εἶδες γὰρ κα-
κῶς καὶ ἐτρόθης πικρῶς καὶ ἤψω
τοῦ ξύλου καὶ ἐγεύσω προπετῶς
τῆς παραλόγου βρώσεως.

Τὸ ιδ' τροπάριον

Ὁ λησταῖς περιπεσών, ἐγὼ ὑπάρ-
χω τοῖς λογισμοῖς μου ὅλως ὑπ'
αὐτῶν τετρανάτισμαι νῦν ἐπλή-
σθην μολώπων. Ἄλλ' αὐτὸς μοι ἐπι-
στάς, Χριστὲ σωτήρ, ἰάτρευσον.

Ἐκ τοῦ Σταυρωσίμου κανόνος

(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Σταυρῶ διεπέτασας, θείας παλά-
μας μακρόθυμε, καὶ τὸν ἀπολλύ-
μενον, κόσμον ἐκάλεσας, πρὸς
ἐπίγνωσιν, τοῦ κράτους σου Οὐ-
κτίμων ὅθεν μεγαλύνομεν, τὴν
εὐσπλαγχτίαν σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (Κασσιανῆς)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα
πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆς
ἔκρυψαν τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες τῷ Κυ-
ρίῳ ἄσωμεν ἐνδόξως γὰρ δεδόξα-
σται.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Σὲ τῶν ἐπὶ ὑδάτων κρεμάσαντα
πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως ἡ κτίσις

κατιδοῦσα ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμε-
νον, θάμβει πολλῶ συνείχεται· Οὐκ
ἔστιν ἄγιος, πλήν σου, Κύριε, κρα-
νίζουσα.

Ὁ εἰρμός τῆς δ' ᾠδῆς

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θεῖαν κένο-
σιν προορῶν Ἀββακούμ, ἔξε-
στηκῶς ἐβόα· Σὺ δυνασιῶν διέκο-
πας κράτος, ἀγαθέ, ὁμιλῶν τοῖς
ἐν ἄδῃ, ὡς παντοδύναμος.

Ὁ εἰρμός τῆς ε' ᾠδῆς

Θεοφανείας σου, Χριστέ, τῆς πρὸς
ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἰσραὴλ
φῶς ἰδὼν ἀνέσπερον, ἐκ νεκτὸς
ὁδοῖσας ἐκραύγαζεν Ἀναστήσονται
οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν
τοῖς μνημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ
γῆ ἀγαλλιάσονται.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

Ὁ εἰρμός τῆς ς' ᾠδῆς

Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη,
στέροισι κητώσις Ἰωνᾶς· σοῦ γὰρ
τὸν τύπον φέρων, τοῦ παθόντος
καὶ ταφῆ δοθέντος ὡς ἐκ θαλάμου
τοῦ θηρὸς ἀνέθορε, προσεφώνει δὲ
τῇ κονστιῳδία· Οἱ φυλασσόμενοι
μάτια καὶ ψευδῆ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγ-
κατελίπετε.

Τροπάριον α'

Ἀρηθέης, ἀλλ' οὐ διηρέθης,
Λόγε, ἧς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ

καὶ λέλυταί σου ὁ ναὸς ἐν τῷ και-
ρῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω
μία ἦν ὑπόστασις τῆς θεότητος καὶ
τῆς σαρκός σου· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ
εἰς ὑπάρχεις Υἱός, Λόγος τοῦ Θεοῦ
Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Τροπάριον β'

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐ θεοκτόνον,
ἔφην τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ
καὶ πέπονθέ σου τῆς σαρκός ἡ χοῦ-
κὴ οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθῆς
διέμεινε· τὸ φθαρτὸν δέ σου πρὸς
ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας καὶ
ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ
ἀναστάσεως.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα
(Δαμασκηνοῦ)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρονηθῶ-
μεν, λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ
γῆς πρὸς οὐρανὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον ἄδοντας.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν, οὐκ
ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατοουργούμε-
νον, ἀλλ' ἀφθαρσίας πηγὴν ἐκ τά-
φου ὀμβρώσαντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ
στερευόμεθα.

Ὁ εἰρμὸς τῆς δ' ᾠδῆς

Ἐπὶ τῆς θείας γενλακῆς ὁ θεηγό-
ρος Ἀββακοῦμ στήτω μεθ' ἡμῶν

καὶ δεικνύτω φασφόρον ἄγγελον
διαπρυσίως λέγοντα· Σήμερον σω-
τηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι ἀνέστη Χριστὸς
ὡς παρτοδύναμος

Ὁ εἰρμὸς τῆς ε' ᾠδῆς

Ὁρθοῖσμεν ὄρθρον βαθέος καὶ
ἀντὶ μύθου τὸν ὕμνον προσοῖσμεν
τῷ Δεσπότη, καὶ Χριστὸν ὀψόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον πᾶσι ζωὴν ἀνα-
τέλλοντα.

Ὁ εἰρμὸς τῆς ζ' ᾠδῆς

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ρυσάμενος,
γενόμενος ἄνθρωπος, πάσχει ὡς θνη-
τός, καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδύει εὐπρόπειαν, ὁ μόνος
εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεὸς
καὶ ὑπερένδοξος.

Ὁ εἰρμὸς τῆς η' ᾠδῆς

Αὔτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα, ἡ
μία τῶν Σαββάτων, ἡ βασιλὶς καὶ
κυρία, ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανηγυρίς
ἐστὶ πανηγύρεων, ἐν ἣ εὐλογοῦμεν
Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ εἰρμὸς τῆς θ' ᾠδῆς

Φωτίζου, φωτίζου, ἡ νέα Ἱερου-
σαλήμ· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ
ἀνέτειλε. Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου,
Σιών· σὺ δέ, ἁγνή, τέρπου Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον
(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

(Ἀκροστιχίς: Ἀθανάσιος εὐχοὶ ὀρθοδοξίας ἔφυ)

ὦ δ ἡ α'

Ὁ εἶρμός

*Ἀθανασίῳ προσκομίζων ἔπαινον
ὡς ἀρετὴν εὐφημῶν πρὸς τὸν Θεὸν
φέρω μᾶλλον τὸ ἐγκώμιον παρ' οὐ
τοῖς βροτοῖς δέδοται ἀξιέπαινον χοῦ-
μα τῆς ἀρετῆς ἧς περ γέγονε ἔμ-
ψυχος εἰκὼν καὶ ἐκσφράγισμα.*

Τροπάριον

*Θεοσοφίας χρηματίσας ἔμπλεως
καὶ ὑπὲρ ἥλιον βίῳ ἀπαστρέπτων
καὶ πολιτευσάμενος "Ὅσιε ὑπερβέ-
βηκας ἐγκωμίων τοὺς νόμους
τοὺς παρ' ἡμῶν ἀλλ' ἀνάσλοιο Πάτερ
παρ' ἀξίαν ὑμνούμενος.*

Δ' ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζωντανὴν παράστασιν τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰ ὅποια ἐκφράζουν εἰς τὰ ποιήματά των οἱ ὑμνογράφοι, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἡ μουσικὴ διὰ τοῦ μέλους. Δι' αὐτῆς, καθὼς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, « μᾶλλον πως ἐντυποῦνται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα » καὶ ἐπιτυγχάνουν οἱ πιστοὶ « τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σταθερὸν τῆς καρδίας », ὥστε μὲ τὴν πρέπουσαν εὐλάβειαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα κατὰ τὴν λατρείαν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐδίστασεν ἐξ ἀρχῆς νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς αὐτῆς συνάξεις, « ἵνα τῷ ρυθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι πάντες, μετὰ πολλῆς προθυ-

μίας τὸς ἱεροὺς αὐτῶ ἀναπέμπομεν ὕμνους », καθὼς λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.

Ἐχρησιμοποίησε δὲ ὡς τοιαύτην τὴν ἐπικρατοῦσαν ἑλληνικὴν μουσικὴν. Ἡ μουσικὴ ὅμως αὐτῆ, ἐφ' ὅσον εἰσῆχθη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ τὴν ἀπαιτουμένην κατεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σεμνὸν περιβάλλον τῆς χριστιανικῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραγματοποιήθη βαθμηδόν.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον, μὴ διαφέρον πολὺ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ψαλμωδοῦνται αἱ εὐχαὶ (π.χ. τοῦ Εὐχελαίου) καὶ τὰ ἀναγνώσματα (ὁ ἐξάψαλμος, ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον), τὰ ὁποῖα τότε ἀπλῶς ἀνεγινώσκοντο.

Ὡς ψάλται δὲ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν χρησιμεύουν κατ' ἀρχὰς ὄχι ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ παρόντες εἰς τὴν λατρείαν πιστοί. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο, φαίνεται, ὅτι ἡ ψαλμωδία τῶν πολλῶν καὶ δύσκολος ἀπέβαινε, ἀλλὰ καὶ θόρυβον καὶ ἀταξίαν παρεῖχε. Διὰ τοῦτο ἔνωρις καθιερώθη ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν καὶ ἐτέθησαν γενικῶς αἱ πρώται βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς λατρείας καλλιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος καὶ σημειώνει ταχεῖαν ἐξέλιξιν. Μὲ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν διεμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ πλῆρες σύστημα μουσικῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου περισσότερο ἐκαλλιεργήθη καὶ ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν, Βυζαντινὴ μουσικὴ.

Τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διαμορφωτὴς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ τῆς φωνητικῆς παραδόσεως διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἔλλειπεν ὅμως ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς θεωρίας αὐτῆς. Τὸ κενὸν τοῦτο ἀναπληρῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ τῆς θεωρίας τῶν ὀκτῶ ἤχων, ἀφοῦ συνέταξεν ἐπὶ πλέον τὴν ἐν χρήσει σήμερον Ὀκτώηχον, διὰ νὰ δείξη τὴν θεωρίαν ἐφηρμοσμένην καὶ εἰς τὴν πράξιν. Ἀπὸ τὴν Ὀκτώηχον μαυθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν

μελωδίαν κατέχουν μόνιμον πλέον θέσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ὀκτῶ ἤχοι.

Ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς ὁ Δαμασκηνὸς ἐξεκαθάρισε καὶ ἀπήλλαξε τὴν Βυζαντινὴν ὕμνωδιαν ἀπὸ τὰ ἄσημα καὶ ἀκατάλληλα διὰ τὴν λατρείαν μέλη, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰσπηδήσει ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν τελετῶν. Τοιοῦτότρόπως ὁ Δαμασκηνὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γνησίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσικὴ αὕτη κατὰ τὰς κυρίας βάσεις καὶ γραμμὰς καὶ τὰ παλαιότερον παραδεδεγμένα μέλη παρέμεινεν ἀνέπαφος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἄλλως τε δὲν ἔλλειψαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικοὶ μεγάλοι, οἱ ὁποῖοι ἐκράτησαν τὴν συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Πέτρος ἐπὶ πλέον, περισσότερο ἀπὸ ὅλους, παρεσκεύασε καὶ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου καὶ ἀναλυτικοῦ συστήματος γραφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἰσχύουσα Βυζαντινὴ σημειογραφία παρείχε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποίησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19' αἰῶνος τρεῖς διακεκριμένοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἤτοι ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρῦσανθος, ὁ πρωτοψάλτης Γρηγόριος ὁ Λευίτης καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Χουρμούζιος Γεωργίου. Χάρις εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀνεζωογονήθη τὸ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφέρον καὶ διηκολύνθη σπουδαίως ἡ εὐρυτέρα αὐτῆς διάδοσις.

*Ἐκ τῶν συνεκδοκόμενων δύο βιβλίων ἢ μὲν ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ
 συνεγράφη ὑπὸ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστη-
 μίου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 150498/22-12-1955
 ἀπ. Ὑπουργ. Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ἢ δὲ
 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, Γυμνα-
 σιάρχου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14580/6-2-1956
 ὁμοίας ἀποφάσεως.*

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α) ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ

- 1) Συμβολή εἰς τὴν Κατηχητικὴν, Ἀγαθονίκου Μητροπολίτου Καλάβρυτων, Ἀθήναι 1949 (ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 2) Ἀποστολικῆς Διακονίας Ἐκδόσεις διὰ τὰ Μέσα καὶ Ἀνώτερα Κατηχητικὰ Σχολεῖα :
 - α) Ἡ στολὴ τῆς ψυχῆς, 1949.
 - β) Οἶκος Θεοῦ, 1950.
 - γ) Συγκληρονόμος Χριστοῦ, 1951.
 - δ) Ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, 1949.
 - ε) Ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, 1950.
 - ς) Χριστιανὸς Ἀνθρωπισμός, 1951.
- 3) Ἀδελφότητος Θεολόγων Ἐκδόσεις « Ζωῆς » :
 - α) Ὁ Θεὸς καὶ τὰ τέκνα του, 1954.
 - β) Θεῖα Οἰκοδομή, 1950.
 - γ) Θεὸς καὶ Κόσμος, 1954.
 - δ) Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία, 1950.
 - ε) Διακήρυξις Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων.
 - ς) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης.
- 4) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα, Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου 1950.
- 5) Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή, Δ. Μωραΐτη, Θεσσαλονίκη 1941.
- 6) Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, Κ. Καλλινίκου (πρωτοπρεσβυτέρου), Ἀλεξάνδρεια 1924.
- 7) Γιατὶ πιστεύω, Ἰ. Παναγιωτίδου, (ἐκλαϊκευμένη Ἀπολογητικὴ).

- 8) α) Κατηχητική, Π. Τρεμπέλα, 1931.
 β) 'Ιησούς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, Π. Τρεμπέλα, 1940.
 γ) Ἀπολογητικαὶ Μελέται ('Ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως — 'Ο Χιλιασμὸς — 'Ο Πνευματισμὸς — Μυστηριακαὶ Θρησκείαι καὶ Χριστιανισμὸς), Π. Τρεμπέλα, 1930-1938.
- 9) α) Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐπιστήμη, Toth.
 β) Πόθεν ἔρχεσαι καὶ ποῦ ὑπάγεις, Toth.
 γ) Τὰ ἀγνὰ νειῶτα, Toth, (μετάφρ. Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 10) Παῦλος, Ζοζέφ Χόλτσνερ, μετάφρ. Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθήναι 1948.

Β) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ

- 1) Ἐπιστολαὶ περὶ Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Θεοδώρου Βαλλιάνου, 1856.
 2) Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α': Χριστιανικὰ κοιμητήρια— Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Γ. Σωτηρίου, 1942.
 3) Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Γ. Σωτηρίου, 1914.
 4) Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Κ. Καλλινίκου, 1921.
 5) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι, Π. Τρεμπέλα, 1935.
 6) Ἡ Ἐκκλησία μας, Δ. Σ. Μπαλάνου.
 7) Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, 1927.
 8) Ἐγκόλπιον τῆς θείας λειτουργίας, Σ. Παπακώστα, 1936.
 9) Ἡ Ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πράξις τῆς Ἀνατολῆς, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 10) Αἱ ἀρχαὶ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας, Π. Τρεμπέλα, 1952.
 11) Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, Δ. Ν. Μωραίτου, 1937.
 12) Περί τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1902.
 13) Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, Δ. Ν. Μωραίτου, 1939.
 14) Μελέται περὶ τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων, Β. Ἐξάρχου, 1935 καὶ 1936.
 15) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος, Π. Τρεμπέλα, 1925.
 16) Τὸ Βάπτισμα, Σ. Παπακώστα, 1928.
 17) Ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 18) Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 19) Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 20) Ἡ γονυκλισία ἐν ταῖς Κυριακαῖς, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 21) Τάξις χειροθεσιῶν καὶ χειροτονιῶν, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 22) Ἡ μεγάλη ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα, Δ. Σ. Μπαλάνου, 1924.
 23) Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 24) Ἀρθρα λειτουργικοῦ περιεχομένου (εἰς τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας Ἐλευθερουδάκη, Πυρσοῦ, Ἡλίου).

2. ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α) ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

- * *Αβέστα* 12.
* *Αγάπη*. Ἰδιότης τοῦ Θεοῦ 36· τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν 93 κ.έ.· πρὸς τὸν πλησίον 94· σπουδαιότης αὐτῆς 95.
* *Ἄγγελοι* 45.
* *Ἀδάμ*. Παρακοή καὶ πτώσις 50· ὁ νέος Ἀδάμ 51.
* *Ἀθανασιανὸν Σύμβολον* 24.
* *Ἀθανάσιος Μ.* Περὶ Ἁγίας Τριάδος 38.
* *Ἀμοιβαί αἰῶνες* 81.
* *Ἀνακαίνισις*. Τῆς φύσεως 81.
* *Ἀνάστασις*. Τοῦ ἀνθρώπου 79· τῶν σωμάτων 79.
* *Ἄνθρωπος*. Φύσις καὶ προορισμὸς 46· τὸ σῶμα του 46· ἡ διπλῆ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς σύστασις 47· ἡ πρώτη κατάστασις 49· ἡ πτώσις 50.
* *Ἀξιομισθία ἔργων Ἁγίων* 88 κ.έ.
* *Ἀπόλυτος προορισμὸς* 63.
* *Ἀπολύτρωσις*. Ἡ ἐν Χριστῷ 59, 61.
* *Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ* 75.
» *Διακονία* 18.
* *Ἀποστολικὸν Σύμβολον* 24.
* *Ἄρειος* 58.
Ἀγνοστίνος. Περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν 5.

Βάπτισμα. Σύστασις καὶ σκοπὸς 70· κῦρος καὶ κανονικότης 70· διαφορὰ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 85, 86.
Βασίλειος Μ. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ἱ. Παραδόσεως 23· περὶ τῆς ἀξίας σώματος καὶ ψυχῆς 47.
Βιβλικὴ Ἐταρεία 22.
Βουόδας, Βουδδισμὸς 10.
Βραχμανισμὸς 9.

Γάμος. Σύστασις, σκοπὸς αὐτοῦ 75, 76· πολιτικὸς γάμος 76· διαφορὰ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 87.
Γνώσις. Φυσικὴ καὶ ὑπερφυσικὴ 27.
Γραφὴ Ἁγία. Ἐννοια καὶ μέρη αὐτῆς 19 κ.έ.· Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη 19 κ.έ.· βιβλία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης 20 κ.έ.· θεοπνευστία αὐτῆς 21· σπουδαιότης αὐτῆς 22.

Δαίμονες 46.
Δαμασκηνὸς Ἰωάννης. Περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ 27· περὶ ἀγγέλων 46.

Δείκται 41.

Δόγμα. Ἐννοία 25· σχέσις πρὸς τὴν Ἡθικὴν 25, 26.

Ἐθνικοί. Προπαρχασιεὺ των διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου 53.

Ἐκκλησία. Ἐννοία 65, 66· Ἰδρυσις 65· στρατευομένη καὶ θριαμβεύουσα 66· παραστατικά ἐκφράσεις περὶ τῆς φύσεώς της 66· μία ἀγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ 67, 68· διαφορὰ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ φύσιν αὐτῆς 84, 85.

Ἐπιτίμια 73.

Ἐντοχῆς. Πρεσβύτερος Κων/πόλεως 58.

Ἐυχαριστία θεία. Ἐννοια, σύστασις καὶ σκοπὸς 72· διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Ἐγγέλαιον. Ἐννοια, σύστασις, σκοπὸς 76· διαφορὰ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 88.

Ζωροαστρισμός 12.

Ἡθικὴ Χριστιανικὴ. Ἰδεῶδες αὐτῆς ἢ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ 91· Χριστοκεντρικὴ 91· σχέσις πρὸς τὸ Δόγμα 92, 93· βασικαὶ ἀρχαὶ ἠθικαὶ : πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 93, 94· μέσα πραγματοποιήσεως τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 95.

Θαύματα. Ἐννοια καὶ σκοπὸς 43· τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου 55.

Θρησκεία. Ὅρισμός αὐτῆς 5· καθολικότης καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμὸν 5· εἶδη θρησκειῶν 7· θρησκεία καὶ ἐπιστημὴ 40, 41.

Θεός. Πίστις εἰς ἕνα Θεόν 27· γνῶσις τοῦ Θεοῦ 27· κοσμολογικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ 29· τελεολογικὴ 29· ἠθικὴ 30· ἱστορικὴ 31· οὐσία τοῦ Θεοῦ 32· πανταχοῦ παρουσία 33· παντοδυναμία 33· αἰωνιότης 33· παγγνωσία 34· πανσοφία 35· ἀγιότης 35· δικαιοσύνη 36· ἀγάπη 36· ἀληθινὸς καὶ πιστὸς 37· πρόνοια περὶ κόσμου 41· συντήρησις 41· κυβέρνησις τοῦ κόσμου 42· τριαδικὸς Θεὸς 37.

Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ 32.

Ἰερωσύνη. Ἐννοια καὶ σύστασις 74, 75· οἱ τρεῖς βαθμοὶ 74, 75· προσόντα κληρικῶν 75· διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 87.

Ἰησοῦς Χριστός. Βίος καὶ διδασκαλία 54, 55· τὰ πάθη καὶ ἡ ἀνάστασις 55, 56, 57· ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία του 57, 58· κάθοδος εἰς Ἀθῆν 56· ἔργον του καὶ ἀποστολὴ ἢ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου 59, 60· τὸ τρισπὸν ἀξίωμα, προφητικόν, ἀρχιερατικόν καὶ βασιλικόν 60, 61, 62· αἱ δύο φύσεις καὶ αἱ δύο θελήσεις 58, 59· ἡ ἐξελαστήριος θυσία του 60, 61· πηγὴ, δύναμις καὶ ἰδεῶδες τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν 91, 92.

Ἰνδοϊσμός 9.

Ἰουδαϊκὴ θρησκεία. Θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως 8· κέντρον της αἱ Μεσσιακαὶ ἰδέαι 15· ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι 15, 16.

Καθατήριον πῶς 89.

Κανὴ Διαθήκη. Ἔννοια 19· τὰ βιβλία αὐτῆς 20, 21· Κανὼν 23.

Κακὸν φυσικόν. Αἰτία ὑπάρξεως 44, 45.

Κάντιος 29.

Κατήχησις. Ἔννοια τοῦ μαθήματος 17· διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης 25· ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ 17, 18· κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους 18.

Κατηχητικαὶ Σχολαί. Τοῦ Πανταίνου 18· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις 18· ἐν Ἑλλάδι 18, 19.

Κοινωνικὸν ἰδεῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ 96, 97.

Κομφούκιος 11.

Κοράνιον. Διδασκαλία καὶ συγγραφεὺς 14.

Κόσμος. Δημιουργία του 39, 40· πνευματικὸς καὶ ὕλικος 39, 40· ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν δημιουργία του 40, 41.

Κρίσις τοῦ κόσμου. Μερικὴ 79· καθολικὴ 80.

Κριτοπούλου Ὁμολογία. Ἀπάθεια τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν σταύρωσίν του. 61.

Λαοτσέ 11.

Λατρεία. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν θεϊαν λατρείαν 89, 90.

Μακεδόσιος. Διδασκαλία του περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 64.

Μέλλουσα ζωὴ. Σπουδαιότης αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παροῦσαν 78· τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 78· διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν 88, 89.

Μετάνοια. Ἔννοια καὶ σύστασις 73· ἀνάγκη αὐτῆς 73· ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Κανὴ Διαθήκη περὶ τῆς ἀξίας τῆς 74· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Μετάφρασις τῶν Ο΄ 20.

Μνημόσυνα 79, 80.

Μυστήρια. Ἔννοια αὐτῶν ἐν τῷ Ἔθνισμῷ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ 68, 69· ὅροι κύριος αὐτῶν 69· ἀριθμὸς καὶ διάκρισις αὐτῶν 69, 70· καλοῦνται οὕτω καὶ αἱ ἀλήθειαι ἢ τὰ δόγματα τῆς πίστεως 69.

Μωαμεθανισμός. Ἰδρυσις καὶ διάδοσις του 13· ἡ διδασκαλία του 14.

Νεστόριος. Ἡ περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδασκαλία 58.

Νηπιοβαπτισμός 70.

Οὐσία Θεοῦ 32.

Παράδοσις. Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεως ἰσόκυρος πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην 22· ἔννοια, ἀπόρριψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν 24, 83· τοῦ διευτυπώθη καὶ ὑπάρχει 23, 24.

Παῦλος Ἀπόστολος. Περὶ θείας χάριτος 62· περὶ θείας Εὐχαριστίας 72· περὶ ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων 79· περὶ τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 91· περὶ ἀγάπης 94.

- Πλάτων.* "Οτι ὁ Θεὸς ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραφτος 32.
- Πλούταρχος.* Περί καθολικότητος τῆς θρησκείας 6.
- Πολυθεΐα καὶ πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι* 7.
- Πνεῦμα ἄγιον.* Ἔννοια 64· πρόσωπον οὐχὶ δύναμις 64· ἡ ἐκπόρευσις αὐτοῦ 64· τὸ ἔργον αὐτοῦ 65· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 84.
- Πόνος.* Ἡ ὕπαρξις καὶ ὁ εὐεργετικὸς ρόλος του 43, 44, 45.
- Προσευχή.* Σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν 95.
- Προτεσταντισμὸς.* Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πηγῶν τῆς πίστεως 83· περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων 83· περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ Μυστηρίων 85, 86, 87, 88· εἰς τὴν θεϊὰν λατρείαν 89.
- Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.* Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ ἁγίου Πνεύματος 84· περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν ψυχῶν 88· περὶ Ἰερουσόνης 87· περὶ Μυστηρίων 85 κ.έ· περὶ Θεοτόκου 89.
- Συντοῖσμός.* Ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων 12.
- Συγχωροχάρτια* 88.
- Σύμβολον τῆς Πίστεως* 24.
- Ταοῖσμός* 11.
- Τιμωρία αἰώνιος* 81.
- Τριάς.* Τριαδικὸς Θεὸς 37.
- *Υλη.* Ὑλισμὸς 47, 48.
- Φυσικαὶ θρησκείαι* 7.
- Φωτιζόμενος* 17.
- Χάρις θεία.* Ἔννοια 62· ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ συνεργάζεται 62· σχέσις χάριτος καὶ ἐλευθερίας 62· τὸ ἀόρατον στοιχεῖον ἐν τοῖς Μυστηρίοις 69.
- Χρῆσμα.* Ἔννοια καὶ σκοπὸς 71· χρόνος τελέσεως 71· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 86.
- Χριστολογικαὶ ἔριδες* 58 κ.έ.
- Χρυσόστομος Ἰωάννης.* Περί θεϊκῆς Προνοίας 42· περὶ ἀγάπης 94.
- Ψυχή.* Ἀξία αὐτῆς 47· ἀθανασία αὐτῆς 48.

B) ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

- *Αβατον 123
- *Αγάπη (Πάσχα) 190
- *Αγγελικός ὕμνος 163
- *Αγια Ἁγίων 123
- *Αγία ἀναφορὰ 162
- *Αγια δῶρα 166
- *Αγιασματάριον 146
- *Αγιασμός μέγας 176
 - » μικρός 176
 - » τ. δόρων 163
- *Αγία Τράπεζα 124
 - » » (ἐγκαίνια) 175
- *Αγιογραφία ναοῦ 125
 - » Βυζαντινὴ 128
- *Αγιον Βῆμα 124
 - » Ποτήριον 166
- *Αγκυρα 126
- *Αγροπνία 149
- *Αδυτον 123
- *Αετὸς 134
- *Ἄηρ (κάλυμμα) 138
- Αἶθριον (ναοῦ) 115, 120
- Αἶμα Χριστοῦ 153, 162 - 164
- Αἶνοι 152
- Αἰτήσεις (λειτουργικαὶ) 161
 - » (εἰς ἄκολ. Γάμ.) 173
- *Ακάθιστος ὕμνος 187
- *Ἀλληλούϊα 109
- *Ἀμβων 121
- *Ἀμῆν 109
- *Ἀμνὸς (σύμβολον) 126
 - » (προσκομιδῆς) 155
- *Ἀμφια (καλύμματα) (ἄγ. Γραπέζ.) 135
 - » (διακόνου) 139
- *Ἀμφια (ἱερέως) 140
 - » (Ἐπισκόπου) 142
- *Ἀναβαθμοὶ (τροπάρια) 205
 - » (ψαλμοὶ) 152, 205
- *Ἀναγεννήσεως ρυθμὸς 118
- *Ἀνάδοχος 169
- *Ἀνάγνωσις (Εὐαγγελίου) 152
- *Ἀναγνώσματα (ἄγ. Γραφῆς) 109, 159
- *Ἀναγνώστης 159
- *Ἀνάληψις Κυρίου 191
- *Ἀναλόγια 122
- *Ἀντίδορον 167
- *Ἀντιμήριον 135
 - » (εἰκὼν) 136
- *Ἀντίφωνα (λειτουργ.) 157, 206
 - » (Μ. Παρασκ.) 157, 266
- *Ἀπόδειπνον 150
- *Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 164
- *Ἀπόλυσις (ὄρθρου) 152
 - » (λειτουργ.) 166
- *Ἀπολυτίκιον 157, 204
- *Ἀπόστιχα 204
 - » (ἑσπερινοῦ) 150
- *Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ 103
- *Ἀπόστολος (βιβλίον) 103, 146
 - » (περικοπὴ) 159
- *Ἀρνίον (Ἀποκαλύψεως) 164
- *Ἀρραβὼν (ἀκολουθία) 172
- *Ἄρτος (θ. Εὐχαριστ.) 153
 - » (προθέσεως) 155
- *Ἀροτοφόριον 132
 - » (εἰκὼν) 133
- *Ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα 103
- *Ἀρχιερατικὸν (βιβλίον) 146

- Ἄρχιερεὺς 175
 Ἄσμα (χειροτονίας) 172
 Ἀσπασμὸς (συλλειτουργῶν) 162
 » (Πασχάλιος) 190
 Ἀστερίσκος 131
 » (εἰκῶν) 131
 Ἀυτόμελα 204

 Βαῖα 177
 Βασιλική 114, 115
 Βάπτισμα 109, 168
 Βαπτιστήριον 134
 Βῆλα 123
 Βιβλία (λειτουργικὰ) 103, 146
 Βυζαντινὸς ρυθμὸς 118

 Γάμος 172
 Γενέθλιον Θεοτόκου 193
 Γόνυ κλίνοντες 164
 Γοτθικὸς ρυθμὸς 119
 Γυναικωνίτης 121

 Δακτύλιος (ἄρραβῶνος) 173.
 Δέησις (λειτουργικὴ) 165
 Δεσποτικὸν 120
 Διακονικὸν 125
 Διάκονος 172
 Δίδαχὴ 12 Ἀποστόλων 103
 Δικηροτρόχηρα 134, 155
 Δισκάριον 130
 » (εἰκῶν) 130
 Δοξαστικὸν 205
 » Χριστουγέννων 220

 Ἑβδομάς (Διακαινήσιμος) 190
 » Μεγάλῃ 187
 Ἐγκαίνια ναοῦ 175
 Ἐγκόλλιον Ἐπισκόπου 145
 Εἰκόνες 123, 127
 Εἰκονοστάσιον (τέμπλον) 122
 Εἰλητάρια 129
 Εἰλητῶν 138
 Εἰρηνικὰ 122, 156, 173
 Εἶρημὸς 204

 Εἰσόδια Θεοτόκου 193
 Εἴσοδος μεγάλη 161
 Εἴσοδος μικρὰ 158
 Ἐκκλησία (πιστῶν) 159, 164
 » (κατ' οἶκον) 112
 Ἐκκλησίασμα 162
 Ἐκτενὴς δέησις (ἔσπερ.) 149
 » » (ἀγιασμ.) 185
 » » (λειτουργ.) 160
 Ἐκφώνησις 157, 163
 Ἐλαία 126
 Ἐλαιον (κανδήλας) 133
 » (Βαπτίσματος) 169
 » (Χρίσματος) 170
 Ἐλαφος 126
 Ἐνδυτὴ 135
 Ἐνταφιασμὸς (νεκρῶν) 179
 Ἐξαποστειλάρια 206
 Ἐξαπτέρυγα 132
 Ἐξομολόγησις 171
 Ἐξορκισμοὶ 169
 Ἐορταὶ ἀκίνητοι 182
 » Δεσποτικὰ 129, 182
 » Θεομητορικὰ 129, 192
 » κινήται 184
 » Ἁγίων 194 κ.έ.
 Ἐπιγονάτιον 141, 142
 » (εἰκῶν) 145
 Ἐπὶ κλησις 164
 Ἐπιμάνικα 139, 140, 142
 » (εἰκῶν) 140
 Ἐπισκόπου θρόνος 120
 » ἄμφια 142
 » μνημόνευσις 164
 » χειροτονία 172
 Ἐπιστολαὶ Ἀποστόλων 159
 Ἐπιτάριος (εἰκῶν) 137
 » θρήνος 188
 Ἐπιτραχήλιον 140
 » (εἰκῶν) 141
 Ἐπιφάνεια (Φῶτα) 183
 Ἐσπερινὸς (ἀκολουθία) 149
 » Θεοφανείων 183

Ἑσπερινός τοῦ Πάσχα 190
 » Προηγησμένων 168
 Εὐαγγέλιον 103, 146
 Εὐαγγελισμός Θεοτόκου 193
 Εὐκτήριος οἶκος 111, 113
 Εὐλογητάρια 152, 178, 205
 Εὐχέλαιον 173
 Εὐχαριστήριος ἕμνος 163
 Εὐχὴ ἁγιασμοῦ τ. δώρων 163, 165
 » ἀποδείκνουν 150
 » ἀφέσεως ἁμαρτιῶν 171, 174
 » Γάμον 173
 » Εὐχελαιόν 174
 » ἰλαστικὴ 174
 » λειτουργοῦ 107, 109
 » μεγάλου ἁγιασμοῦ 176
 » ὀπισθάμβωνος 167
 » προσκομιδῆς 161
 » συγχωρητικὴ νεκρῶν 179
 Εὐχολόγιον 103, 146
 Ἐφύμνιον 206
 Ἐωθινὸν Εὐαγγέλιον 152
 » δοξαστικὸν 205

 Ζέον 131, 166
 Ζώνη 140, 142

 Ἡμερολόγιον (ἑορτολόγιον) 189

 Θεία Εὐχαριστία 105, 107
 » Κοινωνία 166
 » Μετάληψις 166
 Θεοτοκίον 205
 Θεοφάνεια 183
 Θρόνος ἀρχιερατικὸς 120
 Θυμίαμα 132, 160
 Θυματήριον 132, 168
 Θύρα Βασιλικῆ 120
 Θυσία Γολγοθᾶ 153
 Θυσιαστήριον 106, 123, 169
 » (Ἀποκαλύψεως) 164
 Θωράκια 122

Ἰδιόμελα 178, 204
 Ἰδιόμελον Χριστουγέννων 217
 » Μ. Τετάρτης 218
 Ἱεροζῶν εἰκόνες 129
 Ἱερά σκευή 130
 Ἱεροσὺνη 172
 Ἱεσία ἐκτενής 160
 Ἰλαστήριον (ἄγ. Βήματος) 123
 Ἰχθὺς 126

 Καθαγιασμός ἄγ. Τραπέζης 124
 » τιμίον δώρων 164
 Καθίσματα (ὕμνοι) 152, 205
 Κανὴ Διαθήκη 103, 159
 Καλὸς Ποιμὴν 126
 Καλύμματα 135
 Κανδήλα ἀκοίμητος 133
 Κανδηλαί 132
 Κανόνες ἱεροὶ 103, 206
 Κανὼν εἰς Μ. Ἀθανάσιον 234
 » Ἀναστάσεως 232
 » Μ. Σαββάτου 230, 231, 232
 » ὄρθρου Κυριακῆς 152
 » Παρακλητικὸς 177
 » Χριστουγέννων 228
 Καταβασία 207
 Κατάδουσις 169
 Κατασάροκιον 135, 175
 Κηδεία 178
 Κηρομαστίχη 169
 Κηροπήγια 133
 Κηρὸς 133
 Κήρυγμα 159
 Κιβώριον 124
 Κιβωτὸς 127, 173
 Κλίτος 114, 118
 Κόγχη 115
 Κοίμησις Θεοτόκου 194
 Κοιμητήρια 103
 Κοινωνικὸν 160, 166
 Κόλλυβα 129
 Κολυμβήθρα 134
 Κοντάκιον 159, 206

- Κοντάκιον** Ἀκαθίστου 210
 » εἰς *Μ. Βασίλειον* 227
 » *Θεοφανείων* 225
 » εἰς Ἱ. Χρυσόστομον 227
 » *Μ. Παρασκευῆς* 226
 » εἰς πρωτ. *Στέφανον* 228
 » *Τυροφάγων* 225
 » *Χριστουγέννων* 224
 » εἰς τὴν *Γέννησιν τοῦ Χρ.* 224
- Κυριακὴ ἁγ. Πάντων** 192
 » ἁγ. *Πατέρων* 191
 » Ἀπόκρεω 185
 » Ἀσώτου 185
 » *Βαίων* 187
 » *Θωμᾶ* 190
 » *Μυροφόρων* 191
 » *Α΄ Νηστειῶν* 186
 » *Β΄ Νηστειῶν* 186
 » *Γ΄ Νηστειῶν* 186
 » *Δ΄ Νηστειῶν* 187
 » *Ε΄ Νηστειῶν* 187
 » Ὁρθοδοξίας 186
 » *Παραλύτου* 191
 » *προσευχῆ* 165, 168, 173
 » *Σαμαρείτιδος* 191
 » *Τελώνου καὶ Φαρισαίου* 184
 » *Τυροφάγων* 185
 » *Τυφλοῦ* 191
- Κυριακῶν** 113
Κώδων 134
- Λαβίς** 131
 » (εἰκῶν) 131
- Λαμπάς** 131
- Λειτουργία θεία** 101, 146
 » Ἀποστολ. *Διαταγῶν* 103
 » β΄ αἰῶνος 108
 » βιβλίον 146
 » Ἰακώβου 110, 153
 » *κατηχουμένων* 156
 » *Μ. Βασιλείου* 110, 153
 » *πιστῶν* 161
- Λειτουργία Προηγιασμένων** 153
 » *Χρυσόστομον* 110, 153
- Λείψανα μαρτύρων** 175
Λόγχη 131
 » (εἰκῶν) 131
- Λύρα** 126
Λυχνία 133
- Μακαρισμοὶ** 178
Μανδύας 143
Μανουάλια 133
Μαρτυρολογία 127
Μεγάλη Δευτέρα 187
 » Ἑβδομάς 187
 » *Παρασκευῆ* 188
 » *Πέμπτη* 188
- Μέγα Σάββατον** 189
Μεγάλη Τεσσαρακοστή 168
 » *Τετάρτη* 188
 » *Τρίτη* 188
- Μεγαλονάρια** 177
Μέγας κανὼν 187
Μερίδες ἁγ. Ἄρτου 166
 » *προσκομιδῆς* 155
- Μετανοούντων εὐχαί** 161
Μεσονυκτικὸν 150
Μεσοπεντηκοστή 191
Μεταμόρφωσις 183
Μηναῖα 103, 147
Μίτρα 144
 » (εἰκῶν) 145
- Μετάληψις** 166
Μνημόσυνα 179
Μουσικὴ Βυζαντινῆ 235
Μυροδοχεῖον 134
Μύρον ἁγίων 137
Μυροφόρος 191
Μυσταγωγικαὶ Κατηχήσεις 103
- Ναὸς** 111
 » Ἁγ. Ἐλευθερίου 116
 » » » (εἰκῶν) 116
 » Ἁγ. Θεοδώρων Ἀθηρῶν 118

Ναός Ἁγ. Πέτρον Ρώμης 114, 119
 » » (εἰκόν) 119
 » Ἁγ. Σοφίας 113, 116
 » » (εἰκόν) 115
 » Ἀναστάσεως 187
 » Γενεθλίων Βηθλεέμ (εἰκόν) 114
 » Καπνικαρέας Ἀθηνῶν 118
 » Κολωνίας 118
 » Μητροπόλεως Ἀθηνῶν 125
 » Παναγίας Ὁσίου Δουζᾶ 118
 » Παναγίας Παρισίων 118
 » (εἰκόν) 117

Νάρθηξ 119

Ναῦς 126

Νεοφώτιστος 169

Νεκρώσιμα τροπάρια 178

Νεκρώσιμος ἀκολουθία 178

Ὁίκος Θεοῦ 113

» (ὕμνος) 206

Ὀῖνος θ. Εὐχαριστίας 153, 173

Ὁκτώηχος 103, 147

Ὁμολογία πιστῶν 161

Ὁπισθάμβωνος εὐχή 167

Ὁράριον 139

» (εἰκόν) 139

Ὁρθρος 152

Πάνθεον 113

Παλαιὰ Διαθήκη 102 κ.έ.

Παράκλησις μεγάλη 177

» μικρά 177

Παρακλητικὴ 103, 147

Παραπόρτια 123

Παρθενὼν 113

Πίσχα 189

Πεντηκοστάριον 147

Πεντηκοστή 192

Περιοπὴ ἀναγνώσματος 159

Περιομὴ Κυρίου 182

Πλάξ ἁγ. Τραπέζης 137, 175

Πνευματικὸς παῖς 171

Πομῆν (σύμβολον) 126

Πολυέλιος 134

Πολυχρότιον 159

Πομπὴ εἰσόδου 158

Ποτήριον θ. Εὐχαριστίας 130, 173

» οἶνον 173

Πράξεις Ἀποστόλων 159

Πρεσβύτερος 140, 164

Προηγουμένη λειτουργία 167

Πρόθεσις ἁγία 125

Πρόναος 119

Προσηματικὸς φαλμὸς 149

Προσευχὴ 148

Προσομιδὴ 154

Προσῆμοια 204

Προσφορὰ 155

Πύλη ὄψαια 123, 162

» ἡ μικρὰ 175

Ράβδος ἀσχερέως 144

Ριπίδια 132

Ροδόσταμον 175

Ρωμανικὸς ρυθμὸς 118

Σάκκος ἀσχερατικὸς 142

» Πατριαρχικὸς (εἰκόν) 144

Σκευοφυλάκιον 125

Σολέα 123

Σπόγγος 131

Στασῖδια 120

Σταυροπροσκύνησις 186

Σταυρὸς 126, 145

Στέφανα 173

Στεφάνωμα 173

Στέργις 173

Στιχάριον 139, 140

Στιχηρὰ 149, 204

Στίχοι 149, 157

Στολὴ ἱερατικὴ 138

Στύλος ἁγ. Τραπέζης 175

Συγγράμματα πατέρων 103

Σύλλειτουργὸς 162

Συμβολικαὶ παραστάσεις 125

Σύμβολον (γάμων) 172

» Ἡστέως 162

- Συναθροίσεις πιστών 108, 112
 Συναπτή μεγάλη 156
 Σύνθρονον 125
 Συνοδικός 125
 Σύνοδος Οικουμενική 189
 Σῶμα Χριστοῦ 161
- Τελετή ἱερὰ 168 κ.έ.
 Τέμπλον 122 κ.έ.
 Τετράμορφον 129
 Τετραφύδιον 207
 Τίμια δῶρα 132, 153, 161, 164
 Τρίμορφον 129
 Τρισάγιον 179
 Τρισάγιος ἕμνος 159
 Τριφύδιον 147, 207
 Τροπάριον 204
 Τροῦλλος 115
 Τυπικόν 148
- Ὑδωρ ἁγιασμοῦ 176
 » Βαπτίσματος 175
 » θείας Εὐχαριστίας 155
 Ὑμνοι ἐκκλησιαστικοὶ 203
 Ὑμνος Ἰώβ 167
 » Προηγιασμένης 168
 Ὑμνολογία 203
 Ὑπακοή 205
- Ὑπαπαντή 183
 Ὑψωσις τ. Σταυροῦ 184
- Φαιλόνιον 141
 » (εἰκῶν) 141
 Φιάλη 115, 120
 Φοῖνιξ 126
 Φωταγωγικά 206
 Φῶτισμα 169
- Χειροτονία 172
 Χερουβικὸς ἕμνος 161
 Χιτών 170
 Χορὸς Γάμον 173
 » Χειροτονίας 172
 » ψαλτῶν 122
 Χρῆσμα 108, 170
 Χριστὸς ἔνθρονος (εἰκῶν) 121
 » ὡς Ὁρφεὺς (εἰκῶν) 126
 Χριστούγεννα 183
 Χύτρα 175
- Ψαλτήριον 146
- Ὁδὴ 206
 Ὁμοφῶριον 142
 » (εἰκῶν) 143
 Ὁραιο προσευχῆς 148, 151
 Ὁρολόγιον (βιβλίον) 146

3. ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

	Σελίς
1) 'Η έν Βηθλεέμ Βασιλική τῶν Γενεθλίων	114
2) 'Η 'Αγ. Σοφία	115
3) 'Η Παναγία ἡ Γοργοεπήκοος· ὁ σημερινὸς 'Αγ. 'Ελευθέριος	116
4) 'Η Παναγία τῶν Παρισίων	117
5) 'Ο *Άγιος Πέτρος τῆς Ρώμης	119
6) 'Ο Χριστὸς ἔνθρονος	121
7) 'Ο Χριστὸς ὡς 'Ορφεύς	126
8) Δισκάριον	130
9) Λόγχη καὶ Λαβίς	131
10) *Άστερίσκος	132
11) *Άρτοφόριον	133
12) *Άντιμήνσιον	136
13) *Επιτάφιος	137
14) *Οράριον	139
15) *Επιμάνικον	140
16) *Επιτραχήλια	141
17) Φαιλόνιον	142
18) *Ωμοφόριον	143
19) Πατριαρχικὸς σάκκος	144
20) Μίτρα	145
21) *Επιγονάτιον	145

4. ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ι. ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

	Σελίς
1. Τί είναι Θρησκεία	5
2. Καθολικότης τῆς Θρησκείας καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν Πολιτισμὸν	6
3. Εἶδη Θρησκειῶν	7
4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι Θρησκείαι	8
1. Ἰνδοϊσμός	9
α) Βεδδικὴ Θρησκεία	9
β) Βραχμανισμός	9
γ) Βουδδισμός	10
2. Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν	11
3. Σιντοϊσμός, ἡ Θρησκεία τῶν Ἰαπῶνων	12
4. Ζωροαστρισμός	12
5. Μωαμεθανισμός	13
6. Ἰουδαϊσμός	15

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. Τί είναι Κατήχησις	17
6. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Κατηχήσεως	19
Α') Ἁγία Γραφή	19
Β') Ἱερὰ Παράδοσις	22
7. Διαιρέσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Δ Ο Γ Μ Α Τ Ι Κ Η

Κεφάλαιον Α' . — Περὶ Θεοῦ

8. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	27
Τὸ ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	27

9. Ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.....	28
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	29
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	29
γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις	30
δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις	31
10. Οὐσία καὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	32
11. Φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	33
α) Πανταχοῦ παρουσία	33
β) Παντοδυναμία	33
γ) Αἰωνιότης	33
12. Λογικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	34
α) Παγγνωσία	34
β) Πανσοφία	35
13. Ἠθικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	35
α) Ἡ ἀγιότης	35
β) Ἡ δικαιοσύνη	36
γ) Ἡ ἀγάπη	36
δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστὸς	37
14. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς.....	37

Κεφάλαιον Β' . — Περὶ κόσμου

15. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου	39
16. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Κόσμου	41
α) Ἡ συντήρησις τοῦ Κόσμου	41
β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κόσμου	42
17. Οἱ Ἄγγελοι	45
18. Ὁ ἄνθρωπος	46
α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ	46
β) Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς	48
γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν	49

Κεφάλαιον Γ' . — Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως

Τὰ ἄρθρα β' — ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.....	52
19. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προπαρασκευὴ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἔλευσίν Του.....	52
20. Ἡ διδασκαλία καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου	54
21. Τὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἀνάστασις Του.....	55
22. Ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου	57
23. Αἱ Χριστολογικαὶ ἕριδες	58
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου	59
α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60
γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	61
25. Ἡ θεία Χάρις	62

Κεφάλαιον Δ' . — Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

26. Ἐννοια, ἐκπόρευσις καὶ ἔργον τοῦ ἁγίου Πνεύματος	64
Τὸ ἄρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	64
27. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοια, σκοπὸς καὶ ἰδιότητες αὐτῆς	65
Τὸ ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	65
α) Ἐννοια καὶ ὄρισμός	65
β) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας	67
γ) Ἰδιότητες αὐτῆς	68
28. Περὶ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων	68
Τὸ ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	68
29. Τὸ Βάπτισμα	70
30. Τὸ Χρίσμα	71
31. Ἡ θεία Εὐχαριστία	72
32. Ἡ Μετάνοια	73
33. Ἡ Ἰερωσύνη	74
34. Ὁ Γάμος	75
35. Τὸ Εὐχέλαιον	77

Κεφάλαιον Ε' . — Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς

36. Ἐννοια καὶ σημασία τῆς μελλούσης ζωῆς	78
Τὰ ἄρθρα ια' — ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	78
α) Μερικὴ κρίσις	79
β) Καθολικὴ κρίσις	80

Κεφάλαιον ΣΤ' . — Παράρτημα

37. Αἱ μεταξύ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν	82
1. Πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας	82
2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	83
3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος	84
4. Ἡ Ἐκκλησία	84
5. Τὰ Μυστήρια	85
α) Τὸ Βάπτισμα	85
β) Τὸ Χρίσμα	86
γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία	86
δ) Ἡ Μετάνοια	86
ε) Ἡ Ἰερωσύνη	87

ς) Ὁ Γάμος	87
ζ) Τὸ Εὐχέλαιον	88
6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν)	88
7. Ἡ θεία λατρεία	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η Θ Ι Κ Η

38. Γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	91
39. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	93
40. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Θρησκείαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	97

II. ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σελίς

1. Όρισμός, περιεχόμενον, διαίρεσις, και χρησιμότης τῆς λειτουργικῆς 101
2. Πηγαί τῆς λειτουργικῆς 102

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Κεφάλαιον Α'. — Ἡ χριστιανικὴ λατρεία

3. Τὰ χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς λατρείας 104
4. Ἡ Ὀρθόδοξος χριστιανικὴ λατρεία 106
5. Ἱστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας 107
 - 1) Ἡ μορφή τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους 107
 - 2) Ἡ μορφή τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος 108
 - 3) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστ. λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος 109
 - 4) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεύθεν 110

Κεφάλαιον Β'. — Ὁ τόπος τῆς λατρείας

6. Γένεσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ 111
 - 1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ 111
 - 2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ 112
 - 3) Ὀνομασία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ 113
 - 4) Ρυθμοὶ 114
7. Τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ 119
8. Ἡ ἀγιογραφία τοῦ ναοῦ 125
 - α) Συμβολικαὶ παραστάσεις 125
 - β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες 126
 - γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία 128
9. Τὰ ἱερὰ σκεύη 130
 - α) Τὰ διὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἱερὰ σκεύη 130
 - β) Τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἀντικείμενα 132
10. Τὰ καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης 135
11. Ἡ ἱερατικὴ στολή 138

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου	139
II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου	140
III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπίσκοπου	142
IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπίσκοπικῆς στολῆς	145
12. Τὰ λειτουργικά βιβλία	146

Κεφάλαιον Γ' .— Ὁ τρόπος τῆς λατρείας

13. Αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν θεῖαν λειτουργίαν ἀκολουθίαι :	
α) Ἰ. Γένεσις καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν θεῖαν λειτουργίαν	148
β) Ὁ ἑσπερινὸς	149
γ) Τὸ ἀπόδειπνον	150
δ) Τὸ μεσονυκτικὸν	150
ε) Αἱ ὥραι	151
ς) Ὁ ὄρθρος	152
14. Ἡ θεῖα λειτουργία :	
α) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας γενικῶς	153
β) Ἡ προσκομιδὴ	154
γ) Ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων	156
δ) Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	161
ε) Ἡ ἀγία ἀναφορὰ	162
ς) Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	167
15. Τὰ λοιπὰ μυστήρια :	
1) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος	168
2) Τὸ Χρῖσμα	170
3) Ἡ Ἐξομολόγησις	171
4) Ἡ χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερωσύνην	172
5) Τὰ εἰς τὸν Γάμον τελούμενα	172
6) Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου	173
16. Ἄλλαι ἀκολουθίαι (μυστηριακαὶ τελεταί) :	
1) Τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν	175
2) Ὁ μέγας καὶ ὁ μικρὸς ἀγιασμὸς	176
3) Οἱ παρακλητικοὶ κανόνες	177
4) Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεῖα	178

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Οἱ καιροὶ τῆς λατρείας (ἑορταί)

17. Περὶ τῶν ἑορτῶν γενικῶς	180
18. Αἱ Δεσποτικά ἑορταί :	
I. Ἀκίνητοι Δεσποτικά ἑορταί	182
II. Κινηταὶ Δεσποτικά ἑορταί	184
19. Θεομητορικαὶ ἑορταί	192
20. Ἑορταὶ ἀγίων	194

α) Έορτα Ἀποστόλων	195
β) Έορτα Εὐαγγελιστῶν	196
γ) Έορτα Μαρτύρων	197
δ) Έορτα Πατέρων καὶ Ἱεραρχῶν	199
ε) Έορτα Ὁσίων	200
ς) Έορτα Προφητῶν	201
ζ) Έορτα εἰς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων	202

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. Περὶ τῆς Ὑμνολογίας γε. κῶς	203
Α. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς ὕμνολογίας	203
Β. Οἱ σπουδαιότεροι ὕμνογράφοι	211
Γ. Ὑμνοὶ ὑπὸ διαφόρους μορφᾶς	214
Δ. Χρησιμότης καὶ ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς	234

0020556349
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Ἔκδοσις Η΄ 1970 (IV) - Ἀντίτυπα 40.000 - Σύμβασις 2.035/11-4-70
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Ο.Ε.

